

T.C
ZONGULDAK BÜLENT ECEVİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

TARİHİ SÜREÇ İÇERİSİNDE 31 MART İSYANI
VE
II. ABDÜLHAMİD ALGISI

Semra Bozkurt

Zonguldak 2019

T.C
ZONGULDAK BÜLENT ECEVİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

TARİHİ SÜREÇ İÇERİSİNDE 31 MART İSYANI
VE
II. ABDÜLHAMİD ALGISI

Hazırlayan
Semra Bozkurt

Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Nurşen Gök

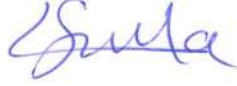
Zonguldak 2019

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİM BEYANI

Hazırladığım Yüksek Lisans Tezi çalışmasının bütün aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet ettiğimi, çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak kullandığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, yazımda enstitü yazım kılavuzuna uygun davranıldığını taahhüt ederim.

06.11.2019

Semra Bozkurt

T.C.
ZONGULDAK BÜLENT ECEVİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüzün Tarih Anabilim Dalında 146282114011 öğrenci numaralı Semra Bozkurt 'un hazırladığı “ **Tarihi Süreç İçerisinde 31 Mart İsyanı ve II. Abdülhamid Algısı**” konulu ~~DOKTORA~~/YÜKSEK LİSANS tezi ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 16/10/2019 Çarşamba günü saat 11:00’da yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda tezinin onayına ~~OYBİRLİĞİYLE~~/OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

Başkan _____

Dr. Öğr. Üyesi Nurşen GÖK (Danışman)

Üye _____

Doç.Dr. Zeynep İSKEFİYELİ

Üye _____

Dr. Öğr. Üyesi Seda ÖZMEN

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

06/11/2019
Prof. Dr. Ertuğrul YILDIRIM
Enstitü Müdürü

ÖZET

Kurum : ZBEÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı
Tez Başlığı : Tarihi Süreç İçerisinde 31 Mart İsyanı ve II. Abdülhamid Algısı
Tez Yazarı : Semra Bozkurt
Tez Danışmanı : Dr. Öğr. Üyesi Nurşen Gök
Tez Türü, Yılı : Yüksek Lisans Tezi, 2019
Sayfa Adedi : 165

31 Mart Olayı II. Meşrutiyet Dönemi'nin başında yaşanan askeri bir isyandır. Anayasal monarşiye geçişin ilk denemesi 23 Aralık 1876'da gerçekleşmiş ancak I. Meşrutiyet Dönemi, 1878 tarihinde, II. Abdülhamid'in meclisin tatil kararıyla uzun ömürlü olmamıştır. Bu karar yönetime karşı daha güçlü bir muhalefet grubunu ortaya çıkarmıştı. İttihat ve Terakki Cemiyeti liderliğindeki muhalefet, sistemli bir şekilde hareket ederek, II. Abdülhamid yönetimine baskı yapmış ve II. Meşrutiyet'in ilan edilmesini sağlamıştır. Meşrutiyet'in ilan edilmesinin temelinde var olan düşünce Osmanlı Devleti'nin, demokratik ve çağdaş bir yönetime geçmesini sağlamak ve Osmanlı birliğini güçlendirerek, imparatorluğun dağılmasını önlemektir. Ancak, 1908 ihtilalinden kısa bir süre sonra hükümetin icraatlarına karşı, asker ve halk arasında tepkiler oluşmaya başlamıştır. İttihat-Terakki'nin, hükümete müdahaleleri de, muhalefet ve huzursuzluğu giderek artırmış ve 31 Mart İsyanı çıkmıştır. Rumi takvimle 31 Mart 1325 tarihinde, Osmanlı Devleti'nin başkentinde, Avcı Taburları tarafından çıkarılan bu isyan hareketi, Selanik'ten, Meşrutiyet'i korumak için gelen "Hareket Ordusu" tarafından bastırılmıştır. İsyanda parmağı olanlar kurulan Divanı Harb-ı mahkemelerinde yargılanmıştır. 31 Mart İsyanı, Osmanlı Tarihi'nde derin izler bırakmış, sonuçlarıyla da sonraki dönemi etkilemiştir. Çalışmamızda bu konular üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: 31 Mart İsyanı, Meşrutiyet, İsyân, II. Abdülhamid, İttihat, Terakki, Hareket Ordusu.

ABSTRACT

Institution : ZBEU, Institute of Social Sciences, Department of History
Title : March 31 Rebellion in the Historical Process and the Perception of Abdülhamid 2 nd.
Author : Semra Bozkurt
Adviser : Assist. Prof. Nurşen Gök
Type of Thesis, Year : Master Thesis, 2019
Total Number of Pages : 165

The 31 March Incident is a military rebellion happened in the beginning of the Constitutional Monarchy Period. The first attempt to pass to the constitutional monarchy was on December 23rd 1876 but The Constitutional Period couldn't be long lasting because of the Parliament's holiday in 1908. This holiday decision had led to a stronger opposition group against the administration. The opposition, led by the Committee of Union and Progress, acted in a systematic way, had put pressure on the administration of II. Abdulhamid and got II. Proclamation of the Constitutional Monarchy. The idea of the proclamation of the constitutional monarchy was to prevent the disintegration of the empire and strengthen the Ottoman unity, rather than the transition of the country to a democratic and modern administration. However, shortly after the 1908 revolution, soldiers and the public began to develop reactions against the actions of the government. The repressive attitudes of the Committee of Union and Progress have increased the opposition and the unrest and the March 31st Rebellion has emerged. This movement of rebellion, which was issued by the Fighter Battalions in the capital of the Ottoman Empire on 31 March 1325 with the Rumi calendar, was suppressed by the Movement Army which came to protect the constitutional monarchy from Thes Saloniki. Those who had a finger in the rebellion were tried in military courts. The March 31st Incident left deep traces in the Ottoman history and influenced the later periods with its results. In our study, these issues are emphasized.

Key Words: The March 31st Rebellion, The Constitutional Monarchy, Rebel, II. Abdulhamid, Union, Progress, The Movement Army.

ÖN SÖZ

Osmanlı Devleti, II. Meşrutiyetin siyasal ortamında 31 Mart Askeri İsyanı ile karşılaşmıştır. Sebepleri üzerinde hala tam net bilgilerin bulunmadığı bu hadisenin sonuçları çok ağır olmuştur. İttihat-Terakki Cemiyeti'nin bir irtica hareketi olarak nitelendirdiği, 31 Mart İsyanı, Selanik başta olmak üzere Rumeli'ye bir irtica hareketi olarak duyurulmuştur. Meşrutiyete ve Kanun-i Esasi'ye karşı yapılmış planlı bir askeri teşebbüs olarak algılanan isyanı bastırmak üzere, Rumeli'den, gönüllü ve askerlerden oluşan Hareket Ordusu gönderilerek isyan bastırılmıştır. İsyanın planlayıcısı ve olayın kime çıkar sağladığı tek bir sebeple açıklanamadığı gibi konu hakkındaki tartışmalar devam etmektedir. Bu isyanın net bir şekilde açıklanamamış olmasının sebeplerinden biri II. Abdülhamid'in Jurnal Arşivi'nin günümüze ulaşmamış olmasıdır. Bu konu hakkında oldukça fazla tez çalışması ulunmaktadır, bu çalışmalarda Osmanlı basını, İstanbul basını, dönemin şahitlerinin hatıraları ayrı tezlerde kullanılmıştır. Biz çalışmamızda bu kaynakları ve 31 Mart İsyanı hakkında yazılmış birçok araştırmaya da yer verdik ayrıca arşiv belgelerinden yararlandık. Bu çalışmada II. Meşrutiyet'e giden sürece kısaca değinildikten sonra 31 Mart İsyanı, öncesinde yaşanan siyasi ve toplumsal gelişmeler değerlendirilmiştir. Birinci ve ikinci el kaynaklardan yararlanılarak hazırlanan bu çalışmada konu farklı açılardan değerlendirilmeye çalışılmıştır. Çalışmamız dört bölümden oluşmaktadır.

31 Mart İsyanı ve Hareket Ordusu başlıklı çalışmamızın birinci bölümünde, II. Meşrutiyet sonrası yaşanan gelişmeler başlıklar halinde ele alınmış, II. Meşrutiyet'in ilk seçimleri ve meclisin açılışı değerlendirilmiştir.

İkinci bölümde, 31 Mart İsyanı'nın umumi sebepleri bir başlık altında değerlendirilmiş ve isyan öncesi çıkan olaylar başlıklar altında ele alınmış, isyan sırasında yaşananlar ve isyanı bastırmak için alınan önlemler değerlendirilmiştir.

Üçüncü bölümde ise 31 Mart İsyanı'nı bastırmak için Selanik'ten gelen Hareket Ordusu'nun hazırlık aşamasına ve 31 Mart İsyanı'nın bastırılmasına yer verilmiştir. Hareket Ordusu, kuruluşundan itibaren ele alınmış, İstanbul'a hareketi ve Çatalca ve Ayastefanos'da (Yeşilköy) gelişen olaylara değinilmiş sonrasında İstanbul'a girişi ve isyanı bastırması anlatılmıştır. Yine bu bölümde, Hareket

Ordusu'nun, Divan-ı Harb Yargılamaları ele alınmış, diğer ülkelerin 31 Mart İsyanı sırasındaki tutumlarına değinilmiştir. Çalışmanın dördüncü bölümünde II. Abdülhamid'in hayatına, tahtan indirilmesine ve bazı çevrelerde oluşan II. Abdülhamid algısına yer verilmiştir

Araştırma ve yazım süresi boyunca bana yol gösteren, gerektiğinde cesaretlendiren, her zaman destek ve yardımcı olan, tez danışmanım saygıdeğer hocam, Dr. Öğr. Üyesi Nurşen Gök'e sonsuz teşekkürü bir borç bilirim.

Çalışmam esnasında her türlü fedakârlığı gösteren annem ve babama ve her zaman her koşulda bana maddi ve manevi olarak destek olan kardeşlerime teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
ÖN SÖZ.....	vi
KISALTMALAR LİSTESİ	x
GİRİŞ	1
1. II. MEŞRUTİYET SONRASINDA YAŞANAN GELİŞMELER.....	11
1.1. II. Meşrutiyet Sonrası Genel Durum	11
1.2. Avcı Taburlarının Gelişi	17
1.3. Kamil Paşa Hükümeti ve İttihat ve Terakki Cemiyeti Arasındaki Gelişmeler	19
1.4. 1908 Seçimleri ve Meclisin Açılışı	25
1.5. Ahrar Fırkası.....	28
1.6. Kör Ali Olayı.....	32
1.7. Taşkışla Olayı.....	34
1.8. Yıldız Olayı	36
2. 31 MART İSYANI ÇIKIŞI VE YAŞANAN GELİŞMELER.....	38
2.1. 31 Mart İsyanı'nın Umumi Sebepleri	38
2.2. Gazeteci Hasan Fehmi Olayı.....	44
2.3. Derviş Vahdeti.....	47
2.4. 31 Mart İsyanı Öncesi Hükümetin Durumu	51
2.5. 31 Mart İsyanı	53
2.6. İsyanı Çıkaran Askerin Vaziyeti ve Talepleri.....	57
2.7. Meclis-i Mebusan'da Gelişen Olaylar	59
2.8. 31 Mart İsyanı Sırasında II. Abdülhamid ve Hükümetin Tutumu	61
2.9. Ali Kabuli Bey Olayı.....	66
2.10. Prens Sabahattin Bey.....	68
2.11. Vilayetlerde Yaşanan Gelişmeler	70
2.12. II. Abdülhamid'e ve Hükümete Gelen Protesto Telgrafları.....	72
3. HAREKET ORDUSU ve 31 MART İSYANI'NIN BASTIRILMASI.....	77
3.1. Hareket Ordusu'nun Kuruluşu Sevk ve İdaresi	77
3.2. Hareket Ordusu Çatalca'da.....	81
3.3. Hükümetin, Hareket Ordusu'na Karşı Aldığı Önlemler.....	83

3.4. Hüseyin Hüsnü Paşa'nın, İstanbul Halkına Gönderdiği Beyanat.....	86
3.5. Hareket Ordusu Ayastefanos'ta	90
3.6. Hareket Ordusu'nun İstanbul'a Girmesi ve Yaşanan Gelişmeler	95
3.7. Divan-ı Harbi Örfi Kararları.....	100
3.8. Hareket Ordusu	104
3.9. 31 Mart İsyanı Hakkında Muhtelif Görüşler.....	106
3.10. Ordu-Siyaset Eleştirisi	110
4. 31 MART İSYANI SONRASI II. ABDÜLHAMİD ALGISI.....	113
4.1. II. Abdülhamid'in Tahttan İndirilişi.....	113
4.2. Yıldız Yağması.....	118
4.4. Tiyatro ve Romanlarda Abdülhamid Algısı	121
4.5. Basında II. Abdülhamid Algısı	128
4.6. İslamcıların II. Abdülhamid Algısı.....	131
4.7. II. Abdülhamid	135
4.8. 31 Mart İsyanı'na Dair Eleştiriler.....	143
KAYNAKÇA	151
ÖZ GEÇMİŞ.....	165

KISALTMALAR LİSTESİ

BA.	: Başbakanlık Arşiv
BEO.	: Babıali Evrak Odası
BOA.	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
ÇEV.	: Çeviren
DH. MUI.	: Dahiliye Muhaberatı Umumiye İdaresi
DH. MKT	: Dahiliye Mektubi Kalemi
DUIŦ.	: Dosya Usulü İradeler Tasnifi
HAZ.	: Hazırlayan
İ.ASK.	: İrade Askeri
KB.MAA.FE.	: Kıbrıs Milli Arşivi Fetva Eminliğı
MMZC.	: Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi
MV.	: Meclis-i Vükelâ Mazbataları
No.	: Numara
S.	: Sayfa
TDV.	: Türk Diyanet Vakfı
TTK.	: Türk Tarih Kurumu
VD.	: Ve diğerleri
Y.	: Yıldız
Y.E.E.	: Yıldız Esas Evrakı
Y.EE. KP.	: Yıldız Esas Evrakı Kamil Paşa
Y.PRK. BŞK.	: Başkitabet Dairesi Maruzatı
Y.PRK. TKM.	: Tahrikâtı Ecnebiyye ve Mabeyn Mütercimliğı
ZB.	: Zabtiye

GİRİŞ

İlk Türk-İslam devletlerinden itibaren iktidarda olanın icraatları ile devleti kötüye götürdüğü düşüncesi doğrultusunda harekete geçen muhalefetin sebep olduğu pek çok isyan yaşanmıştır. Osmanlı tarihine bakıldığında bu durumun örneklerini görmek mümkündür. Bazılarının taht değişikliğine sebep olduğu isyanların temelinde ekonomik, siyasi ve sosyal pek çok sebep bulunmaktadır. Ancak isyanların sebepleri farklı olsa da sonuçları ve etkileri ülke yönetimini ve geleceğini oldukça etkilemiştir (Çolak, 2002:847).

Sultan Abdülaziz döneminde, Osmanlı Devleti'nin Balkan topraklarında çıkan isyanlar üzerine Batılı Devletler, Osmanlı Devleti'ne verdikleri Berlin Memorandumu (13 Mayıs 1876) ile Avrupa yakasındaki yerlerin mevcut düzenine sadık kalınmasını aksi takdirde Osmanlı Devleti'ne karşı sahip oldukları hakları kullanmakla tehdit etmişlerdir (Bostan, 2002: 14). Dış politikada yaşanan bu gergin ortam, Osmanlı yönetimine yani Padişah Abdülaziz'e karşı muhalefeti harekete geçirmiş ve padişah tahttan indirilmiştir (30 Mayıs 1876).

1870'li yıllarda siyasi sahneye çıkan Yeni Osmanlılar Cemiyeti toplumu yönlendirilmiş ve cemiyetin siyasi faaliyetleri sonucunda ilk Osmanlı Anayasası'nın ilan edilme hareketi başlamıştır. Yeni Osmanlılar, ekonomik ve kültürel ilerlemenin sağlanması için Osmanlı İmparatorluğu'nun parlamenter ve anayasal bir yönetime geçmesi gerektiği inancını taşıyorlardı (Petrosyan, 2002:1536). Yeni Osmanlılar grubunun lider kadrosu, 1876 Anayasasını, Osmanlı İmparatorluğun çok uluslu nüfusundan tek bir "*Osmanlı Uluu*" yaratma düşüncesi doğrultusunda kullanmayı hedeflemişlerdir. Diğer yandan da anayasal reformlarla ülkenin ekonomik ve kültürel gelişimini sağlamayı amaçlamışlardır (Petrosyan, 2002:1538). Yaşanan bu gelişmeler akabinde yönetimden memnun olmayan muhalefetin harekete geçmesi ile Sultan Abdülaziz (1861-1876), Meşrutiyet yanlısı bir askeri darbeyle tahtan indirilmiş yerine V. Murad tahta çıkarılmıştır. Ancak Osmanlı tahtına çıkarılan Sultan V. Murad'ın rahatsızlığı, Veliht Abdülhamid'in tahta çıkarılmasını gündeme getirmiştir (Özcan, 2002:1550).

1876 yılında, Osmanlı tahtında dört ay içinde üç padişah (Abdülaziz, V. Murad ve Abdülhamid) değişikliği yaşanmıştır (Özcan, 2002:1550). 1876 yılının Ağustos ayında Meşrutiyet'i ilan etmeyi kabul eden II. Abdülhamid tahtta çıkarılmış ve Şubat 1876 'da Kanun-i Esasi'yi ilan etmiştir (Alkan, 2013:34).

II. Abdülhamid'in yürürlüğe koyduğu 1876 Anayasası, Osmanlı Devleti'nin sosyal ve siyasi hayatına getirdiği yenilikler göz önüne alındığında, son derece önemli siyasi bir olaydır. 1877-1878 yılları arasında Osmanlı-Rus Savaşının başlaması üzerine Sultan II. Abdülhamid'in meclisi tatil etmesi (14 Şubat 1908) ve meclis üyelerinden bazılarını başkentten sürmesi, eleştiri ile karşılanmış, ancak padişah anayasayı iptal etme yoluna gitmemiştir (Petrosyan, 2002:1543).

Tahtta bulunduğu sürece, Babiali, ordu ve ulemeden gelebilecek tehditlerin farkında olan II. Abdülhamid saltanatının ilk yıllarından itibaren Babiali bürokrasisini Yıldız'a taşımış, ordunun tüm idari yönetimini bizzat yapmış ve ulema ve medreseleri kontrol altında tutmuştur. Padişahın kurumları kontrol altında tutma çabasına rağmen, askeri okullarda kendisine karşı siyasi bir muhalefet oluşmaya başlamıştır (Alkan, 2013:34-37).

II. Abdülhamid döneminde yaşanan iç ve dış sorunlar muhalefetin yönetimden hoşnutsuzluğunu arttırmış ve harekete geçirmiştir. 1878 Berlin Antlaşması'yla, Rumeli'de yaşanan büyük toprak kayıpları, Kıbrıs'ın antlaşma kararı ile İngiltere'ye verilmesi, Fransızların Tunus'u, İngilizlerin Mısır'ı işgali, Duyun-ı Umumiye'nin 1881 yılında kurulması, Anadolu'da Ermeni gruplarının ayaklanma faaliyetleri ve Girit ve Doğu Rumeli sorunları, Osmanlı toplumunda huzursuzluk yarattığı gibi aydın zümresin de, İngiltere, Fransa, Avusturya ve Rusya'nın, Osmanlı vatandaşı gayrimüslimlerle birleşerek Osmanlı İmparatorluğu'nu paylaşacaklarına dair ortak düşünce oluşturmuştur. Osmanlı kamuoyunda da destek bulan bu düşünce ile artık "*bu devlet nasıl kurtulur?*" sorusu seslendirilmeye başlanmıştır. Osmanlı aydınlarının oluşturduğu, Jön Türkler, ülke sorunlarına tepkisiz kalmamış ve İmparatorluğun sorunlarını çözmek için üzerinde hemfikir oldukları altı maddeden oluşan bir plan hazırlamışlardır.

- II. Abdülhamid'i tahttan indirmek
- Kanun-ı Esasi'yi yürürlüğe koymak ve Meclis'i açmak
- Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünü korumak
- Irkı, dini, mezhebi ne olursa olsun bütün fertleri Osmanlı üst kimliğinde birleştirmek
- Düşman tecavüzünü ve müdahalesini önlemek
- Kapitulasyonları kaldırmak
- Reformlar yapmak (Kodaman, 2002:292).

Padişah II. Abdülhamid yönetimine karşı oluşan bu muhalefet, II. Abdülhamid döneminde kurulmuş olan modern okullarda eğitim görmüş olan kişiler tarafından oluşturulmuştur. Okullarda uygulanan modern eğitim sistemi bürokratlar, subaylar, doktorlar ve diğer meslek kollarından kişileri yetiştirirken, aynı zamanda bu gençlere özgürlükçü düşüncenin kapılarını aralamıştır (Karpat ve Zens, 2002:1510).

II. Abdülhamid aleyhinde oluşan muhalefet içinde fikir ayrılıkları bulunmaktadır. Bu fikir ayrılıklarından dolayı, Meşrutiyet'in ilanının yabancı müdahalesi ile olabileceğini düşünenler Prens Sabahattin etrafında toplanarak Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti'ni, (Tunaya, 1988:21) yabancı müdahalesine karşı çıkanlar ise Ahmet Rıza Bey'in başkanlığında İttihat-Terakki Cemiyeti'ni oluşturmuşlardır (Ahmad, 1993). İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin temel amacı, her şeyden önce Anayasal Yönetime geçmek ve Kanun-i Esasi'yi yeniden yürürlüğe koyarak meclisin yeniden açılmasını sağlamaktır (Karpat ve Zens, 2002:1511). Cemiyet bu amaçlarını gerçekleştirmek için II. Abdülhamid yönetiminin sonlanması gerektiğini savunuyordu (Armaoğlu, 1997:600-601).

İttihat-Terakki Cemiyeti veya Jön Türk Hareketi olarak da tanınan cemiyetin kuruluşunun 1889'da beş Askeri Tıbbiye talebesinin toplanmasıyla gerçekleştiği kabul edilmektedir. Ancak gerçek anlamda siyasi bir hareket olarak faaliyetlerine 1895 yılında başlamışlardır. Bu dönemde Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu kötü durumdan büyük ölçüde, II. Abdülhamid'i sorumlu tutan İttihat-Terakki Cemiyeti ve taraftarları "*Devleti parçalanmaktan kurtarmak*" gayesiyle demokratik bir yönetimi yani Meşrutiyet yönetimini savunuyordu. Cemiyet, aydınlar, bürokratlar ve askerler arasından kendine taraftar bulmaya

çalışırken diğer taraftan da yayınladıkları bildiriler ve basın aracılığıyla, II. Abdülhamid'i, yönetimini ve icraatlarını sert bir şekilde eleştiriyordu (Özcan, 2002:1573).

İttihat-Terakki Cemiyeti, 1896 ve 1897 yıllarında, II. Abdülhamid'i tahtan indirmeyi hedefleyen, iki darbe planlamış ancak bu planlar önceden haber alınarak önlenmiştir. Sorumlu kişiler idama mahkûm olmalarına rağmen, II. Abdülhamid tarafından affedilerek sürgün ve hapis cezalarına mahkûm edilmişlerdir. Bu yaşananlardan sonra cemiyet üyeleri, Mısır ve Avrupa'ya kaçarak muhalefet faaliyetlerini buralarda gizli olarak sürdürmüşlerdir (Özcan, 2002:1573). İttihat-Terakki Cemiyeti, 1902 yılına kadar daha çok fikir grubu olarak faaliyetlerini sürdürmüş ve Osmanlı Devleti'nin yönetiminde aktif görev alabilecek bir siyasi cemiyet olarak varlık gösterememiştir. 1902 Kongresi'nin ardından Ahmet Rıza Bey, etrafında toplanan Jön Türkler, Türk-Müslüman milliyetçiliğini benimsemişlerdir. Ayrıca Dr. Bahattin Şakir'in çabalarıyla, 1906 yılından itibaren gizli ihtilal örgüt tarzında bir teşkilatlanma içerisine girdikleri bilinmektedir (Ünal, 2002:377). Hücre biçiminde olan teşkilatlanmada üyeler birbirini tanımazlardı. (Eyicil, 2002:412).

1906 yılında, İttihat-Terakki Cemiyeti, Meşrutiyet'in yeniden ilan edilmesini sağlamak için ordu desteğinin sağlanması gerektiği düşüncesini taşımaktadır. Bu, destek için Osmanlı Ordusu'nun Makedonya'da bulunan genç subaylarının, cemiyet içerisinde yer almalarını sağlamak gerekiyordu. Bulgar ve Sırp çetelerine karşı mücadele eden bu genç subayların cemiyete dâhil olması İttihat-Terakki Cemiyeti için oldukça önemlidir (Özcan, 2002:1574). Bu desteği sağlamak için, Jön Türklerin Paris şubesi olan Ahmet Rıza grubu ile 1906 yılında Selanik'te kurulan Osmanlı Hürriyet Cemiyeti, 1907 yılında birleşmiştir (Akşin, 2015:21-22). Bu birleşme sonunda Osmanlı ordusunun liberal, Meşrutiyetçi subayları da muhalif tarafta yer alarak Abdülhamid yönetimini istemediklerini göstermişlerdir (Eyicil, 2002:416). Böylece Osmanlı Ordusu'na mensup subayların ve İttihat-Terakki Cemiyeti'nin içinde bulunduğu ortak bir çerçeve oluşturulmuştur (Alkan, 2005:168). Cemiyetin, II. Abdülhamid'e karşı sürdürdüğü muhalefette, ordunun subay kadrosundan destek alması amacıyla daha da ısrarcı olmasını sağlamıştır.

Ayrıca 1905-1906'da Selanik'te III. Ordu, Edirne'de II. Ordu ve Şam'da V. Ordu'nun subayları arasında kurulan ihtilal grupları ile ordunun devlet üzerinde etkili olma süreci devreye girmiştir (Turfan, 2005:168).

İttihat-Terakki Cemiyeti'ni amaçladığı yolda ilerlemesini sağlayan çıkış noktası I. Meşrutiyet deneyimidir. Çünkü I. Meşrutiyet ilanı, Yeni Osmanlıların planlaması doğrultusunda ordu-sivil ortaklığı neticesinde gerçekleşmişti. II. Meşrutiyet ilanı da aynı aşamalar ve ortaklıklar doğrultusunda gerçekleştirilebilirdi (Kodaman, 2002:293).

Ayrıca 1905'de Rusya'da çıkan protesto olayları sonrasında Meşruti Yönetime geçilmiş ve 1906 yılında İran Şah'ı, meclis seçimlerinin yapılmasını kabul etmiştir. Komşu devletlerde yaşanan bu demokratik gelişmeler ülke içinde Meşruti Yönetim isteyenlere umut olmuştur (Birecikli, 2008:214).

İttihat-Terakki Cemiyeti üçüncü kongresini 27-29 Aralık 1907'de Paris'te yaptı. Kongrenin başkanlığını, Ahmet Rıza, Prens Sabahattin ve Ermeni Devrimci Federasyonu Taşnak Sütyun'dan K. Malumyan yaptılar. Kongrenin açılış konuşmasında Ahmet Rıza Bey, merkeziyetçi bir yönetimi savunmuş ancak Prens Sabahattin ve Ermeniler, Adem-i merkez sisteminden taraf olduklarını belirtmişlerdi. Bu görüş ayrılığına rağmen II. Abdülhamid yönetimine karşı ihtilal yapılması görüşünde anlaşmışlardır. Kongre 29 Aralık günü bir bildiri yayınlarak, II. Abdülhamid'i tahttan indirip anayasal yönetime, geçilmesini sağlamak için Osmanlı Devleti'ni oluşturan milletlerin birlikte hareket ederek hedeflerine varıncaya kadar ihtilal yolunda kararlı bir şekilde ilerleyeceklerini açıklamışlardır. Kongrede ayrıca Saltanat ve veraset usulünün değiştirilmesi, Osmanlı Devleti'ne yabancı müdahalenin reddedilmesi, Erzurum gibi yerlerde İttihat-Terakki Cemiyeti'nin izni olmadan genel ihtilale Ermenilerin katılmasının yasaklanması gibi kararlar alınmıştır (Eyicil, 2002:416). Kongrede alınan kararların uygulanmasına zemin hazırlamak için yapılması gerekenler de belirlenmiştir. Bunlar, halka vergi vermeme gibi pasif direniş çağrısı yapılması, askerin ihtilalcilere karşı silah kullanmaması konusunda ikna edilmesi ve gerekirse genel ayaklanma yoluna başvurularak ihtilalin gerçekleştirilmesidir (Akşin, 1980:64). İttihat-Terakki Cemiyeti'nin 1907 kongresi sonuçlarıyla Osmanlı Devleti için önemli değişikliklere sebep olacaktır (Berkes, 2008:402).

İttihat- Terakki, mevcut düzeni kaldırıp Meşrutiyetin ikinci kez ilan edilmesini ve Anayasal Yönetime geçilmesini sağlamak için gerekirse silahlı direnişte bulunmayı göze almıştır (Kuran, 1945:238-242). Aynı zamanda cemiyet, II. Abdülhamid'e muhalif olan ancak normal şartlarda bir araya gelmeleri mümkün olmayan diğer muhalif gruplarla da iş birliği yaparak gücünü arttırma yolunu seçmiştir. Tüm bu çalışmalar sonunda 1908 yılının ikinci yarısında, İttihat-Terakki artık Balkanlar da ve Batı Anadolu'da teşkilatlanmasını tamamlamış ve Meşrutiyet'in ilanı için İstanbul'a baskı yapmaya başlamıştır (Özcan, 2002:1574).

Otuz iki yıldır tahtta bulunan II. Abdülhamid yönetimine karşı oluşan memnuniyetsizliğin sebepleri arasında asker maaşlarının geç ödenmesi ve terhislerin uzatılması, 1903 yılında uygulanmaya başlanan herkesin gelirin göre vergi toplanması da yer almaktadır. Yönetime karşı oluşan bu memnuniyetsiz ortamda Meşrutiyet yanlısı bir zümre harekete geçirerek kısa sürede teşkilatlanmaya başlamıştır (Birecikli, 2008:214).

II. Meşrutiyet'in ilanına doğru giden süreçte, II. Abdülhamid'in karşısında geniş bir muhalefetin oluşmasının sebeplerinden biri de Türkler dışında diğer milletlere mensup Osmanlı vatandaşlarının, milli istiklallerini gerçekleştirmek için gerekli ortamı Meşrutiyet yönetiminin hazırlayacağına dair inançlarıdır (Kodaman, 2002:292).

Ayrıca bazı tarihçilere göre, II. Meşrutiyet'in ilanı, mason locaları tarafından da destek görmüştür (Kodaman, 2002:293). Bir başka iddia ise Siyonistler hakkındadır. Dr. Theodor Herzl 1901 ve 1902 yıllarında, II. Abdülhamid'le iki kez görüşerek Yahudiler için Filistin topraklarından yurt istemiş, karşılığında da bütün Osmanlı borçlarının ödenmesini teklif etmiş ancak kabul edilmemişti. Bu tarihten itibaren siyonist teşkilatlar, Yahudilerin Filistin'e yerleşmesine engel olan II. Abdülhamid yönetimine son verilerek ve Meşrutî Yönetime geçilmesini desteklemişlerdir. Siyonistler Abdülhamid engeli ortadan kaldıktan sonra Avrupalı büyük devletlerin de desteğiyle Filistin'e yerleşebileceklerine inanıyorlardı (Kodaman, 2002:294). İşte bu manzara karşısında, İttihat-Terakki Cemiyeti II. Abdülhamid yönetimine karşı olan muhalefetini, basın-yayın organlarının desteği ile arttırarak Rumeli ve Anadolu'da kamuoyu oluşturmuştur.

Tüm bu gelişmelerin yanında ülke içinde ve dışında yaşanan olaylar, İttihat-Terakki'ye, ihtilal için uygun ortamı sağlamıştır. 9-10 Haziran 1908'de Reval Limanı'nda, İngiltere Kralı VII. Edward ve Rus Çarı II. Nicola bir toplantı yapmıştır (Eyicil, 2002:419). İttihat-Terakki Cemiyeti'ni endişelendiren bu toplantıda, Rusya'nın Ortadoğu politikasına sert bir şekilde karşı çıkan İngiltere'nin, bu siyasetini bırakmasından endişe ediliyordu. Şayet bu gerçekleşirse Osmanlı Devleti, Avrupa'daki topraklarının hâkimiyetini kaybedebilirdi (Ramsaur, 1972:153). Ayrıca Makedonya iç sorunlarına, jandarma düzenlemesi ile müdahil olan yabancı devletlerin, Osmanlı Devleti'nin bölgedeki etkinliğini azaltmaya çalışmaları diğer bir endişe verici durumdur (Akşin, 2015:24).

Reval'de, İngiltere Kralı VII. Edward ile Rus Çarı II. Nikola, Almanya, Avusturya'nın yayılmacı politikası ile Makedonya ve Boğazlar konusunu görüşmüş ve Makedonya'ya uygulanacak ıslahat programları konusunda anlaşmışlardır. İngiltere ve Rusya'nın Almanya'yı tedirgin etmemek için görüşmede Makedonya'da yapılacak ıslahatı ön plana çıkardıkları kabul edilmektedir (Armaoğlu, 1997:600-601). Reval'de gündemde olan konulardan biri de Avrupa'daki gruplaşmadır. Almanya'nın sanayi alanında dünya piyasalarındaki güç dengelerini değiştirmesi, İngiltere, Fransa ve Rusya'yı endişelendirmektedir. Ayrıca Balkanlar'daki Rusya-Avusturya mücadelesi, Avusturya'nın Berlin'le ortaklık kurmasına sebep olmuştur. Ayrıca İngiltere'nin açık denizlerde Alman varlığından duyduğu endişe de bu toplantının sebepleri arasında sayılabilir. Belirttiğimiz tüm bu konular hakkında VII. Edward ile Çar II. Nicola, Reval'de 10 Haziran 1909 anlaşmaya varmışlardır (Aksun, 2010:405).

Reval Görüşmesi, İttihat-Terakki Cemiyeti tarafından kamuoyuna, Rumeli topraklarının büyük devletlerarasında paylaşılacağı ve II. Abdülhamid'in müdahale etmeyerek durumu kabulleneceği şeklinde yansıtılmıştır (Eyicil, 2002:419). Ayrıca İttihat-Terakki yanlısı gazetelerde, Reval'de Osmanlı Devleti'nin paylaşılmasına karar verildiğine dair haberler yapılarak halk tahrik edilmiş ve imparatorluğun kurtuluşunun Meşrutiyet yönetiminde olduğu propagandası yaptırılmıştır. İttihat-Terakki, uzun zamandır planladığı ihtilal için aradığı fırsatı bulmuştur (Aksun, 2010:406). Reval görüşmesi, Arnavutları da

telaşlandırmış ve Firzovik'te, katılanların sayısının binlerle ifade edildiği mitingler yapmışlardır (Alkan, 2009:220). Mitingler sırasında, İttihat-Terakki, Arnavut halkının liderleri ile görüşmüş ve Meşrutiyet'in yeniden ilan edilmesi için II. Abdülhamid'e telgraflarla baskı yapılmasını sağlamıştır (Babacan, 1999:26).

Meşrutiyet'in ilanı için harekete geçen İttihat-Terakki Cemiyeti, 1908 Temmuz başında Manastır'daki konsoloslara yolladığı bir beyanname ile iç ve dış kamuoyuna bilgilendirme yapmıştır (Kodaman, 2002:29). Amaçlarını Meşrutiyeti yeniden ilan etmek olarak açıkladıkları (Aksun, 2010:406) bu beyanname ile İttihat-Terakki Cemiyeti, II. Abdülhamid yönetimine karşı duruşunu ifade etmiş ve askeri mücadeleyi başlatmıştır. (Alkan, 1999:179).

İttihat-Terakki Cemiyeti, Osmanlı Devleti'nin yaşadığı tüm olumsuzluklardan ve Reval'de Makedonya hakkında alınan kararlardan II. Abdülhamid yönetimini sorumlu tutmakta (Karal, 1999:26) ve ülkenin Meşrutiyet yönetimine geçmesini, acil bir ihtiyaç olarak görmektedir (Akşin, 2015:22).

İttihat-Terakki, ihtiyaç olarak gördüğü, II. Meşrutiyet'in ilanı için güçlü olduğu Makedonya'da genel ayaklanma hazırlığına girişmiştir (Karal, 1999:27). Bu sırada Osmanlı Devleti'nin Rumeli Müfettişi Hüseyin Hilmi Paşa, 2 Haziran 1908'de Yıldız Sarayı'na çektiği telgrafla, İttihat-Terakki, Ermeni ve Makedonya cemiyetlerinin son toplantılarında bir ihtilal hazırlığı yaptıklarını ve harekete geçmek üzere olduklarını bildirmektedir (Bayur, 1991:436).

Osmanlı Ordusu'nda subay olan Enver, Niyazi ve Eyüp Sabri Beyler (Kodaman, 2002:29) Makedonya'da, III. Orduya mensup asker (Alkan, 1999:179) ve sivillerden oluşan yaklaşık dört yüz kişilik bir gurupla, 3 Temmuz'da dağa çıkmıştır (Özcan, 2002:1574). Yıldız Sarayı'na, Rumeli müfettişine ve Manastır valisine bir bildiri göndererek, anayasanın yürürlüğe konulmasını, meclisin açılmasını ve (Karal, 1999:30) eşitsizliklerin önlenmesini istemişlerdir (Niyazi, 2003:128). Bu sırada saraya II. Meşrutiyet'i ilan ettirmek için Rumeli'den sürekli telgraflar gelmektedir (Kutay, 1992:518). Telgraflarda, padişah Meşrutiyeti tekrar ilan etmezse güç kullanılacağı ifade edilmiştir (Ahmad, 1995: 23-27).

II. Abdülhamid olayları bastırmak üzere güvendiği, Birinci Ferik Şemsi Paşa'yı görevlendirmiştir (Turfan, 2005:174). Şemsi Paşa, 7 Temmuz'da

Manastır'a gelmiş fakat olaylara müdahale edemedi öldürülmüştür. Bu olay Saray'ı oldukça etkilemiş, Şemsi Paşa'nın yerine, Müşir Osman Paşa tayin edilmiş ancak göreve başlamadan kaçırılmıştır (Ahmad, 1995: 23-27). II. Abdülhamid yönetiminin olayları bastırma teşebbüsleri etkisiz kalmış, cemiyet subay hareketine Müslüman halk da destek vermiştir (Turfan, 2005:174-175). Makedonya'daki bu olaylar halk ve III. Ordu'nun katılımı sonucunda, genel bir isyan halini almıştır (Kodaman, 2002:296). Ayrıca 20 Temmuz'da Firzovik'ten üç bin Arnavut'un, Kanun-i Esasi'nin ilanı için yemin ettiklerini ifade eden imzalı yüz seksen telgraf gönderilmiştir (Akşin, 2015:23).

İttihat-Terakki Cemiyeti'nin Selanik merkezi 23 Temmuz 1908'de, II. Abdülhamid'e bir telgraf çekerek, Meşrutiyet'in yeniden ilan edilmesi ve meclisin açılması talebinde bulunmuştu, padişahın cevabı geç kalınca (Kodaman, 2002:296). Manastır'da İttihat-Terakki Cemiyeti tarafından 23 Temmuz 1908'de II. Meşrutiyet ilan edilmiştir. Aslında cemiyet tarafından Meşrutiyet'in, Selanik'te ilan edilmesi planlanmıştır (Duru, 1957:30). Ancak İttihat-Terakki Cemiyeti'nin Manastır şubesi askerlerle anlaşarak Manastır'da, II. Meşrutiyet'i ilan etmiştir (Kodaman, 2002:296). Böylece Osmanlı Devleti'nde, 23 Temmuz 1908 (10 Temmuz 1324) gecesi Kanun-i Esasi'nin yeniden yürürlüğe girmesiyle Meşrutiyet ikinci kez ilan edilmiştir (Kabacalı, 2007:73). Ayrıca Harbiye Nezareti'ne, İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından 10 Temmuz 1324 (23 Temmuz 1909) tarihli gönderilen iki telgrafla, cemiyet tarafından II. Meşrutiyetin ilan edildiği bildirilmiş ve Meşrutiyet'in ilanı sonrasında resmi dairelerdeki memurların görevlerine devam etmeleri istenmiştir (Y.EE., 1324: 71-52).

Meşrutiyet'in ilan edildiği Manastır'da, taht değişikliklerinin habercisi olan, yüz bir pare top atışı yapılmıştır. Bu top atışları, II. Abdülhamid'in tahttan indireceği şeklinde yorumlar yapılmasına sebep olmuştur (Reyhan, 2008:105-132).

Makedonya'da bunlar yaşanırken Yıldız Sarayı'nda II. Abdülhamid'e, Arap İzzet Paşa *"kuvvete kuvvetle karşılık vermek gerektiğini ve halkla birleşerek bu isyanı bastırabileceğini"* bildirmiştir. Ancak II. Abdülhamid karşı müdahaleyi kabul etmemiş ve şunları söylemiştir:

“1876’da Kanun-ı Esasi’yi ben tesis etmişim; Meclis-i Mebusan’ın (1878) ikinci dönem toplantısında bir müddet yürürlükten kaldırılması lüzum etmişti. Öyle yapıldı. Mademki milletim bu kanunun yine yürürlüğe girmesini arzu ediyor, ben dahi verdim” (Kodaman, 2002:297).

Diyerek, II. Meşrutiyet’i ilan etmeyi kabul etmiştir. 24 Temmuz 1908 tarihinde yayınlanan irade ile II. Meşrutiyet ilan edilmiş, aynı gün valilere mebus seçimleri için hazırlık yapmaları konusunda emir verilmiştir (Kodaman, 2002:297). Osmanlı İmparatorluğu’nun yönetim şekli II. Meşrutiyet’le değişerek yeni bir döneme girilmiştir. Ülke yönetiminde güç merkezini ve güç dengesini değiştiği bu dönemde yaşananlar gelecek dönemleri de etkileyecektir. Meşrutiyet yönetiminin padişahın yetkilerine sınırlama getirmesi ve II. Meşrutiyet’in ilan edilmesini sağlayan İttihat-Terakki Cemiyeti’nin yönetime müdahaleleri bu dönem siyasetine yön vermiştir.

1. II. MEŞRUTİYET SONRASINDA YAŞANAN GELİŞMELER

1.1. II. Meşrutiyet Sonrası Genel Durum

İttihat-Terakki Cemiyeti, daha demokratik bir düzen getirme ve Anayasal yönetimi yerleştirme amacı taşıyarak 23 Temmuz 1908’de II. Meşrutiyet ve Kanun-u Esasi’nin yürürlüğe koyulmasını sağlamıştır (Güresin, 1960:17). Halk desteği olmayan siyasi mücadeleler başarılı olmasa da II. Meşrutiyet’in ilan edilmesini bir subay grubu sağlamıştır (Kars, 1997:59). Bu subay grubu üyelerinden Meşrutiyet’i ilan ettirmek için dağa çıkan, Resneli Niyazi ve Enver Paşa, kahraman ilan edilmiştir (Rıza Nur, 1967:261). Meşrutiyet kutlamaları sırasında Manastır’da olduğu gibi Selanik’te, 23 Temmuz’u, 24 Temmuz’a bağlayan geceyi bir bayram havasında geçirmiştir. Olimpos Meydanı, Meşrutiyet’in getireceği yenilikler hakkında konuşmalarla yankılanmıştır (Erkin, 2010:81).

Selanik’te “Olympia Place” balkonundan, Enver Bey’in halka: *“Bundan böyle biz hepimiz kardeşiz, Bulgar yok, Rum yok, Sırp yok, Romen yok, Müslüman yok, Hristiyan yok, Yahudi yok, Osmanlı var, biz Osmanlıyız... Osmanlı olmaktan şeref duyuyoruz. Yaşasın vatan, yaşasın hürriyet”* (Kodaman, 2002:296) diye seslendiği yeni bir dönem Osmanlı Devleti için başlıyordu

II. Meşrutiyet’in ilanı, Osmanlı Toplumunun, tüm kesimlerinde coşku ile karşılanmış (Karpas, 2012:101) ve memleketin birçok yerinde özellikle Balkanlar’da bayram sevinci ile kutlanmıştır (Özcan, 2002:1574). İstanbul’da ise Meşrutiyet kutlamaları, 24 Temmuz sabahı Babıali Caddesi’ndeki kütüphane, matbaa ve dükkânlara asılan Meşrutiyet bayrakları ile başlamıştır (Söylemezoğlu, 1950:171). 24 Temmuz 1908 tarihli gazetelerde çıkan resmi tebligatın ardından, 25 Temmuz tarihli gazetelerde, *“Padişahım Çok Yaşa”* yazısının altında Kanun-ı Esasi maddelerini görüp okuyan halk, sokakları, caddeleri, doldurmuştur. Manastır ve Selanik’te olduğu gibi İstanbul’un her köşesinde *“Meşrutiyet, Adalet, Hak, Hürriyet, Eşitlik”* sloganları yankılanmıştır (Tokgöz, 1930-31:6-7). Ancak, Meşrutiyet’le gelen bu sevinçli ortam kısa süreli olmuştur (Turan, 1991:27).

24 Temmuz 1908 tarihinde, gazeteler yazılar sansürsüz çıkmıştır (Akşin, 2015: 27). Sansürün fiilen kalkması, duygu ve düşüncelerin özgürce ifade edildiği bir ortam oluşturmuştur. Meşrutiyet'in ilanının ertesi günü 25 Temmuz günü, İkdam Gazetesi altmış bir bin, Sabah Gazetesi ise kırk bin adet basılmıştır (Birinci, 2002:338). Bu ortamdan yararlanmak isteyen pek çok kişi, gazete-dergi, imtiyazı almış ve 1908–1909 yılları arasında, üç yüz elli üç gazete ve dergi yayımlanmıştır (Ataman, 2009: 46). Basın hürriyeti, sert ve ölçsüz kalem mücadelelerine sahne olurken, özellikle halk arasında bulunan ve her yazılanı doğru kabul eden kişiler üzerinde etkili oluyordu (Birinci, 2002:339). 30 Temmuz günü ise posta sansürün kalktığı, telgrafla, postanelere bildirilmiştir (İkdam, 1324: 5094).

II. Meşrutiyet'in ilk günlerinde halkın yaşadığı bu coşkunun sebebi, hürriyeti kutlamak olsa da hafiyeliğin kaldırılması, genel affın çıkarılması ve hapisanelerdeki tutukluların serbest bırakılması istekleri kutlamalarda halk tarafından ifade ediliyordu. Halk, Saray ve Babıali'ye giderek bu yöndeki isteğini bildirmekte ve *“Padişahım çok yaşa!”* tezahüratlarıyla, padişahı görmek istemektedir. Bu durumun günde iki üç defa tekrar edilmesi sonucunda, Yıldız Sarayı'nın bahçesi *“Padişahı görmek isteriz”* sesleri ile yankılanmaktadır (Osmanoğlu, 2007:132). Diğer taraftan, II. Meşrutiyet Anadolu ve Arap topraklarında II. Abdülhamid'in iradesi ile ilan edildiği için halk nezdinde padişaha karşı sevgi gösterileri artmıştır. II. Meşrutiyet'in ilanı ve Kanun-ı Esasi'nin yürürlüğe konulması, Osmanlı İmparatorluğu'nun başkentinde, Anadolu'da ve asker içerisinde, padişahın lütfu olarak kabul görüldüğü için II. Abdülhamid itibarını ve gücünü muhafaza etmektedir. Meşrutiyet kutlamalarında *“Padişahım çok yaşa”* nidaları da bunu kanıtlamaktadır (Kodaman, 2002:297).

II. Meşrutiyet'in ilanını ve Kanun-i Esasi'nin yürürlüğe konulmasını sağlayan, İttihat-Terakki Cemiyeti, kısmen hedefine ulaşmıştır. Buna karşılık, II. Abdülhamid, bazı yetkilerinin kısıtlanmasına rağmen tahtını korumaktadır (Kodaman, 2002:297). Bu durumdan rahatsız olan ancak halkın padişaha bağlılığından çekinen İttihat-Terakki Cemiyeti, II. Abdülhamid'in tahtta kalmasını kabullenmiş ancak bu tutum değişikliği, cemiyeti II. Abdülhamid'e karşı sürdürmüş olduğu muhalif hareketle çelişen bir duruma düşürmüştür (Akşin,

2000:27). Bu ve buna benzer konular yüzünden II. Meşrutiyet, hangi siyasal gruptan olursa olsun, siyasetçilerin ve aydınların gündemine, çözüm bulunması gereken yeni sorunlarla girmiştir (Turan, 2008:296).

Ayrıca kısa bir süre sonra çıkan olaylar, Meşrutiyet'in sağlam temeller üzerine kurulmadığına dair yorumlar yapılmasına sebep olmuştur. Bunun sebebi olarak Osmanlı Devleti'nde, Fransız İhtilali'nde var olan düşünce özgürlüğünü benimseyen orta sınıf halk kitlesinin bulunmayışı gösterilmiştir. Dolayısıyla Meşrutiyet İhtilali, bir grubun mücadelesi sonucu gerçekleşmiş ve toplumun büyük bir bölümü, özgürlük bilicine henüz ulaşmamıştır. Bu durum Meşrutiyet'in getirdiği özgürlük ortamının, daha ilk günden itibaren bazı kişiler ve basın tarafından kötüye kullanılmasına sebep olmuştur (Karal, 1999:79). Meşrutiyet'in akabinde, genel af ilan (13 Ağustos 1908) edilmesi ile mahkûmlar, suçlarına bakılmaksızın serbest bırakılmıştır. Bu durum, İstanbul gibi büyük şehirlerde, işlenen suçların sayısını çoğaltmış (Birinci, 2001:135), can ve mal güvenliğini azaltmıştır (Karal, 2011: 55).

II. Meşrutiyet'le birlikte Kanun-i Esasi yürürlüğe girmiş ve anayasal yönetime geçilmiştir. Mebusan ve Ayan Meclislerinden oluşan Meclis-i Umumi açılmış, basından sansür kaldırılmış ve Meşrutiyet'le gelen hürriyetle, çok partili siyaset dönemi başlamıştır. Meclis açılışı ile İttihat-Terakki, Müslüman, gayrimüslim tüm Osmanlı vatandaşlarını "*Osmanlı Milleti*" çatısı altında birleştirmeyi hedeflemiş ancak küçük bir aydın zümresi tarafından arzulanan bu hedef belli bir temeli olmadığı için uygulamaya geçirilememiş ve meşrutiyet sonrası etnik unsurların, Osmanlı Devleti'nden ayrılma istekleri artmıştır.

Meşrutiyet'in ilanından bir gün önce (22 Temmuz 1908) kurulmuş olan ve (Karal, 1999:38), Kanun-i Esasi'yi, yeniden yürürlüğe koyan (Akşin, 2015:25) Sait Paşa Hükümeti, 31 Temmuz 1909'da istifa etmiştir (Karal, 1999:42-43). Sait Paşa, 1 Ağustos 1909'da sadrazamlığa yeniden atanmış ve yeni bir hükümet kurulmuş ancak 4 Ağustos'da, Sait Paşa ve hükümeti istifa etmiştir (Kodaman, 2002:299). İstifasının nedeni ise Harbiye ve Bahriye Nazır atamalarıdır. Kanun-i Esas-ı'da hükümeti kurma yetkisi bizzat sadrazamın yetkisindedir ancak yeni hükümet kurulurken anayasa ile ilgili bilgi veren bir hatt-ı hümayunla, Harbiye ve Bahriye Nazırlarının seçimi padişaha ait olacak şekilde düzenlenmiştir. Ancak bu

değişiklik büyük bir tepkiye sebep olmuştur. İttihat-Terakki ve basın tarafından yapılan eleştiriler, Sait Paşa'nın sadrazamlıktan çekilmesine neden olmuştur (Karal, 1999:44-46). 6 Ağustos 1908'de Kamil Paşa, sadrazamlık makamına getirilerek, hükümeti kurmakla görevlendirilmiştir (Akşin,2015: 26).

Yaşanan bu hükümet değişikliği, parlamentonun ve sadrazamın yetkileri karşısında, padişaha verilecek yetkilerin neler olacağı, başka bir deyişle gerçek gücün kimin elinde olacağı sorununun ortaya çıkarmıştır (Karpas ve Zens, 2002:1511). 1908 İhtilali'nin, lidersiz ve programsız olması (Atay, 1963:29) Cemiyet, Saray ve Babıali arasında gizli ancak ciddi iktidar mücadelesinin başlamasına yol açmıştır (Kodaman, 2002:297).

II. Meşrutiyet'in ilan edilmesi için liderlik rolünü üstlenen İttihat-Terakki Cemiyeti, iktidarda oluşan boşluğu ortadan kaldırmak ve kendi politikalarının kabul edilmesini sağlamak için yedi kişilik bir komiteyi İstanbul'a göndermiştir. Osmanlı başkentinde kurulan yeni hükümet parlamento seçim hazırlıklarını yaparken, İttihat-Terakki tarafından onaylanan değişiklikler de yavaş yavaş uygulamaya geçiriliyordu. Bu sırada İstanbul'daki bu karışık ortamdan yararlanarak, 5 Ekim 1908'de Bulgaristan bağımsızlığını ilan etmiş, akabinde Avusturya, Bosna-Hersek'i ilhak ettiğini açıklamıştır (Karpas ve Zens, 2002:1511-1512). İttihat-Terakki Cemiyeti'nin bu olumsuz gelişmelerden dolayı, Kamil Paşa Hükümeti'ni sorumlu tutması, cemiyetle hükümetin arasının açılmasına sebep olmuştur (Kodaman, 2002:300). II. Meşrutiyet'in ilanının tüm sorunları çözeceğini düşünen İttihat-Terakki Cemiyeti'nin, idari yönetim hakkında programının olmaması ve buna dair herhangi bir önlem almaması otorite boşluğuna zemin hazırlamıştır (Uçarol, 1976:286). II. Meşrutiyet sonrası ülkenin durumunu, Atay (2009: 63-64)'a göre şöyle anlatılmaktadır:

“Meşrutiyet ilân olunduktan sonra, Mustafa Kemal'in bütün korktukları çıktı. İttihat ve Terakki orduya dayanan bir gizli komite niteliğinde kalıp devlet idaresini Said ve Kâmil Paşalar gibi eski Osmanlı ihtiyarlarına bıraktı. Sanki seçimler olup Millet Meclisi toplanınca her şey hemen yoluna girecekti. Aslında ise Adriyatik kıyılarından Fars Körfezine doğru bütün İmparatorluğun şeriatçı câhil Müslüman halkı halifeye bağlı idi. Uyanık Hristiyan azınlıkların da İmparatorluğu parçalayarak kendilerinin saydıkları bölgelerle anavatanlarına katılmaktan başka düşündükleri yoktu. İttihatçıların fedaileri İstanbul'da ilk muhalifleri, polis korurluğu altında, öldürme yolunu tutmuşlardı. Mustafa Kemal'in düşündüğünün tam aksine ihtilâlciler halkı kazanmak için çoktan kaybettiğimiz Girit'i Yunanistan'a vermemek, Bosna-Hersek'i Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'ndan geri almak, Bulgaristan'ın bağımsızlığını tanımamak gibi bir irredantizm (Kurtarımcılık)

edebiyatı tutturmuşlardı. Ben okulda iken sokak gösterilerinde Budin (Budapeşte) türküleri bile okuduğumuzu hatırlarım Hürriyet türkülerinden birinin mısrası şu idi: ‘Alalım düşmandan eski yerleri!’ Ordu politika batağı içindeydi. Mülâzım-ı sâni yarbaya selâm vermez olmuştu” (Atay, 2009:63-64).

Büyük bir coşkuyla kutlanan, II. Meşrutiyet, Osmanlı Devleti’ne kısa süre de olsa “*ittihad-ı anasır*” ortamı getirmiştir. Artık “*Devr-i Sabık*” veya *Devr-i İstibdad*’ın bittiği ve hürriyet döneminin başladığı ilan ediliyordu. Ancak bu kutlama havası kısa sürmüş ve gelişen olaylar yeni dönemin çok daha zor geçeceğinin sinyali gibi olmuştur. II. Meşrutiyet Dönemi’nin, ilk seçimleri sonucunda meclisi oluşturan mebuslar arasında, Türklerin sayısı azınlıkta kalmış, gayrimüslim mebuslar ortak hareket etmeye başlamış ve bazı Arap ve Arnavut mebusların tutumları değişmiştir. Bunun yanı sıra İttihat - Terakki’nin baskıcı uygulamaları, halk arasında konuşulan suikast haberleri, alaylı subayların ordudan atılması ve medrese talebelerinin askere alınması, ülke içerisinde huzursuzluğu arttırmaktadır (Özcan, 2002:1574).

İttihat - Terakki’nin uygulamalarını eleştiren Sinop Mebusu Doktor Rıza Nur, 12 Mart 1909 tarihinde İkdâm Gazetesi’nde yayınlanan “Görüyorum ki İş Fena Gidiyor” başlıklı yazısında, İttihat - Terakki’nin ülke yönetiminde görev almadan yönetime müdahalede bulunmasını eleştirmiş ve asker arasındaki hoşnutsuzluğa dikkat çekerek askeri bir isyan çıkma tehlikesi bulunduğu işaret etmiştir. Rıza Nur, İttihat - Terakki Cemiyeti’nin milletvekili seçimlerinde halkı etkilediğini, vali ve memur atamalarına müdahale ettiğini ve hükümetin de cemiyete karşı sessiz kaldığını belirtmiştir. Yazısının devamında ise:

“Cemiyet’in vazifesi kendi ilanına göre milletin Meşrutiyet’ine nighbanlıktır. Millet vesayete muhtaç değildir. Şimdi bir ‘idare-i pederane’ lazım değil. Eğer vesayet, pederlik lazımsa –belki de lazım- onu hükümet-i deruhte etmeli. Cemiyet uzaktan seyirci ve müterakkib olmalı” (İkdâm, 1909:5314) .

Demek suretiyle, cemiyetin sınırlarına dikkat çekmiştir. II. Meşrutiyet İlanı sonrasında, İttihat - Terakki Cemiyeti devletin yönetim kadrosunun içinde yer almamıştır. Bu durum cemiyetin hedefi iktidarı ele geçirmek değil iktidara ortak olmaktı, şeklinde değerlendirilmiştir (Kansu, 1998:6). Meşrutiyet’in ilan edilmesine, Avrupa devletlerinin ilk tepkileri olumlu olmuştur. Hatta Reval’de İngiltere ve Rusya’nın, Osmanlı Devleti hakkında aldığı kararlar, Meşrutiyet’in tekrar uygulanmasından duyulan memnuniyetle, iptal edilmiş ve Rusya, Makedonya’da ıslahat yapılması isteğinden vazgeçmiş, İngiltere ise İstanbul

Büyükkelçiliği'ne verdiği talimatla yeni yönetimle olan ilişkilere özen gösterilmesini istemiştir (Soy, 2008:143-177). Avrupa devletlerinin, Meşrutiyet ilanını olumlu karşılamaları çıkarları doğrultusunda siyasi yaklaşım olarak yorumlanabilir (Kadri, 2011:22).

Ancak, geniş hammadde zengini ve önemli stratejik konuma sahip, Osmanlı Devleti'nin yönetiminde, Avrupa tarzı eğitim görmüş kişilerin varlığı, eski yönetime göre nüfuz edilmesini kolaylaştırabilirdi (Alkan, 2011:278). Avrupa devletleri tarafından estirilen olumlu havaya rağmen, II. Meşrutiyet'in ilanından iki ay sonra, 5 Ekim 1908'de Avusturya-Macaristan Bosna-Hersek'i işgalini, Bulgaristan ise tam bağımsızlığını ilan etmiştir (Özcan, 2002:1574). 12 Ekim 1908 Pazartesi günü ise Girit halkı Yunanistan ile enosis (birleşme) kararı almıştır (Turan, 1991: 27). Osmanlı Devleti'nin Makedonya topraklarındaki denetiminin zayıf olması, devletin kaliteli subaylarını burada görevlendirmesi (Olgun, 2008: 30-31) ve Selanik'in Osmanlı Devleti'nin III. Ordusu'nun merkezi olması İttihat-Terakki'nin Rumeli topraklarında güçlü bir şekilde yapılanmasını sağlamıştır. Diğer taraftan Avrupa fikir akımlarının, Rumeli'ye giriş kapısı olan Selanik şehrinin cemiyetin fikir dünyasına katkısı unutulmamalıdır (Kodaman, 2002:293).

Meşrutiyet'in ilan edilmesini sağlayan kadroyu oluşturan aydınların, okumuş gençlerin, mülki ve askeri yönetici sınıfa mensup kişilerin iktidar tanımına göre Meşrutiyet yönetimi, o dönemin şartları dâhilin de Osmanlı Devleti'ne uygulanabilecek en ideal idari düzenlemedir. Bu nedenle İttihat-Terakki Cemiyeti ve taraftarları, Meşrutiyet'in her derde deva olacağını, devletin kurtuluşu için tek çare olduğunu düşünmektedirler. XVI. Yüzyıldan itibaren Avrupa'da sosyal sınıflar arasında yer alan burjuvazi, ekonomik zenginliğin verdiği güç ile kral ve soyluların sınırsız yetkilerine karşı unvan satın alma ve kralları borçlandırma yolu ile onların üzerinde baskı kurarak mutlak yetkilerini kullanmalarına engel olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nda ise burjuvazinin yerini Meşrutiyet'i ilan ettiren kadro almıştır. Ayrıca Avrupa'da, burjuvazi devlet siyasetindeki etkinliğini sahip olduğu ekonomik güçle sürdürürken Osmanlı Devleti'nde İttihat-Terakki Cemiyeti bunu ordudan aldığı güçle yapmaktadır. Diğer taraftan II. Meşrutiyet'in ilanı sonrasında yaşanan bazı gelişmelerin

toplumda oluşturduğu hoşnutsuzluk akabinde başlayan partileşme süreci toplumsal kutuplaşmalara sebep olmuştur.

1.2. Avcı Taburlarının Gelişi

II. Meşrutiyet ilanı sonrasında, iktidarda fiilen görev almayan İttihat-Terakki Cemiyeti, devlet işlerini yürütecek kadrolara sahip olmadığı için huzursuzdur. Ayrıca yönetimde ve halk arasında saygınlığını ve etkinliğini koruyan, II. Abdülhamid'in varlığından dolayı İstanbul'da tedirginlik yaşamaktadır. Bu sebepten dolayı, İttihat-Terakki Cemiyeti genel merkezi Selanik'te bulunmaktadır. Cemiyet kabinede küçük değişikliklerle siyasi alanda güç sağlama yoluna gitmiştir. İttihat-Terakki, endişelerinin kaynağı olan, II. Abdülhamid ve onun temsil ettiği güçlere karşı iktidarını ve can güvenliğini korumak amacıyla, Selanik'ten, III. Ordu'ya mensup üç Avcı Taburunu, 1908 yılının Eylül ayı sonlarında İstanbul'a getirtmiş ve Mecidiyeköy'deki Taşkılla'ya yerleştirilmiştir (Alkan,2013:112-113). İttihat-Terakki Cemiyeti'nin kendi güvenliği için getirdiği, Avcı Taburları'nın Meşrutiyet'e bağlılıklarını, Mizancı Murat şu sözlerle ifade etmektedir. *"Avcı taburları bütün mevcudiyetiyle Cemiyete merbut (bağlı) idiler. Esasen bütün Üçüncü Ordu erkânı inkılâba, kendi eserleri gözüyle bakıyorlardı. Bunun için, hepsinde kendi malını koruma gayreti vardır"* (İnönü, 1969:50-51).

İttihat - Terakki Cemiyeti'nin, güvenliği ve siyasi dengeyi kendi lehine çevirmek amacıyla Selanik'ten, İstanbul'a getirdiği Avcı Taburları, Kamil Paşa Hükümeti ile cemiyetin arasının açılmasına sebep olacaktır. Sadrazam Kamil Paşa, bu taburları İstanbul'dan uzaklaştırmak istemektedir (Avcioğlu, 1969: 47). Kamil Paşa'nın Avcı Taburlarını, İstanbul'dan uzaklaştırmak istemesinin sebebi, Hükümeti'nin siyasi etkinliğinin azalmasından duyduğu endişe ve İstanbul'daki dengenin, İttihat-Terakki lehinde değişeceği kaygısıdır. Kamil Paşa, İttihat-Terakki'nin, Avcı Taburlarını, hükümete karşı kullanılabileceğini ileri sürerek, bu taburlarının gelmesine şiddetle karşı çıkmıştır. Avcı Taburları'nın İstanbul'a gelişi hakkında, Albay Basri Bey ile Kamil Paşa arasında geçen sohbet de bunu yansıtmaktadır:

Kamil Paşa; "Sizin Manastır çok namuslu ve ihtirastan yoksun. Selanik, sizden ihtilâlin şerefini ve manevî kudretini çaldı."

Basri Bey;

“Evet, doğru. Ama ne yapabiliriz ki? Savaş para ile yapılır. Berlin, yani onun Selanik’teki karanlık odasının çok parası var. Askerî şereflerine çok değer verdiğimiz subaylar, Enver’in etrafında toplanıyor.” (Avcıoğlu, 1969:47-48). *diyerek, Paşa’yı haklı bulduğunu ifade etmiştir*. Sohbetin sonunda Kamil Paşa şunları dile getirmiştir:

“Konuşmanızın ışığı altında, son günlerde ‘Selanikli Biraderlerin’ benim nezdinde yaptıkları teşebbüslerin gerçek anlamını şimdi kavırıyorum. İstanbul’a Selanik’ten bir birliğin getirilmesi zorunluluğunu söylerken, Bulgarlarla savaşın kaçınılmaz olduğunu tekrarlıyorlardı. Onlara, başkent askersiz değildir, cevabını verdim. Şimdi biz güçlerin her türlü dağılmasından kaçınmalıyız. Selanik’in entrikaları canıyanedir. Almanya, Avcı Taburları yoluyla tertiplenen darbe ile Enver ve hempaları, yalnız beni devirmeye değil sizin gerçek İttihat ve Terakki komitesini de ellerine geçirmeye itmektedir. O halde muhterem taraftarlarınıza hemen söyleyiniz ki, ülkenin güvenliğini bildiğimiz üzere bozacak olan üç avcı taburunu derhal başkentten uzaklaştıracam. Bu taburlar, Osmanlı Ordu Birliği üniforması ve biçimi altında, ne yazık ki Alman, Selanik’te hazırlanan başka bir askeri ve siyasi gücün öncüsünden başka bir şey değildir.” (Avcıoğlu, 1969:47-48).

Kamil Paşa’nın sohbet sonunda yaptığı tespit kısa süre sonra yaşanacak, 31 Mart İsyanı’nın öngörüsü olması bakımından sıra dışı bir tesadüftür. Kamil Paşa, bir ihtilal planından bahsetmektedir. Ancak bu ihtilal planı Kamil Paşa Hükümeti’nin değil İttihat-Terakki Hükümeti olarak kabul gören, Hüseyin Hilmi Paşa Hükümeti’nin başına gelecektir. Sadrazam Kamil Paşa’nın Avcı Taburlarının varlığından endişe duyarak bu taburları geri gönderme isteği, İttihat - Terakki tarafından engellenmiştir. Cemiyeti destekleyen gazetelerde, Kamil Paşa’nın Avcı Taburları aleyhindeki bu tutumunu politik bir silah olarak kullanarak Paşa’nın Cemiyet’i kapatmak arzusu taşıdığı yönünde haberler yapmışlardır (Alkan, 2013:114).

Avcı Taburlarının komutan ve subaylarının büyük çoğunluğu İttihat-Terakki üyesi olmakla beraber hepsi meşrutiyet ilanında görev yapmışlar ve İstanbul’a Meşrutiyet koruyucusu olarak gelmişlerdir. Yıldız etrafına yerleştirilmiş olmaları da II. Abdülhamid’e bağlı askerlere karşı güvenlik amacını taşımaktadır. Bu taburlar, iç siyasette dengeleri İttihat - Terakki lehine çevirmek adına İstanbul’a getirilmiştir. Burada önemli olan İttihat - Terakki’nin siyasi bir cemiyet olmanın ötesinde kendisine devlet gibi davranma yetkisi yüklemiş olmasıdır (Alkan, 2013:113).

Avcı Taburlarının Taşkışla ve Yıldız olaylarını bastırmak için kullanılması, İstanbul askeri üzerinde incitici bir etkisi olduğu muhakkaktır. İki

olayı bastıran ve meşrutiyet bekçisi olarak Rumeli'den getirilen Avcı Taburlarının, 31 Mart İsyanı'nı başlatması ise şaşkınlık yaratmıştır. (Alkan, 2013:115-116).

İttihat-Terakki Cemiyeti ve Sadrazam Kamil Paşa arasında yaşanan tüm olumsuzluklara rağmen Selanik'ten gelen avcı taburları, cemiyetin arzusu doğrultusunda Meşrutiyet'in koruyucusu (*Meşrutiyet bekçisi*) olarak başkentte kalmıştır. İttihat-Terakki'nin, Meşrutiyet'in kendisine sağladığı siyasi gücü arttırma ve sağlamlaştırma çabası, kendisine karşı büyük bir muhalefetin oluşmasına sebep olmuştur

1.3. Kamil Paşa Hükümeti ve İttihat ve Terakki Cemiyeti Arasındaki Gelişmeler

II. Abdülhamid, 1 Ağustos 1909'da Babıali'de törenle okunan Hatt-ı Hümayunla, Anayasa'ya (Kanun-ı Esasi) bağlı kalacağına dair söz verirken bazı yasama maddeleri de eklemişti. Bunlardan biri Şeyhülislam dışında Harbiye ve Bahriye nazırlarının padişah tarafından atanacağı diğer nazırları atama yetkisinin Sadrazama ait olduğu hakkındadır (Karal, 1999 :45). Nitekim aynı gün açıklanan kabinede, Harbiye Nazırlığına Ömer Rüştü Paşa, Bahriye Nazırlığına da Rami Paşa, atanmıştır. Bu atamaların padişah tarafından yapılmasını Anayasa (Kanun-ı Esasi) ihlali kabul eden basın, Sait Paşa Hükümeti'ni hedef almıştır. Harbiye ve Bahriye Nazırlarının atamalarına Padişah tarafından yapılmasına, İttihat-Terakki Cemiyeti'de tepki göstererek Selanik'ten aralarında Cemil, Talat ve Cavit Paşa'nın bulunduğu bir heyeti İstanbul'a göndermiştir. Bu tepkiler üzerine Sait Paşa hükümeti istifa etmiş (Karal, 1999:45-46), hükümet kurma görevi (6 Ağustos 1909) Kamil Paşa'ya verilmiştir (Akşin, 2015:26). Yeni kurulan hükümette Bahriye ve Harbiye Nazırlarını, II. Abdülhamid atamak istemiş ancak Kamil Paşa Anayasa'ya güvenerek kabul etmemiştir. Kamil Paşa Kabinesinde, İttihat-Terakki dâhil hiçbir cemiyetten üye bulunmadığı gibi saray kabinesi olarak da kurulmamıştır (Karal, 1999: 45-46).

Kamil Paşa, İngiliz yanlısı siyaset izleyen bir devlet adamıdır (Karal, 1999: 46). Hatta İngiliz dostluk siyasetini savunan Paşa'ya karşı tavır almak İngiltere dostluğunu istememek olarak algılanmaktadır. Bu yüzden, İttihat-

Terakki, Kamil Paşa Hükümeti'ne temkinli yaklaşmaktadır (Akşin, 2015:33). Diğer taraftan ise Kamil Paşa Hükümeti'nin, İttihat-Terakki Cemiyeti'nden alacağı desteğe ihtiyacı vardır (Karal, 1999: 46).

Bundan dolayı Kamil Paşa, sadaretinin başında, İttihat-Terakki Cemiyeti ve cemiyetin İstanbul'daki temsilcisi durumunda bulunan, Heyeti Mahsusa ile olan ilişkisinde uyumlu bir tavır sergilemiştir. İttihat-Terakki de 7 Ağustos 1908 tarihinde, *"Artık Padişah'a ve Hükümete itimat edip, ahalinin iş ve güçleriyle meşgul olması ve Hükümet işlerine karışılmaması"* şeklinde bir beyanname yayımlayarak Kamil Paşa Hükümeti'ne olan desteğini kamuoyuna açıklamıştır (Akşin, 2003:162). Sina Akşin bu konu hakkında, *"İttihat ve Terakki, iktidarı ele almamakla birlikte, denetleme iktidarını ciddi olarak benimsemişti"* (Akşin, 2003:162) yorumuyla, cemiyetin Meşrutiyet sonrası siyasi tavrını ortaya koymuştur.

Kamil Paşa Hükümeti'nin göreve başladığında, çözmesi gereken pek çok iç ve dış sorun bulunmaktaydı. Meşrutiyet'in ilk günlerinden itibaren ortaya çıkan iç sorunlar biri, Selanik, İzmir ve İstanbul başta olmak üzere pek çok şehirde yapılan işçi grevleridir (Güzel, 1983: 45-49). Anadolu ve Rumeli Demiryolu Şirketi işçi ve memurlarının başlattığı daha sonra gazete basımevlerinde çalışan işçilerinin katıldığı grevlerin sebebi, Kanun-i Esasi adına maaşların artırılması isteğidir (Karal, 1999: 54). Ayrıca Harp ve Tıp Okulu başta olmak üzere öğrenciler de memnun olmadıkları durumlarda toplu halde Yıldız Sarayı'nın veya bakanlıkların önünde gösteriler düzenliyorlardı (Aktar, 1999:109-118). Diğer yandan, asayiş sorunu ortaya çıkmış, hırsızlık olayları artmış, halk bu durumdan rahatsız olmaktaydı. Ülke içinde bu sorunlar yaşanırken dış politikada sorunlar yaşanmaktaydı. 5 Ekim'de Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan etmesi (Kodaman, 2002:299) ve hemen ardından Avusturya'nın Bosna Hersek'i ilhakı (Gölen, 1998:9-16) Kamil Paşa Hükümeti üzerinde tam bir şok etkisi yaratmıştır. İttihat-Terakki, yaşanan olumsuzluklardan hükümeti sorumlu tutmuştur. 1908 Selanik Kongresi'nde, İttihat - Terakki, padişahla ilişkilerini düzeltme ve Kamil Paşa Hükümeti'ni düşürme kararı almış, ancak 1908 mebus seçimleri ve meclis açılışı sebebi ile ertelemiştir (Kodaman, 2002:300). Meclis-i Mebusan açılışından kısa

bir süre sonra Sadrazam Kamil Paşa ile cemiyet arasındaki ilişki resmileşmeye başlamıştır (Turfan,2013:223).

İttihat-Terakki Cemiyeti ile Kamil Paşa, arasında yaşanan, gerginlikten dolayı, Meclis-i Mebusan, iki taraf arasında yaşanan güç mücadelesine şahit olmuştur. Yaşanan bu mücadele sonunda, Kamil Paşa Hükümeti'nin düşürülmesine, Said Paşa'nın istifasında olduğu gibi, Harbiye ve Bahriye Nazırını atama yetkisi sebep olmuştur. Kamil Paşa, Bahriye ve Harbiye nazırlarının atama hakkını doğrudan kendisi kullanmıştır (İrtem, 2003:85). Mc Cullagh (1990:43)'a göre :

“Kâmil Paşa, az rastlanır derecede akıllı bir insandır. Kâmil Paşa'nın yaradılışındaki en baskın özelliği, kişisel yükselme hırısıdır. II. Abdülhamid ile Harbiye ve Bahriye Nâzırlarının değiştirilmesinde yaptığı kavga, kendi yetkilerini Yıldız'a karşı arttırmak istemesinden kaynaklanmaktaydı. Yaptığı bu değişikliğin sebebi de Harbiye ve Bahriye Nâzırlarını değiştirmesi, kendi yetkilerini Meclis'e karşı arttırmak istemesidir” (Mc Cullagh, 1990:43).

Ayrıca, Sadrazam Kamil Paşa, meclis seçimlerinden sonra, İttihat-Terakki karşısında durumunu güçlendirmek amacıyla meclisteki muhalif, Ermeni, Rum mebuslar ve Ahrar Fırkası ile yakınlaşmıştır (Kodaman, 2002:300). Ahrar Fırkası'na yakınlaşması da Cemiyet ile Kamil Paşa arasındaki anlaşmazlığı artıran diğer bir sebep olmuştur. İttihat-Terakki ve Kamil Paşa arasındaki mücadelede İngiltere Kamil Paşa yanlısı tutum sergilemiştir (Y.PRK.TKM., 1327:51-47).

10 Şubat 1909 tarihinde, Sadrazam Kamil Paşa'nın Bahriye ve Harbiye Nazırlarını değiştirmesi aslında hükümetinin sonunu hazırlamıştır (Olgun, 2008:70-71). Kamil Paşa, sebep göstermeden Harbiye Nazırı Ali Rıza ve Bahriye Nazırı Arif Hikmet Paşa'yı görevinden alarak (Y.EE.KP., 1327:34-3356), Harbiye Nezaretine Nazım Paşa'yı, Bahriye Nezaretine ise Hüsnü Paşa'yı atamıştır. (Y.EE., 1327:94-41).

1876 Kanun-i Esasi'nin 27. maddesine göre Bahriye ve Harbiye Nazır atamaları sadrazama aitti ancak bu atamaların bir iradeyle padişah tarafından onaylanması gerekiyordu. Ayrıca Kamil Paşa bu iki önemli nazır atamasında anayasanın kendisine verdiği hakkı kullanarak sadece cemiyetin siyasi gücüne meydan okumakla kalmayıp aynı zamanda padişahın etkinliğinin kalmadığını vurgulamak istediği iddia edilmiştir. Padişah II. Abdülhamid'in Bahriye Nazırı

Nazım Paşa'nın atamasını çekimser bir şekilde onayladığı söylenmektedir (Cevat Bey, 1991:35-36). Diğer taraftan Harbiye ve Bahriye nazırlarını atayan kişi aynı zamanda orduyu da denetim altında tutabilecektir (Turfan, 2013:201).

Harbiye ve Bahriye Nezareti'nde gerçekleşen görev değişimi üzerine, İttihat-Terakki Cemiyeti, Nazım Paşa'yı II. Ordu'ya mensup asker ve subayların desteklediğini düşünerek, Edirne'de bulunan teşkilatını harekete geçirmiş ve Nazım Paşa'nın atanmasında, II. Ordu subay ve askerlerinin herhangi bir isteği olmadığını açıklamıştır (İnönü, 1969:80). Ayrıca İstanbul'da bulunan askeri gemilerin kaptanları, Bahriye Nazırı'nın *“Kanun-ı Esasiye aykırı olarak görevi kabul ettiğini”* ileri sürerek seçtikleri temsilcileri, konu hakkındaki görüşlerini bildirmek üzere Babıali'ye göndermişlerdir. (Karabekir, 1993:422-423). Sadrazam Kamil Paşa'nın, sebep göstermeden, Harbiye Nazırı Rıza ve Bahriye Nazırı Arif Paşa'yı görevden alarak yeni atamalar yapmasına tepki gösteren, Adliye Nazırı Manyas-zade Refik Bey, istifasını hazırlayarak, Kamil Paşa'ya gönderdiği telgrafla kabul edilmesini istemiştir (Y.EE.KP., 1327:34-3356).

İttihat-Terakki Cemiyeti, Bahriye ve Harbiye nazırlarının atama sorununu meclis gündemine getirmesinde, II. Ordu ve bazı bahriye subaylarının verdiği teminatın etkisi olabilir. 14 Şubat günü, Osmanlı Meclisi Mebusan'a Gümülcine Mebusu İsmail Bey ve beş arkadaşı bir takrir hazırlayıp sunmuşlardı. *“Harbiye ve Bahriye Nâzırlarının azledilerek yerlerine yenilerinin getirilmesinin meşrutiyet yönetimi prensiplerine aykırı olduğu, bu hususun Sadaret makamına sunulmasına dair takrir”* (MMZC, I:590). Meclis belirtilen konuyu görüşmek üzere toplanmıştır. Mebusan Meclisi'nde yapılan görüşmelerde ilk sözü alan, Kangırı (Çankırı) Mebusu Tevfik Efendi, Sadrazam Kamil Paşa'nın meclise neden gelmediğini ve sadrazamın, meclise çağırılmasını geleceği zamana kadar da beklenmesi gerektiğini ifade etmiştir (MMZC, I:590).

Kamil Paşa meclise gönderdiği tezkerede gazetelere haber olan *“avcı taburlarını geri gönderme meselesine dayanılarak Harbiye Nâzırının değiştirilmiş olduğu söylentilerine”* de değinerek, bu durumun gerçeğe uygun olmadığını belirtmiştir (MMZC, I:591). Berat Mebusu Yusuf Kemal Bey, Kamil Paşa'nın tezkirede avcı taburları meselesinde yapmış olduğu açıklamanın *“yalan”* olduğunu iddia etmiş ve Sadrazam Kamil Paşa'nın imzasıyla Harbiye Nezareti'ne

gönderilen tezkireden bahisle, “Üçüncü Ordudan dört taburu filan yere gönderiniz. Onların gitmesi, Üçüncü Orduda noksan zuhuruna sebep olur. Üçüncü Ordudan İstanbul’a celb edilen avcı taburlarını gönderiniz” şeklinde ki beyanını meclise sunmuştur (MMZC, I:593).

Yusuf Kemal Bey, Kamil Paşa’nın Avcı Taburlarını İstanbul’dan göndermek istediğini bu tezkere ile ispatlamaya çalışmıştır. Bu sırada Meclisi Mebusan’a, İstanbul’da bulunan sekiz zırhlı süvarinin kumandanlarının imzasıyla, nerdeyse, meclisi tehdit eden bir yazı gelmiştir. Ankara Mebusu Mahir Said Bey tepkisini, “*asker siyasete katılmaz efendim*” sözleriyle belirtmiştir. Ankara Mebusu Talat Bey, “*Selamet-i vatani tehlikede gören her fert karışabilir.*” cevabıyla ordunun meclise müdahale de bulunmasını doğal karşılamıştır (MMZC, I:599).

Bu arada Meclis Başkanlığı’na, yüz iki mebus tarafından imzalanan bir önerge verilmiştir. Önerge ile kabinesinde yaptığı nazır değişikliği hakkında açıklamada bulunmayan, devleti ve Meşrutiyet’i tehlikeye atan, Sadrazam Kamil Paşa’ya, güvensizlik oyu verilmesi teklif edilmiştir. Tam bu sırada Kamil Paşa’dan meclise bir tezkere daha gelmiştir. Kamil Paşa bu tezkeresinde istifa tehdidinde bulunuyor ve mecliste açıklama yapacağını ve bu açıklamasını basın vasıtasıyla yayınlayacağını belirtmiştir:

“Taraf-ı Senaveriden Meclis-i Mebusan’da izahat itasının çarşamba gününe taliki esbabına dair ikinci defa olarak yazılan tezkere-i âcizi üzerine Meclisce kanaat hasıl olmayarak galeyan-ı efkârın devam etmekte olduğu istitlaat-ı vakıadan anlaşılmıştır. Kanûn-ı Esâsî’nin 38. Maddesine riayet olunmadığı halde galeyan-ı efkârdan dahilen ve haricen husûle gelecek vahametın mesuliyeti badilerine ait olmak üzere hemen bil’istifa mühr-i Hümâyûnu Zat-ı Şahaneye arz ve takdim ile Meclis-i Mebusan’a hazırlamakta olduğum beyanatı matbuat vasıtasıyla neşr ve ilana mecbur olacağımdan bu babda cevab-ı âlilerine muntazır olduğumun beyanına ibtidar kılındı”. (BOA, Y.EE.KP., 34-3367).

Kamil Paşa’dan tezkerenin gelmesi güven oylamasına engel olamamış, yapılan oylamada mebuslar, Kamil Paşa Kabinesi’ne, sekiz güvenoyuna karşılık, yüz doksan altı oyla güvensizlik oyu vermiştir (BOA, Y.EE.KP., 34-3367)¹.

¹ Oylamaya 207 mebus katılmıştır. Oylamada 8 güvenoyu ve 196 güvensizlik oyu yanında, 2 oy geçersiz sayılmış, bir oy da boş çıkmıştır. Sonuç Kamil Paşa’ya bildirilirken 2 geçersiz oy güvensizlik oyuna eklenerek hakkında 198 güvensizlik oyu verildiği ifade edilmiştir, BOA., Y.EE.KP. 34-3367.

Selanik Mebusu Cavit Bey “*yaşasın hakimiyet-i milliyemiz*” sözleriyle sonuçtan duyduğu memnuniyeti göstermiştir (MMZC, 1:610-611).

Diğer yandan, güvensizlik oylaması esnasında mebusların özgür iradeleriyle oy kullandıkları şüphelidir. Çünkü oylamanın yapıldığı sırada meclis koridorlarında, Enver Paşa ve İttihat-Terakki taraftarı, silahlı subaylar bulunmaktadır, ayrıca bahriyeli subaylar şehre top atışı yapma tehdidinde bulunmuşlardır (Kemal Bey, 2007:232).

Böylece, Sadrazam Kamil Paşa’nın istifasından önce meclis, hükümeti düşürmüş ve aynı gece saat 04.00 sularında, Meclis Başkanı Ali Rıza Bey ve Meclis İkinci Başkanı Talat Bey, II. Abdülhamid’in huzuruna çıkarak, meclis tarafından, yüz doksan sekiz red oyu ile Kamil Paşa Hükümeti’nin düşürüldüğünü bildirmiştir. Padişah, Kamil Paşa’nın yerine, düşürülen hükümette Dahiliye Nazırı olan Hüseyin Hilmi Paşa’yı Sadarete, kendisine istifasını sunan Şeyhülislam Cemalettin Efendi’nin yerine de, Rumeli Kazaskeri olan Ziyaeddin Efendi’yi atamıştır (BOA, Y.EE., No: 94, No: 40).

İttihat - Terakki Cemiyeti ve Kamil Paşa Hükümeti arasında ilk aylarda herhangi bir sorun yaşanmamış ancak bir süre sonra anlaşmazlıklar çıkmaya başlamıştır. Hükümetinin ilk aylarında, İttihat-Terakki Cemiyeti’nin taleplerini makul karşılayan Kamil Paşa, ilerleyen günlerde konumunu güvenceye almak için, Cemiyet’in İstanbul’daki teminatı olan, Avcı Taburları’nı İstanbul’dan Makedonya’ya göndermek istemiştir. Ayrıca Harbiye ve Bahriye Nazırlıklarına yeni atamalar yapmıştır. Kamil Paşa ve Cemiyet arasındaki güç mücadelesi, hükümet krizine sebep olmuştur. İttihat - Terakki Kamil Paşa Hükümeti’ne, mecliste bir gensoru önergesi vererek siyasi kozunu oynamıştır. Kamil Paşa’nın, Meclise gelmeyi ertelemesi üzerine kriz büyümüş, sonuç olarak Kamil Paşa Hükümeti, 14 Şubat 1909’da, çoğunluğu İttihat - Terakki Cemiyeti üyeleri tarafından verilmiş olan güvensizlik oyları ile düşürülmüştür. II. Meşrutiyet döneminde gensoru ile düşürülen ilk hükümet, Kamil Paşa Hükümeti olmuştur. Diğer taraftan Babıali ve İttihat-Terakki arasında yaşanan bu olay siyasette, partileşme ve kutuplaşmayı arttırmıştır.

1.4. 1908 Seçimleri ve Meclisin Açılışı

İttihat-Terakki Cemiyeti öncülüğünde, 23 Temmuz 1908’de II. Meşrutiyet ilan edilmiştir (Kuran, 2000:330). Meşruti yönetimle, ülke sorunlarının çözüleceği ve Osmanlı Devleti’nin parçalanmasının engelleneceği kabul ediliyordu (Öztuna, 1967:191-195). II. Meşrutiyet’i takip eden günlerde iktidara gelen Kamil Paşa Hükümeti, II. Meşrutiyet Dönemi’nin ilk seçim hazırlıklarına başlamıştır. Meşrutiyet’in ilk seçimlerine İttihat-Terakki Cemiyeti dışında yeni kurulan Ahrar Fırkası da katılmıştır. Fırka programını, titiz bir araştırma sonucu oluşturmuş ve Osmanlı İmparatorluğu’nda yaşayan çeşitli milletlerin isteklerine yer vermiştir (Kuran, 2000:330). Ahrar Fırkası, seçimlere sadece İstanbul’da katılmıştır.

1876 yılında Osmanlı Devleti’nin ilk parlamentosu, İntihab-ı Mebusan Kanunu hazırlamıştır, ancak II. Abdülhamid tarafından Meclis-i Mebusan’ın kapatılması sonucu kanun onaylanmamıştır (Tunaya, 1989:161). II. Meşrutiyet’in ilk parlamento seçimleri, bu onaylanamayan kanun doğrultusunda gerçekleştirilmiştir. İntihab-ı Mebusan Kanunu’na göre her elli bin nüfus için yirmi beş yaşını geçmiş bir erkek mebus seçilecek ve seçme hakkı yalnız vergi veren erkeklere ait olacaktır (Karacakaya, 2003:128). İstanbul ve taşrada ayrı ayrı gerçekleştirilen seçimlerde İttihatçılar, mecliste çoğunluğu sağlamak için gerek kişisel ve gerekse resmi kanallar ile yaptıkları uyarılar neticesinde büyük oranda amaçlarına ulaşmışlardır. Ayrıca İstanbul dışında, Cemiyetin karşısında müstakil bir parti bulunmaması cemiyetin seçimlerdeki başarısını artırmıştır. Ziya Şakir (Soku) Bey de hatıratın da bu düşünceyi doğrulamakta ve cemiyetin, güç ve nüfuza erişmek isteyen Anadolu’daki rakipleri ile anlaşmasının pek kolay olmasına karşın, İstanbul’dakilerle uyuşmasının bir hayli zor olduğunu vurgulamaktadır (Soku, 2014:21).

II. Meşrutiyet’in ilk seçimi incelendiğinde seçmenlerin, seçim ve parlamento hakkında yeterli bilgiye sahip olmadıkları görülmektedir. (Orbay, 2004:299). Diğer taraftan seçimlerinden çıkan sonuç, İttihat-Terakki Cemiyeti’ni memnun etmiştir. Meclisteki mebus kadrosuna, Ahrar Fırkası’ndan aday olanların mebus seçilmemesi, muhalefette büyük üzüntü yaratmış, ancak kısa bir süre sonra mecliste bulunan yetmiş kadar mebus muhalefete geçmiştir (Bedevi, 1957:117).

Seçim sonrasında Meclis-i Mebusan, etnik yapısını, 147 Türk, 60 Arap, 27 Arnavut, 26 Rum, 14 Ermeni, 10 Slav ve 4 Musevi mebus oluşturmaktaaydı Mebuslar aralarında Müslümanlar ve gayrimüslimler şeklinde ayrıldıkları gibi, Müslümanlar da kendi aralarında İttihat-Terakki taraftarı ve Abdülhamid taraftarı şeklinde bölünmüştür. Bu bölünmeler ilerleyen günlerde sonu gelmeyen tartışmaların yapılmasına ve yasama alanında çalışmaların yavaşlamasına sebep olacaktır. Ayrıca II. Meşrutiyet'in ilanı sonrası önemli bir siyasi güç merkezi olduğu kabul gören, İttihat-Terakki Cemiyeti'nin Selanik'ten İstanbul'a gelen Merkez-i Umumi üyeleri fiili bir iktidar ve başvuru makamı olmuştur (Anonim, 2000:34). Mecliste çoğunluğu sağlayan, İttihat-Terakki bünyesinde kısa süre sonra ortaya çıkan bu duruma Ahmet şerif Bey'in yorumu şöyledir, “*Meşrutiyetle her şey değişecekti, fakat hiçbir şey değişmemiştir*” (Ceride-i Bahriye, 1325:416).

Meşrutiyet'in ilanı sırasında ve sonrasında Osmanlı vatandaşı olan milletleri bir arada tutma çabası içerisinde olan İttihat - Terakki Cemiyeti'nin, seçimler yüzünden Rumlara baskı yaparak Rum Patriğini “*ete reisi*” olarak ilan etmesi, “*pişmiş aşa su katmak*” olarak yorumlanmıştır (Pekmen, 2013:47). 1908 Aralık ayında yaşanan seçim havasının, “*İttihat Meşrutiyeti*” olarak tanımlanması da seçim sonuçları hakkında oluşan tepkinin bir yansıması olmuştur (şerif Paşa, 1990:23).

1908 Kasım ve Aralık ayları arasında gerçekleştirilen seçimlerin sonuçlanması ile birlikte seçilen mebuslar İstanbul'a gelmeye başlamıştı. Mebusların isimleri, gazeteler aracılığı ile imparatorluğun hemen her yerine ilan edilmiş ve İstanbul'a gelişleri şenlik havasında geçmiştir. Mebuslar, İttihat-Terakki, üyeleri tarafından alkışlarla karşılanarak, Babıali'ye, oradan da İttihat-Terakki Cemiyeti Genel Merkezi'ne götürölmüştür (Kalaç, 1960:32).

Seçimlerin sonuçlanmasıyla sıra Meclis-i Mebusan'ın açılışına gelmişti. 1878'den itibaren kapalı bulunan Meclis-i Mebusan'nın yeniden açılışı, İstanbul halkı tarafından sabırsızlıkla bekleniyordu. Aynı günlerde gazeteler sütunlarında bu konuya büyük yer vermiş ve her yerde Meclis-i Mebusan açılışı hakkında konuşuluyordu (Hasan Amca, 2013:209). Meclis açılışı 17 Aralık 1908'de Padişah II. Abdülhamid'in de katıldığı bir törenle gerçekleştirilmiştir. Meclis açılışından bir gün önce ise II. Abdülhamid yeni atanan otuz dokuz ayan üyesini

açıklamıştı (Akşin,2015: 29). İstanbul'un coşkusu, 24 Temmuz sonrasında yaşanan coşkuyla aynı seviyede olmuştur. Çünkü II. Meşrutiyet'in en büyük hediyesi olan Meclis-i Mebusan'ın açılması ile Osmanlı Devleti'nin sorunlarının ortadan kalkacağına inanılmaktadır. Sokaktaki sıradan vatandaşın, saraya kadar herkes tüm umudunu Meclis-i Mebusan'ın açılmasına bağlamıştır.

Padişah II. Abdülhamid, meclis açılış merasimi için hazırlıklarına günler öncesinden başlamıştır. Meclis-i Mebusan'ın açılış törenine Söğütlü alayı ile gitmek istediğini belirtmiş ve günler öncesinden “*nefti*” (haki) rengine üniformalar ile “*kabalak*” (kalpak) biçimli başlıklar hazırlatmıştır (Osmanoğlu, 2007:139). Meclis-i Mebusan açılışına katılmak üzere padişah üzerinde askeri üniforması, beraberinde Sadrazam Kamil Paşa ve Şehzade Burhaneddin Efendi ile Söğütlü Alayı süvarilerinin koruması altında, Ayasofya Meydanı'na doğru yola çıkmıştır (Osmanoğlu, 2007:139). Padişah, kestirmeden gitmek yerine halk ile iç içe olan bir güzergâhı tercih etmiştir (Hasan Amca, 2013:211). Meclis-i Mebusan'ın açılışında yüz bir pare top atışı yapılmıştır (Osmanoğlu, 2007:140).

Meclis açılışında Mabeyn Başkatibi Ali Cevat Bey tarafından okunan nutuk, sadrazam tarafından hazırlanmış, padişah da birkaç ilave yapmıştır. Nutuk da yer alan “*Memleketimizin Kanun-ı Esasi ile idaresi hakkındaki azmim kat'î velâyete gayyerdur.*” cümlesi mebuslar tarafından alkışlanmıştır (Aksun, 2010:449). Nutku ayakta dinleyen II. Abdülhamid, tüm vekillere ve Şeyhülislam Cemaleddin Efendi'ye övgü dolu sözlerle hitap etmiştir (Y.PRK.BŞK., 1327:79-110). Padişah konuşmasının devamında şunları söylemiştir. “*Meclisimizin açılmış olmasından ve sizin hepinizi burada gördüğümünden dolayı fevkalade memnun oldum; devamını ve hüsn-i muavaffakiyetini Cenab-ı Allah'dan ederim. Cenab-ı Hak muvaffak-ı bi'l-hayr buyursun*” (Aksun, 2010:449).

Ve meclisin açılışından duyduğu memnuniyeti ifade etmiştir Ayrıca padişah, Meclis-i Ayan üyelerine ve Said Paşa'ya, yeni sadrazam Kamil Paşa ve hükümetine destek olmalarını tavsiye etmiştir (Y.EE., 1327:4-42). Meclis-i Mebusan'ın açılış akabinde en yaşlı mebus olan Trabzon Mebusu Naki Efendi, geçici başkan olarak seçilmiş, meclis başkanlık seçimi ise birkaç gün sonra gerçekleştirilmiştir (Rıza Nur, 1967-68: 272). Meclis açılışından sonra Padişah, geldiği yol üzerinden, Yıldız Sarayı'na dönmüştür. Padişahın dönüş yolunda,

saygı duruşunda bulunan askerlerle beraber sayıları binlerle ifade edilen halk, sevgi gösterilerinde bulunmuş, padişah da bu ilgiden memnun olmuştur (Aksun, 2010:449).

II. Meşrutiyet'in ilanı ve Meclis-i Mebusan'ın açılışının, Osmanlı toplumu içerisinde birleştirici rol üstleneceğini düşünenlerin aksine, 1908 Meclisi, aydınlar ve siyasetle pek ilgisi olmayan halk arasındaki ayrışmanın artmasına sebep olmuştur. Meclis'te muhaliflerin bulunmadığını düşünen İttihat - Terakki üyeleri, bir süre sonra sayıları oldukça fazla olan muhaliflerle mücadele edecektir. Meclisin açılışıyla, İttihat-Terakki Cemiyeti'ne muhalif olan Ahrar Fırkası ve Kamil Paşa grubunun basın üzerinden süren eleştirileri, Meclis kürsüsüne de taşınmıştır. 31 Mart İsyanı'na giden süreçte İttihat - Terakki ile Ahrar Fırkası arasındaki siyasi rekabetin etkisi giderek artmıştır.

1.5. Ahrar Fırkası

II. Meşrutiyet'in ilk resmi siyasi partisi Osmanlı Ahrar Fırkası olmuştur. Ahrar Fırkası'nın kuruluşu ile Prens Sabahattin'in uzun sürgün yılları boyunca savunduğu Teşebbüs-ü Şahsi ve Adem-i Merkeziyetçi düşünce sistemi 1908'de Osmanlı siyasetine dahil olmuştur (Tunaya,2007:175-176). Osmanlı Ahrar Fırkası, Prens Sabahaddin'in "teşebbüs-i şahsî ve adem-i merkeziyetçilik" (hür teşebbüs ve demokratik, yerel yönetim) fikirleri çerçevesinde, yakın çalışma arkadaşları, Nurettin Ferruh Bey'le, 1910 yılında İttihatçılar tarafından öldürülen gazeteci Ahmet Samim Bey Ahmet Fazlı, Mahir Sait, Celâleddin Arif, Kıbrıslı Tevfik, Nazım ve Şevket tarafından 14 Eylül 1908 tarihinde Paris'te kuruldu. Parti programını hazırlayan Ferruh Bey'e yardımcı olan Fransız Kont Ostrorog'un yabancı siyasi partilerin programlarından esinlendiği için Ahrar Fırkası'nın İngiliz siyasi partilerini taklit ettiği ileri sürülmüştür. Fırkanın savunduğu fikir yapısı, Osmanlı Devleti'ndeki etnik unsurlara eşitlik tanınması ve yerinden yönetime dayanan bir siyasal düzenin kurulması şeklinde gelişmiştir (Tunaya, 2007:144-145). Prens Sabahattin ve Ahrar Fırkası tarafından savunulan bu fikir İttihat-Terakki'nin tepkisini çekmiş ve Ahrar Fırkası bölücülükle suçlanmıştır.

İttihat-Terakki Cemiyeti karşısında bir hareket oluşturmak gayesi ile kurulan Ahrar Fırkası'nın, fikir babası olmasına rağmen Prens Sabahattin resmen

Ahrar Fırkası'nın kurucularından olmadığı gibi ve başkanlığı da ret etmiştir. Ahrar Fırkası bir süre başkan seçmemiş, bu görevi boş bırakmıştır. Ancak Prens Sabahattin Ahrar'la ilişkisi olduğunu hiçbir zaman kabul etmemiş ve bağımsız olarak devam ettiğini ısrarla belirtmiştir (Kuran, 1956:444-445). Prens Sabahattin, İttihat - Terakki Cemiyeti ile doğrudan siyasi rekabet içerisine girmekten çekinmiş olmalı ki dışarıdan taraftarları aracılığıyla kontrol edebileceği siyasi partiyi dolaylı olarak desteklemeyi uygun görmüştür. Böylece İttihat-Terakki karşısında verilen siyasi mücadelede Ahrar Fırkası kaybetse dahi prensin siyaset hayatında olumsuz bir durum oluşturmayacaktır (Kuran, 1956:451).

II. Meşrutiyet'le gelen özgür basın ortamında Ahrar Fırkası'na İkdam, Sabah, Yeni Gazete ve Sadayı Millet gazeteleri destek vermiştir. Ayrıca Prens Sabahattin'in sağ kolu ve sütkardeşi Ahmet Fazlı Bey tarafından 17 Aralık 1909 da Osmanlı Gazetesi, bu fırka adına çıkarılmıştır (Akşin, 1972:556). Ahrar Fırkası 1908 mebus seçimlerine, İttihat - Terakki karşısında girmiştir. Ancak fırka teşkilatlanmasını tamamlayamadığı için seçimlere sadece İstanbul'da katılmıştır (Akşin, 1972:558). Seçimlerde Ahrar Fırkası ile Rum Cemaati arasında gayri resmi bir oluşturulan ortaklık, İttihat-Terakki'yi rahatsız etmiştir (Tunaya, 2007;344-345). Seçimlerde istediği başarıyı sağlayamayan Ahrar Fırkası e seçimlerden sonra açılan Meclis-i Mebusan'da bir grup oluşturabilmiştir. Yaklaşık yetmiş milletvekilinden oluşan bu grubu, İttihat-Terakki Cemiyeti listelerinden seçilen milletvekilleri, azınlık ve bağımsız mebuslar oluşturmaktadır. Ahrar Fırkası içinde Arap, Arnavut, Rum ve Ermeni milletvekillerinin bulunması aynı zamanda, İttihat-Terakki'nin Türk Milliyetçiliği'nin (Ermeni milletvekillerine rağmen) merkezi olduğu yorumlarının yapılmasına sebep olmuştur (Akşin, 1972:558). İki fırka arasındaki siyasi mücadelede, İttihat-Terakki Cemiyeti, Ahrar Fırkası'nı bölücülük yapmak, patrikhane ile birlikte hareket etmek ve İngiliz taraftarı olmakla itham etmektedir (Tunaya, 1962:178). İttihat-Terakki Cemiyeti'nin, Ahrar Fırkası'na karşı tepkisinin sebeplerini Akşin (1972:559)'e göre :

“İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin, gizli de olsa, Türkçülüğü karşısında muhalif bir partinin bütün Türk olmayanları peşinden sürüklemesi pek kolaydı. İttihat ve Terakki Cemiyeti, ancak sindirme ve yıldırma yöntemleriyle bunun önüne geçebiliyordu. İkinci neden de şu olabilir. İttihat ve Terakki Cemiyeti halka dayanan

bir parti değildi, gücünü Türklerin okumuşlarından alıyordu. Bunlarda bütün imparatorlukta bir avuç kişiydiler. İmparatorlukta en önemli gazetelerden birçoğu da muhalifleri tutuyordu. İşte, İttihat ve Terakki Cemiyeti muhalefetin okumuşların desteğini kazanmasından çekiniyordu. Böyle bir gelişme hem Türkçülüğü hem de İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni zayıflatırdı. Nitekim göz önünde olduğu için İstanbul'da muhalefeti hoş görmek zorunda kalan İttihat ve Terakki Cemiyeti, onun taşrada teşkilatlanmaması için yapmadığını bırakmamıştır. Adem-i merkeziyetçileri Anadolu'ya sokmamıştır. Taşrada var olan özel bir tehlike de İttihat ve Terakki Cemiyeti ile özdeş olmayan hâkim sosyal grupların, yani eşraf ve âyanın muhalefeti desteklemesi ihtimaliydi.” (Akşin,1972:559).

Seçimlerden sonra Ahrar Fırkası ile İttihat-Terakki Cemiyeti arasında ki ilk sorun Osmanlı Devleti'nin kuruluşunun 610. Yıl dönümü için verilen ziyafete Sadrazam Kamil Paşa'nın katılması ile çıkmıştır (Serbesti,1324: 72). İkinci ciddi sorun Sadrazam Kamil Paşa Hükümeti'nin düşürülmesi ile başlayacaktır. Kamil Paşa Hükümeti'nin programı, büyük bir destekle kabul edilmiş olmasına rağmen, İttihat-Terakki'nin hükümet işlerine müdahale etmesi Kamil Paşa ve muhalefeti rahatsız etmiştir (Ahmad, 1995:57-58). Çünkü Kamil Paşa'nın İttihat-Terakki Cemiyet'in kontrolünden çıkarak farklı ve üstelik de cemiyete muhalefet eden bir fırkaya yakınlık göstermesi, İttihat-Terakki'nin gölge iktidar geleceği için olumlu sonuçlar vermeyecektir. Kısa süre sonra Kamil Paşa Hükümeti'nin nazır atamalarından dolayı düşürülmesine, muhalefette bulunan Ahrar Fırkası tepki göstermiş, muhalif basın tarafından da ağır bir şekilde eleştirilmiştir.

İttihat-Terakki kendisine basın aracılığı ile yapılan eleştirilere 9 Mart tarihli gazetelerde yayımladığı beyanname ile karşılık verir. Cemiyet Kamil Paşa Hükümeti'ni her şeye rağmen desteklediklerini belirttikten sonra İkdam, Yeni Gazete, Serbesti, gazetelerini açıktan hedef göstererek bu gazeteleri cemiyet karşıtı güçler olarak ilan eder ve amaçlarının Padişah II. Abdülhamid'i tahttan indirip yerine V. Mehmet Reşat'ı geçirmek ve İttihat-Terakki Cemiyeti'ni ortadan kaldırmak olduğu iddiasın da bulunur (Serbesti, 1325:125). Aslında yayımlanan beyannamede ki her iki iddia bir noktaya kadar Ahrar Fırkası ve muhalefetin bir kısmı için doğru sayılabilir. Ahrar Fırkası Meşrutiyetin ilanından sonra Abdülhamid'in tahta kalmasını kabullenememiştir. Ayrıca hazırladığı parti programında hiçbir şekilde padişahın şahsından bahsetmez, aksine padişahın yetkilerinin azaltılmasını istemektedir.

25 Mart 1324 (6 Nisan 1909) gecesi İttihat-Terakki'ye muhalif olarak tanınan Serbesti gazetesi yazarı Hasan Fehmi'nin öldürülmesi gergin olan siyaset

ortamını daha karmaşık bir duruma getirmişti yol açmıştır. (Akşin, 2003:122-123). Hasan Fehmi'nin cenazesinden beş gün sonra, 13 Nisan 1909'da çıkan isyan sırasında Ahrar Fırkası'nın en son isteyeceği şey Mebusan Meclisi'nin dağılmasıydı. İsyancı askerlerin kendilerini affettiğini açıklayan, II. Abdülhamid'e olan bağlılıkları arttırmıştı. Bu ise Ahrar Fırkası'nın istemediği bir durumdur.

İsyanın bastırılıp Hareket Ordusu'nun İstanbul'a hâkim olacağının ilk belirtileri üzerine muhalefete mensup bazı milletvekilleri İttihat-Teraki'nin intikam almasından çekindikleri için İstanbul'dan ayrılmışlardı. Bunlar arasında İsmail Kemal Bey, Müfit Bey, Rıza Nur, Katib-i umumisi Nurettin Ferruh Bey, Parti Genel Sekreteri Fazlı Beyler gibi Ahrar Fırkası'ndan önemli isimler ve fırkanın basındaki destekçisi Mevlanzade Rifat da bulunmaktadır.

31 Mart sonrası günlerde aslında ortada fiilen bir Ahrar Fırkası bulunduğunu söylemek mümkün değildir. Yeni yönetim muhalefet unsurlarını kapatmak veya baskı uygulamak şeklinde zayıflatmaktadır. İttihat - Teraki'nin en önemli rakibi olan Ahrar Fırkası'da bu uygulamaya tabii tutulmuştur. Parti Genel Sekreteri Fazlı Bey tutuklandıktan birkaç gün sonra serbest bırakılmış, ancak Fazlı Bey İstanbul'u terk etmeyi kendisi için uygun görmüş ve Kahire'ye gitmiştir. Bu olaylar sırasında Prens Sabahattin de tutuklanmış birkaç gün tutuklu tutulduktan sonra serbest bırakılmıştır. Ancak Prens İstanbul'u terk ederek İsviçre'ye yerleşmiş ve hayatını orada sürdürmüştür (Kuran,1956:468).

Ahrar Fırkası mensuplarından Fazıl Bey ve İsmail Kemal Bey Meşrutiyetin korunması için çabalamış ve olaylar sonucu ortaya çıkan iktidar boşluğundan yararlanmaya çalışmışlardır. İsyancı askerlerin Abdülhamid'e bağlılıklarından rahatsız olsalar da İttihat-Terakki Cemiyeti'nin gücünün azalmasından memnuniyet duymuşlardır. Ancak Hareket Ordusu'nun İstanbul'a doğru yürüyüşü, Ahrar Fırkası'nın memnuniyet duyduğu ortamı ortadan kaldıracaktır.

31 Mart İsyanı'nın hazırlanmasında katkısını olup olmadığı konusunda farklı yorumlar yapılan, Ahrar Fırkası içinde yer alan bir grup isyan sırasında gelişen olaylardan faydalanmaya çalışmıştır. Bu grubun başını Prens Sabahattin ve Sütkardeş Fazlı Bey çekmiştir. Ancak olayları kendi istedikleri şekilde

ilerlemesini sağlayamamışlardır. Meclis'te ise İsmail Kemal Bey isyanı İttihat-Terakki Cemiyeti'nin nüfuzundan kurtulma yolu olarak değerlendirmiştir. Genel olarak baktığımızda Ahrar Fırkası isyan sırasında Meşrutiyet yanlısı bir tutum sergilemiştir. İsyen sonrasında Divan-ı Harb'in kararları ve ortaya çıkan gergin ortamın baskısı Ahrar'ın dağılmasına sebep olmuştur. II. Meşrutiyet sonrasında siyasetin çok partili ve gergin ortamının yanında sosyal bazı olumsuz olaylarda yaşanmaktadır.

1.6. Kör Ali Olayı

II. Meşrutiyet'in ilanı sonrasında yaşanan bazı olaylar, yeni yönetim şeklinin halk tabanında tam olarak karşılık bulmadığını göstermektedir. Bu olaylardan biri olan Kör Ali Olayı, çıkış ve gelişme şekli ile dini hassasiyet taşıyan bir olaydır. Yaşanan bu olayda önemli olan Kör Ali'nin şahsı değil onun Meşrutiyet ve meclise karşı olan düşünceleridir. II. Meşrutiyet'in ilk aylarında Meşrutiyet karşıtı böyle bir olayın meydana gelmiş olması, topluma meşrutiyetin tam olarak anlatılamadığını veya toplum tarafından benimsenmediğini göstermektedir.

Hacılar Camii Müezzini olan Kör Ali 7 Ekim 1908 günü, (Ramazan'ın 11. günü) (Tunaya, 1962:130) Fatih Camii kürsüsünden, Meşrutiyet aleyhtarı düşüncelerini açıklayarak camide bulunanlara Kanun-ı Esasi ve Mebusan Meclisi aleyhinde söylemlerde bulunarak, hürriyet ve eşitlik gibi kavramların anlamsız şeyler olduğunu anlatmış ve toplanan cemaate kendisini bir veli ve aziz gibi göstermeye çalışmıştır. Kör Ali camide vaazını dinleyenlere, kendisini yalnız bırakmayacaklarına, birlikte hareket edeceklerine dair yemin ettirmiştir. Kendilerini ulema cemiyetinden göstermek için yanında getirdiği tülbentleri, feslerinin üzerine takmaları için cemaate dağıtmış ve kendisi de silahlı olduğu halde, Fatih Cami'nden çıkmışlardır. Kör Ali'nin yanında, yakın arkadaşı Hersekli İsmail Hakkı da vardır ve bu olayı önceden planlamıştır (İrtem, 2003:37).

Kör Ali; Fatih Cami'nden çıktıktan sonra meydanda bulunan bir musalla taşına çıkmış, *“Eyvah ümmet-i Muhammed uyanın! Toplanın ey müminler! Vakit, saat geldi. Tecelliyât var! Düşün peşime! Bu sürüye bir çoban lazım. Çobanımızı bulalım”* diyerek, etrafına toplanan kalabalıkla birlikte Yıldız Sarayı'na doğru

yürümeye başlamıştır (Aydemir, 1981:114). Ne olup bittiğini kesin olarak bilmeyen kalabalık, Kör Ali'nin peşine takılmış, etraftan katılanlarla artarak, Harbiye Nezareti önünden köprü yoluyla, Yıldız Sarayına ulaşmıştır (İrtem, 2003:38).

Meşrutiyet'in ilanından sonra, saraya kadar yürüyüp "*padişahım çok yaşa!*" şeklinde tezahürat yapmak ve padişaha Meşrutiyet'i ilan etmiş olduğu için teşekkürde bulunmak sıradan bir davranıştır. Ancak bu olay diğerlerinden farklıdır. Kalabalığın, Yıldız Sarayı önüne geldiğini haber alan, II. Abdülhamid, Başkatibi Ali Cevat Bey'i yanına çağırarak; "*Başmabeynci Nuri Paşa'nın Saray yakınına Fatih Cami'nden birkaç hocanın geldiğini ve mutlaka kendini görmek istediklerini bildirdiğini*" (Cevat Bey, 1991:15-16) iletmiştir. Mabeyn Başkatibi Ali Cevat Bey olayı şöyle anlatmıştır;

"Eylül'ün Yirmi Dördü'nde (24 Eylül 1324/7 Ekim 1908) saat on sularında Sarayın kapısı önüne çıktım; başının üstüne bir sarık sarmış, göğsü bağı açık pejmürde kıyafetli, şaşı gözlü, meczub tavırlı bir adamın koltuğuna iki kişi girmiş ve etrafına da ellerinde bayraklar kırk elli kadar adam toplanmış, seyirci olarak birçok halkın da bunlara takılarak gelmiş olduğunu gördüm. Ber-takrib bunların yanlarına sokuldum... Hoca Ali Efendi namında olan bu adam, meyhaneler kapanmalı, resim çıkarmak men olunmalı, İslâm kadınları sokaklara çıkmamalı diyor idi... Zat-ı Şahâne'leri mabeyn dairesine teşrif buyurdular. Pencereyi açtım. Ali Efendi pencerenin önüne gelerek: Padişahım çoban isteriz, çobansız sürü olmaz. Şariat emrediyor, meyhaneler kapanmalı, İslâm kadınları açık, saçık sokaklarda gezmemeli, resim çıkartılmamalı, tiyatrolar kapanmalı... Korkma, tecelliyat var. Evliya perde altında tecelli ediyor." (Cevat Bey, 1991:15-16).

sözleri üzerine saray penceresinden, Padişah II. Abdülhamid; "*İcap eden emir verilir. Mukteza-yı seriat icra olunur, müsterih olun hoca efendi*" demiştir, aslında padişah Kör Ali'nin, akıl sağlığının yerinde olmadığı kanısına kapılmıştır. (Cevat Bey, 1991:15-16). Kör Ali ve yanındaki kalabalık Yıldız dönüşünde rastladıkları Sadrazam ve Şeyhülislam'a hakaret ederek, arabanın camlarını kırmışlardır (İrtem, 2003:38). Ertesi gün Kör Ali ve yanındaki Hersekli İsmail Hakkı tutuklanmıştır (Baydar, 1955:8). 29 Ekim 1908'de, yapılan yargılama sonucunda, Kör Ali ve arkadaşı idam edilmiştir (Kutay, 1977:27).

Tarık Z. Tunaya, Kör Ali Olayı'nın uygulanış şekli ve sahip olduğu düşünce yapısı ile değerlendirildiği takdirde, bir irtica hareketi olduğunu söylemenin mümkün olabileceğini belirtmektedir (Tunaya, 1962:130). Kör Ali Olayı, Meşrutiyet yönetiminin bazı kişi ve gruplarda karşılık bulmadığı için toplumun dini hassasiyetleri kullanılarak, halkı Meşrutiyet'e karşı tahrik etmek

amacıyla düzenlenmiştir. Bu olay yeni dönemden rahatsızlık duyan kişilerin varlığını ortaya koyarken kısa bir süre sonra yaşanacakların sinyalini vermektedir.

1.7. Taşkışla Olayı

Osmanlı Devleti, Taşkışla’da görevli İkinci Fırka-i Hümayun bünyesinde bulunan ve orduya 1905 yılında alınmış askerlerden seçilen 87 askerın, Cidde’ye sevk edilmesine karar vermiştir (Birinci, 2002:392). Ancak seçilen bu askerlerin, 31 Ekim 1908 Cumartesi günü, Cidde’ye sevk edilmek yerine tezkere alarak askerlikten ayrılmak istemeleri üzerine, Taşkışla Olayı çıkmıştır (Cevat Bey, 1991:19). Taşkışla’da ayaklanan askerler, iki gece kışla bahçesinde silah çatarak beklemişlerdir (Birinci, 2002:392).

Osmanlı Ordusu’nda, normal askerlik hizmet sürelerini tamamladıkları halde terhislerinin geciktirilmesi ve askerlerin bu gecikmeye karşılık “*yumuşak isyan*” adı verilen protesto gösterisi ile terhislerini istemeleri ilk defa rastlanan bir olay değildir. Ancak bu defa Taşkışla askerlerinin karşısında anlayışlı alaylı subaylar yerine, Selanik’ten getirilen Avcı Taburları ve onların başındaki mektepli subaylar bulunmaktadır (Alkan, 2013:110).

Taşkışla’da çıkan isyanı, Taşkışla Kumandanı Şükrü Bey’den gelen telgrafla öğrenen Hassa Ordusu Kumandanı Mahmud Muhtar Paşa, Hassa Ordusu Kurmay Başkanı Halil Sedes Bey’i, isyancı askerleri disiplin ve düzene davet etmesi için Taşkışla’ya göndermiş ve “*temerrüd ve inat edenleri bilâ tereddüt kurşuna*” dizmesi yönünde çok sert bir emir vermiştir. Bu sırada Harbiye Nazırı Ali Rıza Paşa’dan gelen emir de aynı sertlikte olup “*Otuz civarındaki asi askerlerin pişman olup itaat etmeyecek olurlarsa üzerlerine ateş açılması*”, (Sedes, 1952:765) taviz verilmeden isyanın bastırılması emredilmiştir.

Halil Sedes Bey, Taşkışla’ya doğru ilerlerken askerlere “*vur!*” emrini nasıl vereceğini düşünmektedir. Taşkışla’ya geldiğinde, Rumeli’den getirilerek Taşkışla’ya yerleştirilmiş olan, Avcı Taburu’na mensup askerlerin, başlarında tabur Kumandanı Remzi Bey olduğu halde isyan eden askerleri kuşattığını görmüştür (Birinci, 2002:392). Dönemi yorumlayan bazı tarihçilere göre bu kuşatma, isyan eden askerlere ders vermek için yapılmıştır (Turfan, 2005:188).

İlk ateş sırasında, Avcı Taburu'na mensup askerlerden birisi yaralanmış, (Birinci, 2002:392) tabur askeri, isyancı askerlere hemen karşılık vermiş, çıkan çatışmada isyan eden askerlerden, 3 çavuş öldürülmüş ve birçok asker de yaralanmıştır (Cevat Bey, 1991:19).

Böylece Taşkılla Olayı, verilen emrin uygulamasına gerek kalmadan sonlanmıştır (Sedes, 1952:766). Olay sırasında öldürülen çavuşların cenazelerini, askerlere ders olsun diye Yıldız Sarayı çevresinde bir yere astırmak isteyen Mahmud Muhtar Paşa, bunun için darağacı hazırlanmasını emretmiştir (Cevat Bey, 1991,19).

Bu konuyu görüşmek üzere Sadrazam Kamil Paşa ile Harbiye Nazırı Ferik Ali Rıza Paşa, Mahmud Muhtar Paşa'yı, Mabeyn-i Hümayun'a çağırtmışlardır. Mahmud Muhtar Paşa, Mabeyne gelir gelmez Mabeyin Başkâtibi Ali Cevat Bey'e niçin çağırıldığını sormuş, Ali Cevat Bey vermiş olduğu emrin görüşülmesi için davet edildiğini söylemesi üzerine Mahmud Muhtar Paşa; *"kendisinin vermiş olduğu bir kararı kimsenin tağyir ve tehire salahiyeti olamayacağını"* Başkatip Ali Cevat Bey'e sert bir üslupla söylemiştir. Ali Cevat Bey'in paşaya verdiği cevap şöyledir:

"Sadrazam ve Harbiye Nâzırı Paşaların bu babda ne diyeceklerini bilemem, ancak adamlar muhalif-i kanun-i asker hareket etmişler, siz de bunlar hakkında nizam-ı askeriye uyguladınız. Askerlik vazifesi burada tamam oldu. Bunların naaşlarını köpek ölüsü gibi sürütemezsiniz. Bu naaşlar artık mübarektir. Haklarında vazife-i diniye ifa edilecektir. Bundan başka bu naaşları darağacında görecektek olan askerler, düşman askeri değil, onların ya hemşerileridir ya da akrabasıdır. Ders verelim derken askerler arasında intikam hissi ve nefret uyandırırınız! O zaman mesele bütün bütün fena bir şekil alır." (Cevat Bey, 1991:19-20).

Ali Cevat Bey'in cevabı üzerine, Mahmud Muhtar Paşa bu konuda kararlı olduğunu *"Her ne olursa olsun, ben bunları sürüye sürüye buraya getireceğim ve asacağım"* sözleriyle kararından vazgeçmeyeceğini belirtmiştir (Cevat Bey, 1991:19-20). Mahmud Muhtar Paşa, Sadrazam Kamil Paşa ve Harbiye Nazırı ile yaptığı görüşmede vermiş olduğu emre engel olunduğu takdirde istifa edeceği tehdidinde bulunmuştur. Sadrazam Kamil Paşa'nın istifayı kabul edeceğini açıklaması üzerine Mahmud Muhtar Paşa, öldürülen üç çavuşun cenazelerini darağacına asma isteğinden vazgeçmek zorunda kalmıştır (Alkan, 2013:111).

Hassa Ordusu Kumandanı Mahmud Muhtar Paşa'nın, öldürülen askerlerin cenazelerine karşı tutumu ve toplum değerlerini göz ardı eden tutumu, yeni bir dönemin başladığına dair izler taşımaktadır (Alkan, 2013:111). Ayrıca, Mahmud Muhtar Paşa'nın, Taşkışla Olayı'na karışan askerler hakkındaki bu tutumu, askerin alışık olamadığı oldukça sert bir tutum olmakla beraber Paşa'nın gösterdiği tepki olaydan daha büyük olmuştur.

Taşkışla Olayı üzerine, İttihat-Terakki Cemiyeti, yayınladığı beyannamede, yer verdiği: *“Mesele, devr-i sabıkta şımarıklığa alışan birkaç neferin tedibinden ibarettir. Bundan başka memleketin ahval-i umumiyesinde ahaliyi heyecan ve telaşa düşürecek bir şey yoktur” “...ahalinin rahat ve hürriyeti, ordularımızla ve yüz binlerce mücahid-i insaniyetin himmet ve hamiyetiyle taht-ı temine alınmıştır”* (Cevat Bey, 1991:120). teminatla yönetimde sahip olduğu gücü göstermek istemiştir.

Sonuç olarak Taşkışla Olayı, önemsiz bir askeri ayaklanma olmasına rağmen, bastırılma şekli itibariyle oldukça önemlidir. Olaya müdahale sırasındaki sert tutum, İttihat-Terakki Cemiyeti'nin, herhangi bir muhalif olayda, orduyu devreye sokacağının göstergesi olmuştur (Turfan, 2005:188). Ayrıca Taşkışla Olayı'nda sergilenen sert müdahale şekli birkaç ay sonra yaşanacak olan, 31 Mart İsyanı sonrasında yaşananlarla benzerlik göstermektedir. II. Meşrutiyet'le başlayan yeni dönemde ordu içerisinde yapılmak istenen düzenlemeler bazı olayların yaşanmasına sebep olmuştur.

1.8. Yıldız Olayı

II. Abdülhamid'in Özel Muhafız Alayı, Söğüt bölgesinden getirilen Kayı Boyu'na mensup yaklaşık iki yüz Türk askeri ile birkaç bin Arnavut ve Arap askerinden oluşmaktadır. Arnavut askerlere *“tüfekçi”*, arap askerlere *“sarıklı zuhaf”* denilmektedir. II. Abdülhamid'i korumakla görevli bu askerlerin birlikleri ayrı olup ve aralarında Türk askeri yer almazdı (Bayur, 1983:141). Bu askerlerin seçilmesindeki amaç, padişaha bağlı olup onu korumakla görevli olan ve başkentteki olayların dışında kalan bir kuvvet oluşturmak olarak gözüküyor olsa da bu askerlerin Yıldız'da bulundurulmasının asıl sebebi, Arnavutluk ve Arabistan'da halk arasında askerliğin özendirilmek istenmesidir (Alkan, 2013:112).

Padişah II. Abdülhamid'i korumakla görevli olan Arnavut askerlerden bir kısmı terhis edilerek yerlerine Türk askerinin gönderilmesi kararı alınmış, ancak bu değişikliği kabul etmeyen Arnavut askerler, kışlalarından dışarı çıkmıştır (İrtem,2003:119). Bu olay üzerine Rumeli'den getirilen ve Taşkışla'da ikamet ettirilen Avcı Taburu, birkaç mitralyöz (makinalı tüfek) ile Arnavut ve Arap taburlarını kuşatmıştır. Karşı gelinmesi halinde ateş açılması emri Hassa Ordusu komutanı Mahmud Muhtar Paşa tarafından verilmiştir (Alkan, 1999:423). Yıldız Sarayı'nın hemen iç tarafında kan dökülmesi, Sadrazam Hüseyin Hilmi ve Harbiye Nazırı Ali Rıza Paşaların müdahaleleriyle engellenmiştir. Padişah'tan izin alınması üzerine, kışlada bulunan Arap ve Arnavut taburları Taşkışla'ya nakledilmiştir (Cevat Bey, 1991:44).Yaşanan bu olayın II. Abdülhamid'in etkinliğini ve gücünü zayıflatmak amacı taşıdığı muhtemeldir. Ancak İttihat-Terakki'nin padişah'tan kaynaklanan tedirginliğine karşılık, II. Abdülhamid bu durum karşısında net bir duruş sergilemiştir.

“Güya ben kendimi muhafaza ettirmek ve yahut bir iş görmek için Arnavut ve Arap taburlarını burada bulunduruyormuşum, zan ediyorlar. Bu ne garazkarlık. Bu taburları maiyetimde bulundurmaktan maksadım, Arnavutluk ve Arabistan'ın malum olan ahvaline nazaran askerliği oralarda teşvik etmekten ibaret idi. Mevcudu üçyüze balığ olmayan böyle birtaburun sayesinde mi padişahlık edeceğim. Eğer öyle ise lanet olsun o'padişahlığa” (Alkan, 2013:112).

Ayrıca, 23 Ocak 1909'da Harbiye Mektebi'nde karışıklıklar çıkmış, talebeler gösteriler düzenlenmiştir. Altmış öğrenci Harbiye'den çıkarılmıştır. Mektepte kalan talebelerden ise kurallara uyacaklarına dair yemin istenmiştir (Kırçak, 1994:52). Ordu içerisinde yaşanan bu olaylar İstanbul'da İttihat-Terakki karşıtlığının artmasına ve muhalefetin farklı kesimler tarafından desteklenmesine sebep olmuştur. Ortaya çıkan bu durum Osmanlı Devleti'nin yaşadığı en önemli isyanlardan birine zemin hazırlamaktadır.

2. 31 MART İSYANI ÇIKIŞI VE YAŞANAN GELİŞMELER

2.1. 31 Mart İsyanı'nın Umumi Sebepleri

31 Mart İsyanı, Arşiv belgelerine, “*hareket-i irtica*”, “*hadise-i irtica*”, “*hadise-i ihtilaliye*”, “*hareket-i ihtilaliye*”, “*harekât-ı iğtişâsiye*” ve “*vakıa-i ihtilaliye*” gibi isimlerle kaydedilmiştir.

Rumi takvime göre 31 Mart 1325'te (13 Nisan 1909), meydana geldiği için tarihe, 31 Mart İsyanı, (Vakası, Hadisesi, Olayı) olarak geçmiştir. Tarihimize “*31 Mart İsyanı*” olarak geçen, sonuçlarıyla Osmanlı Devleti'nin son yüzyılının en önemli olaylarından biri olan 31 Mart İsyanı, öncesinde gelişen olaylar değerlendirildiğinde, çıkan isyanın tek bir nedenle açıklanamayacağı görülmektedir (Birinci, 2002:346).

II. Meşrutiyet ilanı Osmanlı Devleti'nin, genel durumunda kısa süre de olsa iyi yönde düzelme sağlamıştır. Makedonya'da çetecilik faaliyetlerinde durgunluk olması, genel af ilanı ve sansürün kaldırılması gibi gelişmeler toplumda Meşrutiyet'in ülkenin sorunlarını çözeceğine dair bir kanaat oluşturmuştur. Ayrıca Batılı devletler ısrar ettikleri ıslahatlardan vazgeçmiş, Makedonya'da bulunan jandarma kuvvetinin geri çekilmesine başlanmış hatta kapitülasyonların kaldırılması gündeme gelmiştir (Akşin, 2015:27). Ancak kısa bir süre sonra sorunlar çıkmaya başlamıştır (Aksun, 2010:487). Osmanlı Devleti'ne bağlı prenslik konumundaki Bulgaristan, 5 Ekim 1909 tarihinde yeni durumdan faydalanarak bağımsızlığını ilan etmiştir (Akşin, 2015:27). Bu olaydan bir gün sonra Avusturya, Bosna-Hersek'i ilhak ettiğini açıklamıştır (Alparslan, 2013:149). Gelişen olaylar, Osmanlı Devleti'nin yeni yönetimini sarmış ve yeni yönetim mekanizmasına karşı tepkiler oluşmasına sebep olmuştur (Akşin, 2015:28). Bu nedenle II. Meşrutiyet'in sonrasında yaşanan gelişmeler, 31 Mart İsyanı'nı yorumlamak açısından önemlidir (Birinci, 2002:335).

Meşrutiyet sonrası yaşanan gelişmelerden biri siyasileşme sürecine girilmesidir. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra ortaya çıkan büyük ve temel gelişmelerden biri, siyasetle uğraşanların sayısındaki artışla beraber, siyasetin artık idadilere kadar girmiş olmasıdır. Devlet otoritesi zayıflamış, sansürün

kaldırılmasıyla, gazete, dergi sayısı artmış, her alanda oldukça fazla cemiyet kurulmuştur (Birinci, 2002:335-336). Siyasileşmenin hızla yayılmasından rahatsızlık duyanlar, anlayan anlamayan herkesin siyaset konuştuğunu ve kahvehanelerin, diplomatlar meclisine döndüğü için şiir, musiki ve edebiyat sohbetlerinin yapılmaz olduğu yorumlarıyla olayı özetlemişlerdir (Birinci, 2002:336).

Siyasileşmenin itici gücü olan Tensikat Kanunu, İttihat-Terakki Cemiyet Merkezi'nin isteği üzerine hazırlanmış ve bu kanunla, eski idareye hafiyelik-jurnallik yapanların devlet dairelerinden ihraç edilmesi amaçlanmıştır (Birinci, 2002:336). Kamu harcamalarında kısıtlamaya gidilmesi ve memur sayısının azaltılması amacı doğrultusunda, herhangi bir suç işlemiş olan memurların işten çıkarılacak olması, bütün devlet memurlarını huzursuz ve tedirgin etmektedir (Uran, 2008:42). Memurluklarına son verilenlerin (Tensikatzedegan zümresi) yerine, mevki ayrımı gözetmeksizin İttihat-Terakki tarafından atamaların yapılması, siyaseti ve muhalefeti sertleştirmektedir. Ayrıca nezaretlerde ve makamlarda yapılan değişiklikler de halk nazarında kabul görmemektedir. Sonuç olarak Meşrutiyet gayrimemnunlarının çoğalmasında ve İttihat-Terakki muhalefetine oluşmasında Tensikat Kanunu önemli rol oynamıştır (Birinci, 2002:336). Görevlerine son verilenler, yeni düzenden ve yeni düzenin uygulayıcısı olan cemiyetten şikâyet ettikleri gibi muhalefetin yanında yer almışlardır.

Diğer bir gelişme, İttihat-Terakki Cemiyeti'nin, siyasi tekelciliğidir. Meşrutiyet'in ilanından sonra, tüm Osmanlı vatandaşlarını, "*Osmanlı Milleti*" (İttihat-ı Tamme ve İttihat-I Anasır) çatısı altında toplamaktan bahseden İttihat-Terakki Cemiyeti, artık kendi politikaları etrafında toplumun toplanmasını ister duruma gelmişti. Çünkü II. Abdülhamid'e rağmen, rakipsiz iktidar merkezi olmuştu. II. Meşrutiyet ilan edildiği zaman İstanbul'da, cemiyete kayıtlı üye sayısı yok denecek kadar az olmasına rağmen, Meşrutiyet sonrası üye sayısı oldukça artmıştır (Birinci, 2002:337).

Hatta cemiyet bazı kişilere kapıları kapatmıştır. Örneğin; Ahmet Rıza'nın etkisiyle, Jön Türklerden, Mizancı Murat ve Sabahattin Bey'e, tavrı alınmış ve İttihat-Terakki Cemiyeti'nin bu kişilerle birleşmesinden vazgeçilmiştir (Birinci, 2002:337).

Ayrıca İttihat-Terakki'nin siyasi rakibi Fedakaran-ı Millet Cemiyeti'dir. Cemiyetin liderinin İstanbul'dan sürülmesi cemiyetin sonu olmuştur. Siyasi bir fırka dahi olmayan cemiyetin, siyasi mağdurlar için yardım toplaması ve kalabalık bir taraftara sahip olması, İttihat-Terakki tarafından tehlikeli bir rakip olarak değerlendirilmiştir. Başlangıçta sorumluluk almamakla beraber gölge hükümet gibi davranan İttihat ve Terakki Cemiyeti, ilerleyen süreçte gölgeden aydınlığa, belirsiz olmaktan cisim olmaya doğru gittikçe, gücünü ve cazibesini kaybetmiş ve zayıflığını hissettikçe azamet ve tehdidini artırmıştır (Birinci, 2002:337).

31 Mart İsyanı'nı değerlendirirken ele alınması gereken diğer bir konu da II. Meşrutiyet sonrası basında yaşanan gelişmelerdir. II. Meşrutiyet, yazılı basın toplum üzerindeki etkisinin artmasına da vesile olmuştur. Siyaset alanın da büyük bir güce sahip olan gazeteler Meşrutiyet sonrası sansürsüz çıkmıştır (Birinci, 2002:338). II. Meşrutiyetin ilan edildiğinin ertesi günü 24 Temmuz 1908 tarihinde, halk önce bir şaşkınlık yaşamış ve yeni bir dönemin başladığı tam olarak anlaşılmamıştır. Ancak ertesi gün gazete sütunları şaşkınlığı yok etmiştir.

II. Meşrutiyet'in ilk günlerinde, Hürriyet edebiyatıyla çıkmaya başlayan gazetelerin, ilk daveti "*Barışalım*" olmuştur. Ancak bu temenniye gerçekleştirmek mümkün olmamış ve "*çıldırılmışık*" ifadesiyle itiraf edilen büyük bir mücadele başlamıştır. Bu çatışma halinde en çok ilgi gören ise "*fısıltı gazetesi*" olmuştur.

Meşrutiyet'le beraber gazete sayısının ve bunlara yapılan baskıların artması, basın hürriyeti ve yeni bir matbuat kanunu yapılması tartışmalarını gündeme getirmiştir (Birinci, 2002:340). 31 Mart İsyanı öncesinde İstanbul'da yayınlanan gazeteler iki gruba ayrılmıştır. Bir grup İttihat-Terakki taraftarı olanlar diğer grup ise İttihat-Terakki'ye muhalif olan gazetelerdir.

İttihat-Terakki taraftarı gazetelerin başında Tanin geliyordu. Şura-yı Ümmet ve Siper-i Saika-i, Hürriyet, cemiyetin diğer yayın organlarıydı. Ancak Tercüman-ı Hakikat de, tarafsız görünmekle beraber İttihat-Terakki'nin yanında yer alıyordu. Sabah, Servet-i Fünun ve Saadet gazeteleri de İttihat-Terakki taraftarı olarak nitelendirilmiştir.

İttihat-Terakki'nin icraatlarını eleştiren ve muhalefet tarafında olan gazeteler arasında ise sermayesinin büyük bir kısmı Kamil Paşa'nın oğlu Sait

Paşa'ya ait olan Yeni Gazete, Mizancı Murat tarafından çıkarılan Mizan, Hasan Fehmi'nin başyazarı olduğu Serbesti, Ahrar Fırkası'nın yayın organı Osmanlı ve Derviş Vahdeti'nin çıkardığı Volkan Gazetesi bulunmaktadır. Yeni dönemin iktidar ve muhalefet gazeteleri yayınladıkları haber ve yazılarla, siyaseti ve toplumu yönlendirmiştir (Birinci, 2002:340).

II. Meşrutiyet öncesi ve sonrasında yaşanan siyasi suikastler de 31 Mart İsyanı değerlendirmesinde önemle üzerinde durulması gereken konulardandır. Meşrutiyet'in Rumeli'de ilanı öncesinde, Manastır telgrafhanesi merdivenlerinde Padişah II. Abdülhamid'in sadık paşalarından Şemsi Paşa'nın şehit edilmesi (7 Temmuz 1908) siyasi cinayetlerin başlangıcı olmuştur. Meşrutiyet ilanından hemen önceki günlerde, hafiyelikle suçlanan Giritli Yüzbaşı Bahaeddin, bir zabıt tarafından öldürülmüştür. Meşrutiyet sonrası yine hürriyetçi zabıtlar Selanik'te mezarlıkta öldürülmüştür. Hafiyeler oldukları söylenen yüzbaşılar, İbrahim ve Ali ile sivillerden, Şuayb ve Manastır'da topçu alayı müftülerinden Mustafa Efendi de suikastte uğramışlardır. 31 Mart İsyanı'nından, altı gün önce (7 Nisan 1908), Galata Köprüsü üzerinde Serbesti Gazetesi yazarı, Hasan Fehmi'nin suikastte uğraması, bir bakıma bütün İstanbul halkına, gerçekleştirilen tüm suikastleri protesto etme fırsatı vermiştir.

Bu suikastlerin, haklı ve ikna edici bir tarafı olmayışı, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin karşısındaki muhalefetin üslubunun sertleşmesine ve sayısının artmasına sebep olmuştur (Birinci, 2002:341-342). Diğer yandan İttihat-Terakki'nin oluşturduğu yeni siyasi yönetim, emredici ve grup yönetim sistemine dönüşmeye başlamıştır (Bayur, 1954:14). II. Meşrutiyet sonrası, ordu içerisinde yaşanan gelişmelerin, 31 Mart İsyanı'nın çıkmasında etkisi olduğu kabul gören bir konudur. II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte siyasette olduğu gibi askeri, ast-üst ilişkilerinde de bir karmaşa ortamı oluşmuştur. Bu dönemde yüzbaşı ve teğmen rütbesi taşıyanlar askeri en üst rütbeye terfi edebiliyordu. Sıra dışı terfiler askeri disiplinin zayıflamasına sebep olmuştur (Alkan, 2013:104).

Hemen ifade etmek gerekir ki, II. Meşrutiyet, mektepli subaylar tarafından gerçekleştirilmiş bir harekettir. Bu subaylar, İttihat ve Terakki Cemiyeti sayesinde ayrıcalıklı bir mevki kazanmışlar ve askeri rütbelerin en yükseği "*kahraman-ı hürriyet*" olarak kabul görmüşlerdir. İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne,

kışladan daha çok bağı olan bu subayların terfileri, asker içinde huzursuzluğa sebep olmaktadır (Birinci, 2002:342).

Ayrıca Meşrutiyet akabinde, askeri birlik ve okullarda bulunan tüm subay ve öğrencilere “*Kanun-i Esasi’ye sadık kalacaklarına*” dair yemin ettirilmiştir. Bu yemin olayı, Meşrutiyet öncesi Rumeli’deki III. Orduda başlayan ve giderek tüm birliklere yayılan askerin siyasileşmesi sürecini hızlandırmaktadır. Bununla birlikte İttihat-Terakki Cemiyeti’nin, yemin eden asker ve subay üzerinde etkisi gittikçe artmıştır. Ancak cemiyetin yemin etme konusunda baskıcı bir tavır sergilemesi, sonradan yaşanacak olumsuz olayların da zeminini hazırlamıştır (Alkan, 2013:106). Bu arada ordudan uzaklaştırılan alaylılar, İstanbul’da bulunan gayrimemnunlar topluluğunun büyük bir kısmını oluşturmaktadır. Alaylıların ordudan uzaklaştırılması, askerle, mektepli subaylar arasında anlaşmazlıklara da sebep olmuştur (Birinci, 2002:342). Ayrıca Ordudan uzaklaştırılarak, kadro dışına itilen alaylı subaylar, silah altında bulunan Hassa Ordusu askerleri ile sürekli iletişim halinde olmuştur. Kurulan bu iletişim, ordudan uzaklaştırıldığı için yeni yönetime karşı tepkili olan çok sayıdaki alaylı subayın, geniş askeri kitleleri harekete geçirebileceği şeklinde muhtemel bir tehlike oluşturmaktadır.

II. Meşrutiyet’in ilanı sonrasında düzenleme yapılan kurumlardan biri de medreselerdir. Medrese talebelerini yakından ilgilendiren bu düzenlemeler aynı zamanda, 31 Mart İsyanı öncesinde toplumda oluşan hoşnutsuzluğun sebepleri arasında yer almaktadır. Osmanlı Devleti’nin köklü kurumlarından biri olan medreselerde, II. Abdülhamid yönetiminin, son 17-18 yılında büyük sorunlar yaşanmıştır. Bunun sebebi ise, 1892’de çıkan medrese öğrencilerini, askerlikten muaf tutan iradenin yürürlüğe girmesidir. Bu irade, askerlikten kaçmak isteyenlerin medreselere öğrenci olarak yazılmalarına yol açmış, bunun sonucunda ise medreselerin eğitim seviyesi düşmüş ve süresi uzamaya başlamıştır. Sekiz on yılda bitecek bir eğitim, on sekiz yıla kadar uzamıştır (Akyüz, 1985:262). Gün geçtikçe sorunların büyümesi, medreselerde yenilenmeyi gündeme getirmiştir. Meşruti yönetimin, Kasım 1908’de, medrese öğrencilerinin askerlikten muaf olma uygulamasını kaldırmasına, ulema ve öğrenciler tepki göstermiştir. Bu yeni uygulamayı haksız bulan ulema, İttihat-Terakki Cemiyeti’ni eleştirmiştir (Ergün, 2009:263-273).

Meşrutiyet'in ilanından kısa bir süre sonra yukarıda ifade ettiğimiz konular, toplumun huzursuz olmasına sebep olmuştur. Bu durum İttihat-Terakki Cemiyeti'ne karşı oluşan muhalefeti her geçen gün arttırmıştır. Aynı zamanda meclisteki muhalefetin ve muhalif gazetelerin, İttihat-Terakki icraatlarına yaptığı eleştiriler oldukça artmıştır (Aysal, 2006:37-38). Tüm bunların akabinde, çıkabilmesi muhtemel gözüken olaylar hakkında hükümete uyarılar da yapılmaktadır.

Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa Hükümeti'ni, 31 Mart İsyanı'ndan kısa bir süre önce çıkabilecek olası bir isyan konusunda uyarılardan biri bizzat II. Abdülhamid olmuştur. Askerler arasında büyük bir isyan çıkabileceği haberini aldığını, askerlerin bu işlere karışmasının devlet için çok tehlikeli olacağını bildirmiş ve Harbiye Nazırı ile Hassa Ordusu Kumandanı Mahmut Muhtar Paşa'yı Saraya çağırarak Sadrazamla beraber vaziyeti görüştiklerini, Sadrazam ve diğerlerinin *"bu durumun ağırlığını kabul ettiklerini ve gerekli tedbirleri alacaklarını"* söylediklerini ifade etmiş ve hükümeti olası bir ihtilal teşebbüsüne karşı önceden uyarmıştır (Bozdağ, 1975:210).

Mahmut Muhtar Paşa ve Ethem Paşa da hükümeti isyan konusunda uyarılmışlardır. İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin yayın organı olan Volkan Gazetesi'nin sahibi ve yazarı Derviş Vahdeti'nin tahrik içeren yazılarının, asker üzerinde olumsuz etki yarattığını ve bu konuda hükümetin dikkatli davranarak gerekli tedbirlerin almasını iletmışlerdir (İzzet Paşa, 1992:62-63).

Diğer taraftan, Derviş Vahdeti'nin, kurmuş olduğu İttihad-ı Muhammed-i Cemiyeti'nin ülkenin her tarafında örgütlendiği ve asker içinden, bu cemiyete üye olanların bulunduğu haberleri üzerine, Harbiye Nezareti'nden bütün askeri merkezlere bir telgraf çekilmiştir. Nezaretten V. Ordu Komutanlığına çekilen bu telgraf metni şöyledir:

Harbiye Nezareti'nden gelen 23 Mart sene 1325 (1909) tarihli şifreli telgraf: "Çok gizli ve aceledir"

"Bu günlerde İstanbul'da ve illerle ilçelerde kurulan İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'ne bazı askerî birliklerinde katılmış oldukları haber alınmıştır ve Debre'deki birliklerde son zamanda meydana çıkan bir uygunsuzluğun, bazı telkinlere dayandığı hissedilmektedir. Bu olayların vatan ve millet için doğuracağı ağır sonuçlar meydana olup haldeki hepimiz Muhammedi şeriatına katılmakla şereflenmiş kimseler olduğumuzdan erlerin bir takım fesat taşıyıcı emellerle meşgul

edilerek subaylarının elinden ve kontrolünden çıkarılmasına yarayacak teşebbüslerin ve telkinlerin yapılmasına kesin olarak meydan verilmemesi en mühim bir madde olduğundan ve zaten erlerin ve subayların ve bütün ordunun her türlü tesirlerden ayrı olarak meşrutiyetin ve meşruluğun icrası vasıtası bulunmaması vatanın biricik selamet ümidi bulunduğundan gerekli kovuşturma ve araştırmanın yapılması ve haber alınan hakikat ile bağlantı derecesinin incelenerek meydana çıkarılması ve buna benzer telkinlerin ordu safları arasında hiç kimseye yapılmaması için orduca gereken bütün kuvvetli ve engelleyici tedbirlerin geniş ve tam yetki ile *uygulanması ve yerine* getirilmesi ve durumun bildirilmesi ehemmiyetle tavsiye olunur” (Sertoğlu, 1999:45-46).

Harbiye Nezareti tarafından asker içinde bir isyana imkân tanımamak için önlemler alınması konusunda emirler verilmiş ve çıkması muhtemel karışıklığa izin verilmemesi konusunda en küçük olayın dahi üzerine gidilmesi konusunda hassas davranılması gerektiği kesin olarak emredilmiştir.

Bütün bu yaşananlar, Mart ayının sonuna doğru huzursuzlukları daha da arttırmıştır. İttihat-Terakki, bir iktidar partisi olarak iç ve dış meseleler arasında kalmış ve otoriter bir tutum sergilemeye başlamıştır. Otuz yıllık bir istibdat rejiminden henüz kurtulduklarını sananların şaşkınlığı artık sert bir muhalefete dönüşmüştür.

İttihat-Terakki Cemiyeti karşısında muhalefette yer alanlar, Ahrar Fırkası, Fedakâran-ı Millet, Taşnak Cemiyeti, Arnavut, Arap, Kürt, Ermeni ve Rum kulüpleri, Kamil Paşa, oğlu Said Paşa, Prens Sabahattin, Mizancı Murat, Arnavut İsmail Kemal, Derviş Vahdeti, Said-i Kürdi, medrese öğrencileri ve ulema, Volkan, Serbesti, İkdâm gazeteleri olarak sıralanabilir (Kodaman,2002:178).

31 Mart İsyanı’ndan kısa bir süre önce II. Abdülhamid başta olmak üzere Mahmut Muhtar Paşa ve Ethem Paşa tarafından yapılan uyarı ve ikazlar, Hüseyin Hilmi Paşa Hükümeti tarafında tam karşılık bulamamış ve yaşanan bu olumsuzluklar sonucunda, II. Meşrutiyet Dönemi’nin en önemli isyanı yaşanmıştır. Sonuçlarıyla Osmanlı Devleti’ni askeri, siyasi ve toplumsal yönden oldukça etkileyen 31 Mart İsyanı’nın öncesinde bazı olayların ve kişilerin isyanın çıkışında etkisi olduğu kabul edilmektedir.

2.2. Gazeteci Hasan Fehmi Olayı

II. Meşrutiyet’in ilan edilmesinde üstlendiği sorumluluk ve sonrasında ordu desteği ile güçlenen İttihat-Terakki Cemiyeti, Osmanlı siyasi iktidarında söz

sahibi olmuştur ve oluşturmaya çalıştığı yeni sistemi önce yasal yollardan muhalefeti düzenlemek için kullanmıştır. Zamanla baskılar artmıştır.

Hasan Fehmi Bey bir gazeteci olarak, II. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte muhalefet yazarları arasında yer almış ve Osmanlı Devleti'ni yöneten siyasilere ağır eleştirilerde bulunmuştur. II. Meşrutiyet döneminde öldürülen ilk gazeteci olarak tarihe geçmiş, katilleri bulunamadığı için suikastı, 31 Mart İsyanı'nın sebepleri arasında gösterilmiştir.

Hasan Fehmi zengin bir Arnavut aileye mensup olarak 1874 yılında Teselya Yenişehir'de dünyaya gelmiştir. Mülkiye eğitiminden sonra, Jön Türkler arasına girmiş ancak bir süre sonra ayrılmıştır (Birinci, 2002:341). Bir dönem Paris'te bulunan Hasan Fehmi, İttihat -Terakki Cemiyeti'nin çıkardığı Tanin'de yazı yazmıştır (Safi, 2018:276). Mısır'da bulunduğu sırada ise, Emel isimli bir gazete çıkarmıştır. II. Meşrutiyet'in ilanı sonrası İstanbul'da gazete yazarlığını sürdürmüştür (Birinci, 2002:341).

İstanbul'da Mevlanzade Rıfat'ın sahibi olduğu Serbesti Gazetesi'nde yazarlık yapan Hasan Fehmi Bey, Paris'te Prens Sabahattin ile tanışmış, onun liberal görüşlerinden etkilenmiştir (Safi, 2018:276-277). Prens Sabahattin'in önderliğinde kurulmuş olan Ahrar Fırkası bünyesinde yer almış ve yazarı olduğu Serbesti Gazetesi'nde Adem-i merkeziyet anlayışını savunmuştur. Osmanlı siyasi hayatında, gerçek anlamda bir muhalefet yapılması taraftarı olan Hasan Fehmi, Serbesti Gazetesi'ndeki yazılarının içeriğinden dolayı eleştirilerle karşılaşmıştır (Koloğlu, 2005:111). Serbesti Gazetesi'nde sadece İttihat-Terakki Cemiyeti aleyhinde yazılar yazmamış aynı zamanda yazıları ile II. Abdülhamid ve yönetimini de eleştirmiştir (Y.PRK.BŞK., 2783-107).

6 Nisan 1909 tarihinde, Galata Köprüsü üzerinde (Koloğlu, 2005:111) Gazeteci Hasan Fehmi ve Kaymakam Şakir Bey'e kimliği belirsiz biri tarafından ateş açılmış ve Hasan Fehmi Bey öldürülmüştür. Ateş açan kişinin "*Al Mevlan*" diye bağırmış olması, Mevlanzâde Rıfat zannedilerek Hasan Fehmi'nin öldürüldüğünü düşündürmüştür. Ayrıca suikastı işleyenin subay kıyafeti giymiş olması da toplumda siyasi bir suikast olarak yorumlanmasına sebep olmuştur (Akşin, 2015:47).

Gazeteci Hasan Fehmi için 7 Nisan 1909 günü düzenlenen cenaze töreninde İttihat-Terakki Cemiyeti'ne büyük tepki gösterilmiştir (Şefik Paşa, 2004:164). Cenaze törenine İstanbul halkı büyük ilgi göstermiştir. Ayrıca meclis toplantısında Arnavut Mebuslardan Kirkor Zohrap, Hasan Fehmi'nin "*kalem mücadelesinden dolayı hayatını kaybettiğini*" belirtmiş, Ergiri Mebusu Müfit Bey de üzüntülerini ifade etmiştir (Birinci, 2002:341-342). Mekteb-i Mülkiye-i Şahane'de siyasi tarih hocası olan Ali Kemal Bey'in, öğrencilere hitaben yaptığı konuşma sonunda hukuk fakültesi ve mülkiye öğrencileri, Babıali kapısına gelmişler ve Sadrazam Hilmi Paşa'dan, katilleri bulmasını talep etmişlerdir (Hasan Amca, 2013:215-216).

Gazeteci Hasan Fehmi suikastının aydınlatılamamış olması farklı görüşleri beraberinde getirmiştir. Bu görüşlerden biri, 31 Mart İsyanı'nın çıkış sebepleri arasında gösterilen suikastın sorumlusu olarak İttihat-Terakki Cemiyeti'ni göstermektedir. Bu görüşün dayanağını Sina Akşin şöyle ifade eder; "*katillerden birinin subay kıyafetli olduğunu belirterek bunun İttihat ve Terakki tarafından yaptırıldığı yönünde görüşün ağırlıklı olduğunu belirtir*" (Akşin, 1980:122). İkdâm Gazetesi, 14 Nisan 1909 günü yayınlanan bir asker mektubuna dayanarak doğrudan cemiyeti suçlamaktadır (Yalçın, 2000:138).

Halk tarafından da bu kanaatin dile getirilmiş olmasının sebebi yalnızca Hasan Fehmi'nin, İttihat-Terakki'nin karşısında yer almasından kaynaklanmamaktadır. Suikasta şahit olanların ifadeleri doğrultusunda, bu tepki suikastı yapan kişinin üzerinde asker üniforması bulunması ve köprü başlarında karakol bulunmasına rağmen katilin hala bulunamamış olmasından kaynaklanmaktadır (Şefik Paşa, 2004:164). Ayrıca İttihat-Terakki bünyesinde bu tür eylemler gerçekleştirecek çok sayıda kişinin varlığı, suikastın sorumlusu olarak İttihat-Terakki Cemiyeti'nin gösterilmesine sebep olmuştur (Birinci, 2002:343).

Gazeteci Hasan Fehmi olayında ihmali görülen polis memurları görevden alınmış olsa da (ZB...353-74:1324), Hasan Fehmi suikastı ve İstanbul sokaklarında gerçekleşen diğer suikastların sorumlularının bulunamayışı, ülkedeki siyaseti daha da huzursuz bir döneme sokmuştur (Birinci, 2002:343).

II. Meşrutiyet döneminde ilk gazeteci suikastı olması, sorumluların bulunamaması ve bu suikastın dönemin en büyük olaylarından biri olan 31 Mart İsyanı'nın sebepleri arasında gösterilmesi, Gazeteci Hasan Fehmi suikastının önemini ortaya koymaktadır. Ayrıca siyasi iktidarı yazıları ile eleştiren bir gazetecinin suikastta uğramış olması muhalefetin zayıflatılması için yapılmış bir hamle olarak yorumlanmıştır.

2.3. Derviş Vahdeti

31 Mart İsyanı'nın çıkmasından sorumlu tutulnlardan biri olan Derviş Vahdeti, çıkardığı Volkan gazetesiyle bazı asker ve medrese öğrencilerini etkisi altına almıştır. II. Meşrutiyet ilk döneminde gazetecilikle ortaya çıkan kişilerden biri olan Derviş Vahdet'i, karmaşık bir karaktere sahiptir ve 31Mart İsyanı sırasında sergilediği isyanı sahiplenme tavrı ise sıra dışıdır (Birinci, 2002:350).

Gazetecilik hayatına girdikten sonra tanınan Derviş Vahdeti, on dört yaşında hafız olmuş ancak iyi bir din eğitimi almamıştır (Anonim, 1969:112). Vahdeti ilerleyen yıllarda Nakşibendi tarikatına girmiştir (Anonim, 1990:1730). Çocukluğu yoksullukla geçmiş ve kısa bir dönem İstanbul'da bulunmuştur (Akşin, 2015:39).

Vahdeti, Kıbrıs'ta, İngilizce öğrenmek için Larnaka'daki bir misyoner okuluna devam etmiş ama bir müddet sonra, kilisede vaaz dinlemeye zorlanması üzerine okulu bırakmıştır. İngiliz idaresinde bulunan Kıbrıs'ta İngiliz kültüründen etkilenmiştir (Kurşun, 1994:198). Kıbrıs'ta on beş yıl memur olarak çalışmış, 1902'de tekrar İstanbul'a gelmiştir (Akşin, 2015: 39). İstanbul'da mabeyne girmek için verdiği dilekçe kabul edilmemiştir (Karal, 1999,75). Derviş Vahdeti, Memduh Paşa'nın yardımıyla devlet hizmetine girmiş (Anonim, 1988:3076). İskan-ı Muhacirin Komisyonu'nda görev yaparken aynı zamanda Memduh Paşa'nın, yalısında imamlık yapmıştır. Derviş Vahdeti, Memduh Paşa'yı şikâyet ettiği için Diyarbakır'a sürgün edilmiştir (Atılhan, 1959: 29).

Derviş Vahdeti, yükselme arzusunu hiç kaybetmemiştir. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte, Vahdeti de diğer sürgünler gibi İstanbul'a dönüş yapınca, eski işine girmek istemiş ancak kabul edilmemiştir. Bu sırada sürgünden dönenlerle,

İttihat-Terakki'den ayrılanların kurduğu, Fedakaran-ı Millet Cemiyeti'ne girmiş ancak kısa süre sonra ayrılmıştır (Kurşun ve Karaman, 1994:198-199).

II. Meşrutiyet'in ilanı sonrası matbuat hayatında oluşan sansürsüz ortamdan faydalanarak çıkarılan gazeteler gibi (Unat, 1991:45). Derviş Vahdeti de bir gazete çıkarmak için saraydan yardım talep etmiş ancak yardım alamamıştır. 11 Aralık 1908'de kendi çabalarıyla Volkan Gazetesini çıkarmıştır. İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin yayın organı olan gazetenin muhtevası "*İslamcı, hürriyetçi ve insaniyetçi*" olarak belirlenmişti (Akşin, 2015:40).

Derviş Vahdeti de herkes gibi II. Meşrutiyet'in inkılabını "*saadet-i millet*" olarak görüyordu (Kurşun ve Karaman, 1994:200). İttihat-Terakki Cemiyeti'ne muhalif bir tavır sergileyen Derviş Vahdeti, Prens Sabahattin ve Ahrar Fırkası'nı desteklemektedir (Akşin, 1994:41). Ayrıca Volkan Gazetesi'nde çıkan bazı yazılarıyla, Sadrazam Kamil Paşa yanlısı bir tutum sergileyerek (Kurşun ve Karaman, 1994:200) Kamil Paşa ve Hükümeti'nin (14 Şubat 1909), Kanun-i Esasiye aykırı olarak düşürüldüğünü yazmıştır (Volkan, 1324: 49). Derviş Vahdeti'nin Kıbrıs'ta geçirdiği yıllarda İngilizlerden etkilenmiş olması bu davranışın sebebi olarak gösterilebilir (Akşin, 1994: 41).

31 Mart İsyanı'nında Vahdeti'nin Volkan Gazetesi'nin etkisi kadar kurduğu İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti de etkili olmuştur. Volkan Gazetesi İttihad-ı Muhammed-i Cemiyeti'nin yayın organı olarak, 17 Şubat 1909 tarihli 48. sayısından itibaren başlığının altına "*İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin mürevvici efkarıdır*" ibaresini koyup cemiyet nizamnamesinin ilk on maddesini yayınlamış ancak daha sonra cemiyetle, yolları ayrılmıştır (Özçelik, 2001:171). Derviş Vahdeti, yeni bir İttihad-ı Muhammed-i Cemiyeti kurarak Volkan Gazetesi'ni yayın organı yapmıştır (Kurşun ve Karaman, 1994:198-199). Cemiyetin açılışı, 5 Nisan 1909 tarihinde yani 31 Mart İsyanı'ndan dokuz gün önce (Tunaya, 1988:182-183) Ayasofya Cami'nde, ulemeden tanınmış kişilerinde katıldığı görkemli bir törenle resmen yapılmıştır (Kurşun ve Karaman, 1994:198-199). İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti kısa sürede teşkilatlanmıştır. Bu sırada Volkan ve diğer muhalif basın eleştirilerini arttırmıştır (Tunaya, 1991:125).

Volkan Gazetesi'nde masonluk aleyhinde yazılar yayınlanmasından memnun olan II. Abdülhamid, Derviş Vahdeti'yi saraya çağırtmıştır. Ancak Vahdeti yerine, saraya Volkan'da çalışan Enderunlu Lütfü gitmiş, kendisini Vahdeti olarak tanıtarak saraydan iki kez toplamda dört yüz elli lira para almıştır. Ancak 31 Mart İsyanı sonrasında mahkemede Vahdeti, Abdülhamid'den para almadığını söylemiştir (Akşin, 2015: 41-42). Derviş Vahdeti, saraydan çalışanın para aldığını bilmiyor olması imkânsızdır. Muhtemeldir ki mahkemede durumu inkâr etmiştir.

Vahdeti, Volkan Gazetesi aracılığı ile askeri, hükümete ve subaylara karşı tahrik etmekten çekinmemiştir. 31 Mart İsyanı öncesi ve sonrasındaki Volkan Gazetesi sayıları bunun göstergesidir. 28 ve 31 Mart 1909 tarihlerinde çıkan sayılarında askerin şikâyet mektuplarına yer verilmiş ve Volkan yazarları bu mektuplar üzerinden, askerin dini görevlerini yerine getiremediğini yazmışlardır. Ayrıca Volkan'da çıkan yazıların askeri, İttihat -Terakki Cemiyeti'ne karşı tahrik ettiği görülmektedir. 22 Mart 1909 günü çıkan, Volkan Gazetesi'nin ilk sayfasında "*İttihad ve Terakki Cemiyeti*" başlıklı yazı oldukça ilginçtir:

"Asker bütün manasıyla asker olmalı. Askerlik için ölmeli. Yoksa Avrupa'da frenkleşerek avdet etmiş dört tane sarhoş için askerlik ediyorsa ve onların vatanperveriz dediklerine inanıyorsa, vay bu milletin haline. Askerler! Millet, sizden bu dakikada hizmet bekliyor. Düşününüz inanınız! Yapınız!" (Volkan, 1909:81).

Volkan Gazetesi'nde, askerlerden gelen mektupları yayınladığı için, İttihat-Terakki Cemiyeti, tarafından şiddetle eleştirilmiştir (Kurşun ve Karaman, 1994:200). Vahdeti, İttihat-Terakki Cemiyeti'ni yıpratmak için Volkan Gazetesi ile yaptığı muhalefeti yeterli görmemiş ve daha etkili bir yöntem olarak "*din*" üzerinden muhalefet yapmaya başlamıştır (Bayur, 1983:136). Gazeteci Hasan Fehmi Bey'in öldürülmesi ve sorumluların yakalanamamış olmasını Derviş Vahdeti, Volkan'da eleştirmiş ve 28 Mart günü şunları yazmıştır:

"Hasan! Ey Fatma'nın oğluyla aynı isimde olan Hasan! Onunla senin aranda büyük bir münasebet buluyorum. O, anadan babadan mahrum olarak şehit edildi. Sen de onun gibi öksüz, sem de garip olarak Şehit edildin. O yezidilere muhalif idi. Sen de aynı fırkaya muarız idin. Yezidiler İslam hükümetini zapt etmişlerdi. Bunlar da Osmanlı Hükümeti'ni zapt etmek istemişlerdir. O, 'Allah'ın emri bize biâttır' diyordu, sen de 'Anayasa şeriattır. Ona itaat şarttır' diyordun. Nedir aranızdaki münasebet Hasan! Sen o musun, yoksa o sende mi? O'na İslam alemleri kan ağladı. Sana da bütün insaniyet ağlıyor. Git Hasan, Ebu-Tâlib'in oğluna benden selam söyle! Vahdeti de geliyor de ve kabulünü rica et " (Volkan, 1325:83).

Ayrıca Derviş Vahdeti, Hasan Fehmi Bey'in katili bulunamazsa, halkı kimsenin durduramayacağı sözleri ile muhalefeti sınır tanımaz bir boyuta taşımıştır. Volkan'da çıkan bu tür yazılardan ve asker üzerindeki olumsuz etkisinden dolayı Mahmud Muhtar Paşa, Volkan Gazetesi'nin kışlalara girişini yasaklamak istemiş ancak bunun çözüm olmadığını kabul ederek vazgeçmiştir (Şefik Paşa, 2004:164).

31 Mart İsyanı'nın ikinci günü (14 Nisan 1909), Derviş Vahdeti Volkan'da II. Abdülhamid'e hitaben yazdığı, "açık mektup" başlıklı yazısında, "*Bugün Meşrutiyetimizi red etmek, Meclis-i Mebusan-ı Osman-i'yi kapatmak yed-i kudret-i Şahanenizdedir*" diyerek Meşrutiyet'in kaldırılabilceğini yazmıştır. Vahdeti, isyanın üçüncü günü (15 Nisan 1909) ise isyan eden askerleri "*inkilab-ı meşru*" olarak gördüğünü ifade etmiştir (Birinci, 2002:350).

31 Mart İsyanı bastırıldıktan sonra isyana dâhil olduğu gerekçesi ile aranan Kıbrıslı Derviş Vahdeti, İstanbul'dan bir Rus gemisiyle İzmir'e kaçmış, ancak burada yakalanmıştır (ZB., 332-35:1325). 25 Mayıs'ta tutuklanarak İstanbul'a getirilmiş ve Divan-ı Harbe çıkarılan Derviş Vahdeti, Volkan Gazetesi'nde yayınladığı "*Abdülhamit'e Açık Mektup*" başlıklı yazısından dolayı yargılanmıştır (Kurşun ve Karaman, 1994:200). Ayrıca 31 Mart İsyanı sırasında (31 Mart 1325 Salı) Ayasofya'da bulunan Meclis-i Mebusan önünde isyan eden askerler arasında bulunduğu, Volkan Gazetesi'nde yayınladığı yazılarla halkı hükümete karşı isyana teşvik ettiği ve meşrutiyet hükümetini değiştirmek için halkı şiddet olaylarına yönlendirdiği sabit görüldüğünden, hakkında idam cezası verilmiş (İ.ASK., 87-35:1325) ve 19 Temmuz 1909'da idam edilmiştir.

Derviş Vahdeti'nin kişiliği düşünceleri, gazeteciliği, siyasi alandaki muhalefeti tam olarak açıklanamamıştır. Volkan'ın siyasi bir yayın organı haline gelmesinde Vahdeti'nin çok önemli payı bulunmaktadır. Volkan gazetesinde yayınladığı yazılarında Bismark, Karl Marks, Emil Zola, Darwin gibi isimlerden notlar da paylaşarak toplumu etkilemeye çalışmıştır. Ancak Volkan Gazetesi'nde din esaslı muhalefet yapılmasında Said Kürdi (Nursi) başta olmak üzere İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti içinde yer alan ulema ve şeyhlerin de etkisi olduğu bilinmektedir (Kurşun ve Karaman, 1994:200).

II. Meşrutiyet’le beraber İttihat-Terakki Cemiyeti’nin icraatlarının şeriate aykırı olduğunu savunan ve Volkan gazetesindeki yazılarıyla özellikle alaylı askeri etkisi altına almaya çalışan Derviş Vahdeti’nin bilgi ve düşünce seviyesi, oldukça düşüktür. İslam dini hakkında, gerçekte ne söyleyecek sözü ne yol gösterici fikri olmayan Vahdeti şeriat kavramını kullanarak yapmış olduğu muhalefeti dini bir kimlik içerisine sokmuştur. Volkan gazetesinde oldukça geniş bir şekilde yer verilen askerin şikâyet mektuplarında ağırlık verilen konu olan “alaylı” denen ve erlikten en üst derecelere yükselen subayların ordudan ihraç edilmesi ve asker arasında, açık ya da dolaylı yoldan İttihat-Terakki’ye mensup subayların partizanca tutumlarıdır. Vahdeti’nin Volkan Gazetesi ve İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti aracılığı ile yaptığı faaliyetleri, tek başına düşünerek planladığını söylemek kişiliğini değerlendirdiğimizde pek mümkün gözükmemektedir. Bu yüzden Derviş Vahdeti’nin İngilizler tarafından desteklendiği şeklinde yorumlar yapılmıştır. Vahdeti’nin, İngiltere hayranlığı ve Kıbrıs’ta geçirdiği yıllar yapılan yorumların sebepsiz olmadığını göstermektedir.

2.4. 31 Mart İsyanı Öncesi Hükümetin Durumu

14 Şubat 1909’da göreve başlayan Hüseyin Hilmi Paşa Hükümeti’ni zor günler beklemektedir. İttihat-Terakki Cemiyeti’nin desteğiyle kurulan Hüseyin Hilmi Paşa Hükümeti’nde, Sait ve Kamil Paşa hükümetlerinde olduğu gibi İttihat-Terakki görev üstlenmemiştir. Mecliste cemiyet tarafından desteklenen Hüseyin Hilmi Paşa Hükümeti’nin karşısında muhalif İsmail Kemal ve grubu bulunmaktadır (Karal, 1999:72-73). Hilmi Paşa Hükümeti’nin programı, 17 Şubat’ta Meclis-i Mebusan da okundu. Program memleketin iç ve dış meseleleri ile ilgiliydi. Avrupa’nın sanayi alanındaki ilerlemelerinden ve kanunlarından faydalanılacağı ifade edilmişti. Dış siyaset konusunda ise Avusturya ve Bulgaristan ile anlaşmazlıkların çözülmesi yolunda görüşmelere devam edileceği belirtilmiştir (Bozdağ, 1975: 109).

Yeni hükümet, çetecilik faaliyetlerini sonlandıran kanun tasarısı ile Makedonya’daki çetelerin ortadan kaldırılması kararını almıştır. Ayrıca Avusturya’nın Bosna ve Hersek’i topraklarına dâhil etmesi, Makedonya halkı için bir tehlike oluşturmuş ve bu konuda tedbirler alınması konusunda muhalefetin baskısı artmıştır (Karal, 1999:74). Esas çabası dış politika ile ilgili olan hükümet,

ülke içerisinde ise, asker arasında dini söylem (taassup) kışkırtmalarıyla başlayan “mektepli-alaylı subay” tartışmalarına çözüm bulmak istemektedir. Ayrıca yıllardan beri hizmet sürelerini tamamlamış fakat hala silahaltında tutulan erlerin durumu ve birçok subayın yasaklanmasına rağmen siyasi çalışmalar içerisinde bulunmasından dolayı ortaya çıkan olumsuzluklarla uğraşmaktadır.

Diğer yandan Derviş Vahdeti’nin hükümete karşı sürdürdüğü muhalefete, kendisinin kurduğu İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti dini bir kimlik kazandırmakla kalmayıp dini söylemlerde bulunarak, asker üzerinde olumsuz etki yaratmakta ve huzursuzluklara sebep olmaktadır. Asker arasında 31 Mart İsyanı öncesi hareketlenmeler olduğuna dair haber alan II. Abdülhamid, Hüseyin Hilmi Paşa Hükümeti ile bu konu hakkında görüşmeler yapmıştır (Özdağ, 2014:154).

Hüseyin Hilmi Paşa Hükümeti, bir isyan çıkabileceği konusunda Mahmut Muhtar Paşa ve Ethem Paşa tarafından da uyarılmıştır. Ayrıca Ethem Paşa, Erkan-ı Harbiye Umumiye Reisi Ahmet İzzet Paşa’yı, “*Volkan*” gazetesinin sahibi ve yazarı olan Derviş Vahdeti’nin yazılarının, asker üzerinde yaratabileceği olumsuz etkiden dolayı uyarmıştır (İzzet Paşa, 1992:62-63).

Hassa Ordusu Komutanı Mahmut Muhtar Paşa da asker içerisindeki hareketlenmeden haberdar ve rahatsızdır. Özellikle *Volkan Gazetesi*’ne askerler tarafından gönderilen mektuplar, Mahmut Muhtar Paşa’yı harekete geçirmiş ve 10 Nisan 1909 tarihinde, emrindeki askerlere zaten Müslüman ve Ümmet-i Muhammed olduklarını, beş vakit namazlarını kılarak ve vatana hizmet ederek komutanlarına itaat etmelerinin farz olduğunu, gazetelerin ve ilmiye kıyafetli kişilerin sözlerine itimat etmemeleri gerektiği uyarısını yapmıştır (Kartal, 2011:85).

Yaklaşan tehlikenin farkında olan ve tedbirler almaya çalışan Mahmut Muhtar Paşa, çıkması muhtemel olaylara engel olamamıştır. Hüseyin Hilmi Paşa Hükümeti bu konuda önlem almadığı için eleştirilmiştir. Muhalefet, dış politika da Bosna ve Hersek’in elden çıkması ile Makedonya’nın durumundan yine Hüseyin Hilmi Paşa Hükümeti’ni sorumlu tutmuş ve engel olmamakla suçlamıştır.

2.5. 31 Mart İsyanı

31 Mart İsyanı, askeri bir isyan olarak başlamıştır. İsyanın irtica olarak tanımlanması esas itibariyle sonradan ortaya çıkmıştır. Bir gün sonra yayımlanan gazetelerde yapılan ilk isimlendirmelerde askeri bir hareket olarak geçmiştir. Bu isimlendirmeler şöyle sıralanabilir: *Hadise-i askeriye, harekât-ı askeriye, 31 Mart ihtilâli askeri, hareket-i askeriye, askeri kıyam, askeri bir iğtişâş, gibi* (Birinci, 2002:346).

Siyasi, iktisadi ve sosyal sorunların sebep olduğu gerilim sonucu, Osmanlı Devleti'nin Başkenti İstanbul'da, Rumi takvimle 30 Mart'ı, 31 Mart'a bağlayan gece yarısı (miladi takvim 12-13 Nisan 1909), İttihat-Terakki Cemiyeti'nin meşrutiyet ve hürriyetin koruyucusu olarak, Rumeli'den getirip İstanbul'da Taşkışla'ya yerleştirdiği IV. Avcı Taburu askerlerinin başlattığı isyan (Bayur,1983:184), Osmanlı Tarihi'ne 31 Mart İsyanı olarak geçmiştir. Meşrutiyet Bekçisi olarak getirilen askeri kuvvet, II. III. ve IV. Avcı Taburlarından oluşturulmuştur. Sadrazam Kamil Paşa'nın Rumeli'ne geri göndermek istediği İttihat-Terakki Cemiyeti'nin İstanbul'daki güvenliğinin teminatı, meşrutiyetin bekçisi, koruyucusu ve daha iki hafta önce cemiyetin beyannameyle savunduğu Avcı Taburlarının, 31 Mart İsyanı'nı başlatmış olmaları, büyük bir şaşkınlık yaratmıştır. Bu taburların İttihat-Terakki Cemiyeti'ne bağlılıklarının sorgulanmasına sebep olmuş ve mektepli subaylar kadar derin olmadığı gündeme gelmiştir (Birinci, 2002:346).

31 Mart İsyanı, Miladi Takvime göre 12 Nisan Pazartesi'yi 13 Nisan Salı'ya (Rumi takvimle 30 Mart'ı 31 Mart'a) bağlayan gece yarısında, Taşkışla'da IV. Avcı Taburu, başlarında çavuşları olmak üzere ayaklanmış ve kışladaki komutayı ele alarak bazı subayları hapsetmişlerdir. Kışlanın kapıları sabaha doğru açılmış, başlarında subay bulunmayan askerler (Bayur,1983:184), Hamdi Yaşar Çavuş, Bölük Yazıcısı Mehmet ve Tüfekçi Ustası Arif öncülüğünde Divan Yolu'ndan geçerek (Kırçak, 1994:54) 03.45'te Sultanahmet'e ulaşmış ve Meclis-i Mebusan'ı kuşatmışlardır. Askerlerin ellerinde bir kırmızı bir beyaz ve birçok yeşil bayrak bulunuyordu. Yeşil bayraklar, İttihad-ı Muhammedi Cemiyetini'nin açılışında kullanılan bayraklardır (Akşin, 2015:51-52). Daha sonra diğer kışlalarda bulunan askerleri de isyana teşvik etmişlerdir. İsyancı Taşkışla Askerleri'ne, Kılıç Ali, Beyoğlu, Numune, Topçu Alayları ve Yıldız'daki 5. 6. ve

7. Alayların askerleri de dâhil olmuş tüm asker Sultanahmet Meydanı'nda toplanmıştır (Danışmend, 1972:372).

30 Mart 1325 (12 Nisan 1909) tarihinde akşam vakti, Avcı Taburu çavuşlarından biri, Mekteb-i Harbiye'nin süvari bölüğüne gelmiş ve çavuşlardan birine “*Biz yarın sabah silahlı olarak Sultanahmet Meydanı'nda toplanıp şeriat isteyeceğiz, siz de geliniz, fakat zabitlerinize hiçbir şey söylemeyiniz*” teklifinde bulunur. Kısa sürede ilgili makamlara bildirilen bu durum, yatsı vaktinde, Harbiye Nazırı Ali Rıza Paşa'ya rapor olarak sunulmuştu. Harbiye Nazırı, Yıldız II. Fırka Kumandanı Cevat Paşa'ya, tezkere göndererek olayla ilgili tedbir almasını emretmiştir. Ancak, Cevat Paşa, durumun ciddiyeti önemsemez ve “*Nazır Paşa hazretlerine hürmetler ederim, böyle bir şey olamaz*” cevabını bildirdiği sırada, II. Meşrutiyet Dönemi'nin belki de en önemli olayı olan 31 Mart İsyanı başlamış ve çavuşların idaresinde, süngü takmış askerlerin Galata yönüne doğru ilerledikleri görülmüştür. 31 Mart 1325 (13 Nisan 1909) sabahı gün aydınlanmaya başladığında, isyan haberi, Harbiye Nazırına iletilmiştir. Hassa Ordusu (I. Ordu) Kumandanı Mahmut Muhtar Paşa, Kadıköy'deki evinde olaydan haberdar olmuş ve Harbiye Nezareti'ne gelmişti. Bu sırada isyan eden Avcı Taburu askerleri, Ayasofya ve Sultanahmet Meydanı'nı doldurmaktadır (Birinci, 2002:346-347).

İsyan eden askerler, Yedinci Alay Bandosu'nun çaldığı “*Ey gaziler yol göründü yine garip sineme*” marşı eşliğinde ilerlemişlerdir. Tophane'deki askerler de bu gruba dâhil olmuşlardır. Bu sırada isyan eden askerlerin arasına giren dini kıyafetli birtakım kişiler; “*Ey kahramanlar! Şeriat elden gidiyor ne duruyorsunuz?*” diyerek askerleri yönlendirme gayreti içerisine girmiştir (Baydar, 1955:23). İsyanı çıkaranlar, medreselerden öğrencileri toplamaya başlamıştır, katılmak istemeyenlere ise güç kullanmışlardır (Aslan, 2010:10).

Ayasofya ve Sultanahmet Meydanı'nda toplanan ve sayıları beş-altı bini bulan askerlere (Güresin, 1969:44), ulema ve medrese öğrencileri sırtlarında cübbeleri, başlarında sarıkları olduğu halde katılmıştır (Kartal, 1999:85-86). Ayasofya ve Sultanahmet Meydanı'nda yapılan tüm konuşmalarda, mektepli subayların orduyu frenkleştirmeye çalıştıkları, bunun sorumlusunun İttihat ve Terakki Cemiyeti olduğu ve dini kuralların önemsenmediği gibi ifadeler kullanılmıştır (Güresin, 1969:44).

Bu sırada isyan eden askerin başında bulunan Yaşar Hamdi Çavuş, Serasker Mehmet Çavuş ve Süvari Komutanı Hazım Çavuş, isyanın ağır yükümlülüğünü üstlenmişlerdi (Karal, 1999:85-86). 31 Mart İsyanı, ilk saatlerinde düzensiz bir vaziyette ilerlemiş olsa da isyanın hazırlık planlarının daha önceden yapıldığını gösteren gelişmeler yaşanmıştır. İsyanın daha önceden planlandığını gösteren en önemli gelişme, özellikle kadro dışı bırakılmış bazı subayların sivil elbise ile isyanı yönetmeleri, isyancıların tedbirli davranarak, yabancı elçiliklerin kapılarına nöbetçi koyması ve Hristiyanlara zarar verilmeyeceğine dair teminatlar vermiş olmaları şeklinde açıklanabilir (Güresin, 1969:45). Osmanlı Devleti'nde yaşanan yeniçeri isyanlarında olduğu gibi, 31 Mart İsyanı'nı çıkaran asker de Şeyhülislam'ı, Ayasofya meydanına davet ederek istek ve taleplerini, hükümete ulaştırılmasında aracılık yapmasını istemiştir (Karal, 1999:85-86). Askerin isteklerini öğrenen Şeyhülislam Ziyaettin Efendi, askerlere yaptığı kısa konuşmada, isteklerinde haklı olduklarını, hükümet üyeleri ile görüşeceğini söylemiştir.

31 Mart İsyanı'nı olayların çıkışından üç saat sonra Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa'dan öğrenen (Aksun, 2010:491) Padişah II. Abdülhamid, isyancılara karşı kuvvet kullanılmasına izin vermemiş ve nasihat edilerek isyanın önlenmesini tavsiye etmişti. Fakat Osmanlı tarihinde nasihat ile yatıştırılmış isyan bulunmamaktadır. Hükümet, almış olduğu bu kararları uygulamaya çalışırken isyancı askerler kuşattıkları meclis binasına girmeye başlamıştır (Karal, 1999:87). İsyan sırasında Hukuk Fakültesi talebeleri, Celalettin Arif Bey'in yönlendirmesi üzerine Mülkiye talebeleri ile birlikte, Babıali'ye giderek ve Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa'dan, Hasan Fehmi'nin katillerinin bulunmasını istemişlerdir (Kuran, 1945:276-277).

31 Mart İsyanı'nda, yüze yakın asker ve sivil, can kaybı yaşanmıştır. Bunlardan biri Adliye Nazırı Nazım Paşa'dır. Ahmet Rıza'ya benzetildiği için yanlışlıkla öldürüldüğü kabul edilmiş olsa da yanındaki Bahriye Nazırı Rıza Paşa'nın silah çekmesi üzerine, isyancı bir askerin attığı kurşunlarla hayatını kaybetmiştir, Rıza Paşa ise yaralanmıştır. Ayrıca Lazkiye Mebusu Emir Mehmet Arslan, Hüseyin Cahit zannedilerek öldürülmüştür. Şerif Sadık Paşa da bir kaza kurşunuyla hayatını kaybetmiştir (Birinci, 2002:348).

31 Mart İsyanı sırasında hayatını kaybeden ve isyanın ilk kurbanı olan Trabzonlu mülazım İlyas Efendi, isyancı askerlerin Karaköy Köprüsü'nden geçmesini engellemek isterken vurulmuştur. İsyanın en tartışılan can kaybı ise Asar-ı Tevfik Zırhlısı Süvarisi Binbaşı Ali Kabuli'nin Yıldız Sarayı'nın bahçesinde öldürülmesi olmuştur. 31 Mart İsyanı'nın üçüncü günü yaşanan bu olay uzun süre II. Abdülhamid'e karşı kullanılmıştır (Birinci, 2002:348-349).

31 Mart İsyanı'nı çıkaran askerin, Meclis-i Mebusan önünde toplanıp *“şeriat isteriz”* diye ifade ettiği isteğinin altında yatan asıl mesaj *“yapılanları tasvip etmiyoruz”* şeklinde yorumlanabilir. Bu söylem Müslüman Osmanlı toplumunda; sosyal, siyasi ve her türlü talebi kapsayan bir ifade olarak kullanılmıştır (Birinci, 2002:347).

31 Mart İsyanı sırasında gazetelerin tutumlarına baktığımızda, 1 Nisan 1325 (14 Nisan 1909) tarihli Volkan Gazetesi, İttihat-Terakki Cemiyetini eleştirirken, isyancı askerleri destekleyen yazılarla çıkmıştır (Pekmen, 2013:139). Enderunlu Lütü Bey, *“Dünkü Hal”* adı ile isyancı çavuşlardan birinin anlattıklarına yer verdiği yazısında, Hüseyin Hilmi Paşa Hükümeti'nin sonlanmasını haklı bulmuş, Osmanlı Askeri'nin, devleti ve milleti dışında hiç kimseye hizmet etmeyeceğini savunmuş ve isyan eden askeri; *“Altı-Yedi yüz seneden beri şan ile, zafer ile... Avrupalıları gıptalara düşüren bu Osmanlı Ordusu”* sözleriyle övmüştür. Ayrıca İttihat-Terakki Cemiyeti'ni sert bir şekilde eleştirerek, askeri siyasi hayatın içine çekmekle suçlamıştır (Pekmen, 2013:136-137).

İttihat -Terakki Cemiyeti'nin yayın organı olan gazeteler, Tanin ve Şura-yı Ümmet matbaaları isyancılar tarafından basıldığı için 31 Mart 1325 tarihinde çıkmamıştır. İsyanın ikinci günü çıkan, İkdam ve Sabah gazeteleri ise İttihat-Terakki'yi eleştirmeden isyanı haber yapmışlardır, Osmanlı Gazetesi ise isyancıları yatıştırıcı yazılar kaleme almış ve isyanın değerlendirilmesini zamana bırakmıştır (Pekmen, 2013:139). 1 Nisan 1325 tarihinde (14 Nisan 1909) yayımlanan Mizan Gazetesi, isyancı askerleri alkışlayan ve destekleyen (Volkan'la beraber) gazetelerdendir.

İsyan nedeni ile yalnızca iki sayfa çıkan Osmanlı gazetesi, olayların sonuçlanacağını bilemediğinden yaşanan olayları aynen aktarır. Gazetede padişahın genel af ilanı, Meclis-i Mebusan Başkanı Ahmet Rıza'nın istifa dilekçesi ve yeni hükümetin oluşturulduğuna dair haberlerin yanında, yatıştırıcı bir üslupla şunlar yazmaktadır:

“Vakanın suret-i cereyanına dair balada derc ettiğimiz havadisın sıhhati hakkında şimdilik hiçbir şey demek kabil olmadığından bu babda dest-res olabileceğimiz tafsilatı bil-ahare derc edeceğiz Asayiş ve sükunete ihtiyaç her zamankinden kat kat fazla olduğu şu zamanda vatandaşlarımızın nifak ü şikakı külliye terk ile hem-dest vifak olarak vatan-ı muazzezimizin selamet ve saadetini temine muktezi vesait-i müesseseye tevessüllerini bütün hulus-ı kalbiye ve kanaat-ı vicdaniyemizle tavsiye ve temenni ederiz. (Osmanlı, 1909:29).

31 Mart İsyanı II. Meşrutiyet'in ilanından sonra ki gelişmelerin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. İttihat ve Terakki Cemiyeti ve muhalefetin sergilediği tavır olayların bu duruma gelmesini kolaylaştırmıştır. Dönem hakkında araştırma yapanlar İttihat-Terakki Cemiyeti'nin demokratik bir siyaset izlemediği noktasında birleşmektedirler. Ayrıca cemiyet, muhalefet ettiği eski yönetimin mevcut işleyişini sürdürmüş, iktidarda fiili görev almamakla birlikte sürekli olarak iktidara ve sosyal hayata müdahalelerde bulunmuştur. Sadrazamın yetkisinde yapılan bir atamanın cemiyetin bilgisi dışında yapılmasını dahi muhalif bir hareket olarak yorumlamıştır. İttihat-Terakki Cemiyeti bu şekilde hem gölge hükümet gibi hareket etmiştir, hem de direkt sorumluluk almamıştır.

2.6. İsyanı Çıkaran Askerin Vaziyeti ve Talepleri

31 Mart İsyanı sırasında Meclis-i Mebusan önünde “*Şeriat İsteriz*” talebinde bulunan isyancı askerlerin, meşrutiyet istemeyiz talebinde bulundukları duyulmamıştır. Talepleri arasında İttihat-Terakki Cemiyeti'ne ve orduda cemiyetten saydıkları mektepli subaylara karşı istekler bulunmaktadır. İsyancı askerlerin talepleri aslında, İttihat-Terakki karşıtı muhalefetin ortak istekleri şeklinde yorumlanabilir. Ayaklanan asker “*Şeriat isteriz*” sloganıyla ayaklanmıştı ancak isteklerini daha somutlaştırarak sunmuştur.

- Hüseyin Hilmi Paşa Hükümeti'nin istifası,
- Meclis-i Mebusan'dan Ahmet Rıza, Hüseyin Cahit, Cavit, Rahmi (Arslan) ve Talat Bey'in istifa etmeleri,

- Alaylı zabitanın açığa çıkarılarak mağdur edilenlerin görevlerine iadeleri,
- Şeriat hükümlerinin uygulanması,
- Kamil Paşa'nın sadarete, Nazım Paşa'nın Harbiye Nezareti'ne atanmaları,
- İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kapatılması,
- Genel af ilan edilmesi,
- Meclis-i Mebusan Başkanlığına, İsmail Kemal Bey'in seçilmesi (Birinci, 2002:347-348).
- Mebusan Meclisi Başkanı Ahmet Rıza, İkinci Başkan Talat Paşa, Hüseyin Cahit, Rahmi ve Doktor Bahaeddin Şakir Beylerin sınır dışı edilmesi isyancı askerlerin istekleri arasında yer almaktadır (Güresin, 1969:46).

İsyancı askerlerin istekleri kabul edilmiş ve uygulamaya geçilmiştir. İstifasını sunan, Hüseyin Hilmi Paşa Hükümeti'nin yerine kurulan Tevfik Paşa Hükümeti'nde, Harbiye Nazırlığı'na, askerinin büyük saygı duyduğu, Teseliya Kahramanı Ethem Paşa getirilmiştir. I. Ordu kumandanı Mahmut Muhtar Paşa hayatından endişe duyduğu için İstanbul'u terk etmek zorunda kalmış, yerine Nazım Paşa atanmıştır. Ahmet Rıza da Meclis-i Mebusan Başkanlığı'ndan istifa etmiştir. Meclise gelebilen mebuslar çalışmalarına başlamış ve 31 Mart İsyanı görüşmüşlerdir (Birinci, 2002:248).

Meclis-i Mebusan'da, Meşrutiyet'in ilk dokuz aylık döneminde yaşananların askere nasıl yansıdığını ve isyancı askerlerin isteklerini anlatmak için meclis kürsüsüne çıkan Ahmet Rasim konuyu şu sözlerle ifade etmiştir:

“Efendiler! Bu toplanan askerler Meşrutiyet aleyhinde değildir. Meclisi Mebusan aleyhinde değildir. Bunlar; madem ki hükümet bir islam hükümetidir, İslamiyeti yerine getirmesi lazımdır. İslam hükümleri ikidir: Biri şahıslara, diğeri hükümetlere aittir. Hüseyin Cahit gibi bir takımlarının kuru sözlerine biz itimat inanmayız” (Albayrak, 2017: 27).

Ahmet Rasim konuşmasının devamında askerinin, korumak için yemin ettiği Kanun-i Esasi dairesinde, isteklerinin yerine getirilmesini istediğini belirtmiştir (Albayrak, 2017:58). Ayrıca huzursuzluğun sonlanması için askerinin dini vazifelerine hassasiyet gösterilmesini istediğini belirtmiş ve eklemiştir; “*İdare dinsizlerin elinde*”. Bu konuşma, isyancı askerinin Meşrutiyet karşıtı olmadığını ve dini hassasiyetle hareket ettiğini ifade etmektedir (Albayrak, 2017: 27).

31 Mart İsyanı'nın üçüncü günü (15 Nisan 1909) meclis, gayretle çalışmalarını sürdürmüş ve isyan eden asker de sakinleşmeye başlamıştır.

31 Mart İsyanı, sonuçlarıyla kendinden sonraki dönemleri etkilemekle kalmamış, Türk Siyaseti'ne "irtica" kavramının girmesine sebep olmuştur. 31 Mart İsyanı sonrasında günümüze kadar bir yıpratma aracı olarak kullanılan "irtica" kavramı, bu tarihten sonra çıkan iç olaylarda sıklıkla kullanılmıştır. Öyle ki 31 Mart İsyanı'ndan sonra bir kişinin gerici olarak nitelendirilmesi, Divan-ı Harb'e gönderilmesi için yeterli görülüyordu.

2.7. Meclis-i Mebusan'da Gelişen Olaylar

İsyan sırasında Meclis-i Mebusan'ın etrafı isyancı askerler tarafından kuşatıldığı için mebusların, meclise girmesi kolay olmamıştır. Buna rağmen altmış kadar mebus meclise gelmiş, toplantı yeter sayısı olmamasına rağmen İsmail Kemal Bey'in yönlendirmesi ile meclis oturumu açılarak çalışmalara başlamıştır (Kemal Bey, 2007:237).

Meclis'e ilk gelen mebuslar, İsmail Kemal Bey ve Üsküp Mebusu Sait Bey olmuştur. Sait Bey, meclisteki üyeler adına "*Muazzez askerlerimizin isteklerini incelemek ve bir sonuca bağlamak*" diye başlayan bildiri ile mebusları toplantıya çağırmıştır.

Meclis binasının etrafı, sayıları iki bini aşan isyancı askerlerle kuşatma altına alınmış, isyancı askerler içeri girerek meclis koridorlarında ve hatta toplantı salonunda bulunmuşlardır. İsyancılar, Hüseyin Hilmi Paşa kabinesinin çekilmesini ve II. Tümen Komutanı Cevat Paşa ile Hassa Ordusu Komutanı Muhtar Paşa'nın görevden alınmasını istemektedirler. Bu esnada ilmiye sınıfından Ahmet Rasim, meclis kürsüsünden, isyan eden askerin isteklerini sıralarken, dolaylı olarak da kendi sınıfı adına görüş ve isteklerini kapsayan bir konuşma da yapmıştır (Karal, 1999:87).

Ahmet Rasim'in konuşması özetle şöyledir: Osmanlı Hükümeti, bir İslam Hükümeti olduğu için Müslümanlığın hükümleri ile yürütülmelidir. Kanunlar din kitaplarından alınmalıdır. Askere namaz için vakit bırakılmalıdır. Okul programlarına din dersleri konulmalı ve İslam adetlerine aykırı olan tiyatrolar

kaldırılmalıdır. Müslüman kızlarla, Hristiyan kızlar arkadaş olmamalıdır. Mebuslar ve kabine üyeleri dindar adamlardan oluşmalıdır. Ahmet Rasim isyanın, askerin dini hassasiyetine önem verilmediği için çıktığını ve bu konuda hükümet tarafından yapılması gerekenleri anlatırken dolaylı olarak kendi sınıfının isteklerini dile getirmiştir.

Daha sonra meclis kürsüsüne, İttihat-Terakki Cemiyeti'ne karşı muhalefette öncülük görevini üstlenen İsmail Kemal Bey çıkmış ve 31 Mart İsyanı'nın çıkmasına Hüseyin Hilmi Paşa Hükümeti'nin dar görüşlü oluşunun ve taraf tutmasının sebep olduğunu ifade etmiştir. Bunun üzerine meclisteki görüşmeler tartışmaya dönüşmüş, isyancı liderlerden birinin, hükümet değişikliği gerçekleşmezse olayların daha da büyüyeceği tehdidi üzerine, hükümet meclis kararı ile düşürülmüştür. Mecliste bunlar yaşanırken Babıali'de, hükümet üyeleri ve Meclis Başkanı Ali Rıza Bey padişaha istifalarını sunmuşlardır (Kartal, 1999:88).

II. Abdülhamid'in isteği üzerine Hüseyin Hilmi Paşa Hükümeti, istifalarını yazılı olarak sunmuş ve gerekçe olarak; *“Bugünkü kabine yerinde kaldıkça ihtilalle meydana gelen sorunun iyi bir surette çözülmesine yer bulunmadığı anlaşılmış olduğundan memleket selameti adına istifamın takdimi gerekmiştir”* denilmiştir (Kartal, 1999:89). Hüseyin Hilmi Paşa Hükümeti, isyanın güç kullanarak bastırılmasına taraftar olmamıştır (Aksun, 2010:493).

Meclis önünde toplanan isyancı askerlerin, mebuslara *“sizin işiniz Meclis-i Mebusan'da”* sözleri, isyanın Meşrutiyet'e karşı olmadığını göstergesi olarak kabul edilebilir. Askerin meclisi dağıtmak ya da Meşrutiyet'i kaldırmak gibi bir isteği olmamıştır. Hatta askerin isteklerini meclis önünde beyan etmesi Meşrutiyet yanlısı olarak değerlendirilebilir (Aksun, 2010:493-494).

Padişah II. Abdülhamid isyancılara karşı, kuvvet kullanmayı reddetmiş ve hazırladığı tezkere ile verdiği emri, Başkatip Ali Cevat Bey isyancılara ilan etmiştir. Padişahın tezkeresinde verilen emir şöyledir:

“...Kabinenin çekilmesi Hazreti Zil-lullah tarafından kabul edilmiştir. Yeni kabine kurulmak üzeredir. Bugünkü ayaklanmada bulunan askerlerle diğer kimseler hakkında Padişahımız genel af kabul etmiştir. Devletimiz İslam devletidir. Kıyamete kadar da öyle kalacaktır. Şariat bundan böyle de daha büyük bir dikkatle

yürütülecektir. Başkomutan olan büyük Halifemiz Padişahımız askerlere kışlalarına ahaliye de iş ve göçlerine dönmelerini ... ” (Karal, 1996:89).

14 Nisan 1909’da kurulan Tevfik Paşa Hükümeti’nde, Ethem Paşa Harbiye Nazırı, Emin Paşa Bahriye Nazırı, Rauf Paşa Dâhiliye Nazırı, Nuri Bey de Maliye Nazırı olarak görev almışlardır. Yeni Sadrazam Tevfik Paşa yumuşak mizaçlı olarak tanınmakta olup bunu değerlendirmek isteyen İsmail Kemal Bey, Sadrazam Tevfik Paşa’yı kontrol altında tutmayı hedeflemiştir. (Karal, 1999:90).

31 Mart 1325 günü mecliste yapılan görüşmeler isyancı askerlerin gözetimi altında yapıldığından, mebusların isyan karşısındaki davranışları gerçek görüşlerini yansıtmamaktadır. Ancak daha sonraki günlerde yapılan görüşmelerin kısmen daha serbest yapılmıştır. 1908 seçim sonuçlarına göre Meclis-i Mebusan’ını oluşturan milletvekili çoğunluğunun, İttihat-Terakki Cemiyeti tarafından aday gösterilenlerden oluşmasına rağmen cemiyet, mecliste parti disiplini ve denetimini sağlayamadığından olacak ki, isyan ile birlikte kaçarak saklanan birkaç milletvekili hariç diğer İttihat-Terakki milletvekillerinin isyanı doğal bir süreç olarak kabullendikleri gözlemlenmiştir.

Kuşatma altındaki meclise ulaşmaya çalışırken asiler tarafından öldürülen Lazkiye Mebusu Arslan Bey’in cenazesi 17 Nisan’da kaldırılmıştır.

2.8. 31 Mart İsyanı Sırasında II. Abdülhamid ve Hükümetin Tutumu

II. Abdülhamid İsyanı, ezani saatle 12.00 (sabah 06.30) sularında, Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa tarafından Mabeyne gönderilen bir telgrafla öğrenmiştir (MMZC., III: 21). İsyan gecesini sarayda bulunan ve sarayda yaşananlara şahit olan II. Abdülhamid’in kızı Ayşe Osmanoğlu (2007:141-142)’a göre:

“...Dışarıdan alınan haberler dolayısıyla gece yarısına doğru sarayda bir telaş başlamıştı. Babam ne olduğunu anlamak için Başkatibi istemiş, herkes ayağa kalkmıştı. ‘Asker gidiyor... Asker şeriat istiyormuş’ sözleri cereyan ediyordu. Kursun sesleri işitiliyordu, herkesi bir korku sarmıştı. Sarayın üst katına çıkıp dürbünle bakıyor, fakat bir şey göremiyorduk. Babamın dairesine gidip geliyorduk. Fakat bir şey anlamaya imkân yoktu. Babam da bir hareme geliyor, bir selamlığa çıkıyor, Başkatip ve Mabeyincilerden Rıza Bey’le görüşüyor olanı anlamaya çalışıyordu. Hareme girip bizi gördükçe, ‘Korktuğum odu. Yorgan kavgası demiyor muydum? İşte başladı’ diyor, çok meysus bir halde bulunuyordu” (Osmanoğlu, 2007:141-142).

Ayşe Osmanoglu bu sözlerle II. Abdülhamid'in isyandan haberi olmadığını açıklamaktadır. Padişah II. Abdülhamid'in Başkatibi de anılarında benzer açıklamalara yer vermektedir (Cevat Bey, 1991:56). Ali Cevat Bey, padişahın, Hüseyin Hilmi Paşa'nın gönderdiği telgrafla isyanın çıktığını öğrendiğini ayrıca II. Abdülhamid'in gelen telgrafı okuduğu sırada “*pek ziyade merak ve telaş*” içinde olduğunu söylemektedir. II. Abdülhamid gereken tedbirlerin alınmasını, ayrıca olaylar hakkında kendisine ara ara bilgi verilmesi emrini vermiş ve Ali Cevat Bey'i de bu işi takip etmekle görevlendirmiştir (Cevat Bey, 1991:48). Meclis-i Mebusan'da bulunan mebuslardan oluşan bir heyet, hükümetle görüşmek istemiş ancak saraya ulaşamayacaklarını anlayınca geri dönmüşlerdir. İsyancı askerlerin isteklerini heyet adına, İsmail Kemal Bey telgrafla saraya bildirmiş ve askerlerin istekleri Padişah II. Abdülhamid tarafından kabul edilmiştir. Bu sırada mabeynin odasında, Harbiye Nazırı Ali Rıza Paşa ve Hariciye Nazırı Gabriyel Nuradunkyan Efendi isyan hakkında görüşme halinde bulunuyordu (Tengirşenk, 1967:113-115).

Ayrıca İşkodra Mebusu Esad Paşa, Engiri Mebusu Müfid ve Kastamonu Mebusu Yusuf Kemal Bey, Mabeyne gelerek padişahın meclise gelmesini istemişlerdir. Bu sırada Sabah Gazetesi'nin başyazarı Süleyman Tevfik Bey de Yıldız Sarayı'na gelmiştir. Ancak mebuslara padişahın meclise gelmesinin doğru bir karar olmadığı ve tezkere hazırlandığı bildirilmiştir. Cevat Bey, (1991: 49-50)'e göre:

“Padişahın bizzat gelmelerinin mahzurdan salim görülmediğini, yüce emir ve fermanını bildiren, askerlerin talep edip istemekte olduğu genel affı ve gerekli nasihatı içine alan padişah iradesini bildiren tezkereyi Şeyhülislam Efendiye hitaben yazdığını ifade eder” (Cevat Bey, 1991: 49-50).

II. Abdülhamid'in meclise gitmek yerine, askerlere hitaben yazdığı tezkerenin meclise götürülerek orada Şeyhülislam'la birlikte ilan edilerek asker ve halka duyurulması için görevlendirdiği Başkatip Ali Cevat Bey, beraberinde sarayda bulunan Yusuf Kemal Bey, Esat Paşa, Müfit Bey ve Sabah Gazetesi Başyazarı Süleyman Tevfik Bey olduğu halde iki arabayla Yıldız Sarayı'ndan, meclise doğru hareket etmiştir (Cevat Bey, 1991: 49-50). Ali Cevat Bey ve beraberindekiler, meclisi kuşatan askerlerin arasından güçlüklerle geçerek saat 14.00'de meclis binasının önüne ulaşmıştır (Danışmend, 1961:35). Ali Cevat

Bey burada bulunan eski bir arabanın üzerine çıkarak isyancı askerlere hitaben padişahın tezkeresini okumuştur:

“Bugünkü toplantıda bulunmuş olan imparatorluk askerlerinin ve birlikte bulunanların bu işten dolayı hiçbir şekilde sorumlu tutulmayarak azarlanmayarak haklarında padişah hazretlerinin yüce affı takdir eylediği gibi, devletimiz Allaha hamd olsun İslam devleti olup kıyamete kadar baki ve yüce olan şeriatın bundan böyle de her tarafça güzel hükümlerine bir kat daha dikkat ve itina olunması pekiştirilerek emir ve ferman buyrulduğundan, halife-i muazzamamız, padişahımız en büyük kumandanımız efendimiz hazretleri asakir-i şahanelerinin büyük bir rahatlık ve emniyetle kışlarına ve ahalinin de işlerine ve güçlerine dönmeleri hususunun kendilerine bildirilmesi ve cümlesinin saadet verici şahane selamları ile taltif buyruldukları” (Aksun, 2010:496).

Bu tezkereyi açıklamaya “*zat-ı sami-i meşihatpenahileri*” Ali Cevat Bey’i tayin ettiğini ve iş bu tezkerenin Meclis-i Mebusan’da basılarak ilan edileceği duyurulmuştur (Cevat Bey, 1991:49). II. Abdülhamid yayınladığı fermanında, Hüseyin Hilmi Paşa Hükümeti’nin istifa ettiğini ve yeni hükümetin kurulduğunu, isyan eden askerlerin hiçbir şekilde cezalandırılmayacağını ve genel af çıkarıldığını, devletin zaten İslam Devleti olup bundan sonra şeriata daha özen gösterileceğini ve askerlere gönül rahatlığı ile kışlarına ve ahalinin de gündelik yaşamlarına dönmeleri tavsiye edilmiştir (Cevat Bey, 1991:49).

Padişah’ın yayınlamış olduğu ferman, isyancıları yatıştırarak bir dil ile yazılmış, “*Meşrutiyet*” ve “*Kanuni Esasi*” sözcüklerine yer verilmemiştir. Şeriatın, uygulamada olduğu ancak bundan böyle daha büyük bir özenle yürütüleceği ifadesi, dincilerin şeriata uygun davranılmadığı yolundaki düşüncelerini destekler nitelikte algılanmıştır. II. Abdülhamid’in tezkeresi önce mecliste okunmuş daha sonra Ayasofya Meydanı’nda “*şeriat isteriz*” sesleri arasında isyancı askerler ve halka hitaben Ali Cevat Bey tarafından okunmuştur (Kara, 1999: 89-90). Padişah tezkere ile daha büyük olaylar çıkmadan askeri sakinleştirmeyi hedeflemiş ve tezkere de kullanılan dili bu doğrultuda seçmiştir.

Olayların devam ettiği 13-14 Nisan gecesini geç saatlerde Tevfik Paşa sadarete tayin olmuştur. Tevfik Paşa belki isyancı askerin sadaret makamında görmek istediği kişi değildi, ancak en azından Hüseyin Hilmi Paşa’nın sadareten ayrılması istekleri yerine getirilmiş oluyordu. 13 Nisan akşamı Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa, II. Abdülhamid’e istifasını sunmuş, Padişah istifayı kabul ettikten sonra bu hassas dönemde herkesin onaylayacağı ve olayların yatışmasında

tarafsızlığını ortaya koyacak en uygun kişi olduğu düşünölen Tefvik Paşa'yı sadrazam olarak atamıştır (BOA. İ. DUİT. 8-1).

Babıali'de isyancı askerinde hazır bulunduğu ve Padişah II Abdülhamid'in fermanının okunduğu bir törenle sadrazamlık makamına getirilen Tefvik Paşa, olayları yatıştırmak için tedbirler almaya başlamıştır. İlk olarak tüm vilayetleri, İstanbul'da çıkan olaylardan haberdar etmek ve isyancı askerlere sükunet çağrısı yapmak için sancak ve vilayetlere telgraflar göndermiştir. Tefvik Paşa'nın, İstanbul'da yaşanan olayların daha fazla büyümesine engel olmak ve diğeri vilayetlerde olay çıkmaması için gönderdiği telgraf metni şöyledir:

“Avâtıf-ı celile-i hazret-i hilâfetpenâhiden bu kere mesned-i Sadâret uhde-i senâveriye tevcih buyurulmasıyla Heyet-i Vükelâ yeniden teşkil olunarak müstâinen bi tevfiķihî Teala ifây-ı vazifeye mübâşeret olunmasından her halükarda medâr-ı necâtımız olan şeriat-ı garrây-ı Ahmediyye ahkâm-ı celilesine temessük ve Kanun-ı Esasi hükmünce sunûf-ı teba-i Osmaniye beyninde hüsn-i amiziş ve meveddetin bir kat daha takriri esbâbına tevessül ile herkesin şer' ve kanun dairesinde nimet-i adaletten tamamıyla müstefid ve hukuk-ı kanuniyelerinin her suretle mahfuz olması ve her tarafça emr-i mühimm-i asayişin istikrarına kemal derece gayretle hiç kimsenin ednâ mertebe rencide olmaması hususlarının temin ve tevsiki ehemmi-ı vezâif-i memurîn olduğundan bu cihetler hemişe piş-i nazar-ı dikkatte bulundurularak ve büyük küçük bilcümle memurînin de o dairede ifây-ı vazife eylemeleri taht-ı temine alınarak devletimizin teali-i şan u satveti ve memleketimizin temin-i refah ve saadeti ve ahalimizin tezyid-i servet ve rahatı vesâilinin suret-i ciddiyede istikmali himem-kâr-ı âgaâhilerinden muntazardır” (Mevlânâzade, 1996:98).

Telgrafta oldukça yumuşak bir üslup kullanılarak, yeni hükümetin kurulduğu ve vazifesinin başında olduğu, adaletin ve asayişin uygulanmasına azami gayret gösterileceği ayrıca memleketin refahı için gerekenlerin yapılacağı dini hassasiyete özen gösterilerek belirtilmiştir. Telgrafta asıl önemli olan, olayların kontrol altına alındığının vurgulanmış olmasıdır. Bunun yapılmasındaki amaç Hareket Ordusu'nun İstanbul'a gelmesine gerek kalmadığını duyurmaktır (Birinci, 2002:349). Tefvik Paşa bu suretle taşra ve özellikle Rumeli ahalisini Meşrutiyet'e bir zarar gelmediği konusunda temin etmeye gayret etmiştir. Diğeri taraftan da İstanbul'daki askeri sakinleştirmeye çalışmıştır. Aslında sadrazam ve hükümet üyelerinin değiştirilmesi İstanbul'daki askeri geçici olarak sakinleştirmiştir ancak Rumeli'deki II. ve III. Ordu'nun, İstanbul üzerine harekete geçeceğinin duyulması üzerine asker paniğe kapılmıştır. Bunun üzerine Tefvik Paşa Hükümeti kışlalara nasihat heyetleri gönderilmesi için Meclis-i Mebusan'da mebusların, nezaret memurlarının ve ulemanın katılımı ile on kişilik bir nasihat

heyeti oluşturulmuştur. Heyet 19 Nisan Pazartesi gününden itibaren İstanbul'daki kışlaları dolaşarak askeri sükunete davet etmiştir (Çavdar, 2011:72-73).

31 Mart İsyanı sonrası yapılan ilk yorumlar, Sultan II. Abdülhamid'in Meşrutiyet öncesine dönmek için ikinci kez harekete geçtiği şeklinde olmuştur. Ancak bir süre sonra olaylarda II. Abdülhamid'in yönlendirmesi veya etkisi olmadığı ortaya çıkmıştır. “31 Mart hadisesinde benim katiyen medhalim yoktur” diyen padişahın evrakı arasından çıkan bazı belgeler, isyandan haberi olduğu yolunda yorumlanmış ancak bunların istihbarat amacıyla bulunduğu açıklanmıştır (Birinci, 2002:349). Padişah II. Abdülhamid, anılarında bu 31 Mart İsyanı'nın hiçbir aşamasında yer almadığını şu şekilde ifade etmiştir:

“31 Mart hadiseleriyle benim kesinlikle ilişğim yoktur. Hatta kendiliğinden gelmiş bu fırsattan yararlanmaya bile tenezzül etmedim. Eğer hadiseler girmek isteseydim ve istifadeyi düşünseydim, bugün Beylerbeyi'nde değil, Yıldız Sarayı'nda bulunurdum” (Bozdağ, 1992:103).

Ayrıca isyanın başlamasından sonra Hüseyin Hilmi Paşa Hükümeti'nin olaylara gerekli müdahalelerde bulunmadığı için olayların büyüdüğünü, muhalefetin de olaylardan çıkar sağlama gayreti içerisinde olduklarını söylemiş ve hal edildiği günde bu olayla hiçbir ilgisi olmadığını şu sözlerle bir kez daha açıklamıştır:

“azl olunandan çok, azl eden utansın!” ... “Vicdanen müsterihim. Ancak 31 Mart'ta patlak veren olaylarla uzaktan yakından ilişğim olmadı. Bunun iyice bilinmesini isterim. Milletim, sebep olanları arayıp bulmalı, cezalandırılmalıdır. Osmanlı ülkesine yapılmış büyük kötülüktür. Bunu mülküne reva görenlerden huzur-u Rabbülâleminde şikâyetçiyim” (Bozdağ, 1992:118).

Ali Cevat Bey, isyanın başlaması ile birlikte, İttihat-Terakki Cemiyeti'nin Anadolu ve Rumeli şubelerinden Saray'a gönderilen telgraflarda olaylardan sorumlu tutulduğunu okuyan II. Abdülhamid'in üzüldüğünü ve sinirli bir halde, isyanın Avcı Taburları tarafından çıkarıldığını, “*bizim ne kabahatimiz var, biz ne yapalım?*” dediğini kaydetmiştir (Cevat Bey, 1991:62).

Şadiye Sultan, isyanın bastırıldığı sıralarda tahttan indirileceğini bilmesine rağmen babasının, yabancı devlet elçiliklerinden gelen “*iltica*” tekliflerini hiçbir surette kabul etmeyerek düşüncesini:

“Bu hazırlıkların tamamıyla, benim hayatımın üzerinde olduğu, gün gibi aşikârdır. Amcam Abdülaziz'in âkıbetine mâruz kalacağım ise bence mâlûm!

Bununla beraber, etlerimi cımbızla koparacaklarını bilsem, bir ecnebî devlete ilticâyı düşünmem. Vatanımdan kaçmak mucib-i ârdır. (...)"

sözleriyle ifade etmektedir (Osmanoğlu, 1966:31-32). İsyân sırasında Padişah II. Abdülhamid'in tutumu hakkında İsmail Müştak (Mayakon) bey'in yaptığı yorum şöyledir,

"Sultan Hamid'in isyan günlerinde Meşrutiyet severler ile şeriatçılara eşit mesafede bulunduğunu, onun planının hangi taraf kazanırsa o taraftan yana bir tavır almak olduğunu ve böylece saltanatını sürdürmeyi düşündüğünü savunmaktadır" (Mayakon, 1940:63).

31 Mart İsyânı öncesinde ve olayların çıkışı sırasında, Hüseyin Hilmi Paşa ve hükümeti, isyana sebep olan bazı olaylara müdahale etmekte çekimser kaldıkları yönünde eleştirilmiştir. Hatta Divan-ı Harp, 21 Haziran 1909 tarihli ortak mazbatasında, Hüseyin Hilmi Paşa Hükümeti'nin hiçbir kanuna dayanmayarak ortaya çıkan fırka kurma çalışmalarını dikkate almadığını, halk üzerinde olumsuz etkisi olan yayın kuruluşlarına karşı önlem alma ve yaptırım yoluna gitmediğini içeren maddeler yer almıştır (Soku, 2014:402). Hüseyin Hilmi Paşa Hükümeti, olaylar karşısında etkili bir politika izlememiştir (Mithat, 1946:207). Bu nedenle olmalıdır ki, 31 Mart günü Hüseyin Hilmi Paşa'nın yazılı istifasını sunduğunda II. Abdülhamid, "*İşi bu hâle getirdikten sonra, değil mi?*" diyerek tepkisini göstermiş (Hüseyin, 2013:81-86). İsyânın başlamasından sonra Hüseyin Hilmi Paşa ve hükümetinin beceriksizliğinden dolayı olayların kontrolden çıktığını, muhalefetin de çıkarları doğrultusunda hareket ederek olaydan yararlanmaya çalıştığını, anılarında belirten II. Abdülhamid 31 Mart İsyânı'nı Osmanlı Devleti'ne yapılan büyük bir kötülük olarak yorumlamıştır.

2.9. Ali Kabuli Bey Olayı

31 Mart İsyânı'nın üçüncü günü, Asar-ı Tevfik Zırhlısı Kumandanı Ali Kabuli Bey, Yıldız Sarayı'nın bahçesinde isyancı askerler tarafından öldürülmüştür. Ali Kabuli Bey, Prens Sabahaddin'in deniz subaylarıyla yaptığı toplantıya katılmış ve toplantıda, "*isyân meşrutiyet aleyhine bir cereyan halini aldığı takdirde, Yıldız Sarayı'nın topa tutulması*" yolunda alınan kararı benimsemiş, bu karar gereğince de isyanın neticesine bakarak zırhlısındaki askerlerin asiler arasına katılmasını önlemiştir (Müftüoğlu, 2005:78).

Farklı yollarla, Asar-ı Tevfik Zırhlısı'na giren 31 Mart İsyanı öncüleri ve emrindeki bir grup asker, Deniz Subayları toplantısında alınan kararı, Ali Kabuli'nin, Yıldız Sarayı'nı, yani Abdülhamid'i topa tutacağı şeklinde değiştirerek askeri kışkırtmışlardır (Müftüoğlu, 2005:79). Askeri bu yönde tahrik eden grubun başı ise bahriye askerlerinden Abanalı² Osman Çavuş olduğu söylendiği gibi askeri bunu yapmaya kışkırtanın Asar-ı Tevfik neferlerinden Rizeli Enes olduğu da iddia edilmektedir (Müftüoğlu, 2005:80). Ali Kabuli Bey, kendi askerleri tarafından yakalandıktan sonra, bir görüşe göre Azapkapı'daki Bahriye İtfaiye Taburu'na götürülmüştür (Müftüoğlu, 2008:79).

Ali Kabuli Bey'in hangi şekilde Yıldız Sarayı'na götürüldüğü konusunda fikir birliği yoktur. Ancak gemisinin erleri tarafından sokaklarda sürüklenerek, Yıldız Sarayı'na getirildiği sırada yolda iki defa bayıldığı ifade edilmektedir (Karal, 1999:91). Ali Kabuli Bey'in bu şekilde sokaklardan geçirilmesi halk arasında büyük bir panik yaşanmasına sebep olmuştur. Çünkü bir savaş gemisi kumandanının bu şekilde İstanbul sokaklarından geçirilmesi sıra dışı bir olaydır (Mc Cullagh, 1990:109).

Ali Kabuli Bey'i Yıldız Sarayına getiren isyancı bahriye askerleri, saray önünde bulunan muhafız kıtası imamı Sadık Hoca'dan, askere bir konuşma yapmasını ve dua etmesini istemiş, ancak olayın farkına varan Sadık Hoca, isyancı askerleri sakinleştirmek için bir konuşma yapmıştır (Müftüoğlu, 2005: 73). Yıldız bahçesinde bunlar olurken II. Abdülhamid, Ali Kabuli Bey'in asker tarafından Yıldız Sarayı'na getirildiğini öğrenmiş ve sarayın penceresinde önce Abdülhamid'in Başkatibi Ali Cevad Bey arkasından Abdülhamid görülmüştür. Zeminden yüksekte bulunan pencerenin altında bulunan Seryaver Şakir Paşa'ya, Abdülhamid, askerin ne istediğini sormuş. Şakir Paşa'da Abdülhamid'in söylediğini duyamamış ve pencerenin kenarında bekleyen iki askeri pencerenin önüne getirmiştir (Cevat Bey, 1991:59). Askerlerden biri İstanbul'u topa tutacağı için Ali Kabuli Bey'i getirdiklerini söylemiştir. Abdülhamid, Ali Kabuli Bey'in emri kimden aldığını sormuş, isyancı askerler emri, Bahriye Nazır Vekili Emin Paşa'dan aldığını söylemişlerdir (Cevat Bey, 1991: 59-60).

² Abana, Kastamonu'ya bağlı bir ilçemizdir.

Abdülhamid ve askerler arasında geçen bu konuşma, farklı kaynaklarda değişik şekillerde nakledilmiştir. Abdülhamid, askerlere: “*O adamı bana teslim edin. Ben tahkik ederim.*” diyerek ve orada bulunan paşalara da Ali Kabuli Bey’in güvenlik altına alınarak karakola götürülmesini söylemiş ve pencereden çekilmiştir (Osmanoğlu, 2007:80). Ali Kabuli Bey, Abdülhamid’in pencereden çekilmesinden sonra isyancı askerler tarafından öldürülmüştür (Cevat Bey, 1991:60).

Bazı kaynaklar ise Ali Kabuli Bey’in II. Abdülhamid’in gözleri önünde öldürüldüğünü nakletmektedir (Karal, 1999:91). Bir başka görüş ise Abdülhamid’in olayda katkısı olmamasına rağmen, olayın onun aleyhinde bir koz olarak kullanıldığı yönündedir (Birinci, 2002:395). Abdülhamid’in kızı Ayşe Osmanoğlu’nun anılarında Ali Kabuli Bey’in öldürülmesi olayını şu satırlarla anlatmakta ve babası II. Abdülhamid’in olaydan büyük üzüntü duyduğunu vurgulamaktadır:

“...hele Ali Kabuli Bey’i getirip de “Padişahı isteriz” diye bağırdıkları gün çok bezgin ve kederliydi. Allah şahidimdir ki babamı bütün saltanatı müddetince, tahttan indirildiği vakit ve Selanik’e sürgün giderken bile bu kadar bitkin ve me’yus görmedim” (Osmanoğlu, 2007:143).

Hareket Ordusu’nun İstanbul’a gelip isyanı bastırmasının ardından Ali Kabuli Bey’in ölümüne sebep olan bahriye askerleri ve tabur imamının da içinde olduğu 23 kişi Divan-ı Örfi kararıyla idam edilmiştir (Şeref Bey, 1996:212-214).

31 Mart İsyanı içinde, Ali Kabuli Bey’in, herhangi bir sorgulama olmadan isyancı askerler tarafından öldürülmesi, vahim bir olaydır. Emrinde oldukları bir komutanı, Yıldız Sarayı önünde sorgusuz sualsiz ve acımasız bir şekilde öldürmelerinin izahı ve savunması mümkün değildir. Bu olayı gerçekleştiren askerlerin, dini ve vatani duyguları kullanılarak aldatılmış oldukları görülmektedir. Ali Kabuli Bey’i öldüren isyancı askerler, bağlı oldukları, II. Abdülhamid’in verdiği emri de yerine getirmeyerek bir nevi padişaha karşı gelmişlerdir.

2.10. Prens Sabahattin Bey

II. Abdülhamid’in kız kardeşi Seniha Sultan ile Damat Mahmut Paşa’nın oğlu olan Prens Sabahaddin, İttihat -Terakki Cemiyeti’nin kurucuları arasında yer

almıştı. Damat Mahmut Paşa, Abdülhamid ile anlaşamadığı için oğulları Prens Sabahaddin ve Lütfullah'ı yanına alarak 1899'da Fransa'ya gitmiştir. Prens Sabahattin, burada Jön Türkler'e katılmış ve 1902 yılında yapılan Jön Türk Kongresi'nde siyasi düşüncelerini açıklamıştır. Daha sonra bu düşünceleri doğrultusunda, Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti'ni kurmuştur. (Kuntay, 2012:129). Prens Sabahaddin, 2 Eylül 1908 tarihinde babasının cenazesi ile birlikte İstanbul'a gelmiş ve II. Abdülhamid yönetimine muhalif bir tutum sergilemiştir.

31 Mart İsyanı'nı haber alan Prens Sabahattin Bey, Avnullah Süvarisi Enver Bey'le görüşerek, Padişah II. Abdülhamid'in "*hal*" edilmesi gerektiği konusundaki düşüncesini paylaşmıştır. Enver Bey'in böyle bir şeyi tek başına yapamayacağını söylemesi üzerine diğer harp gemisi komutanları ile görüşmek üzere Beşiktaş'ta Hamidiye Süvarisi Vasıf Bey'le görüşülmüştür. Vasıf Bey; "*İsyan harekâtı meşrutiyet aleyhine bir cereyan alırsa diğer arkadaşlarla görüşüp mutabık kaldıktan sonra müştereken Yıldız Sarayı'nı topa tutar ve yakarız.*" cevabını vermiştir. Bu toplantıya Asarı Tefvîk Süvarisi Ali Kabuli Bey de katılmış (Kuran, 1956:463) ve isyanın üçüncü günü Yıldız Sarayı'nın bahçesinde, suçu olup olmadığı araştırılmadan isyancı askerler tarafından acımasızca öldürülmüştür (Kuran, 1956:464). Ayrıca, Mevlanzâde Rıfat olaylar sırasında Prens Sabahattin'in kendilerine "*İşte biz durur durur da siyaset meydanına böyle atılırız! Mirim durumu nasıl gördünüz?*" dediğini beyan etmektedir (Mevlanzâde, 1996:142). Bu yaşananlar, Prens Sabahattin'in 31 Mart İsyan olayların gelişiminden faydalanmayı hedeflediğini ancak bunu başaramadığını göstermektedir. Prens hayatı boyunca olaylara hiçbir zaman açıktan katılmamıştır (Kuran, 1956:464).

Prens Sabahattin, 31 Mart İsyanı akabinde iki mektup yayınlamıştır. Bunlardan biri ulemaya diğeri Osmanlı askerlerine yazılmış açık mektup şeklindedir (Kuran, 1956:463-464). Mektuplarda Meşrutiyet yanlısı ve sükûnet çağrısı yapan bir üslubun kullanılmış olması, Prens Sabahattin'in cesaretsizliğini ortaya koymaktadır. Çünkü mektuplar Hareket Ordusu'nun İstanbul önlerinde görüldüğü sıralarda yazılmıştır. Olaylardan sorumlu tutulma endişesi ile yazılmış

olmaları da ihtimal dâhilinde olup prensin, Ali Kabuli Bey'in ölümünden etkilendiği anlaşılmaktadır.

Sabahattin Bey, isyan sonrası tutuklanmış ancak (Birinci, 2002:353) kendisinin olayların arkasındaki kişi olmadığına Hareket Ordusu da inanmış olacak ki (Mc Cullagh, 1990:254) Mahmut Şevket Paşa'nın emri üzerine serbest bırakılınca Avrupa'ya gitmiştir. Tahliyesini masumiyetine delil olarak kabul etmek tartışmaya açık bir konudur (Birinci, 2002: 353). Prens Sabahattin 31 Mart İsyanı'na açıktan destek vermemiş ancak arka planda isyandan faydalanmayı düşünmüştür ancak olayların istediği yönde ilerlemesini sağlayamamıştır.

2.11. Vilayetlerde Yaşanan Gelişmeler

31 Mart 1325'te (13 Nisan 1909) Rumeli'den getirilen Avcı Taburu (hürriyet bekçisi) askerlerinin isyan etmesi, Selanik'te İttihat-Terakki Cemiyeti tarafından endişeyle karşılanmıştır (Aslan, 2010:11-12). İstanbul'da çıkan isyandan dolayı bazı İttihat-Terakki üyeleri Selanik'e gitmişlerdi. Selanik, İstanbul'daki isyandan Jandarma yüzbaşısı İsmail Canbulat'ın İstanbul'dan gönderdiği "*meşrutiyet mahvoldu*" ibareli büyük yankı uyandıran telgrafiyle haberdar olmuştur. Selanik'te isyana karşı büyük toplantı düzenlenerek, Türkçe, İbranice, Arnavutça, Bulgarca ve Sırpça konuşmalar yapılmıştır (Aslan, 2010:11-12). Serez ve Makedonya'da büyük bir tepki ile karşılanmıştır. Padişaha, Sadarete ve Meclis-i Mebusan'a protesto telgrafları çekilmiş (Danışmend, 1961: 41-108) isyanı bastırmak ve hürriyetin korunması için ordu hazırlıkları başlatılmış, gönüllülerin kayıtları alınmıştır (Cevat Bey, 1991:184). İstanbul'da ise sokaklarda duyulan kurşun seslerinin sebebini çözemeyen halk, bir ihtilal çıkabileceğine ihtimal dahi vermemiştir (Emre, 1960:134).

İstanbul'da Avcı Taburları'nın çıkardığı 31 Mart İsyanı'nın kıvılcımları, Merkezi Erzincan'daki, Kumandanı İbrahim Paşa olan IV. Ordu'ya sıçramış ve bazı hareketlenmeler olmuştur. İstanbul'daki isyanın kıvılcımları Erzincan ve Erzurum'a kadar ulaşmış, ancak Erzincan'daki olay başlamadan, sert bir asker olan İbrahim Paşa tarafından bastırılmıştır. (Aydemir, 1981:151). Erzurum'da XXV. Alay I. Tabur, XXVI. Alay II. Tabur ve XXVIII. Alay I. Tabur, askerleri silahlarıyla valilik önünde toplanmıştır (Orhon, 1985:95). İttihat-Terakki'ye

mensup subayların Erzurum'dan çıkarılmalarını istemiş, isteklerinin yerine getirilmesiyle sukûnet sağlanmıştır (Akşin, 1994:177). IV. Ordu Kumandanı İbrahim Paşa, kendi süvari birliği ile Erzurum'daki olaylara son verdikten sonra askeri tahrik eden, Erzurum Yedinci Fırka Komutanı Yusuf Paşa'yı tutuklamış (Bayar, 1967:175) ve Hareket Ordusu'nun kurduğu Divan-ı Harpte yargılanmak üzere İstanbul'a göndermiştir (Aydemir, 1981:152). Erzurum'da çıkan olay destek bulamamış ve kısa sürede sonlanmıştır.

Lazkiye Mebusu Arslan Bey'in, isyanın ilk günü, isyancı askerler tarafından öldürülmesi, Beyrut'ta olayların çıkmasına sebep olmuştur (Mc Cullagh, 1990:136). Sonuçlarıyla Osmanlı Devleti'nin en büyük isyanlarından biri olan, 31 Mart İsyanı kıvılcımları, Çukurova'ya özellikle Adana bölgesine de ulaşmıştır. Son dönemde tüm dünyaya yayılan milliyetçilik akımı, farklı milletlerden oluşan, Osmanlı toplumu üzerinde de etkisini göstermiş ve sorunlar yaşanmasına sebep olmuştur. Bu sorunlardan biri de 1878 Berlin Antlaşması ile ortaya çıkan Ermeni meselesidir (Aydemir, 1981:153).

Meşrutiyet'in tekrar yürürlüğe konulmasına kutlamalar yaparak karşılık veren Ermeniler, sonraki dönem için istiklal kazanma umudu taşıyordu. Bunun göstergesi olarak Ermenilerin silahlanmaya başlamalarını gösterebiliriz. Ermeni Başpiskoposu Museğ, Ermenileri Çukurova'da yönlendiren kişidir. 31 Mart İsyanı'nın, ikinci günü (1 Nisan 1325'te -14 Nisan 1909) Çukurova'da başlayan olaylar başta Adana olmak üzere Tarsus, Dörtyol, Misis, Ezin ve diğer bölgelere kısa sürede yayılmıştır. İlk çıkan olaylar üç gün sürmüş, dokuz günlük bir aradan sonra özellikle Adana'da tekrar yoğunlaşmıştır (Aydemir, 1981:153). Ermeniler silahlı isyan hareketine başlamışlardır (Karal, 1999: 95-96). On üç gün süren silahların susmadığı, can kayıplarının yaşandığı bu isyanda 17000 Ermeni ve 1850 Müslüman hayatını kaybetmiştir. Olayların Ermeniler tarafından büyütülmesinin, altında yatan en önemli sebep bir dış müdahaleyi gündeme getirerek bağımsızlıklarını kazanma arzusudur (Aydemir, 1981:153).

Olaylar üzerine, Adana'dan, Sadrazama çekilen 1 Nisan 1325 (14 Nisan 1909) tarihli telgrafta, Adana'ya mahsus olmak üzere idare-i orfiye ilan edilmesi gerektiği bildirilmiştir. Birkaç gün sonra, Adana Valisi Zihni Paşa'dan gelen (30

Nisan 1909) telgrafta ise asayişin sağlanması için idare-i örfiye ilanı ve olağanüstü mahkemenin hemen kurulması istenmiştir (İ.ASK., 1327:83-11).

19 Nisan 1325 (2 Mayıs 1909) tarihinde, sadrazam tarafından padişaha sunulan tezkerede, İçel sancağı haricinde Adana ve çevresinde İdare-i Örfi İlanı istenilmiştir. Meclis-i Mahsusa tarafından gönderilen diğer bir tezkerede ise, Adana olaylarının vahim bir şekil alması dolayısıyla olaylara bir an evvel son verilerek asayişin sağlanması ve suçluların cezalandırılması istenilmektedir. Ayrıca bunun için Dahiliye Nezareti'ne izin verildiği de belirtilmektedir. Divan-ı Harp Heyeti Adana'ya ulaşmıştır. Adana'ya gönderilen bu heyetin hemen çalışmalara başlaması İstanbul tarafından Adana'ya bildirilmiştir (İ.ASK., 1327:83-11). Meclis-i Mebusan tarafından seçilen Tahkik Heyeti bölgeye gönderilmiş ve İttihat- Terakki'nin önde gelen subaylarından Kaymakam Cemal Bey Adana Valisi olarak atanmıştır (Aydemir1981:54-55).

Tevfik Paşa Hükümeti'nin aldığı tedbirler ve yapılan askeri hukuki müdahalelerle Adana'da sukûnet sağlanmıştı. Bölgede bunlar yaşanırken, Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışmak için her fırsatı değerlendiren Avrupa devletleri Adana'da yaşanan olaylar üzerine savaş gemilerini Mersin Limanı'na göndermiştir. Mersin'deki İngiliz, Fransız, Alman ve İtalyan savaş gemilerinin komutanları, Adana'ya gelerek yapılan uygulamaları yerinde görmek istemişlerdir. Komutanlar bölgede sağlanan sukûnet için idarecileri kutlayarak Mersin'e dönmüşlerdir (Takvimi Vekayi, 1909:200). Hükümet, aldığı tedbirlerle sukûneti sağlayarak Adana olaylarının Avrupa devletlerinin müdahalesi ile bir dış sorun haline gelmesini önlemiştir (Takvimi Vekayi,1909:201).

Adana'da yaşanan olayların bastırılması için hükümet ve yerel yönetim büyük çaba göstermiştir. Olaylara karışanların cezalandırılması için Divan-ı Harp Mahkemesi kurulmuştur. Olayların sebep olması muhtemel bir dış müdahale engellenmiştir.

2.12. II. Abdülhamid'e ve Hükümete Gelen Protesto Telgrafları

31 Mart İsyanı'nın, İttihat-Terakki Cemiyeti'nin güçlü olduğu Makedonya'da duyulması üzerine cemiyetin Selanik Genel Merkezi ve III. Kolordu Komutanı Mahmut Şevket Paşa, Meşrutiyet'in korunması için yemin etmiş olan

ordunun isyanı bastırmak için harekete geçtiğini bildirmiştir. Çıkan isyana tepki olarak, İttihat-Terakki Genel Merkezi'nin yönlendirmesi ile İstanbul'a protesto telgrafları gönderilmeye başlanmıştır. Padişah II. Abdülhamid'e, Sadrazam Tevfik Paşa'ya ve Meclisi Mebusan Başkanlığı'na, 31 Mart İsyanı'nı protesto etmek için tehdit ve hakaret içeren telgraflar gönderilmiştir (Karal, 1999: 77).

31 Mart İsyanı'nın üçüncü günü, başta Rumeli olmak üzere vilayetlerden ve özellikle İttihat-Terakki Merkezleri'nden gönderilen protesto telgraflarının içeriğinde Kanun-ı Esasi ve Meşrutiyet'in mahvolduğuna dair ifadelerin yanında tehditler de bulunmaktadır (Aksun, 2010: 513).

Gelen telgraflarda, Tevfik Paşa Hükümeti'ni (14 Nisan 1909) tanımadıklarını ve İstanbul'daki isyanı kabul etmedikleri yazılı olan bu telgraflarda genellikle tehditkâr bir üslup kullanılmıştı. Ayrıca II. Abdülhamid'in *"Meşrutiyeti ilga edip (kaldırıp) mutlakîyet ve istibdadı geri getirmiştir"* iddialarında bulunulmuştur. İddialar arasında, Meclisi Mebusan'ın zorla kapatıldığı ve padişah tarafından, Hüseyin Hilmi Paşa Hükümeti'ne son verilerek Meşrutiyet'e aykırı bir şekilde Tevfik Paşa Hükümeti'nin kurulduğu bulunmaktadır. Ayrıca Tevfik Paşa Hükümeti mülevves³ ve cani olarak nitelendirilmiş ve bütün mebusların hayatlarının tehlikede olduğu da gönderilen telgraflarda iddia edilmiştir (Danışmend, 1961:53). Ali Fuat Bey bu telgrafların içeriklerini şöyle açıklamaktadır:

"Rumeli'nin çeşitli yörelerinden ve İttihat Cemiyeti klüplerinin hepsinden söz ve anlamca aynı olan telgraflar yağmaya başladı. Bunların içerikleri, askerinin isyanın Kanun-i Esasi'nin kaldırılması maksadıyla saray-ı hümayün tarafından yaptırılmış olduğunu ve tehdit ve kınamayı belirtmekteydi" (Aksun, 2010:513).

Protesto telgrafları arasında Makedonya'daki Bulgar Meşrutiyet ve Demokratik Kulüpleri, Bulgar Müttehid Milli Fırkası tarafından bizzat Padişah'a gönderilenler de bulunmakta ve *"Hürriyetin istirdadı uğrunda can ve kanlarını feda edecekleri, ahali ve ordu ile İstanbul'a hareketlerinin muharrer olduğu, hükümdarı meşrutiyet padişahı olarak tanımayacakları"* ifadeleri kullanılmaktadır.

³ Kirli

Rumeli’den padişaha ve hükümete, İttihat-Terakki Cemiyeti Merkezleri dışında, Bulgar, Rum, Hınçak, Taşnak ve Ermeni Komitaları’nın beraber gönderdiği telgraflar da ulaşmıştır (Aksun, 2010:513). Ayrıca Bulgar ve Rum Metropolitleri, Musevi Hahamları ve diğer azınlıkların ileri gelenleri de içerikleri benzer telgraflar göndermişlerdir.

Bu sırada Osmanlı İmparatorluğu hâkimiyeti altına bulunan Bulgaristan Prensliği, Rusya’dan aldığı destekle istiklalini ilan ederek krallık olmuş, olayın yaşandığı sırada İttihat-Terakki’nin Makedonya’da bulunan Bulgar cemiyetlerle ortak hareket etmesi, Türk tarihi açısından hoş karşılanmayan bir davranış olarak görülmüştür.

Diğer taraftan Bulgarlarla Rumların ve Yahudilerle Müslümanların birlikte Ustorumca’dan gönderdikleri telgraf içeriğinde, Tevfik Paşa Hükümeti’ni “*cani*” olarak suçlamış ve bu hükümeti tanımadıklarını beyan etmişler, eski hükümetin göreve geri getirilmesini tehditle istemişlerdir, telgraf metni şöyledir:

“Atebe-i Seniyye-i Hilafetpenahiye Vekilerimizin itimad ettiği kabinenin ıskatı ve yerine gayri-meşru’ ve cinayetle e mülevves bir kabinenin teşkili Kanun- i-esâsî ahkâmına ve meşrutiyete külliyyen muhaliftir. Bu hal-i menhüs istibdadın iade edildiğine delalet eder. Bu kabinenin yetine meb’usanımızın i’timâd ettiği kabinenin hemen yeniden teşkili ve aksi halde umum Osmanlılar ve muhterem askerimizle birlikte İstanbul’a hareket olunarak Meşrutiyet’imizin idamesi uğrunda kanlarımızın son damlasına kadar akıtılması asm-i katisindeyiz...”(Danışmend, 1961:36).

Telgraf altında imzası bulunanlar şunlardır: Ustorumcalı Timur, Hâşim Yusuf, Rum Metropolitleri Yermanos, Bulgar Metropolitleri Lirasm, Musevi Reisi Kohen (Danışmend, 1961:36). Rumeli’ de bulunan İttihat-Terakki merkezlerinden gelen diğer bir telgrafta tüm İstanbul halkı da isyanı çıkarmakla suçlanmış ve başkente doğru ordunun hareket ettiği uyarısı yapılmıştır.

“Padişah iftihar ediniz. İrtica kemal-i maharetle tatbik olundu; müvelles bir İstanbul halkının amal-imel’ünanelerine tebean otuz milyon kuvvetinde bir milletin eyadi-i kahriye geçirilmesi istenildi... Bütün ordu ve millet İstanbul’a yürüyor...” (Aksun, 2010:514).

2 Nisan 1325 tarihli bir telgrafta, Selanik, İttihat-Terakki Cemiyeti Merkezi Umumisi, Padişah Abdülhamid’den, cemiyet adına resmen bazı kişilerin kellesini istemektedir, kendilerine muhalif olan yazarların tutuklanmasını ve milletin bu görevi padişaha yüklediğini ayrıca Hareket Ordusu, İstanbul’a geldiği zaman bu kişilerin padişahı istenileceğini belirtilen telgraf şöyledir:

“Asker ve ahaliyi ihtilale tehrik ve teşvik ile vak’a-i feciayi ikaa’ eyleyen İkdâm sahibi Ahmet Cevdet, Ali Kemali, Mevlanzâde Rıfat, Mizancı Murad, Yeni Gazete sahibi Abdullah Zühdi, Volkan muharriri Vahdetî, Hacı Hakkı, sabık Manastır askeri alay müftüsü Mustafa Şevket ve Kamil-Paşazade Said Paşa nâm eshas-ı melune ile Zat-ı Şahanelerince mâlûm olmak lazım-gelen avanelerinin izzet gibi firarlarına meydan verilmemesi için milletçe bunların muhafazası kefalet-i Seniyyelerine tevdi edildiğinden İstanbul’a gelindikte kendilerini Zat-ı Şahanelerinden istenilecek ve teslim alınacağı maruzdur” (Danışmend, 1961:42).

İttihat-Terakki Cemiyeti’nin gönderdiği diğer bir telgrafta kullanılan üslup yine aynı olmakla beraber biraz daha ileri gidilerek Padişah II. Abdülhamid, ölümle tehdit edilmektedir.

“Eski kabine galeyan neticesi olarak istifa etmiş, Meclis-i Mebusan reisi Ahmet Rıza Bey tebdil de edilmiş, gûyâ bundan da Mabeyn’in malumatı yokmuş! Otuz dört senedir bizi Mabeyn’in yalanlarıyla aldattığınız yeter! Artık milletin böyle aşikâr kizbe aldanacak zamanı geçti. Eski kabine yerine geçmeli, Ahmet Rıza Bey makamına getirilmeli ve illa ölümden ölüm beğenmeli vesselam.” (Danışmend, 1961:54).

II. Abdülhamid’e gelen telgrafların benzerleri Tevfik Paşa Hükümeti’ne de gönderilmiştir. Yeni kurulan Tevfik Paşa Hükümeti, Rumeli ve Anadolu’dan gelen telgraflarla hem tehditlere maruz kalmış hem de mebusları öldürdüğü iddiası ile “*cani*” olarak suçlanmıştır. Sadarete, İttihat-Terakki’nin İskilip Teşkilatından gönderilen 6 Nisan 1325 tarihli telgraf, Tevfik Paşa Hükümeti’ni, istifaya zorlamakta ve tehdit etmektedir.

“Millet riyâsetiniz altında teşekkül eden kabineyi kat’iyyen redd ilee hiçbir gûnâ mukarrerâtını kabul etmez. Bu defa hâkimiyyei-i milliyyeye vurulan darbeden mütehassıl heyecan ve galeyan umumidir: Memleketi İran’a çevirmek istemezseniz derhal istifâ ediniz” (Danışmend, 1961:54).

3 Nisan 1325 tarihli, İttihat-Terakki Cemiyeti İpek Heyeti Merkezinden, Sadaret Makamına çekilen bu telgrafta, Tevfik Paşa’ya hitaben ağır hakaretler içeren “*Yalancı*” ve “*Alçak*” sıfatları kullanılmıştır. Ayrıca yeni sadrazam, “*kafası koparılmakla*” tehdit edilmiş ve görevden çekilmesi istenmiştir (Danışmend, 1961:55). Cemiyetin Manastır Merkezi’nin, 3 Nisan 1325 tarihli telgrafı yine aynı üslupla yazılmış ancak bu telgrafta biraz daha ileri giderek Osmanlı Devleti’nden ayrılmakla tehdit edilerek istifa etmesi istenmiştir:

“Sadâreti kabul etmenizle teşekkül eden kabinenin temsil ettiği hükümet, kâsem ederiz ki gayri meşrû’ ve şerâit-i meşrutiyyete muhaliftir Cism-i vatanın reis-i mütefekkeri olan Rumeli yek-vücuttur. Edime, Selanik, Kosova, İşkodra ve Yanya ile müttefikani iki güne kadar bir karar-ı kat’i vermezseniz hükümet-i merkeziyye ile olan irtibâtımızı da kat’iyyen keseceğiz ve yürüyeceğiz.” (Danışmend, 1961:56).

Tevfik Paşa'yı sadrazam olarak kabul etmeyen İttihat -Terakki Cemiyeti ve taraftarları, telgraflarında eski Hariciye Nazırı şeklinde veya direk hükümeti muhatap alan hitap şeklini kullanmışlardır. 3 Nisan 1325 tarihinde İttihat-Terakki tarafından, IV. Ordu ve Erzurum halkı adına çekilen bu telgraf yine aynı tehditleri içermektedir. Ayrıca cemiyetin asker üzerindeki nüfuzu açısından dikkat çekmektedir.

“Dördüncü Orduy-ı Osmânî ve Erzurum vilâyâtı umum ahâlisi nâmına; Baş-Vekâleti işgal eden sâbık Hâriciyye nâzırı Tevfik Paşa'ya: Hayât'i mâzînîz size hempâlarınız arasında esasen bir yer hazırlamış olduğundan, Makam-ı muallâyı bir gün için olsun işgal ve şâibedâr etmemenizi, hemen çekilmenizi ihtâr ederiz.” (Danışmend, 1961: 63).

İttihat-Terakki Cemiyeti tarafından ülkenin çeşitli bölgelerinden gönderilen ve içerikleriyle dikkat çeken telgraflardan biri de, Ödemiş'ten gönderilmiştir. Telgrafta Tevfik Paşa devletin değil, sadece istibdad isteyenlerin sadrazamı olarak gösterilir. “*Der’aliyyede taraftar-ı istibdadın sadrazamı Tevfik Paşa*” (Danışmend, 1961:64).

Bartın'dan cemiyet adına gönderilen telgrafta ise, Meşrutiyet hakkıyla uygulanmadıkça; “*akça-i vahide irsâline rızâ göstermiyeceğimizi müttahit ve yekvücûd umum kazamız nâmına beyan ederiz*” sözleriyle vergi vermemek tehdidinde bulunulmuştur (Danışmend, 1961:64).

Padişaha ve Tevfik Paşa Hükümeti'ne gelen telgraflarda ileri sürülen iddiaları özetlemek gerekirse, Padişah Meşrutiyet'i kaldırıp, mutlakiyet ve istibdadı geri getirmekle suçlanmıştır. Tüm mebusların öldürülüp, meclisin kapatıldığı, Hüseyin Hilmi Paşa'nın meşru kabinesinin padişah tarafından kaldırılıp yerine Tevfik Paşa'nın “*mülevves*” kabinesinin kurulduğu, bu kabinenin gayri-meşru olduğu ve Tevfik Paşa'nın yalancı, canı olduğu söylenmiştir. Ayrıca tüm bunların hesabını sormak için İstanbul'a doğru ordunun harekete geçtiği yazılmıştır. Gönderilen telgraflar ilgili makamlara saygı duyulmaksızın aynı aşağılayıcı üslupla yazılmışlardır (Danışmend, 1961: 45). Telgraflardaki iddialar gerçeği yansıtmamaktadır. Çünkü Hüseyin Hilmi Paşa Hükümeti istifa etmiştir. Tevfik Paşa'nın yeni hükümeti kurmakla görevlendirildiği padişah fermanında, II. Abdülhamid Meşrutiyet'i kaldırmamış özellikle muhafazasını taahhüt etmiştir. Bunu kanıtlayan resmî belge, Tevfik Paşa'ya hitap eden Sadaret Hatt-ı

Hümayun'dur. Takvim-i Vakay-i gazetesinin 2 Nisan 1325 tarihli ve 182 numaralı nüshasının birinci sayfasında ilk manşet olarak yayınlanmıştır. Her iki makama farklı merkezlerden gönderilen telgrafların içeriklerinin genel olarak aynı olması, tehditkâr ve suçlayıcı bir dil kullanılması makamlara saygı duyulmadığını göstermekle birlikte tek bir merkezden yönlendirildiklerini ortaya koymaktadır.

3. HAREKET ORDUSU VE 31 MART İSYANI'NIN BASTIRILMASI

3.1. Hareket Ordusu'nun Kuruluşu Sevk ve İdaresi

Hareket Ordusu'nun, Osmanlı İmparatorluğu'nun Başkenti İstanbul'a 31 Mart İsyanı'nı bastırmak için yaptığı harekât, Osmanlı Tarihi'nin en sıra dışı olaylarından biri olarak kaydedilmiştir. 1826 yılından sonra ilk kez Osmanlı Başkenti'nde Osmanlı Ordusu, karşı karşıya gelmiştir. Top ve silahların kullanıldığı bu olay sonunda siyasi iktidar ordunun silahlı müdahalesi ile değişmiştir (Alkan: 2013:134).

31 Mart İsyanı, jandarma yüzbaşlarından İsmail Canbulat tarafından bir telgrafla Selanik'e bildirilmiştir (Danışmend, 1961:94). Selanik'te büyük bir hareketlenme yaratan bu haber üzerine İttihat-Terakki Selanik Merkez heyeti bir toplantı düzenleyerek gelişmeleri kendi kontrolü altına almıştır (Alkan, 2013:134). Merkez aynı zamanda Rumeli'de bulunan, Osmanlı Devleti'nin III. Ordusu'na etki etmektedir (Aydemir, 1981:164). İttihat-Terakki Cemiyeti'nin yaptığı toplantıda, Rumeli'den bir askeri kuvvetin, İstanbul'a hareket etmesi kararı alınmış ve askeri kuvvetin başına III. Ordu Kumandanı ve Müfettiş-i Umumi Vekili Mahmut Şevket Paşa'nın geçmesi uygun görülmüştür (İrtem, 2003: 202).

İttihat-Terakki Genel Sekreteri Midhat Şükrü Bey, Edirne Valisi'nden telgrafla İstanbul'daki olaylar hakkında bilgi istemiştir. Edirne Valisi Reşit Paşa'dan gelen, *“İstanbul'da askeri isyan var. Mektepli zabitleri ve bir takım masum kimseleri sokakta öldürüyorlar, şeriat istiyorlar”* şeklindeki cevap üzerine Şükrü Bey durumu Mahmut Şevket Paşa ile görüşmüştür (Bleda, 1979: 67).

III. Ordu Kumandanı Ferik Mahmut Şevket Paşa'nın başkanlığında askeri kulüpte toplantı yapılmış ve isyanı bastırmak için Rumeli'de bir ordu hazırlanmasına karar verilmiştir. Hazırlanacak orduya asker ise Selanik Redif Tümeni'nin bütün birliklerinin silahaltına alınması ile sağlanmış olacaktır. Ayrıca halkı harekete geçirmek için Selanik'te büyük bir miting düzenlenmesi planlanmıştır (Bayar, 1967:227).

Yapılan toplantı sırasında, İstanbul'da hükümetin isyanı bastırmak için aldığı tedbirlerden, İttihat-Terakki Cemiyeti'nin haberdar olması gerekmektedir, çünkü cemiyet mebuslarının, isyan hakkında merkezlerini bilgilendirmemiş olmaları mümkün gözükmemektedir (Danışmend, 1961: 94).

Toplantı da alınan karar üzerine, isyanın ikinci günü (14 Nisan 1909) Selanik Hürriyet Meydanı'nda tahminen yirmi bin kişinin katıldığı bir gösteri yapılmıştır. Türk, Rum, Sırp, Arnavut, Bulgar, Ulah, Makedon, Ermeni ve Yahudilerden oluşan mitingde bazı kişiler kalabalığa seslenmiştir (Anonim, 1997:125). Farklı lisanlarda yapılan konuşmalar ve sloganlarla halkın desteği sağlanmıştır. Yapılan konuşmalarda İstanbul'da yaşanan isyandan dolayı, II. Abdülhamid ve hükümet sorumlu tutulmuş ve konuşmaların sonunda “*Silah başına, arş İstanbul'a*” sloganıyla İstanbul'a düzenlenecek harekâtın haklı bir dava için yapıldığı halka gösterilmeye çalışılmıştır. Selanik'te bunlar yaşanırken, Manastır'da Ohri Milli Taburu Kumandanı Niyazi Bey de harekete geçerek, belki de sahip olduğu “*Kahraman-ı Hürriyet*” ünvanını sağlamlaştırmayı ümit ederek Selanik'e gelmiş, Enver Bey de Berlin'deki ataşelik görevinden istifa ederek, Selanik'e gelmiştir. Serez'de ise birlikler toplanmıştır (Aksun, 2010:506).

Selanik'te bulunan IX. Redif Tümeni Kumandanı olan Hüseyin Hüsnü Paşa İstanbul'da meydana gelen olayı 14 Nisan sabahı öğrenmiş ve emrin de bulunan Erkan-ı Harp Kolağası Mustafa Kemal Bey'le paylaşmıştır. Mustafa Kemal Bey, İstanbul'a askeri birlik gönderilmesi gerektiğini söylemiştir (Türkmen, 1999: 39). Aynı zamanda 14 Nisan günü Selanik'te genel seferberlik de ilan edilmiştir (İrtem, 2003:203-204).

Mahmud Şevket Paşa, Selanik İttihat-Terakki Cemiyeti aracılığıyla Edirne'de bulunan II. Ordu kumandanı Ferik Salih Paşa ile temas kurarak II. ve III. Ordu'dan oluşan bir askeri kuvvet hazırlanmasını teklif etmiştir. İstanbul üzerine yürüyecek ordu iki tûmenden oluşacaktır (Anonim, 1997:125). Selanik'ten gönderilecek tûmen ve gönüllülerden oluşan birliklerin başına ise Selanik IX. Redif Tümeni Kumandanı Hüseyin Hüsnü Paşa getirilmiş, Kurmay Başkanlığına da Kolağası Mustafa Kemal Bey atanmıştır (Aydemir, 1981:164). Edirne'deki birliklerin kumandanı Mirliva Şevket Turgut Paşa, Erkanı harbi Kolağası Kazım Karabekir olacak ve bu hazırlanan ordunun tüm kumandası Mahmud Şevket

Paşa'nın emrinde olacaktır (Anonim, 1997:125). İstanbul'daki isyanı bastırmak için hazırlanan orduya asker önce Nizamiye Kıtası'ndan seçilmiş, ancak İstanbul'da isyan eden askerin de bu kıtaya mensup olduğu ve gönderilecek askerin, isyancı askerler tarafına geçme ihtimali üzerine, Selanik Redif Taburları silahaltına alınmıştır (İrtem, 2003:203-204).

Hazırlanan ordu, sonraki dönemde isimlerini sık sık duyacağımız kişilerden oluşuyordu. Bu isimler; Ali Fethi Bey, Cemal Bey, Hafız İsmail Hakkı, Kazım Bey, Niyazi Bey, Enver Bey, Eyüp Sabri Bey ve Edirne'de bulunan Yüzbaşı İsmet Bey, olup Edirne'deki askeri hazırlığın tamamlanması için çalışmalar yapmaktadırlar (Aydemir, 1981:164).

Ordu'nun, Arnavut, Bulgar, Rum, Sırp, Makedon vb. milletlerden oluşan gönüllü birliklerin başında Sandanski, Paniça, Çirçis, Kapitan Keta, Krayko gibi II. Meşrutiyet'ten önce Osmanlı Devleti'ni Balkanlar'da uğraştıran çete liderleri bulunmaktadır (Anonim, 1997: 125). Gönüllü yazılanlara, askeri depolardan silah ve elbise dağıtılmıştır (Birinci, 2002: 355). İstanbul'da Avcı Taburları'nın çıkardığı, 31 Mart İsyanı'nı bastırmak için, oluşturulan ordu neredeyse tüm Rumeli askerinden oluşturulmuştur. Bu yüzden çetecilerin geride bırakılması büyük sorunlar açabilir, diğer taraftan ise çetecilik mantığıyla yetişmiş ve başına buyruk kişilerin kalabalık gruplar halinde hazırlanan orduya dâhil edilmesi olumsuz sonuçlar doğurabilirdi (Özçelik, 2001:191). Gönüllülerin orduya alınmasının diğer bir amacı ise muhtemel bir Bulgar saldırısı için geride asker bırakmak olduğu şeklinde açıklanmıştır. Ayrıca ordunun İstanbul'a hareketinden sonra Almanya-Avusturya'nın çıkar sağlamaya kalkışmayacağına dair Mahmud Şevket Paşa'ya garanti verdikleri konuşulmaktadır (Alkan, 2013:134). Ordu hazırlığı sürerken bir taraftan da adının ne olacağı düşünülüyordu. Ordu adına nasıl karar verildiğini Mustafa Kemal şöyle anlatmıştır:

“İrticai bastırmayı üzerine alacak askeri kuvvetimiz için bir isim düşünmüştüm. Öyle bir isim olmasını istedim ki, çarpışan tarafların duygularına dokunmasın... Herkes bu ismi benimseyebilsin... Fransızca "Mouvement" manasına gelen hareket kelimesi aklıma geldi. Zaten yürüyüş halindeydik. Kuvvetlerimizin adı “Hareket Ordusu” oldu” (Bayar, 1966: 80).

Adı Kolağası Mustafa Kemal tarafından verilen Hareket Ordusu'nun öncü birlikleri 14 Nisan akşamı trenle İstanbul'a doğru hareket ettiler. Birliklerin toplanma yeri Ayastefanos (Yeşilköy) olarak belirlenmiştir (Kara, 1999: 98).

Kolağası Mustafa Kemal, tarafından hazırlanan, İstanbul'a yapılacak harekât planı şöyledir;

- Kıtaları trenle Hadimköy'e naklederek, Hadimköy Halkalı muntikasında toplanılması,
- Duruma göre İstanbul'u işgal etmek üzere ileri harekâtın başlatılması,
- Nakliyatın temini için Şark Şimendifer Kumpanyası'nın (Doğu Tren Şirketi) yardımını temini sağlanması,
- Silahlı silahsız her türlü direnişin bastırılması,
- İsyen eden birliklerin silahsızlandırılması,
- Tüm askerin ve geri dönenlerin tevkif edilmesi,
- Yıldız Sarayı'nın kuşatılarak ve II. Abdülhamid'in tahtan indirilmesi,
- Sefarethanelerin, yabancıların, bankaların ve azınlıkların hiçbir zarara uğratılmaması için gerekli önlemlerin alınması olarak belirlenmiştir.

Hareket Ordusu'nun, İstanbul'a yapacağı harekât programı hazırlanmış ve Rumeli'den trenlerle Hadimköy'e doğru ilerlemeye başlamıştır (Borak, 1992:362). Tüm bu kuvvetlerin Yüksek Komutanlığını Mahmut Şevket Paşa, Komutanlığını Hüseyin Hüsnü Paşa, Kurmay Başkanlığını da (Kolağası) Mustafa Kemal, üzerine almıştı. Selanik Redif Tümeni ise sözü edilen kuvvetin çekirdeğini oluşturuyordu (Kara, 1999:98).

Ancak İstanbul'a doğru yola çıkan Hareket Ordusu, Ayastefanos'da toplandığında ordunun kumandası, Hüseyin Hüsnü Paşa'dan, Mahmut Şevket Paşa'ya geçecektir. Bunu Alman siyasetinin başarısı olarak yorumlayanların yanı sıra böylesi büyük askeri olayın kumandasını, Mahmud Şevket Paşa'nın başkalarına bırakmak istemediği şeklinde yorumlayanlarda olmuştur (Birinci, 2002:355).

Osmanlı Devleti, II. Meşrutiyet ilanı ile Anayasal Yönetime ikinci kez geçmiştir. Hürriyet ilanından birkaç ay sonra 31 Mart İsyanı'nın çıkması, İttihat-

Terakki Cemiyeti, tarafından, Meşrutiyet'e karşı yapılmış bir darbe olarak yorumlanmış ve cemiyet ilan edilmesinde öncülük ettiği Meşrutiyet'i korumak ve güçlü kılmak için ordudan aldığı destekle İstanbul'a karşı bir yürüyüş düzenlemiştir. Planlanan harekât sonunda karşı karşıya getirilecek olan iki askeri kuvvet de konumları itibariyle Meşrutiyet'i kurtarmak düşüncesinde olsalar dahi ordu siyasetin tam ortasında iki parça halinde bulunmaktadır. Daha sonra yaşanan olaylar sonunda Meşrutiyet'i korumak görevi, Avcı Taburu askerinden sonra Hareket Ordusu'nun İstanbul'a yürüyüşü ile ordu komutanına kadar yükselmişti. Meşrutiyet ilanı akabinde değişen siyasi güç dengesinde, ordu siyasetin tam ortasına sürüklenmiştir (Alkan, 2013:136). Ordunun siyasetle olan bu yakın teması Osmanlı Devlet yönetiminde yeni bir dönemin kapısını aralamış bu yeni dönem aynı zamanda Babıali'nin siyasi gücünün zayıflamaya başladığı dönem olmuştur.

3.2. Hareket Ordusu Çatalca'da

14 Nisan 1909 tarihinde Hareket Ordusu'nun öncü birlikleri trenle, Selanik'ten yola çıkmaya başlamışlardır. Tüm birliklerin toplanma yeri Ayestefanos (Yeşilköy) olarak belirlenmiştir (Karal, 1999: 98). Selanik'ten trenle sevk edilen, Hareket Ordusu birliklerinin İstanbul'a ulaşması için Edirne'den geçmesi gerekmektedir. Ancak Hareket Ordusu'nun kumandanlarının, Edirne Ordusu hakkında çekinceleri bulunmaktadır, sebebi ise 30 Temmuz 1908'de yaşanan Edirne Olayı'dır (Yazıcı, 2012:329-339). Kumandanları, Edirne askerinin padişaha olan bağlılığı tedirgin etmiş olsa da başlarındaki subayların büyük ölçüde cemiyet üyesi olması ve Edirne'nin İttihat-Terakki'nin güçlü olduğu şehirlerden olması kısa süre sonra rahatlamalarını sağlamıştır. Edirne Ordusu, Hareket Ordusu'nun yanında yer almış ancak katılım az olmuştur, sebebi ise Bulgaristan üzerinden gelebilecek tehlikelere karşı geride asker bırakarak saldırılara karşı hazırlıklı olmaktır (Mc Cullagh, 1990: 153).

Hareket Ordusu'nun İstanbul üzerine yürüyüşünün Hadımköy'den sonra ikinci durağı Çatalca olmuştur, burada bulunan birlikler isyana katılmamışlardır ancak isyancılardan yana tavır almaları olasılığı bulunmaktadır. Hareket Ordusu buna engel olmak için buradaki askerleri komutanları ile birlikte İstanbul'a göndermişlerdir (Özçelik, 2001:195). Çatalca Topçu birliğinden, İstanbul'a

getirilen askerler, Meşrutiyet'in kaldırılmadığını görmek istemişler ve meclis binası önüne götürülmüşlerdir. Mebuslardan Kastamonu Mebusu Yusuf Kemal Bey, Çatalca'dan gelen askerlere hitaben “*Meclis-i Mebusan Cenab-ı Hak'tan ma'ada fevkinde hiçbir kuvvet görmüyor, çünkü arkasında sizin gibi arslan yavruları vardır*” demek suretiyle meclisin açık olduğunu ve meşrutiyetin kaldırılmadığını ifade etmiştir. Askerler daha sonra Yıldız Sarayı'na gitmiş, II. Abdülhamid, bu askerleri pencerede karşılamıştır, onlara hitaben, “*Evladlarım, geldiğinize memnun oldum*” demiş ve askerlere Meşrutiyeti koruyacağına dair yemin vermiştir. Meşrutiyetin kaldırılmadığını gören askerler, Çatalca'ya dönmek istemişler ancak kışlarına Selanik'ten gelen Hareket Ordusu'nun yerleştirilmiş olmasından dolayı, bu birliklerin İplikhane Kışlası'na yerleştirilmelerine karar verilmiştir (Nadi, 1325:80-81).

Bu sırada, Edirne'deki II. Ordu Subayları da İstanbul'a hareket etmek üzere askeri kuvvet hazırlığını tamamlamıştır. 15 Nisan 1909 Perşembe günü Selanik'ten hareket eden III. Ordu'ya mensup askerler, Erkanı harp Muhtar Bey kumandasında Çatalca'ya gelmiş, 16 Nisan 1909 Cuma günü ise II. Alayın iki taburu, Erkanıharp Yüzbaşı Kazım (Karabekir) Bey'in komutasından, trenle, Çatalca'ya ulaşmıştır. (Türkmen, 1993:43). Çatalca'da toplanmaya başlayan Hareket Ordusu'nun sayısı gelen birliklerle artmıştır. Hareket Ordusu'nun İstanbul üzerine yürüyüş hareketinin heyecanını Mustafa Kemal not defterine şöyle yazmıştır:

“Bütün Balkanlar tek vücut olarak ayağa kalkmıştır. Şehirler İstanbul'a doğru boşalıyor, Hüseyin Hüsnü Paşa kumandasıyla 5 bin kişilik bir ordu yürümektedir. Paşa, kurmay heyetiyle yarın Çatalca'da bulunacaktır. Bu sebeple coşan ulusal onur karşısında ne söz ne tedbir kar eder. Trenlerin alamadığı kahramanlar yürüyerek gidiş hazırlığında bulunuyor. 3 tren topçu levazımıyla gidiyor. Padişaha arz ediniz. Millet in isteği artık reddedilemez” (Atatürk, 2004:18).

Ayrıca 19 Nisan 1908 günü Küçükçekmece'den gelen jandarma birliği Ayastefanos İstasyonu'nu işgal etmiştir, Hareket Ordusu'nun Ayastefanos'a (Yeşilköy) gelmesi üzerine, İstanbul'daki birliklerden subaylar ve Mülkiye-Hukuk öğrencileri de, orduya katılmak üzere Ayastefanos'a gelmişlerdi. Böylece Meşrutiyeti korumak için İttihat-Terakki Cemiyeti ile Hareket Ordusu'nun ortak yürüttüğü hareket, aldığı desteklerle güçlenerek ilerlemeye devam etmektedir.

3.3. Hükümetin, Hareket Ordusu'na Karşı Aldığı Önlemler

31 Mart İsyanı'nın ikinci günü, 14 Nisan 1909 (1 Nisan 1325) tarihinde sadrazamlık görevine getirilen Tevfik Paşa, zaman kaybetmeden olayları yatıştırmak için tedbirler almaya başlamış ve tüm vilayetleri İstanbul'da çıkan olaylardan haberdar etmek ve isyancı askerlere sükûnet çağrısı yapmak için sancak ve vilayetlere telgraf göndermiştir. Telgraf metninde:

Avâtıf-ı celile-i hazret-i hilâfetpenâhiden bu kere mesned-i Sadâret uhde-i senâveriye tevcih buyurulmasıyla Heyet-i Vükelâ yeniden teşkil olunarak müstâinen bi tevfihi Teala ifây-ı vazifeye mübâşeret olunmasından her halükarda medâr-ı necâtımız olan şeriat-ı garrây-ı Ahmediyye ahkâm-ı celilesine temessük ve Kanun-ı Esasi hükmünce sunûf-ı teba-i Osmaniye beyninde hüsn-i amiziş ve meveddetin bir kat daha takriri esbâbına tevessül ile herkesin şer' ve kanun dairesinde nimet-i adaletten tamamıyla müstefid ve hukuk-ı kanuniyelerinin her suretle mahfuz olması ve her tarafça emr-i mühimm-i asayişin istikrarına kemal derece gayretle hiç kimsenin ednâ mertebe rencide olmaması hususlarının temin ve tevsiki ehemmi- vezâif-i memurîn olduğundan bu cihetler hemîşe piş-i nazar-ı dikkatte bulundurulacak ve büyük küçük bilcümle memurîn de o dairede ifây-ı vazife eylemeleri taht-ı temine alınarak devletimizin teali-i şan u satveti ve memleketimizin temin-i refah ve saadeti ve ahalimizin tezyid-i servet ve rahatı vesâilinin suret-i cidiyede istikmalî himem-kâr-ı âgaâhilerinden muntazardır.'' (Kara, 1999:98).

demek suretiyle oldukça yumuşak bir üslup kullanılarak, yeni hükümetin kurularak vazifesinin başında olduğu, adaletin ve asayişin uygulanmasına azami gayret gösterileceği ve memleketin refahı için gerekenlerin yapılacağı dini hassasiyetlere özen gösterilerek belirtilen telgrafta, asıl önemli olan olayların kontrol altına alındığının belirtilmesidir. Bunun vurgulanmasındaki amaç, Hareket Ordusu'nun, İstanbul'a gelmesine gerek olmadığıdır.

Tevfik Paşa, Hareket Ordusu birliklerinin Selanik'ten hareket ettiğini öğrenince alınacak tedbirleri görüşmek üzere hükümeti toplantıya çağırmişti. Toplantıda isyan eden askerlerle Hareket Ordusu arasında çıkması muhtemel bir çatışmanın yaşanmaması için Hareket Ordusu'nun, İstanbul'a girmemesi gerektiği konusunda ortak karar alınmıştır. Karar, Harbiye Nazırı tarafından Mahmut Şevket Paşa'ya bildirilmiştir. Ayrıca Çürüksulu Mahmut Paşa ile ulemeden oluşan bir heyet, Hareket Ordusu ile görüşmek üzere Ayestefanos'a (Yeşilköy) gönderilmiştir (Kara, 1999:98).

Tevfik Paşa Hükümeti, İstanbul'da sükûneti sağlamak için Hareket Ordusu'nun İstanbul'a girişine engel olmaya çalışırken aynı zamanda 3 Nisan 1325 (16 Nisan 1909) tarihindeki gazetelerde yayınladığı tebliğle isyan eden

askerin kışlasına döndüğü için şehir içinde rastgele ateş açılmasını ve silah taşımayı yasaklamıştır. Cemiyet-i İlmiye-i İslamiye’de, vilayetleri sükunete davet eden bildirisi ile Meşrutiyetin esaslarının, İslam Şeriatı’na uygun olduğunu ve şeriatın iyiliği emrettiğini belirterek, askeri kumandanlarına itaat etmeye davet etmiştir (Pekmen, 2013:155-159).

Tevfik Paşa Hükümeti’nin, Hareket Ordusu’nun İstanbul’a girmesi halinde, yaşanması muhtemel bir çatışmaya engelleyecek çözüm önerilerinden biri, İstanbul’daki askerin Hareket Ordusu’na karşı koymamasını sağlamak, diğeri ise Hareket Ordusu’nu yolda karşılayıp nasihatle bulunarak İstanbul’a girmesini önlemektir. Bu vazife için bir heyet oluşturulmuş, heyet Hareket Ordusu’nun komutanlarıyla görüşmüş ancak bir sonuç alamamıştır. Ertesi gün Meclis-i Mebusan’dan gönderilen otuz kişilik heyet de ordunun İstanbul’a girmemesi konusunda bir garanti alamamıştır (Ahmad, 1971:84).

Tevfik Paşa Hükümeti’nin, engelleme çabalarına rağmen, 17 Nisan 1909 günü Hareket Ordusu’nun harekete geçmesi telaşa sebep olmuştur (Çavdar, 2011:76). Selanik’ten Hadımköy’e gelen Hareket Ordusu’nun geliş sebebini öğrenmek ve orduyu şehre girmeme konusunda ikna etmek üzere Tophane Nazırı Hurşit Paşa başkanlığında bir heyet gönderilmesine karar verilmiştir (MV., 1327:126-55), Çatalca ve Hadımköy’deki taburlarla görüşen Hurşit Paşa heyetin hazırladığı rapor bir nevi Hareket Ordusu’nun isteklerini içermektedir.

18 Nisan günü Ahmet Bey tarafından meclise sunulan rapor özetle; Selanik’ten gelen askerin düşmanca bir harekette bulunmayacağı, meşrutiyetin tehlikede olduğu haberi alındığı için gelmekte olduğu ve dönmesine imkân olmadığı belirtilmiş, ayrıca gelen askerlerin İstanbul Askeri tarafından selamlanması halinde, düşmanlığın kalkacağı ifade edilmiş ve ulemadan bu durumu İstanbul’daki askere tebliğ ederek gelen askerlerle silah arkadaşı olduklarının ifade edilmesi istenmiştir. Bununla beraber Selanik’ten gelen askerin, İstanbul askeri tarafından selamlanması, gelen taburların Hassa Ordusu Kumandanlığı emri altına alınarak, Rami Kışlasına yerleştirilmeleri, ayrıca iskân ve diğer ihtiyaçlarının Cihet-i Askeriye tarafından karşılanmasının istendiği belirtilmiştir (MV, 1327:126-62). Meclise sunulan raporda belirtildiği gibi

Hareket Ordusu İstanbul'a girmekte son derece kararlı olmakla birlikte çatışma yaşanmasından çekinmektedir.

Hareket Ordusu ile İstanbul'da bulunan askerin çatışma yaşamasına engel olmak isteyen Sadrazam Tevfik Paşa sürekli olarak, padişah, Meclis-i Mebusan ve Hareket Ordusu Kumandanı Mahmut Şevket Paşa'yla irtibat halindedir. Son çare olarak, Tevfik Paşa, 23 Nisan 1909 tarihinde bir kararname hazırlayarak İstanbul ve Üsküdar, Beyoğlu, Fatih ile Çatalca ve İzmit sancakları, Kartal, Beykoz, Gebze ve Büyükçekmece kazaları ve adalarda sıkıyönetim ilan etmeyi planlanmış ancak uygulamaya koymamıştır. Tüm bunlar yaşanırken Hareket Ordusu, Edirne ve Çatalca'yı da sorunsuz bir şekilde geçerek Ayastefanos'da toplanan Hareket Ordusu'na donanma da katılmıştır. (Cevat Bey, 1991:71)

Hareket Ordusu'nun, Ayastefanos'tan (Yeşil köy) hareket etmesi üzerine, Sadrazam Tevfik Paşa ve Harbiye Nazırı Ethem Paşa İstanbul'daki askerin karşılık göstermemeleri ve silah kullanmamaları hususunda yoğun çaba sarf etmişlerdir. Sadrazam Tevfik Paşa 25 Nisan gecesi vilayetlere bir genelge göndererek, Hareket Ordusu'nun İstanbul'a girmiş olduğunu, padişahın hal edileceği ile ilgili haberlerin asılsız olduğunu duyurmuştur (Biren, 1993:28).

Sadrazam Tevfik Paşa aynı gecenin sabahında Mahmut Şevket Paşa'dan bir telgraf almıştır. Telgrafta, sıkıyönetimin ilan edildiği bildirilmiş ve durumdan yabancı elçiliklerin haberdar edilmesi istenmiştir. Sıkıyönetim ilan etme yetkisi, Kanun-i Esasi'nin 113. maddesine göre hükümete aitti ve Sadrazam Tevfik Paşa, Mahmut Şevket Paşa'nın sıkıyönetim ilan etme düşüncesi hakkında bilgilendirilmemiştir. Tevfik Paşa Anayasa'ya aykırı bir durum oluşmaması ve Meşrutiyet'i devam ettirmek için Mahmut Şevket Paşa'dan önce sıkıyönetim ilan etmeyi düşündüğünü ortaya koymak amacıyla telgrafı bir teklif olarak gösterip, aslında hükümetin de aynı fikirde olduğunu padişaha bildirmiştir.

Diğer yandan İsmail Kemal Bey, Tevfik Paşa'yı İngiltere'den yardım talep etmesi konusunda ikna etmeye çalışmış ancak sonuç alamamıştır (Karal, 1999:100). Hariciye Nezaretinde bulunduğu on üç yıl içerisinde büyük Avrupa devletlerinin müdahale ettiği olayların devlete hiçbir fayda sağlamadığının

farkında olan Tevfik Paşa bu tavrıyla, yabancı devletlerin müdahalesini kesinlikle kabul etmemektedir.

Tevfik Paşa ve hükümetinin tüm engel olma teşebbüslerine rağmen Hareket Ordusu İstanbul'a girmiş ve Osmanlı Devleti'nin askeri karşı karşıya getirilmiştir. II. Meşrutiyet Dönemi'nin başında yaşanan 31 Mart İsyanı'nı bastırılmış ve askerin de siyasette yer aldığı bir dönemin kapısı aralanmıştır.

3.4. Hüseyin Hüsnü Paşa'nın, İstanbul Halkına Gönderdiği Beyanat

14-19 Nisan arasında Hareket Ordusu kuvvetleri İstanbul'u Batıdan yarım çember içine almış ve 19 Nisan 1909 (6 Nisan 1325) tarihinde bu kuvvetlerin komutanı Hüseyin Hüsnü Paşa, İstanbul halkına bir bildiri yayımlamıştır, Mustafa Kemal Bey tarafından kaleme alınan bu bildiride, Hareket Ordusunun amaçları şöyle açıklanmaktadır (Bayur, 1991, 200-203). Unat (1991, 238) 'a göre:

1. Millet senelerden beri zulüm yapan istibdat kuvvetini parçalayarak meşru, meşrutiyet hükümetini kurdu. Bu kan dökülmeden yapılan, mutlu inkılâptan zarar gören aşağılıklar meşru olmayan bir şekilde menfaat elde etmeye hizmet eden geçmiş idarenin iadesi için bin türlü hile oyunlarına ve alçaklıklara müracaat ederek
2. Ulus; hayat ve isteklerinin yegâne kefil olan meşrutiyetin zarara uğratılmak ve şeriat hükümlerinin ve ulusun genelinin saadet ve huzurunu kuvvetlendiren anayasamızın ayaklar altına alınmak istendiğini gördü ve bu alçakça hareketin gerçek sorumlularını kesinlikle cezalandırmak lüzumunu takdir ederek genel heyeti ile İstanbul üzerine yürümeye karar verdi. Bizi İstanbul surlarının karşısında gördüğünüz ve ilk bir icra kuvveti olmak üzere işte bu Hareket Ordusunu buraya gönderdi.
3. Hareket Ordusunun amacı, meşru meşrutiyet hükümetini hiçbir kuvvetin sarsamayacağı surette kuvvetlendirmek, anayasanın üstünde hiçbir kanun, hiçbir kuvvet olmadığını ve olamayacağını ispat etmek ve meşru meşrutiyetin kararlılığından memnun olmayan vatan ve ulus hainlerine son ve kesin bir uyanış dersi vermektir.
4. Zulüm gören halk, tarafsız kişiler tamamıyla himâye edilecek teşvikçiler, bozguncular ve ortakları mutlaka lâayık oldukları kanunî cezadan kurtulamayacaklardır.
5. Fazilet heyeti olan ulemâ övünç kaynağımız, baş tacımızdır. Fakat hainlikle adı ve şahsî menfaat elde etmek maksadıyla yalandan ilmiye kisvesine bürünerek ve şerefli İslâm dinini küçümseyip alay konusu haline getirmekten çekinmeyerek fesat yaymaya kalkışan birtakım gizli örgüt üyeleri, menfaatperestler elbette kanun ve şeriat hükümlerine göre muamele görmekten kurtulamayacaklardır.
6. Ulus milletvekillerinin ve bu muhterem milletvekillerinin güvenilir görüp seçtikleri hükümet üyelerinin hayatları ve anayasanın kendilerine verdiği haklar ve yetkiler olduğu gibi korunacak genel olarak huzur ve güven kesinlikle sağlanacaktır.
7. Vatanın kurtuluşu ve ulusal saadetimizin lüzum gösterdiği bu askerî hareketimiz esnasında İstanbul'da bulunan bütün saygıdeğer elçiler ve yabancı misafirlerin huzursuz olmalarına meydan verilmeyecektir. Memleketin iç güvenliği ve huzurunu ve herkesin mal ve canının korunmasını sağlamak için her türlü tedbirin alınması kararlaştırılmıştır.
8. İstanbul faciası olayında kanları dökülen şehitlerin ruhları karşısında hesap vermeye korkanlar, ancak bu kanlı facianın failleri ve tahrikçileri ve ortaklarıdır. Bu

hakikati herkes bilmeli, (telâş ve heyecana kapılmayıp) rahat olmalıdır. Hareket Ordusu Komutanı (Atatürk, 2004: 18-19-20).

Beyanname, Mustafa Kemal'in üslup ve düşünce tarzını açık bir şekilde yansıtmaktadır. Aynı gün yine Hüseyin Hüsnü Paşa imzasıyla, Mustafa Kemal'in yazmış olduğu bir telgrafda, Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'ne (Genelkurmay Başkanlığı) gönderilmiş ve telgraf metni sokaklarda halka dağıtılmıştır (Bayur, 1991:203). Telgraf metni şöyledir;

“Otuz üç senelik medîd ve meşum bir devr-i istibdaddan sonra bütün millet-i Osmaniye'nin galeyan-ı hamiyetiyle istihsal ve istirdad olunan meşrutiyet-i meşruamızı yine dest-i cellâd-ı istibdada tevdi eylemek maksad-ı melunanesiyle bin türlü hile ve fesadlar irtikâb etmiş ve nihayet zâhiren güya şeriat isteniyormuş gibi hakikatte şer'-i Mübin-i Ahmedîye külliye muhalif olarak kanlı bir ihtilâl-i askerî ikâma sebep olmuş bulunan melun ve vicdansız taraftar-ı istibdat ile bir takım alçak ve menfur menfaatperestlerin telkinat-ı iblisanelerine kapılmış ve payitahtın ve amacgah-ı ümmet olan meclis-i Ali-i Mebusanın al kanlara boyanmasına ve milletin nasiye-i pakine müşkülü'l izale bir şaibe-i mezellet iras edilmesine sebep olmuş bulunan Hassa ordusu efradıyla Bahriye ve Tophane efradının hareket-ı vakıası altı yüz senelik lekesiz bir namus-ı inkiyad ve itaat taşımakta olan mukaddes Osmanlı ordusunu pek büyük bir hicaba duçar etmiş ve bu lekenin harikulade bir süratle tathiri emel-i hayrıyla Ayestefanos ve Küçükçekmece'ye gelmiş olan İkinci ve üçüncü ordulardan müfrez kuvve-i muntazama-i Osmaniye müsteinen bitevfikatihi teala mukteza-yı Şer-i Mübin-i Ahmediden olan Kanun-ı Münif-i Esasinin her türlü tecavüz ve halelden vikayesi ve payitaht-ı saltanatı seniyyede asayiş ve emniyetin iade ve tahkimi emrinde tedabir-i müessire ittihazı ve Mart'ın otuz birinci gününü Millet-i Osmaniye'nin en meşum yevm-i nuhuseti haline getirmeye sebep olan hafiyelerle deniüt tab' menfaatperestlerin ceza-yı sezalarının tayini maksadıyla teşebbüs eyleyeceği her guna icraatta muhafaza-i serbesti edebilmek ve bu sayede Osmanlı ordusunun namusunu ikmal eyleyebilmek için İstanbul'da bulunan berri ve bahri silah arkadaşlarından atideki hususâtı talep eder: Evvela Mart'ın otuz birinci gününden evvel İstanbul'daki berrî ve bahrî kıtaat ve sefaine memur olan bil cümle erkân ve ümera ve zâbitanın be tekrar kıtalarına iade olunmalarına katiyen mümanaat etmeyerek bunların kâffe-i evamirine körü körüne itaat ve inkiyad göstereceklerine ve siyasî işlere badema hiçbir suretle müdahale etmeyerek yalnız vezaif-i mukaddese-i askeriyeleriyle meşgul olacaklarına dair Şeyhülislam ve Fetva Emîni ve Ders Vekili Efendiler hazeratıyla kendi kumandanları huzurunda ve Kuran-ı Mübin ve Münif üzerine ellerini basmış oldukları halde bir gün içinde umumen İstanbul'da bulunan efrad ve küçük zabitan yemin edeceklerdir.

Saniyen kendilerinin şeriat isteyiniz diye iğfal ederek vatani tehlikeye düşürmüş olan alçakların tedibi için ordumuzca ittihaz olunacak tedabir-i tenkiliye ve inzibatiyeye katiyen müdahale etmeyerek ve ordumuz efradına hatta yan gözle bile bakmayarak onları kendi öz kardeşleri gibi bilecekler ve kendilerini iğfal etmiş olan hafiyelerle edaniyi yine kendi zabitlerine ihbar eyleyeceklerdir. Bu iki talebimiz İstanbul'da bulunan berrî ve bahrî bilumum silah arkadaşlarımız tarafından hüsn-i suretle kabul olunarak itaat-i kamile ve ciddiye ibraz eyledikleri takdirde esna-yı icraatımızda kendilerine katiyen ilişilmeyeceği hususlarının efrad-ı merkumeye anlayacakları lisan ile ihtar olunması ve derece-i mutavaatlarının serian taraf-ı âciziye iş'arı rica olunur” (Unat, 1991:138).

Telgrafta, Meşrutiyet'in ilanının yalnızca İttihat-Terakki ve yanında yer alan subaylara değil, bütün millete ait olduğu belirtilmiş ve Osmanlı ordusunun

“600 senelik lekesiz bir namus ve inkiyat ve itaat” taşıdığı vurgulanmış ayrıca, askerin bundan böyle siyaset içerisinde yer almaması gerektiği savunulmuştur.

Hareket Ordusu kumandanının, Harbiye Nazırı’na değil de Erkan-ı Harbiye Reisi’ne telgraf çekmesinin sebebi ise Hareket Ordusu, yeni kurulan Tevfik Paşa Hükümeti’ni tanımadığı için telgrafı direk olarak Erkan-ı Harbiye Riyaseti’ne çekmiştir (Bayur, 1991:203).

Hareket Ordusu’nun ilk resmî belgesi olan bu iki beyanatta yer alan, 31 Mart İsyanı’nın, Meşrutiyet’e karşı bir hareket olduğu, Meşrutiyet konusunda oldukça duyarlı olan Rumeli halkının, isyana tepkisiz kalmayarak İstanbul’a doğru hareket ettiği gibi ifadelerin, İttihat-Terakki Merkezleri tarafından padişaha ve hükümete gönderilen telgraflarla, aynı üslupta olması dikkat çekicidir. Beyannamelerdeki ifadeler, belgelerin oldukça dikkatle hazırlanmış olduğunu göstermektedir. Hareket Ordusu’nun İstanbul’a geliş amacı Meşrutiyet’i tehlikeye düşüren sebepleri ortadan kaldırarak Meşrutiyet’i sağlamlaştırmak olarak belirtilmiş, ayrıca “*Meşrutiyet, Kanun-ı Esasi ve Şeriat*” arasında bir uyum sorununun bulunmadığı ifade edilmiştir. Olaylarla ilgisi olmayan halk, diplomat ve yabancıların koruma altında olacağı vurgulanmıştır. Olayları düzenleyen ve tahrik edenlerin cezasız kalmayacağı özellikle ifade edilmiştir. Hassa Ordusu bünyesinde bulunan tüm asker ve küçük subayın, Kur’an-ı Kerim üzerine el basarak, fetva emini huzurunda, komutanlarına kayıtsız şartsız itaat edeceklerine dair yemin etmeleri istenmiştir. Özellikle küçük subayların yemin etmesi istenilmiştir. Beyannamelerde, II. Abdülhamid’in vaziyetinden bahsedilmemiş olması, bu konuya karar verilmediği veya zamanı gelmediği şeklinde yorumlanmıştır. Ancak II. Abdülhamid’in vaziyetinin ne olacağının Hareket Ordusu ve İttihat- Terakki Cemiyeti tarafından düşünülmemiş olması mantıklı gözükmemektedir. Kanaatimizce vakti saati beklenilmektedir.

Hareket Ordusu’nun şehre girmek için hazırlandığı sırada, İstanbul Basını da durum karşısında şaşkındır özellikle, Volkan ve Serbesti gazeteleri tarafını belirlemekte zorlanmaktadır. İstanbul’da sessiz bir bekleyiş hüküm sürmektedir (Pekmen, 2013:183).

7 Nisan 1325 tarihinde Mecliste sessiz bir ortam oluşmuştur, genel toplantı mebus sayısı yetersiz olduğu için yapılmamış, İsmail Kemal Bey gibi muhalefet liderleri de ortalıkta gözükmemektedir. Meclise gelen mebuslar da odalarında vakit geçirmektedir. Bu sırada meclise gelen Hassa Ordu Kumandanı Nazım Paşa, Rumeli'den gelen ve İstanbul'a girmekte kararlı olan, Hareket Ordusu hakkında şu konuşmayı yapmıştır;

“Hareket Ordusu vuku bulan müracatlara rağmen Hadımköyü'nden İstanbul üzerine yürümüş piştarları hariç, kışlalara yaklaşmıştır. Bu kışlalardan gelen telgraflarda nöbetçi efrad üzerine Hareket Ordusu tarafından silah suistimal edildiği ve kışlalardaki efradın bundan fena surette müte'essir ve müteheyyiç olduğu bildirildi. Bu halin devamı muhataralıdır ve önüne geçilmelidir. Gelen ordu vurup kırmak fikrinde ise biz öyle bir fikir taşımıyoruz, hem kim kimi vuracak? Hepsi bir vatanın evladı değil mi? Bir şey daha var; gelen bu asker buradakilerle temas ederse onların da asiler cihetine geçmeyeceği ne malum? Ben ikinci orduyu bilirim, hürriyet ve meşrutiyet onlara bir şey ifade etmez. Böyle yapmasınlar. Muharebeden filan vazgeçerek tatlılıkla İstanbul'a girmeye çalışsınlar. Bu pek mümkün ve hayırlıdır. Biz kan dökülmemek için ne lazımsa yapıyoruz. Buradaki arzu-yı mukavemeti izaleye gayret ediyoruz. Meselenin sükûnetle halli için gelenlerin de bu surette hareket etmesi icap eder. Siz kendilerine müracaat edin. Onlara daire-i itidal ve ihtiyata davet eyleyin. Muvaffak olursanız hayırlı bir iş görmüş, vatanın şükür ve minnetini kazanmış olursunuz” (Pekmen, 2013:-183-184).

Nazım Paşa, konuşmasındaki içten ve mert duruşu ile mebusları etkilemiş onlardan sözlerinin haklılığı konusunda onay almıştır. Mebuslar sadece onaylamakla kalmayarak, Hareket Ordusu'na bir heyet daha göndermişlerdir (Pekmen, 2013:-183-184).

8 Nisan 1325 Çarşamba günü mecliste yine toplantı yapılmamıştır. Bir gün önce, Hareket Ordusu ile görüşmeye gönderilen mebuslardan oluşan heyet meclise gelerek, Hareket Ordusu subaylarının kendilerini dinlediğini ancak İstanbul'a girmekte kararlı olduklarını, aynı zamanda Hareket Ordusu'nun meclisin Ayastefanos'ta toplanması talebini iletmiştir. İttihat-Terakki mebusları da Ayastefanos'ta bazı ayan ve mebusların bulunduğunu, İstanbul'da bulunan mebusların da Ayastefanos'a gitmelerini teklif etmiştir (Pekmen, 2013:186).

Hareket Ordusu kumandanı tarafından yayınlanan her iki bildiri ve meclisin Ayastefanos'ta toplanması isteği artı Hareket Ordusu'nun İstanbul'a girme konusunda ne kadar planlı ve kararlı olduğunu ortaya koymuştur. Bu kararlılık karşısında meclisteki büyük çoğunluk Hareket Ordusu'nun yanında yer almıştır.

3.5. Hareket Ordusu Ayastefanos'ta

31 Mart İsyanı'nı bastırmak için Selanik'ten yola çıkan Hareket Ordusu'nun Ayastefanos'a ulaşması üzerine tüm dikkatler buraya çevrilmiştir. Tevfik Paşa Hükümeti, II. Abdülhamid'in de onayını alarak Meclis-i Mebusan'dan seçilen on kişilik bir heyet oluşturmuştur. Dahiliye Nazırı Rauf Paşa ile görüşen heyete daha sonra Harbiye Nazırlığı ve Meşihat'ten memurlar ve ulemeden kişiler de dâhil edilmişti. Oluşturulan heyet, İstanbul'daki kışlaları ziyaret etmiştir (Cevat Bey, 1991:186). Heyet İstanbul'da tekrar isyan çıkmasına engel olmak için şehirde bulunan bütün kara ve deniz askerlerinin, kanunen ve şerren sorumlu oldukları, askeriye itaat etmelerini sağlamakla sorumludur (BEO,1327:265151). Bu sebeple önce Harbiye Nezareti'ndeki I. Fırka, sonra Yıldız'daki II. Fırka ve diğer bölgelerdeki kara ve denizdeki asker ve küçük subaylara, padişaha ve subaylara mutlak itaat edecekleri ve siyasi işlere karışmayacaklarına dair tek tek yemin ettirilmiştir (BEO,1327: 265302).

Diğer taraftan Hareket Ordusu'nun, İstanbul önlerine gelen ilk kuvvetlerinden olan Selanik Jandarma Bölüğü, 19 Nisan 1908 Pazartesi günü Ayastefanos (Yeşilköy) İstasyonu'nu işgal etmiş ve Hareket Ordusu'nun ilk kumandanı Hüseyin Hüsnü Paşa da ertesi gün Hadımköy'e gelmiştir (Danışmend, 1961:96).

19 Nisan 1909 (6 Nisan 1325) tarihinde Hareket Ordusu Kumandanı Hüseyin Hüsnü Paşa, İstanbul halkına hitaben hazırladığı beyanatta, Meşrutiyet'i korumak için geldiklerini ve bir hafta önce çıkan olayları, Meşrutiyet karşıtı bir darbe olarak nitelendirmiştir (Bayur,1991:2002-203). Kanun-i Esasiye bağlı Hareket Ordusu'nun, Meşrutiyet'i korumak için İstanbul'a geldiğini açıklamıştır. Hüseyin Hüsnü Paşa'nın Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti' ne gönderdiği telgrafta ise Hassa Ordusu'ndan, İstanbul'a girmek üzere olan Hareket Ordusuna karşı direnişte bulunmamalarını istemiştir (Kansu, 1995:109). Bu istek Hassa Ordusu ve Hareket Ordusu arasında yaşanacak olası bir çatışmanın vahim sonuçlarına engel olmak yapılmıştır.

Selanik'te bulunan, III. Ordu Komutanı ve Hareket Ordusu Genel Komutanı Mahmud Şevket Paşa, Hareket Ordusu'nun başına geçmek için 21

Nisan Çarşamba günü trenle İstanbul'a hareket etmiştir (Cevat Bey,1991:188). Ancak hareket etmeden önce Yıldız Sarayı'nda toplanmış olan Vükelâ Meclisi üyelerinden, Şurâ-yı Devlet Reisi Raif Pasa ve Maarif Nazırı Abdurrahman Şeref Bey ile telgrafla bir görüşme yapan Mahmud Şevket Paşa,

“Meşrutiyet severlerin genel isteği üzerine Hareket Ordusu İstanbul dolaylarını ele geçirdi, amaç ayaklanmış olan askeri yeniden disiplin altına almak, irtica olayına sebep olanları yargılatıp gerekirse cezalandırmak ve Kanun-u Esasiye sadık kaldıkça makam-ı saltanata ilişilmemek”. (Bayur, 1983:207).

olduğunu belirterek, Hareket Ordusu'nun geliş sebebini açıkladıktan sonra Padişah II. Abdülhamid'in durumu hakkında bazı şartlar ileri sürmüştür. (Bayur, 1983:207). Mahmud Şevket Paşa görüşmeden sonra beraberinde İttihat-Terakki Cemiyeti liderlerden Hüseyin Cahit, Cavit ve Rahmi Beylerle birlikte İstanbul'a doğru yola çıkmıştır. (Türkmen, 1993:64). Bu sırada Mahmut Şevket Paşa III. Ordu'yu, vekaleten Hadi Paşa'ya teslim etmiştir (Danışmend, 1961:96).

22 Nisan günü Mahmud Şevket Paşa, Ayastefanos'a geldiğinde (Bayar, 1966:338), Hüseyin Hüsnü Paşa'dan, Hareket Ordusu'nun komutasını almıştır. Kaynaklarda farklı şekillerde yorumlanan bu komuta değişiminin, İttihat-Terakki Merkezi'nin Selanik'te aldığı bir kararla gerçekleştiği açıklanmıştır (Aydemir, 1981:166). Ancak diğer bir açıklama da ise, Mahmut Şevket Paşa'nın, Hareket Ordusu'nun, siyasi partilerin etkisinde olmadığını, tam anlamıyla askeri kuvvet olduğunu göstermek için ordunun başına geçtiği şeklinde yapılmıştır. Birbirine tamamen zıt olan bu iki açıklama, ordunun, siyasetin içine çekildiğinin bir göstergesidir. Hareket Ordusu'nun yönetim kadrosuna dair yeni atamalar, Ayastefanos'da Hüseyin Hüsnü Paşa'nın Karagahı'nda yapılmıştır. Ordunun yönetiminde yapılan değişikliklerden biri de Mustafa Kemal Bey'in görevinin, Binbaşı Enver Bey'e verilmesiyle gerçekleşmiştir (Bayar, 1966:337-338). Mustafa Kemal'in adı, Çanakkale Savaşı'na kadar hiç duyulmayacaktır. Bu görev değişimi, Mustafa Kemal'in, siyaset ile askerin birbirinden ayrı olması için gösterdiği çabanın kabul görmediğinin göstergesi olarak değerlendirilebilir (Bayur, 1983:198).

Ayrıca Hareket Ordusu, Ayastefanos'a geldiği sırada, Sadrazam Tevfik Paşa ve Harbiye Nazırı Ethem Paşa, istifalarını padişaha sunmuş ancak kabul edilmemiştir (Kansu, 1995:109).

Mahmud Şevket Paşa'nın, Ayastefanos'ta bulunduğu sırada (22 Nisan 1909) İstanbul'dan, mühendishane ve tıbbiye öğrencileri ile Harp Okulu yöneticileri rütbelerini çıkararak, Hareket Ordusu'na katılmış, donanmada, Ayastefanos açıklarına demirlemiş ve orduya katıldığını açıklayarak (Bayar, 1966:338) yüz bir pare top atışı yapmıştır. Donamanın kutlama maksadıyla top atışı yapması sıradan bir olaydı, ancak hükümdar değişikliğinde yapılan yüz bir pare top atışının böyle hassas bir zamanda yapılması farklı yorumları beraberinde getirmiştir. Hareket Ordusu'nun, İstanbul'a girişinden ve meclisin Padişah II. Abdülhamid'i tahttan indirme kararından önce yaşanan bu olay donanmanın olabilecekleri önceden bildiği bu yorumlardan biridir (Mevlânâzade, 1996:170).

Hareket Ordusu'nun yaptığı çağrı üzerine, İstanbul'dan gelen yüze yakın mebus (Kansu, 1995:110) ve Ayan Meclis üyelerinden bazıları, Ayastefanos (Yeşilköy) yat kulüp binasında toplanmıştır. Meclis-i Milli adı ile tek meclis oluşturulmuş ve başkanlığını, II. Meşrutiyet'in ilk sadrazamı, Ayan Meclisi'nin Başkanı Sait Paşa yapmıştır. Oluşturulan meclisin ilk açıklaması ise, Meclis-i Milli ve Hareket Ordusu'nun kararlarının ortak olduğu, ordunun halka bildirdiği amaç dışında her halin suç sayılacağı ilanı şeklinde olmuştur. Böylece, ordusiyaset ortaklığına, yasama da dâhil olmuş ve Meşrutiyet'i ve hürriyeti korumak adına birleşme sağlanmıştır (Bayar, 1966:338). Ayrıca II. Abdülhamid'i tahttan indirmek için birlikte hareket edeceklerdir.

Böylece, 31 Mart İsyanı'nın beşinci günü, Ayastefanos'a gelen Hareket Ordusu, isyanın onuncu günü de yüze yakın mebus ile Milli Meclis adını verdiği meclisin ilk resmi toplantısını yapmış ve Meclis-i Milli'nin ilk gündem maddesi, II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesi olmuştur (Kansu, 1995:110). Mahmut Şevket Paşa, Meclisi Mebusan Başkanı Ali Rıza Bey ile görüşerek, böyle bir harekete sıcak bakmadığını ve zamansız bir karar olacağını belirtmiştir (Bayar, 1966:339). Burada Mahmud Şevket Paşa'nın II. Abdülhamid'in Hareket Ordusu'na karşı bir girişimde bulunmasına meydan vermemek için tedbirli davranmıştır diyebiliriz.

Görüşme sonrasında Mahmud Şevket Paşa, İstanbul Hükümeti'ne gönderdiği tezkerede, Rumeli'den gelen ve gelmekte olan, Hareket Ordusu'nun amacının memlekette emniyeti tekrar tesis etmek olduğunu ve “*padişah, Kanun-i*

Esas-i 'ye sadık kaldıkça haklarının muhafaza edileceğini" ifade etmiştir. Hareket Ordusu'nun bu kararı, Meclis-i Milli tarafından oy birliği ile kabul edilmiştir (Bayar, 1966:339). Tezkerede dikkat edilmesi gereken nokta Padişah II. Abdülhamid'in haklarının Meclis-i Milli ve Hareket Ordusu tarafından teminat altına alınmış olmasıdır.

Ayrıca Mahmut Şevket Paşa, 23 Nisan 1909 tarihinde, padişaha, çektiği telgrafta, *"İkinci Ordunun gelişi dolayısıyla bir takım kötü niyetlilerin kendisinin hal' edileceği haberlerini çıkarttıklarını, ancak bunların aslı olmadığını"* bildirmiştir (Bayur, 1983:205). Ancak verilen bu teminatlar, Padişah II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesi gerçeği ile yerine getirilememiş olacaktır. Verilen teminatların amacı ise padişah ve hükümeti tedirgin ederek, her türlü karşı koymayı engellemek ve kışlalardaki askerleri yola getirerek yapılacak müdahaleyi hukuk kuralları çerçevesine sokmaktır (Güresin, 1969:60).

Hareket Ordusu İstanbul sınırlarına ulaştığında şehre girmek konusunda tereddütler yaşamıştır. Mahmud Şevket Paşa ileri görüşlü bir komutandır ve emrindeki kuvvetlerin düzenli bir ordu olmadığının bilincindedir. Ayrıca İstanbul'daki askerin karşılık vermesi durumunda çıkacak olaylardan dolayı endişelidir. Bu yüzden Ayastefanos'a geldiği, 22 Nisan 1909 Perşembe günü, Sadrazam Tevfik Paşa'ya gönderdiği telgrafta şunları dile getirmiştir.

"Makami Sâmi-i Sadâretpenâhîye

Hareket Ordusu'nun ittihâz edeceği tedâbîrde zâvi' edilecek en cüzi zaman pek büyük hatar ve tehlikeyi tevliid edebileceğinden, orduda şimdiden tedâbîr ve tedârükât-ı mutasammemeye ibtidâr edildiği ve maamâfih taraf-ı Sâmilerrince de efrâd-ı ihtiyâtiyyenin bir an evvel terhisleri esbâbının istikmâli arz ve Hâssa Kumandanı Nâzım Paşa Hazretleriyle görüşölmek üzere yarin saat üçte Ayastefanos'da bulunacağım beyân olunur" (Danışmend, 1961:96-97).

Mahmud Şevket Paşa, telgrafla, Hassa Ordusu Kumandanı Nazım Paşa'yla görüşmek istemiştir. Yapılan görüşmede, İstanbul'da bulunan askerin, Hareket Ordusu'na karşı direnişte bulunmasını engellemek için ortak hareket edilmesini talep etmiştir (MV., 1327:127-7). İstanbul'da karşılaşacağı tepkiden çekinen Hareket Ordusu, gerçeği yansıtmayan teminatlar vermekten de çekinmemiştir.

Hareket Ordusu, 23-24 Nisan gece yarısında İstanbul üzerine yürüyüşe geçmiş, sabaha karşı öncü kuvvetler, bazı önemli stratejik yerlerde fiili işgali başlatmışlardır (Kırçak, 1994:58-58).

İstanbul Hükümeti'nin, Hareket Ordusu'na karşı hiçbir direniş göstermemesinin iki sebebi bulunmaktadır. Birincisi, padişahın kardeş kanı dökülmesini izin vermemesidir. İkincisi ise Hükümetin yabancı müdahalesinden çekinmesidir. Hareket Ordusu'nun, İstanbul'a yaklaşması ve kışlalardaki nöbetçilere ateş açması, şehir genelinde heyecan ve telaş yaratmış, İstanbul'da bir hafta önce çıkan 31 Mart İsyanı'nı bastırmak için yola çıkan Hareket Ordusu böylece İstanbul'a ulaşmıştır. Selanik'ten başlayan yürüyüş Osmanlı İmparatorluğu'nun Başkentine ulaşmış ve bir düşman şehri kuşatması gibi top ve silahlar kullanılmıştır. Bu sadece bir isyanın bastırılması ile sonuçlanmayacak ve Osmanlı Tarihi'nde siyasi, askeri ve sosyal alanda derin izler bırakan bir hareket olarak tarihe geçecektir.

Ayrıca, Meclis-i Mebusan'ın, Milli Meclis adıyla Ayastefanos'ta toplanmasını basın yakından takip etmiş, Fransızca yayınlanan İstanbul Gazetesi'nde yer alan haberde de

“Meclis-i Mebusan'ın içtima eylediği, 1878'deki muahede-i malumede kesb-i şöhret etmiş ve şimdi harap olan (Şinayor) köşkünden pek te uzakta olmayan (Yating Kulüp) tarih-i Osmanide büyük şöhret kazanacaktır” (Pekmen, 2013:188) şeklinde belirtilerek meclisin Ayastefanos'da toplanmasından duyulan memnuniyet açık bir şekilde ifade edilmiştir.

Ayrıca, isyanı destekleyen basının gelişen olaylar doğrultusunda üslup kullanmaları da oldukça ilginçtir. Muhalefet tarafında yer alan gazeteler, ayaklanmanın ilk günlerinde kahraman askerler olarak tanımladığı isyancı askerleri, Hareket Ordusu'nun gelişi ile beraber, kandırılmış zavallı vatan evlatları olarak tanımlanmaya başlamıştır.

Bu sırada dönemin “*Düvel-i muazzama*” olarak adlandırdığı Avrupa devletleri, Osmanlı İmparatorluğu'nun bu durumundan fayda sağlamayı ümit etmişlerdir. Nitekim birkaç gün sonra bazı vilayetlerden gelen telgraflarda, İngiliz, Fransız ve İtalyan filolarının Osmanlı sahillerinde mekik dokuduklarını bildirilmiştir.

Bu telgraflardan biri Basra vilayetinden gelmiştir “İngilizin Lorans (?) harp sefinesi dahî mâh-ı hâlin sekizinci günü Basra Limanı’na geldiği berây-ı ma’lûmât ma’ruzdur.” 9 Nisan 1325. Basra Vali Vekili Defterdar Şakir (Danışmend, 1961:98). Hareket Ordusu’nun İstanbul’a girişi öncesi meclis çoğunluğunun da orduyu desteklemesi ve ordunun kararlılığı karşısında yapılması gereken Osmanlı askeri olan iki taraf arasında bir çatışmanın çıkmasını engellemekti.

3.6. Hareket Ordusu’nun İstanbul’a Girmesi ve Yaşanan Gelişmeler

Hareket Ordusu’nun İstanbul’a girişinin hemen öncesinde Selanik, İttihat-Terakki Merkezi, bir komuta değişikliğine başvurmuş ve Hareket Ordusu’nun Komutanlığı’na III. Ordu Komutanı Mahmut Şevket Paşa’yı atamıştır. 21 Nisan 1909’da Selanik’ten yola çıkan Mahmut Şevket Paşa’nın 22 Nisan’da Hareket Ordusu’nun başına geçmesiyle birlikte ordu “Kurtarıcı Milli Ordu” kimliği kazanmıştı (Aysal, 2006:37).

Ayrıca Hareket Ordusu’nun İstanbul’a gireceği sırada Mustafa Kemal Paşa, Selanik İttihat-Terakki genel merkezi tarafından, Hareket Ordusu’nun, kurmay başkanlığından alınmış, yerine Enver Paşa atanmıştır. Böylece Mustafa Kemal, İttihat-Terakki tarafından ordunun yönetim kadrosundan alınmıştır (Yalçın, 2002:250-251). Bu değişikliğe, Mustafa Kemal’in ordu siyaset birlikteliğine karşı görüşlerinin sebep olduğu muhtemel gözükmektedir.

Hareket Ordusu, Ayastefanos’tan hareketle, Yıldız Sarayı’na doğru yola çıkmıştır. Sadrazam Tevfik Paşa ve Harbiye Nazırı Ethem Paşa, İstanbul’daki askerin direnişte bulunmaması ve silah kullanmaması konusunda yoğun çaba göstermişlerdir (Biren, 1993:28). 24 Nisan 1909 tarihinde sabah saatlerinde Hareket Ordusu’nun öncü kuvvetleri İstanbul’a girmiştir (Kırçak, 1994:58-58). Ertesi gün Sadrazam Tevfik Paşa 25 Nisan 1909 gecesi vilayetlere bir genelge göndererek Hareket Ordusu’nun İstanbul’a girmiş olduğunu, II. Abdülhamid’in hal edileceğine dair haberlerin gerçeği yansıtmadığını bildirmiştir (Biren, 1993:28). Bu genelge ile halka, endişe yaratacak bir durum olmadığı duyurulmuştur.

26 Nisan’da, Mahmud Şevket Paşa, sıkıyönetim ilan etmiş ve Tevfik Paşa’dan yabancı elçiliklere bildirmesini istemiştir (Akşin, 1972:203-204).

24 Nisan 1909 tarihinde (Güresin, 1969: 64), Sirkeci, Aksaray, Edirne Kapı ve Beyoğlu tarafından İstanbul'a giren (Kara1, 1999:102) Hareket Ordusu birliklerinin başında komutan olarak Binbaşı Fethi Bey, Binbaşı Enver Bey, Binbaşı Ali Hikmet Bey ve Binbaşı Muhtar Bey bulunmaktadır. Ayrıca Hafız Hakkı Bey, II. Ordu'dan İsmet Bey ve Kazım Bey gibi genç subaylar diğer birliklerin başında görevlendirilmiştir (Güresin, 1969:64)

Bu sırada isyancı askerlerin düzensiz bir şekilde havaya ateş açması, İstanbul halkının endişesini arttırmıştır. Hareket Ordusu'nun Beyoğlu tarafındaki birlikleri, Harp Okulu önünde direnişle karşılaşmış ancak direniş kısa sürede bastırılmıştır. Sirkeci'den Babıali'ye ilerleyen birlikler askeri kulübe sığınan isyancılarla Babıali'yi korumakla görevli karakol erlerini teslim almak için top kullanmıştır. Akşama kadar süren çatışmalar sonunda Selimiye ve Yıldız kışlaları dışında direniş gösteren yerler teslim alınmıştır (Kara1, 1999:102).

Hareket Ordusu, 31 Mart İsyanı'nı çıkaran Taşkıışla'daki IV. Avcı Taburu'na ve Hassa Ordusu'na bağı taburlara teslim ol çağrısı yapmış, ancak direnişle karşılaşmıştır. Aynı devletin askerleri arasında çıkan çatışmada çok sayıda asker ölmüş, kalanlar teslim olmuştur. Hareket Ordusu tarafından ateş altına alınan, Taksim Kışlası kuleye beyaz bayrak çekmiştir, ancak kışlaya teslim almak için yaklaşıldığında ateş açılmış, bunun üzerine toplar kullanılmış ve askerler öldürölmüştür. Aynı durum Babıali ve Asker Kulübü'nde de yaşanmış ancak top ateşi karşısında teslim olmuşlardır.

Edirnekapı'dan Harbiye Nezareti'ne doğru ilerleyen birliklere, Fatih'teki Çürükçü Kapısı Karakolu askerleri silahlarını teslim etmemiş, bunun üzerine karakol yayılım ateşine tutulmuştur. Hareket Ordusu'ndan birkaç kişi ve karakol askerinin tamamına yakını hayatını kaybetmiştir. Harbiye Nezareti ve Davut Paşa Kışlası'ndaki askerler çatışmadan teslim olmuştur.

İstanbul'un Avrupa yakasında, direnişte bulunan bulunmayan, tüm Osmanlı askeri teslim olmuştur (Mc Cullagh, 1990:169-122). Ancak Anadolu Yakası'nda, Selimiye Kışlası teslim olmadığı gibi kendilerine saldırı olursa, Üsküdar'a yerleştirdikleri toplarla Beyoğlu'nu ateş altında bırakacaklarını söyleyerek, Hareket Ordusu'nu tehdit etmişlerdir. Bunun üzerine Hareket Ordusu Komutanı Mahmud

Şevket Paşa Selimiye Kışlası'nı denizden ve karadan kuşatmaya başlamıştır. İki tabur askeri Haydarpaşa'ya, Resneli Niyazi Bey'in komutasındaki gönüllü ve askerleri de Üsküdar'a göndermiştir. Feth-i Bülend Zırhlısı da Selimiye Kışlası'nı vurmak için görevlendirilmiştir. Ancak bu kuşatmaya gerek kalmadan Selimiye Kışlası da teslim olmuştur (McCullagh, 1990:169-122). Ayrıca Hareket Ordusu'nun İstanbul'a girişi ve şehirdeki kışlaları teslim alması sırasında Beşiktaş Kışlası'ndan silahları ile Üsküdar'a geçen askerlerin silahlarına el konulmuş ve hükümet konaklarında tutulmuşlardır (BEO, 1327:267691).

Hareket Ordusu Kumandanı Mahmud Şevket Paşa, ordu İstanbul'a girdiğinde Avrupa Yakası'nda, Fatih, Zaptiye Dairesi, Babıali, Aziziye Karakolu, Doğan ve Maçka da bulunan askerlerin teslim olduğunu, yalnız Taşkışla ve Beyoğlu birliklerinde direnişte bulunduğunu, bu birliklerin de top ve silahla müdahale edilerek teslim alındığını, Üsküdar tarafındaki askerlerin direniş gösterdiğini belirtmektedir (KB.MAA.FE., 1909:6-42).

Üçüncü Ordu ve Hareket Ordusu Kumandanı Mahmud Şevket Paşa'nın teklifi ve hükümetin oylarıyla İstanbul, Bilad-ı Selase, Çatalca ve İzmid sancakları, Adalar, Kartal, Gebze, Tikveş ve Çekmece kazalarında sıkıyönetim ilan etmiştir (İ.ASK.,1325:83-3). Sıkıyönetim bildirisi, 26 Nisan 1909'da Takvim-i Vekayi Gazetesi'nde yayımlanmıştır (Takvim-i Vekayi, 1909: No-192).

Böylece Hareket Ordusu tarafından, İstanbul ve çevresindeki kışlalar işgal edilmiş ve büyük bir çatışma yaşanmadan, İstanbul teslim alınarak asayiş sağlanmıştır (BEO., 1327:267687).

Yıldız Sarayı'ndaki askerler ile Hareket Ordusu arasında ise herhangi bir çatışma yaşanmamıştır. Yıldız Sarayı'ndan iki tabur asker 24 Nisan gecesini Pangaltı'ya gelmiş ve teslim olmuşlardır. Yıldız askerinin büyük bölümü, Anadolu yakasına geçmiştir (İrtem, 2003:256). İstanbul'un, Hareket Ordusu tarafından teslim alındığı sırada Yıldız Sarayı da kuşatılmış ve direniş gösterildiği takdirde yakılacağı söylentisine karşılık, bu sırada sarayda asker olarak sadece bekçilik yapan otuz er bulunmaktadır. Hareket Ordusu tarafından Yıldız Sarayı'nı teslim almak için görevlendirilen Şevket Turgut Paşa, içeride fazla sayıda asker olduğu düşüncesiyle sarayı kuşatmış, 26 Nisan'da sarayın elektrikleri kesilmişti. 27 Nisan'da, Hareket

Ordusu askerleri, başlarında er üniformalı subayları olduğu halde saraya girerek, saraydaki tüm hizmetli ve görevlileri tutuklamış ve Harem dışında kalan yerleri işgal etmişlerdir (Karal, 1999:102).

Yıldız Sarayı direnişle karşılaşılmadan, Hareket Ordusu tarafından teslim alınarak, saraydaki evraklar Hassa Ordusu Kumandanlığı'na teslim edilmiştir (Y. 1327:266298). Osmanlı Devleti'nin Başkenti İstanbul'da yaşanan 31 Mart İsyanı'nı bastırmak için, Selanik'ten gelen Hareket Ordusu, 17 Nisan 1325 tarihinde (30 Nisan 1909), şehri tamamen teslim almıştır (Özakman, 2008:12).

Hareket Ordusu tarafından İstanbul'un teslim alınması sırasında bin iki yüz kişinin hayatını kaybettiği ve yaralıların bulunduğu bilgisi, Servet-i Fünun Gazetesi'nin, "*Mikdar-ı Telefât*" başlıklı yazısında yer almaktadır. (Servet-i Fünûn, 15 Nisan 1325.)

Osmanlı başkenti İstanbul'u tamamen ele geçiren Mahmud Şevket Paşa, 26 Nisan 1909 (13 Nisan 1325) tarihinde vilayetlere gönderdiği telgrafta, 31 Mart İsyanı'nın, Meşrutiyet'e karşı bir suikast olduğunu ve isyanın bastırılarak asayişin yeniden sağlandığını belirtmiştir. Ayrıca isyanı düzenleyenlerin kanuna teslim edildiklerini ve şeriata göre cezalandırıldıklarını, Meclis-i Mebusan'ın göreve başladığını bildirmiştir (Biren, 1993:35). Telgrafta "*şeriat isteriz!*" diye ayaklanan kişilerin, şeriata göre cezalandırılacağını söylenmesi toplumun dini duygularına önem verildiğini göstermek için yapılmış bir siyasi bir hamledir.

Bu telgrafın sureti şöyledir;

"Henüz dokuz ay evvel Millet-i Osmaniyeimizin istihsaline muvaffak olduğu hukuk-ı tabiiye-i hürriyetine hainâne ve caniyâne bir surette vuku bulan sükasdın netayic-i muharibesinin âfâk-ı vatana yayılmasına meydan kalmadan evvel, milletin zübde-i hamaseti olan askerlerin gayret ü himmeti ve inayet-i Rabbaniyenin müzaheret-i sayesinde İstanbul'da Meclis-i Meb'usanın emniyeti iade ve inzibat-ı memleketi te'sis olunmuş ve hain ve caniler birer birer pençe-i kanûna tevdi olunmakta bulunmuş ve makasid-ı mel'unâne uğrunda akıttırılan ma'sum kanların müsebbiblerinin şer'i mübîn-i Ahmediyenin emir buyurduğu adl ü hakkaniyet dairesinde te'dibi mukarrer ve huzûr-ı âsâyiş-i mülk ü milletin düşmeni olanların izale-yi vücûdları arzu-yu umûmî-i millî dairesinde karîbü'l husûl bulunmuş olduğundan, ba'de-mâ evlâd-ı vatani birbirine düşmen ittihaz ettiren büyük ve küçük kâffe-i müfsidîn ve münafikînin temdid-i mefsedetlerine imkân ve zaman bırakılmayacağına umûmen kanaat hâsıl olması tebliğ olunur. (Karal, 1999:103-104).

Hareket Ordusu, İstanbul'u tamamen teslim aldıktan sonra Meclis 27 Nisan 1909'da, Padişah II. Abdülhamit'in tahttan indirilmesini kararlaştırmıştır

(Karal, 1999:103-104). Hareket Ordusu, İstanbul'a çok büyük bir direnişle karşılaşmadan girmiştir. Bunda, II. Abdülhamid'in, İstanbul askerine silah kullanmayı yasaklayan emrinin etkisi olduğu muhakkaktır. Ordunun yaklaştığı sırada yaşanan bir olay padişahın silah kullanılmaması konusundaki kararlılığını göstermektedir. II. Fırka'ya mensup bazı askerlerin *“bizi öldürmeye geliyorlar. Bunlardan hala merhamet mi bekliyorsunuz? Bunlar bizi tavuk gibi boğduracaklar”* feryadıyla cephaneliklerin kapısını kırıp mühimmat almaları üzerine, II. Abdülhamid'in daire-i hümayununun binek taşına çıkarak, *“asker zinhar kurşun atmasın. Eğer kurşun atacaklarsa ilk önce beni vursunlar, sonra kurşun atmaya başlasınlar”* demek suretiyle silah kullanılmasına izin vermeyeceğini ortaya koymuştur. Padişahın kesin tavrı diğer askerlere de ulaştırılmış. Hareket Ordusu birkaç noktada silahlı direnişle karşılaşmış ve direnişi top atışları ile bastırmıştır. İstanbul askeri, silah kullanmamaya ikna edilirken Hareket Ordusu top kullanmıştır (Alkan, 2013:136-137).

II. Abdülhamid, İstanbul askerine direnişte bulunmayı yasaklamasaydı, Hareket Ordusu'nun mağlup olması veya büyük bir direnişle karşılaşması sonucunda, Osmanlı İmparatorluğu içinde bir iç savaşın çıkma ihtimali çok yüksekti. İç savaş durumunda batılı devletlerin saldırısı kaçınılmazdı. Bu durumda Mahmut Şevket Paşa'nın, II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesini zamansız bulmasının sebebinin, İstanbul askerinin tepkisini çekmemek ve olası bir iç savaşa meydan vermemektir. Ayrıca Mahmud Şevket Paşa Hareket Ordusu'nun İstanbul askeri karşısında sergileyeceği tutumdan da emin olmadığı için tedbirli davranmıştır.

31 Mart İsyanı sonrasında, ordu cemiyet ilişkisinde bir değişim yaşanmıştır. Bu tarihe kadar, İttihat-Terakki Cemiyeti yanında yer alanlar ve destek olanlar küçük rütbeli subaylardı. Ancak isyan, cemiyete ordunun en üst düzeydeki komutanlarının desteğini sağlamıştır. Bu destekle, Ordu-cemiyet ortaklığı bir nevi güçler birliği oluşturmuştur. Ancak, Mahmud Şevket Paşa, bunu kabul etmeyerek, kendisinin ve ordunun, İttihat-Terakki Cemiyeti adına hareket etmediğini, amacının ülkede asayişin temini ve orduda disiplini tekrar sağlamak olduğunu açıklamak zorunda kalmıştır. 31 Mart İsyanı bastırmak için İstanbul'a gelen Hareket Ordusu komutanının sıkıyönetimin ilan etmesi ile Osmanlı

Devleti'nde askeri bir kadro iktidar olmuş ve ordunun siyasete etkisi sürekli artmıştır (Ahmad, 1971:67).

II. Meşrutiyet'in ilanı ile küçük rütbeli subaylarla başlayan ordunun siyasileşme süreci 31 Mart İsyanı'nın çıkışı ve bastırılması sırasında artmaya başlamıştır. İsyanı bastırmak için kurulan Hareket Ordusu'nun isyanı bastırma sırasında ve sonrasında sergilediği tutum ise ordunun siyasileşmesinin en üst rütbeye ulaştığını göstermektedir.

3.7. Divan-ı Harbi Örfi Kararları

31 Mart İsyanı'nı bastırmak için Selanik'ten gelen Hareket Ordusu, İstanbul işgalinden sonra İstanbul'da çalışmalarına başlamıştır. İlk düzenleme ordu komutanlığı ile alakalı olmuş ve Mahmud Şevket Paşa'nın yetkilerine yenileri eklenmiştir. Yeni düzenleme ile III. Ordu ve Hareket Ordusu Kumandanı Birinci Ferik Mahmud Şevket Paşa, I. II. ve III. Ordular Kıttaat-ı Muhtelif-i Askeriye Müfettiş-i Umumiliği'ne, atanmıştır (İ.ASK., 1327: 83-35).

Ayrıca, 23 Nisan 1325 (6 Mayıs 1909) tarihinde, Mahmud Muhtar Paşa, Hassa Ordusu Kumandanlığına, Abdullah Paşa ise, II. Ordu Mareşalliği rütbesine atanmıştır (İ.ASK, 1327:83-17). Hareket Ordusu İstanbul'da 24 Nisan 1909 (11 Nisan 1325) tarihinde bildiri hazırlatarak sokağa çıkma yasağı ilan etmiş, 25 Nisan'da ise Mahmud Şevket Paşa, ordunun İstanbul'u teslim alması hakkında bildiri yayımlamıştır, aynı gün sıkıyönetim ilan ettiğini açıklamıştır. Kişilerin gözetim altına alınma ve tutuklanma emrinin sadece Hareket Ordusu kuvvetleri tarafından uygulanacağı açıklanmıştır (ZB., 1325:628-66). Ayrıca bazı medrese talebeleri memleketlerine gönderilmiştir (ZB., 1325:496-7).

31 Mart İsyanı'nın tamamen bastırılmasının ardından isyanı çıkaranlar, isyana katılanlar ve yardım edenlerin yargılanacağı Divan-ı Harb-i Örfi (askeri sıkıyönetim) mahkemesi kurularak, 28 Nisan 1909 tarihinde çalışmalarına başlamıştır (Türkmen, 1993:100). Divan-ı Harb başkanlığına, Tophane Nazırı Hurşit Paşa atanmıştır (DH. MKT.,1327: 2797-25). Divan-ı Harb-i Örfi'ye bağlı üç farklı araştırma heyeti oluşturularak, isyan hareketine sebep olanların yakalanması, yakalananlar hakkında araştırma yapılması sağlanmıştır. Ayrıca,

Harbiye Nezareti'nde, Askeri Divan-ı Harp inceleme heyeti kurulmuştur. Halk bu heyete isyanla ilgisi olanları şikâyet edebiliyordu (Türkmen, 1993:100).

İsyanın bastırılmasıyla yargılamalar başlamış ve suçlular cezalara çarptırılmıştır. Divan-ı Harb'in, verdiği ilk idam kararı, 3 Mayıs 1909'da alınmış ve isyanın çıkarılmasında adı geçen on üç çavuş idama mahkûm edilmiştir. Ayrıca, Divan-ı Harb değişik tarihlerde aldığı kararlara göre, isyandan dolayı suçu sabit olan altmış iki kişiye idam cezası vermiştir (Aysal, 2006:47).

Divan-ı Harp, Üsküdar İtfaiye Dördüncü Taburu'nun Birinci Bölüğü mülazım-ı sanisi Yusuf Efendi'yi, isyan günü isyancılarla birlikte hareket ettiği daha sonra ise Üsküdar'a geçerek buradaki taburu isyan için kışkırtarak taburla birlikte Ayasofya'daki isyancılara katıldığı için idama mahkûm etmiştir (İ. ASK.,1327: 85- 45).

Taşkışla'daki birliklerin Hareket Ordusu'na karşı direnişlerini yönlendiren, Miralay İsmail Bey de idam cezasına çarptırılanlardandır (İ. ASK.,1327: 86- 52). IV. Avcı Tabur Çavuşu Erzurumlu Hamdi Yaşar, Adliye Nazırı Nazım Paşa ve Lazkiye Mebusu Arslan Bey'i öldürmek, IV. Avcı Taburundan Tüfenkçi Ustası Arif, isyan çıkarmak ve aynı taburda olan oğlu Mehmet Arif ise diğer birlikleri isyana davet etmek (Şeref Bey, 1996:212) suçlarından idamla cezalandırılmış ve cezaları infaz edilmiştir.

Ali Kabuli Bey'i Asar-ı Tevfik zırhlısından, silah zoruyla çıkarıp Divanhane'ye getiren Vakfikebirli Ali ve Trabzonlu Hamdi, olay sonrasında idama mahkûm edilmiştir (İ.ASK.,1327:83-39). Ayrıca Ali Kabuli Bey'i güç kullanarak zorla Yıldız Sarayı'na götüren ve orada şehit edenler arasında yer alan yirmi üç bahriye askeri de idam cezasına çarptırılmıştır (İ. ASK.,1327: 83-15).

Divan-ı Harp, Padişah Yaveri Süvari Feriki Mehmed Paşa'yı (Kabasakal Mehmet Paşa) idama mahkûm etmiştir (Şeref Bey, 1996:209). İdam edilenler arasında Erzurum Garnizon Komutanı Yusuf Paşa, Abdülhamid'in Ser- Musahibi Cevher Ağa, Taskışla Taburları Komutanı İsmail Hakkı Bey Enderunlu Lütfi Bey, Şurâ-yı Devlet Azasından Tayyer Bey bulunmaktadır (Güresin, 1969:71-72). Romelyus Ispatari Efendi'yi tüfenkle öldürdüğü iddiasıyla yargılanan IV. Avcı

Taburu'nun birinci bölüğüne mensup İzmirli Sâim Bin Hacı Muhammet Ali hakkında da idam kararı verilmiştir (İ.ASK., 1327:86-36).

II. Meşrutiyet'in ilanı sonrasında meydana gelen, Kör Ali Olayı ve süikastte uğrayan Hasan Fehmi'nin cenaze töreninde, halkı tahrik eden ve Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa'ya hakarete bulunan İbrahim bin Musa sürgün cezası almıştır (ZB., 1325:67-116). Amedi Divan-ı Hümayûn Kalemi üyelerinden Hakkı Bey, 31 Mart İsyanı'nın ilk günü Şûrâ-yı Ümmet matbaasını yağma edenleri tahrik ve teşvik ettiği şahitlerin yeminli ifadeleri ve delillerle sabit olduğundan idam cezası almıştır (İ.ASK., 1327:84-16).

Divan-ı Harp'te gazeteciler de yargılanmış ve cezalara çarptırılmışlardır. Bu gazetecilerin başında 31 Mart İsyanı ile birlikte anılan Derviş Vahdeti gelmektedir. (Şeref Bey, 1996:210). Vahdeti'nin yargılanması bir aydan fazla sürmüş ve ceza almamak için büyük çaba göstermiş, sonunda Hareket Ordusu Komutanlığı'na vermiş olduğu bir dilekçe ile akıl sağlığının yerinde olmadığını ileri sürmüştür (Güresin, 1969:72-73). Derviş Vahdeti Volkan Gazetesi'nde yazdığı yazılarla, halkı hükümete karşı isyana ve meşrutiyet hükümetini değiştirmek için halkı şiddet olaylarına yönlendirdiği sabit görüldüğünden, idama mahkûm edilmiştir (İ.ASK., 1327: 87-35).

Mizan Gazetesi'nin sahibi Murad Bey ise yayınladığı haber ve yazılarla, isyanı düzenleyen ve tahrik edenlerden olduğu kanaati ile müebbet kalebend cezasına mahkûm edilmiş ve Rodos'a gönderilmiştir (ZB., 1325:414-70). İstanbul'daki askeri ayaklanmayı yönlendirdikleri gerekçesi ile yargılanan gazetecilerden firarda olan, İkdâm Gazetesi sahibi Ahmed Cevdet ve başyazarı Ali Kemal Bey'le Serbesti Gazetesi sahibi Mevlanzâde Rıfat Bey Divan-ı Harb'e çağrılmıştır (ZB., 1325:603-50). Bu kişiler Divan-ı Harp'e gelmedikleri takdir de gıyaben yargılanacakları ve hukuki haklarının kaldırılarak, mallarının dahiliye dairesi tarafından hacz edileceği kararı alınmıştır (BEO., 1327:267790). Bu kişilerin haklarında yapılan yargılama sonunda, Ahmed Cevdet ve Ali Kemal beyin, 31 Mart İsyanı ile ilgileri olmadığı anlaşılmış ancak, II. Abdülhamid için hafiyelik yaptığı iddia edilen Ali Kemal Bey'in gemi ve mallarının yönetimine Divan-ı Harp tarafından el konulmuştur (DH. MKT., 1327:2883-55). Ayrıca II.

Abdülhamid döneminde hafiyelik yaptığı tespit edilen kişiler Sakız ve Limni adalarına sürgüne gönderilmiştir (ZB., 1325:414-78).

Hareket Ordusu şehirde asayiş sağladıktan sonra silahlarına el koyduğu askerleri tren ve gemilerle Rumeli'ye sevk etmiş, yol yapımı işlerinde çalıştırmıştır (Şeref Bey, 1996:209).

Divan-ı Harb-i Örfi de (Askeri sıkıyönetim) ilmiye sınıfına mensup hocalar da yargılanmıştır. 24 Nisan 1909 tarihinden sonra İstanbul sokaklarında ilmiye kıyafetli kişiler tutuklanmıştır (Yalçın, 1976:118). İstanbul'dan firar edenleri, İzmit Mutassarrıf vekili İsmet Bey, gönüllü ve redif askerlerle yakalayarak Hareket Ordusu Kumandanlığına göndermiştir, yakalananlar arasında, Bediüzzaman Said Kürdi ve Ahmet Rasim Efendi de bulunmaktadır (DH. MUI., 1327:133-48). Ayrıca Divan-ı Harp tarafından yapılan yargılamalarda ceza alanların mallarına Adliye ve Maliye Nezaretleri tarafından hacz etme ve yönetme yetkisi verilmiştir (MV., 1327:129-28).

Divan-ı Harp tarafından hazırlanan, 31 Mart İsyanı'nın sebepleri hakkındaki raporda, ordu içerisinde “*subayların maddi eğitimle ilgilenerek, manevi terbiyeyi ihmal etmesi, erlerin halet-i ruhiyelerine nüfuz edilememesi*” isyanın sebepleri arasında yer almıştır. İsyân sırasında avcı erlerinin subaylarını hapsederek “*Hamdi Çavuş*” isimli bir erbaşın emrinde olmaları ya da öyle davranmaları, Avcı Taburu subaylarının kontrolü kaybettiklerini göstermektedir. Diğer taraftan Hamdi Çavuş'un meşrutiyetin ilanı için Niyazi Bey'le dağa çıkanlardan biri olması oldukça şaşırtıcıdır (Turfan, 2013:117). Divanı Harp yargılamaları 23 Temmuz 1909 tarihine kadar sürmüş, yargılamalar sonunda tebliğ yayınlanmıştır:

“İrtica fiillerinde ön ayak olanlar zaten mevkuf olup Divan-ı Harpçe verilen âhz-u girift kararlarının hükümleri mahfuz kalmak, Hareket Ordusu'nun muvasalâtı üzerine gerek ecnebi memleketlere, gerek dahile kaçanlar hakkında takibât icra edebilmek, şahsi haklar müstesna olmak ve ancak yeni vak'âlar olursa bunlara bakılmak üzere, 31 Mart Vak'âsı'ndan dolayı artık memleketin hiçbir tarafında hiçbir kimse hakkında takibât ve suâl vâki olmaması hakkında Divan-ı Harpçe verilen karar üzerine irâdei seniyye sâdır olmuştur” (Baydar, 1955:34-37).

Divanı Harp yargılamalarının sonlandığını ancak şahsi davalar hariç 31 Mart İsyanı'ndan dolayı artık ülke içinde soruşturma yapılamayacağını bildiren tebliğle, sonlandığı ifade edilen Divan-ı Harp (askeri sıkıyönetim) yargılamaları,

bu dönemden sonra isim ve şekil değiştirerek Meşrutiyet dönemi boyunca çıkan olaylarda varlığını sürdürmüştür.

3.8. Hareket Ordusu

Selanik'te 31 Mart İsyanı'nı bastırmak ve meşrutiyeti korumak için kurulan Hareket Ordusu'nun ilk birliği Birinci Mürettep Tümen, iki mürettep tugaydan ve bunlara bağlı beş mürettep alay, ayrıca orduya bağlı bir topçu tugayı ile iki süvari bölüğü, bir makineli tüfek bölüğü ve iki jandarma taburundan oluşmaktadır. Düzenli birliklerin Komutanları 15 Nisan 1909 tarihi ile şu kişilerdir (Atatürk, 2004:7).

Tümen Komutanı : Tümgeneral Hüseyin Hüsnü Paşa,
Kurmay Başkanı : Kurmay Yüzbaşı Mustafa Kemal Bey,
Kurmay Başkanı : Kurmay Yüzbaşı Sami Bey,
Kurmay Başkanı : Kurmay Yüzbaşı İzzettin Bey,
Kurmay Yardımcısı : Mümtaz Yüzbaşı Vasıf Efendi,
Piyade Üsteğmen : Ahmet Tevfik Efendi,
Piyade Asteğmen : Hakkı Efendi (Atatürk, 2004:7),

Hareket Ordusuna Bağlı İki Tugayın Komutan Kadrosu

Birinci Mürettep Tugay Komutanı : Kurmay Albay Hasan İzzet Bey,
İkinci Mürettep Tugay Komutanı : Kurmay Yarıbay Cemalettin Bey,

Bunlara Bağlı Alayların Komutanları

Birinci Mürettep Alay Komutanı : Kurmay Binbaşı Muhtar Bey,
İkinci Mürettep Alay Komutanı : Kurmay Binbaşı Aziz Bey,
Üçüncü Mürettep Alay Komutanı : Kurmay Binbaşı Mehmet Naki Bey,
Dördüncü Mürettep Alay Komutanı : Kurmay Binbaşı Ali Hikmet Bey,
Beşinci Mürettep Alay Komutanı : Kurmay Binbaşı Ruşen Bey,
Topçu Komutanı : Tuğgeneral Sohban Paşa,
Makineli Tüfek Bölüğü Komutanı : Yüzbaşı Ahmet Efendi,
Jandarma Birlikleri Komutanı : Yüzbaşı Haydar Efendi (Atatürk, 2004:8-9).

Hareket Ordusu'nun düzen ve planı Kurmay Başkanı Mustafa Kemal Bey tarafından bizzat Mahmut Şevket Paşa'ya sunulmuş ve paşa tarafından kabul edilmiştir (Atatürk, 2004:41).

Hareket Ordusu, 23 Nisan 1909'da İstanbul'u kuşatmış, 24 Nisan 1909'da İstanbul'a girilmiş, 26 Nisan 1909 tarihinde Yıldız Sarayı direnişte bulunmadan teslim olmuştur (Atatürk, 2004:20).

Hareket Ordusu İstanbul'u teslim aldıktan sonra ordudaki çeşitli milletlerden oluşmuş gönüllüleri demir yolu ile Rumeli'ye göndermeye başlamış, ayrıca askeri birlikler karakollara yerleştirilmiş ve şehirde askeri sıkıyönetim (Divanı Harb-ı Örfi) ilan edilmiştir (Atatürk, 2004:12)

Ayrıca, Mayıs ayının ikinci haftası, redif birlikler de Rumeli'ye gönderilmeye başlanmış, Drama, Serez, Köprülü, Kavala, Selanik, Manastır, Ohri, Nasliç birliklerinden, demir ve deniz yoluyla yedi bin beş yüz altmış altı askerin 1-2 Mayıs 1909'da sevki gerçekleşmiştir. Mahmut Şevket Paşa'nın elli bin olarak açıkladığı Hareket Ordusu'nun asker sayısına baktığımızda geri gönderilen askerin az sayıda olduğu anlaşılmaktadır (Atatürk, 2004:13). Hareket Ordusu'ndaki askerlere maaşları dışında, 5 Mayıs 1325 (18 Mayıs 1909) tarihinde 475,5 kuruş olarak tespit edilen yemek parası verilmiştir (Atatürk, 2004:23).

Hareket Ordusu Komutanı Mahmud Şevket Paşa, 31 Mart İsyanı'nı bastırmak için İstanbul'a gelen Hareket Ordusu'na mensup subay ve askerlere birer madalya verilmesini, şehit ve yaralı ailelerine ise maaş bağlanması için kanun tasarısı hazırlatmış (MV., 1327:127-44) ve böylece şehit ailelerine ve yaralı ordu mensuplarına maaş bağlanmıştır (MV., 1327:128-75). Ayrıca Hareket Ordusu ile gelen jandarma askerine ikramiye verilmesi için kanun tasarısı hazırlatmıştır (MV., 1327:129-1).

Mustafa Kemal Hareket Ordusu'nun İstanbul'a gelişini şöyle ifade etmiştir:

“Sanki saran gizli örgüt mensuplarının din perdesi altındaki fesat ve reklamları menfaatten başka bir şey değildir. Din, şeriat, vatan sevgisinin gerçek menfaati, Kur'anı kerim'in hükümlerini ve onun hükümlerinin gereğinden olan Kanun-i esasi'yi muhafaza etmektir. İşte bizim hareketimiz gibi” (Atatürk, 2004:16),

Hareket Ordusu Başlığı, altında verdiğimiz bilgilerin büyük bir bölümü, Atatürk'ün Not Defteri'nden alınmıştır. Bu bilgiler doğrultusunda, Hareket Ordusu'nun, 31 Mart İsyanı'nı bastırmak ve meşrutiyeti korumak için Selanik'ten İstanbul'a ulaşan yürüyüşünde, oldukça programlı ve hazırlıklı bir şekilde hareket ettiği görülmektedir.

3.9. 31 Mart İsyanı Hakkında Muhtelif Görüşler

Osmanlı Tarihi'nin büyük olaylarından biri olan ve II. Meşrutiyet Dönemi'nden itibaren sonuçlarıyla sonraki dönemleri etkileyen 31 Mart İsyanı, ülke içerisinde yarattığı huzursuzlukla birlikte, yabancı devletlerle olan siyasi ilişkiler üzerinde de etkili olmaya başlamıştır. Bulgaristan'ın, durumdan yararlanmak için harekete geçmesinden endişe duyan hükümet, Bulgaristan'la süren görüşmeleri hızlandırmış, Hariciye Nazırı Rıfat Paşa ve Krallık Ticaret Nazırı Liyapçef arasında bir antlaşma yapılmıştır (Aksun, 2010:519-520).

31 Mart İsyanı'nı bastırmak ve Meşrutiyet'i korumak için İstanbul'a doğru yola çıkmış olan Hareket Ordusu'nun ilerleyişi, ülkeyi iç savaş tehdidi ile karşı karşıya bırakmıştır. Osmanlı Devleti'nde çıkması muhtemel bir iç savaşta kendi çıkarlarını korumak için, Fransa, İngiltere ve Rusya donanmaları aldıkları emir doğrultusunda Osmanlı kara sularına yaklaşmıştır.

Aynı zamanda Adana'da meydana gelen Ermeni Olayları'nda çok sayıda can kaybı yaşanmış ve Adana'da yaşanan olaylardan dolayı tüm büyük devletler, Hristiyanların haklarını korumak adına, Mersin açıklarına harp gemilerini göndermiştir. Bu ülkeler arasında, Avusturya, Almanya, Fransa, İngiltere, Macaristan ve ilk kez Amerika bulunmaktadır. Ayrıca boğazlara da donanma gemileri demirlemiştir. 18 Nisan 1909 tarihinde İkdam Gazetesi yayınladığı haberde şunlar yazmaktadır:

“Fransız donanmasından iki zırhlı kruvazörün Tulon'dan Pire'ye hareket emri aldığı, İngiltere'nin Malta'daki gemilerine hazır ol emri verdiği, iki İngiliz zırhlısının Beşike'ye, geldiği, Rus Karadeniz donanmasının, Boğaz'ın on mil açığında manvra yaptığı, düvel-i muazzamanın Osmanlı karasularına donanma yollamaya karar verdiği” (Aksun, 2010:520).

Halep ve Basra gibi sahil vilayet valilerinden gelen telgraflarda, İngiliz, Fransız, İtalyan donanmalarının Osmanlı karasularında “mekik dokuduğu” bilgisi

bulunmaktadır. Tevfik Paşa Hükümeti yabancı müdahalesini engellemeye çalışmıştır (Aksun, 2010:570). 31 Mart İsyanı değerlendirildiğinde ortaya atılan görüşlerden biri İngiltere'nin olaylarla ilgisi olduğuna dairdir ancak bu iddia gerçek verilerle açıklanamamıştır. (Birinci, 2002:353-354).

1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı ile yaşanan değişikliklerle, İngiltere, Osmanlı toprak bütünlüğünü desteklemekten vazgeçmiş, Kıbrıs ve Mısır'ı işgal etmiştir. Osmanlı Devleti'ndeki, meşrutiyet yönetiminin başarıya ulaşması, İngiltere için önemli olan iki sömürgesi Mısır ve Hindistan'da milliyetçi ve hürriyetçi oluşumlara sebep olabilir endişesi oluşturmuştur. (Birinci, 2002:354). 31 Temmuz 1908 tarihinde İngiltere Dışişleri Bakanı Edward Grey'in İstanbul'daki İngiliz Elçisi'ne gönderdiği bir telgraf bu endişeyi göstermektedir:

“Türkiye, gerçekten bir Meşrûtiyet idaresi kurar ve onu ayakları üstünde tutabilirse ve kendisi de kuvvetli hale gelirse bunun sonuçları şu anda hiçbirimizin tahmin edemeyeceği yerlere ulaşacaktır. Mısır, anayasa istemede daha zorlu bir yolu seçecek ve bizim bu talebe karşı koyma direncimiz çok azalacaktır. İyi bir şekilde işleyen bir Türk anayasası varken ve Türkiye'nin durumu gittikçe gelişirken, anayasa isteyen Mısır halkının ayaklanmasını zor kullanarak bastırmaya çalışırsak durumumuz çok acayip olacaktır” (Karaköse, 2004: 46).

Telgrafta bahsedilen Mısır'ın etkilenmesi, Meşrutiyet dönemi boyunca gözlenmemiştir. Ancak isyanda İngilizlerin etkisi olduğu görüşü tamamen dayanaksız değildir. (Birinci, 2002:354). II. Meşrutiyet ardından, Fransız kültürü etkisinde olan Arnavut, Arap milliyetçileri kendi milli gruplarını kurmuş, Arap ve Arnavut mebuslar da Osmanlıcılık düşüncesine muhalefet etmeye başlamışlardır. Türkçe'nin resmi ve eğitim dili olmasından hoşnut değildiler. Müslüman Arnavutlar ve Arapların milliyetçi tarafları, Osmanlıcılık düşüncesini bastırmıştır (Kodaman, 2002:304).

Osmanlı Devleti'nin son yüzyılında yaşanan 31 Mart İsyanı, sonuçlarıyla olduğu kadar kim veya kimler tarafından düzenlendiği konusuyla da oldukça fazla tartışılan bir olay olmuştur. Sorumlularının günümüzde dahi net bir şekilde ortaya çıkarılmamıştır. 31 Mart İsyanı'ndan sorumlu tutulan tarafları ele aldığımızda, ilk olarak, Padişah II. Abdülhamid karşımıza çıkmaktadır.

İttihat-Terakki Cemiyeti, 31 Mart İsyanı'nın Meşrutiyet yönetimini ortadan kaldırmak için Padişah II. Abdülhamid tarafından çıkarıldığını iddia etmiştir, ancak bu görüş yazarlar arasında kabul görmemiştir. Ali Fuat Bey

“Görüp İştittiklerim” adlı eserinde “Talat Paşa’nın kendisine Abdülhamid’in vak’ada hiçbir medhali bulunmadığını defalarca söylediğini” belirtmiştir (Aksun, 2010:540). İttihat-Terakki Cemiyeti’nden Tahsin Bey, padişahın isyan sırasındaki tutumu hakkında şu yorumu yapmıştır: “Abdülhamid Hani Sani, basiretkar davrandı ister korku olsun ister askerler arasında kan dökmekten çekinerek şefkat eseri göstermiş bulunsun, her halükârda büyüklük gösterdi” (Aksun, 2010:540).

Padişah II. Abdülhamid’in, 31 Mart İsyanı ile alakası olmadığını Fezlekesi’nde açıkça ifade eden, Başkâtip Ali Cevat Bey, ayrıca padişahın Sadrazam Tevfik Paşa’ya, şunları söylediğini belirtmiştir:

“Ahvalin akıbetini pek vahim görüyorum. Ben saltanattan ayrılacağım. Fakat bu 31 Mart hadisesini bana yıkıyorlar; bunu hiçbir şekilde kabul edemem ve mes’uliyetinin ve lekesinin benim üstümde kalmasına razı olamam. Bir komisyon mu yoksa yüce divan mı kurulur; velhasıl her ne suretle olursa olsun tahkikat yapılsın, bunu yapanlar mevdana çıkarılsın, işte bu şartlarla feragat ederim” (Aksun, 2010:540).

Ali Cevat Bey, padişah ve sadrazam arasındaki bu konuşmayı Mebusan Reisi Ahmet Rıza ile Ayan Reisi Sait Paşa’ya ilettiğini, onların da “*Temize çıkarsa sonra bizim halimiz ve mevkiimiz ne olur?*” cevabını verdiklerini belirtmiştir (Aksun, 2010:540).

Padişah II. Abdülhamid’i 31 Mart İsyanı’ndan sorumlu tutan kişiler ve çevreler, isyanı “irtica” kavramı ile değerlendirmiştir, İsyanın hemen akabinde yapılan bu değerlendirmeler genellikle, İttihat-Terakki’ye yakınlığı ile tanınan kişiler ve çevreler tarafından yapılmıştır (Aksun, 2010:541).

31 Mart İsyanı’nı hazırlayan siyasal ve sosyal unsurlar biliniyor olsa da isyanın arkasındaki güç veya kişiler hakkında fikir birliği oluşturmak oldukça zordur. 31 Mart İsyanı konusunda araştırmalar yapmış olan Sina Akşin, konu hakkındaki kaynaklar doğrultusunda isyanda II. Abdülhamid’in herhangi bir etkisi olmağı sonucuna ulaşmıştır (Akşin, 2015:286-287).

31 Mart İsyanı’nından sorumlu tutulanlar arasında İttihat-Terakki Cemiyeti de yer almaktadır. Meşrutiyet sonrasında, cemiyet üyeliğine kabul etmediği kişilerin cemiyete tavrı almaları, cemiyetin İstanbul merkez üyelerinden bazılarının hükümete müdahalelerde bulunması ve sürgüne gönderilmelerin yarattığı olumsuzluklar, sonunda İttihat-Terakki’ye karşı büyük bir muhalefet

ortaya çıkmıştı. Muhalefet tarafından cemiyete yapılan eleştiriler, İttihat-Terakki Cemiyeti'nin bu eleştirileri dikkate almaması sonunda ortaya çıkan gergin siyaset ortamı 31 Mart sürecine doğru ilerlemiştir. Hükümet ise bu konuda gerekli önlemleri almamakla suçlanmıştır.

31 Mart İsyanı'nın İttihat-Terakki Cemiyeti tarafından planmış olduğunu iddia edenler arasında bulunan Dükakinzade Sabri, İttihat-Terakki Cemiyeti'ne karşı oluşan muhalefeti bastırmak için Enver Paşa'nın, Avcı Taburları eşliğinde bir plan hazırlığı içinde olduğunu, ancak olayların akışının değiştiğini ve dinci-hürriyet karşıtı bir hal alarak isyana dönüştüğünü iddia etmektedir (Kartal, 1999:115).

Diğer taraftan, Avcı Taburlarının isyan ederek, İttihat-Terakki'nin, İstanbul'da daha fazla güçlenmesini sağladığını söyleyen, Şeyhülislam Cemal Efendi de İttihat-Terakki Cemiyeti'ni 31 Mart İsyanı'nı çıkarmakla suçlamaktadır (Kartal, 1999:115).

Ayrıca II. Abdülhamid'e sunulan jurnaller arasında, İttihat-Terakki Cemiyeti'nin Yusuf İzzettin Efendi'yi, Ahrar Fırkası'nın ise Reşat Efendi'yi tahta çıkarmak için hazırlık yaptıkları iddiaları bulunmaktadır. Ahrar Fırkası'nın Abdülhamid'e karşı duruşu belli olduğu için ikinci iddianın daha gerçekçi olduğu söylenebilir (Akşin, 2015:44).

31 Mart İsyanı'nın çıkmasında etkisi olduğu düşünülen ve olayların gelişimi incelendiğinde olaylara dolaylı da olsa katkısı olduğu bilinen, Prens Sabahattin Bey'in, isyanın ilk günü, savaş gemileri süvarileri ile görüşerek, isyandan faydalanmayı düşündüğü iddia edilmiştir. Prens Sabahattin'in Serbesti Gazetesi sahibi Mevlanzade Rıfat'a, isyan sırasında *"İşte biz durur durur da siyaset meydanına böyle atılırız"* dediği bunun üzerine, Mevlanzade'nin donanmanın durumunun net olmadığını belirtmesi üzerine de *"Donanma da bizimledir"* dediği iddia edilmiştir (Kartal, 1999:118).

31 Mart İsyanında etkisi olduğu iddia edilen diğer bir isim de, İngiliz yanlısı bir tutum sergileyen İsmail Kemal Bey'dir. Meşrutiyet ilanı sonrası İstanbul İngiliz Elçisi ile ilişkilerini arttıran İsmail Kemal Bey, İttihat-Terakki Cemiyeti'ne karşı oluşturulan muhalefetin liderlerindendir.

İngiliz yanlısı Kamil Paşa Hükümeti'nin düşürülmesi üzerine İngiltere, Almanya ile yakın ilişkiler içinde olan Abdülhamid Yönetimi, yerine Meşrutiyet'i destekleyen bir tutum sergilemiştir. İngiltere'nin bu tutumundan faydalanmak isteyen İsmail Kemal Bey yönetiminde İngiliz yanlısı kişilerin olması halinde söz sahibi olabileceği düşüncesini taşımasından dolayı isyan sırasında olaylardan faydalanmaya çalıştığı ve 31 Mart İsyanı'nı düzenlediği iddia edilmiştir (Kartal, 1999:117).

31 Mart İsyanı'nın, sorumlusu ve kimin fayda sağladığı hakkında farklı yorumlar ve tespitler yapılmıştır. Ancak isyanın sebebi ve sorumlusu hakkında net bir nokta işaret edilememiştir. İsyanın İttihat-Terakki Cemiyeti tarafından II. Abdülhamid yönetimine son vermek için düzenlediği yorumunun tam karşısında, muhalefet gruplarının İttihat-Terakki Cemiyeti'nin sahip olduğu gücü zayıflatmak için isyanı düzenlediği yorumu yapılmıştır.

İsyanın, Meşrutiyet öncesi yönetimine tekrar sahip olmak adına II. Abdülhamid tarafından çıkarıldığı da diğer bir yorumdur.

Sonuç olarak muhalefette yer alanlar, İttihat-Terakki Cemiyeti'nin uygulamalarını ve baskılarını ortadan kaldırmak için yola çıkmış ancak isyan kontrollerinden çıkarak başka bir boyuta geçmiştir. 31 Mart İsyanı, İttihat-Terakki Cemiyeti aleyhinde protestoya dönüşmüş, isyan eden asker *“irtica isteriz”* sloganıyla olaylar çıkarmıştır. İsyanın büyümesi üzerine muhalefet isyanı sakinleştirmek için harekete geçmiştir. II. Abdülhamid isyan sırasında ihtiyatlı davranarak olayların büyümesini engellemek için isyan eden askerin taleplerini kabul etmiştir. Olayların gelişme şekline göre davranmıştır. İsyan sırasında İttihat-Terakki üyelerinin birçoğu Rumeli'ye geçmiştir. Hareket Ordusu ile geri dönmüşlerdir. Hareket Ordusu'nun İstanbul'a gelmesi, İttihat-Terakki Cemiyeti'nin siyasi gücünü arttırmıştır. Böylece 31 Mart İsyanı ile Osmanlı Devleti ordunun siyasette etkisinin sürekli arttığı yeni döneme giriş yapmıştır.

3.10. Ordu-Siyaset Eleştirisi

II. Meşrutiyet ilanı sonrasında bütün memurlar İttihat-Terakki mensubu subaylar tarafından kaydediliyor bunlardan Padişah II. Abdülhamid'in adamı olarak bilinenler memuriyetten ihraç ediliyordu. Diğer taraftan asker-sivil her

memura Kanun-ı Esasi'ye sadık kalacaklarına dair yemin ettiriliyordu. Eski hafiyeler bir günde taraf değiştirmiş ve hafiyeliğin işareti olan feslerdeki kırmızı renk bir anda yakalara Meşrutiyet rozeti olarak geçmişti (Örik, 1957:148-149). İttihat-Terakki Cemiyeti artık devlet veya bir başka ifade ile nimet kapısı olarak görülmektedir. Osmanlı Devleti'nin yönetim kadrosu Selanik'te bulunan cemiyet merkezi tarafından yönlendiriliyor ve herhangi bir sorun için buradan gelen tek bir telgraf çözüm için yeterli görülüyordu. Cemiyetin Selanik Merkezi'nin yönetimdeki gücünün karşısındaki tek engel olarak görülen Padişah II. Abdülhamid 31 Mart İsyanı'ndan sonra tahttan indirilmiştir (Kuntay, 1976:340).

1908 seçimlerinde meclis çoğunluğunu elde eden İttihat-Terakki Cemiyeti'nin kurulan hükümetlere müdahalesi artarak devam etmiş, hatta hükümet içinde hükümet olma şeklinde bir siyaset sergilemiştir. II. Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle birlikte asker-sivil hemen hemen herkes İttihat-Terakki Cemiyeti'ne üye ya da taraftar olmuştur, bir gazetecinin ifade ettiği gibi:

...“11 Temmuz'la beraber fena adamlardan eser kalmamıştı. İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni bir varlık sigortası olarak görenleri ayırım yapmadan kaydeden cemiyet, kıdemli Jön Türklerden bazı isimleri kendisinden uzak tutma kararı almıştı. Bu isimler arasında bulunan ve hatırı sayılır bir taraftarı bulunan Mizancı Murat Bey II. Abdülhamid'le anlaşıp Avrupa'dan dönmesinin bedelini cemiyetten uzaklaştırılmakla ödemiştir” (Birinci, 2001:139).

II. Meşrutiyet'in ilan öncesinde başladığı kabul edilen İttihat-Terakki ile ordu arasındaki yakınlık bu dönemde tartışılan konuların başında yer almaktadır. İttihat-Terakki Cemiyeti ordu içerisinde taraftar bulup asker siyasileşmeseydi Jön Türk hareketi Avrupa' da basın üzerinden yapılan muhalefet faaliyeti olarak yıllarca sürebilirdi. Ordu II. Meşrutiyet'in ilanından sonra siyasetin asli ve en güçlü bir unsuru olarak ortaya çıkmıştı. Meşrutiyet'in hemen akabinde İttihat-Terakki'yi özellikle taşrada mülazım, yüzbaşı ve binbaşı rütbesinde bulunan subaylar temsil ediyordu.

Diğer taraftan yine bu dönemde askerlerin idari görevlere tayinlerinde büyük bir artış olmuştur. 31 Mart İsyanı'nı telgrafla Selanik'e bildiren Yüzbaşı İsmail Canbulat'ın Adalar kaymakamlığına (22 Ağustos 1909) tayin edilmesi bunlardan biridir. 1908 seçimlerinde asker milletvekili adaylarının ortaya çıkışı ordu-siyaset ilişkisinin tartışılmasının diğer bir sebebi olmuş ve Harbiye Nezareti askerlerin mebus olmaları halinde ordudan istifa etmiş sayılacaklarına dair bir

genelge yayınlamıştır (Birinci, 2001:144-145). Ordu-siyaset ilişkisi hakkında İttihat-Terakki Cemiyeti'nin tavrı oldukça nettir. Cemiyete göre Ordu Meşrutiyet taraftarıdır, yani ordu İttihat-Terakki'nin yanında yer almıştır. II. Meşrutiyet ordu sayesinde elde edilmiştir, Osmanlı Devleti için tehlike ordunun siyasete dâhil olması değil, asıl tehlike askeri düzenin bozulmasıdır. Bu tavrın neticesi olarak cemiyetin 1909 kongresinde ordunun siyasetten tamamen ayrılması görüşü kabul edilmemiştir (Birinci, 2001:146).

31 Mart İsyanı sonrasında Meşrutiyet'i korumak gibi bir gerekçe ile ordu yine İttihat-Terakki Cemiyeti'nin yanında ve onun adına siyasi hayatta hakemlik görevini üstlenmiştir. Ancak 31 Mart İsyanı'ndan sonra yerli ve yabancı gazetelerde Hareket Ordusu ile İttihat-Terakki'nin ortak hareketi hakkında çıkan haberler üzerine Hareket Ordusu Kumandanı Mahmud Şevket Paşa resmi bir beyanname ile bu gibi görüşlerin doğru olmadığını, kumandan ve subaylardan hiç kimsenin bir cemiyete ve siyasi partiye mensup olmadığına dair açıklama yapmak zorunda kalmıştır (Musavver Muhit, 1325:2-24).

Farklı bir açıdan ordu cemiyet ilişkisini değerlendirdiğimizde Hareket Ordusu'nun aslında İttihat-Terakki Cemiyeti ile aynı çizgide olduğunu görmekteyiz. Çünkü Hareket Ordusu'nun ruhunu mektepli genç subaylar oluşturmaktadır. İttihat-Terakki'de bu genç subayların siyasi teşkilatı konumundadır. 31 Mart İsyanı İttihat-Terakki Cemiyeti'ne karşı düzenlenmiş bir hareket olduğu kabul edildiği için isyanı açığı kapatmak için İttihat-Terakki milletvekillerinin, nezaretlerin siyasi müsteşarları olarak hükümet toplantılarına katılmalarını teklif edilmişti. Ancak Mahmud Şevket Paşa'nın teklife karşı çıkması ve kendine yakın milletvekillerine bu yönde telkinlerde bulunmuş olması, İttihat-Terakki Cemiyeti'nin sivil üyeleri ile Mahmud Şevket Paşa'nın nezdinde asker üyeler arasında ikilik olarak yorumlanmıştır (Akşin, 2015:301).

Ayrıca 31 Mart İsyanı'nı bastırmak ve Meşrutiyet'i korumak için İttihat-Terakki Cemiyeti'nin merkezinin bulunduğu Selanik'ten yola çıkan Hareket Ordusu'nda, İstanbul'a girmeden önce gerçekleşen kumandan değişikliğinin bazı siyasal nedenler doğrultusunda gerçekleştiğini söyleyebiliriz. Mahmud Şevket Paşa, Padişah II. Abdülhamid döneminde yetişmiş subaylardandı ve II. Abdülhamid tarafından takdir görmesi meslek hayatında başarılı olmasına olanak

sağlamıştır. Bundan dolayı Hüseyin Hüsnü Paşa yerine Hareket Ordusu'na Mahmud Şevket Paşa'nın kumanda etmesi Padişah II. Abdülhamid tarafından olumlu karşılanacak ve Hareket Ordusu'na bir girişimde bulunmayacaktı. Ayrıca Hareket Ordusu'nun, İttihat-Terakki Cemiyeti ile herhangi bir ilgisinin olmadığını açıklamasından sonra İttihat-Terakki'nin önemli isimlerinden olan Rahmi Bey'in damadı olan Hüseyin Hüsnü Paşa'nın, Hareket Ordusu'nun başında olması farklı yorumlara sebep olabilirdi (Akşin, 2015:304). Yapılan tüm tartışmalar yorumlar ve açıklamalar sonunda Mahmud Şevket Paşa'nın sıkıyönetim ilan etmesi ve tahttan indirilmiş Padişah II. Abdülhamid'in İstanbul'da kalmasına izin vermeyerek Selanik'e göndermesi ordunun ülke yönetimine el koyduğunun (askeri darbe) göstergesi olmuştur.

4. 31 MART İSYANI SONRASI II. ABDÜLHAMİD ALGISI

4.1. II. Abdülhamid'in Tahttan İndirilişi

31 Mart İsyanı ilk haber alındığında genel düşünce, isyan II. Abdülhamid'in, Meşrutiyet'e karşı gerçekleştirdiği bir hareket şeklinde yorumlanmıştır. Bu yorumun yapılmasının sebebi ise isyan eden askerlerin, İttihat-Terakki üyelerine karşı olumsuz davranışları ve II. Abdülhamid'e karşı herhangi olumsuz bir davranış sergilenmemiş olmasıdır (Birinci, 2002:358).

Hareket Ordusu'nun, İstanbul'a girdiği (24 Nisan 1909 / 11 Nisan 1325) Cumartesi akşamı Yıldız Sarayı Hareket Ordusu birlikleri tarafından kuşatılmıştır. (Aksun, 2010:559). Yıldız Sarayı'nın kuşatılması öncesinde Rus Büyükelçisi gelerek, Rusya'nın asker göndererek yardım edebileceğini Padişah II. Abdülhamid'e iletmiştir. Rusya tarafından yapılan bu teklif padişah tarafından kabul edilmemiştir (Osmanoğlu, 2007: 145). Kuşatma altındaki Yıldız Sarayı'nda yaşananları Ayşe Sultan şöyle anlatmaktadır. Osmanoğlu (2007:146)'a göre:

“Saray büyük bir korku ve hakiki bir karanlık içindeydi, Elektrikle havagazları sönmüş sular bile kesilmişti... Etrafımız abluka içindeydi. Arada silahlar atılıyor, sarayın bahçesine kurşunlar düşüyordu. Bu sesler bizi iliklerimize kadar titretiyordu. Sığınağımız Allah'tı, küçük yaştan beri sarayın eskilerinden dinlediğimiz Sultan Abdülaziz'in hal'i ve katli bu müdhiş felaket, dimağlarımızda yer etmişti... Bütün bu hallere rağmen aramızda en metin olan yine babamızdı. Sükün ve vakaarımı asla terketmeyerek büyük bir tevekkülle küçük salondaki masasında oturuyordu” (Osmanoğlu, 2007: 146).

II. Abdülhamid'in, ikazları doğrultusunda saray muhafız askerlerinin büyük bir bölümü teslim olmuş, kalanlar Anadolu yakasına kaçmıştır. Yıldız Sarayı'nda subaylarla beraber otuz asker kalmıştır, bu askerler de bekçilik yapmaktadır. Hareket Ordusu'nun, sarayı kuşatmakla görevlendirdiği Şevket Turgut Paşa ise saray içerisinde birkaç bin asker bulunduğunu düşündüğü için kuşatma için topları dahi hazırlatmıştır (Aksun, 2010:559).

Kuşatma altındaki sarayda endişeli bekleyiş sürerken, 27 Nisan 1909 tarihinde Ayasofya'daki meclis binasında yapılan toplantıda, 31 Mart İsyanı'nın, Meşrutiyet yönetimine karşı yapılan bir darbe olduğunu belirten, vilayetlerden Babıali'ye ve meclise gönderilen telgraflar okunuyordu (Karal, 1999:103). II. Abdülhamid'in tahttan indirildiğini ve hutbelerde adının geçmeyeceğini yazan

telgrafların okunmasından sonra sıra Ayastefanos'da, Meclis-i' Milli'nin ilk gündem maddesi olan ve o sırada Hareket Ordusu Komutanı Mahmud Şevket Paşa tarafından şimdi zamanı değil diyerek kabul etmediği, Padişah II. Abdülhamid'in tahtan indirilmesine gelmiştir (Bayar, 1966:363-364).

Uzun zamandır birçok kişi tarafından arzulanan, Padişah II. Abdülhamid'in tahtan indirilmesi hakkında mecliste yapılan görüşmeler sırasında, II. Abdülhamid, 31 Mart İsyanı'ndan sorumlu tutulmakta, Anayasa'yı koruyacağına yemin ettiği halde, isyan sırasında bu yeminini tutmadığı gibi isyancılara para yardımıyla bulunmakla suçlanmaktadır (Kartal, 1999:103).

Meclis kürsüsünden Gazi Ahmet Muhtar Paşa, millet ve memleketin selameti için II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesini teklif etmiştir. Ancak Osmanlı Devleti'nin Anayasa hükümlerince ve bir Müslüman devleti olması nedeni ile bu konuda bir fetva verilmesi gerekiyordu. Fetvanın hazırlanması için Şeyhülislam Mehmet Ziyaettin Efendi ve Fetva Emni Hacı Nuri Efendi Meclis'e getirilmiş ve Hükümet üyeleri, Mebus ve Ayan Meclis Başkanları ile birlikte fetva metni hazırlanmıştır. Fetva ile padişahın tahtan indirilmesini doğru bulmayan, Fetva Emni H. Nuri Efendi, Padişah'ın tahttan vazgeçmesinin daha doğru olacağını belirtmiş ancak meclis bu görüşü kabul etmemiştir (Kartal, 1999:104). Şayet, II. Abdülhamid'e tahtan vazgeçmesi için böyle bir teklif yapılmış olsa tepkisi ne olurdu bilinmez ancak şu sözleri fikir yürütmemizi sağlayabilir:

“Ben Saltanattan vazgeçmeyeceğim. Bu 31 Mart olayını bana isnad ediyorlar. Bunu hiçbir yönden kabul etmem ve sorumluluğunun ve lekesinin benim üstümde kalmasına razı olamam. Bir komisyon mu yoksa bir yüksek divan mı kurulur. Her ne suretle olursa olsun tahkikat yapılsın. Bunu yapanlar meydana çıkarılsın, işte bu şartlarla ben Saltanattan vazgeçerim.” (Aksun, 2010:566-567).

II. Abdülhamid'i Osmanlı Tahtından indirecek olan fetva düzenlenip, Şeyhülislam imzası ile meclis'e gönderilmiştir. Osmanlı Devleti'ni otuz üç yıl yöneten Padişah II. Abdülhamid'in hal'li için verilen fetva metni şöyledir:

“Suâl: İmâmü'l-Müslimîn olan Zeyd, bâzı mesâil-i mühimme-i şer'iyeyi kütüb-i şer'iyeden tay ve ihrâk ve kütüb-i mezkûreyi men'ü hark u ihrâk ve beytülmalde tebzir ü israfıla mesâğ-ı şer'i hilâfında tasarruf ve bilâ sebeb-i şer'i katl ü habs tagrib-i raiyye vesâir günâ mezâlimi itiyâd eyledikten sonra salâha rücû' etmek üzere ahd ü kâsem etmişken yemîninde hânis olarak emvâl ve umûr-ı müslimîni bi'l-küllîye muhtel kılacak fine-i azîme ihdâsında ısrar ve mukaatele ikâa etmekle menea-i müslimîn Zeyd-i mezbûrun tegallübünü izâle ettiklerinde bilad-ı

islâmiyenin cevânib-i kesîresinden mezbûru mahlû tanıdıklarına dâir ahbâr-ı mütevâliye vürûd edip mezbûrun bekaasında zarar muhakkak ve zevâlinda salâh melhûz olmağın Zeyd-i mezbûra imâmet ve saltanattan ferâgat teklif etmek veya hal eylemek suretlerinden hangisi erbâb-ı hall ü akd ve evliyâ-yı umûr tarafından ercâh görülürse icrâsı vâcib olur mu?

El-cevâb: Olur.

Ketebehü'l-Fakîr, es-Seyyid

Mehmed Ziyâeddin, ûfiye anhu ” (Aksun, 2010:566-567).

Bu fetva ile meclis 27 Nisan 1909’da Padişah II. Abdülhamit’in Osmanlı tahtından indirilmesini kararlaştırmıştır (Kartal, 1999:103-104).

II. Abdülhamid’i tahtan indiren bu fetvanın, 31 Mart ayaklanması ile ilgili suçlamaları siyasi nitelikte olduğu için Abdülhamid de bir vatandaş olarak anayasanın teminatı altındadır. Üstelik yine bu Anayasaya göre sorumsuzdur. Vatana hıyanet ettiği iddiasının da normal yargı makamlarınca araştırılıp suçunun ve cezasının tespit edilmesi gerekmektedir. Zaten kendisi de bunu talep etmiştir. Ancak böyle bir olayın Osmanlı Tarihi’nde örneği yoktu ve yargılama sonunda ve suçsuz olduğu anlaşıldığında durumunun ne olacağı belirsizdir (Kartal, 1999:1005).

Padişah II. Abdülhamid’i hal eden fetvanın mecliste kabul edildiği toplantıya, padişah tarafından yedi kez sadrazamlık makamına getirilen, Sait Paşa’nın başkanlık yapmış olması acı olduğu kadar ilginç bir tesadüftür. Sait Paşa, Meclis-i Mebusan kürsüsünden, II. Abdülhamid’in hal fetvasını okumuş ve mebuslara hitaben, *“Efendiler, bilinen nedenlerinden dolayı ve okunan fetva gereğince Sultan II. Abdülhamit’in saltanat tahtından ve Halifelikten düşürülmesine karar veriyor musunuz?”* sözleri üzerine mebuslar evet cevabı ile karar alınmıştır. Sait Paşa, II. Abdülhamid’in tahtan indirilmesiyle boşalmış olan tahta, Anayasa gereğince padişah adayı Şehzade Mehmet Reşat Efendi’nin çıkmasını oylamaya sunmuştur. Mebuslar yüksek sesle *“Yaşasın Padişahımız Sultan Mehmet Han Hamiş”* demek suretiyle yeni padişahı selamlamışlardır (Kartal, 1999:106).

Meclis-i Mebusan’ın hal kararını II. Abdülhamid’e bildirmek için oluşturulan heyette, Ayan üyesi Arif Hikmet Paşa ile Ermeni Katolik Cemaati’nden Aram Efendi, mebuslardan da Draç mebuslarından Esat Paşa ile

Selanik Yahudi Cemaati'nden Karasu Efendi bulunuyordu. Heyette ulema sınıfından birinin bulunmayışının sebebi, ulema sınıfına ait hakkın artık Meclis-i Mebusan'a geçmiş olmasıdır. Heyette Ermeni ve Yahudi üyelerine yer verilmiş olması ise II. Meşrutiyet İlanı ve 31 Mart İsyanı'nın bastırılması sırasında oluşturulmaya çalışılan, Osmanlı Birliğinin (İttihad-ı Anasır) devam ettiğini göstermek gayesi taşımaktadır (Karal, 1999:106).

II. Abdülhamid'e hal edildiği, sıra dışı bir şekilde bildirilmiştir (Aksun, 2010:572). Padişah, taht değişikliğini bildiren topları duyunca, hal edildiğini anlamıştır (Karal, 1999:107). Top atışları yapılırken, sarayın bahçesinde bulunan, Hürriyet Kahramanı Enver Bey, Saray Başkatibi'ne *“evet top sesleri Abdülhamid'in sonudur. Bir heyula geliş ve artık tarih sahnesinden silinmiştir”* (Aydemir, 1981:156) diyerek durumdan duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir. Top sesleri Hareket Ordusu adına verilen sözlerin ihlal edildiğini göstermektedir. (Aksun, 2010:572). Yıldız Sarayı'na gelen heyeti, II. Abdülhamid kabul etmiştir. Oluşturulan heyete, Ayan üyesi Arif Hikmet Paşa ile Ermeni Katolik Cemaati'nden Aram Efendi, mebuslardan da Draç mebuslarından Esat Paşa ile Selanik Yahudi Cemaati'nden Karasu Efendi (Karal, 1999:107) ve İstanbul Emniyet Müdürü Galip Bey katılmıştır (Aksun, 2010:572).

Esat Paşa tahtan indirilen Padişah'ı selamladıktan sonra *“Biz Mebuslar Meclisi tarafından geliyoruz, fetva var, millet sizi tahttan indirdi. Amma hayatınız emindir”* diyerek, tahttan indirildiğini arz etmiştir. II. Abdülhamid, sakinliğini koruyarak şunları söyleyerek:

-Bu işi ben yapmadım. Sebep olanları millet arasın bulsun. Ben milletimin iyiliği için çok çalıştım. Hepsi mahvoldu. Hepsinin üstüne sünger çekildi. Kaderim böyle imiş sebep olanları varsın millet bulsun, yalnız bir ricam var o da hayatımın Çırağan Sarayı'nda muhafaza edilmesidir... Zaten ben yorulmuş idim. Hiçbir şey istemem, hiçbir şeye karışmam, milletten bunu rica ederim.” (Osmanoğlu, 2007:151).

İstanbul'da kalmak isteğini belirtmiştir. Heyet buna yetkisi bulunmadığını ve görevinin sona ermiş bulunduğunu söyleyerek, Yıldız Sarayı'ndan ayrılmıştır. II. Abdülhamid gelen heyet hakkında şu yorum da bulunmuştur:

“Milletim namına otuz üç senelik hizmetimin mükâfatı, memlekete ve milletime düşman olduklarına şüphe etmediğim bu adamlar tarafından hal'imın tebliği oldu. Zarar yok. Milletim masumdur. Bunları tertip edenler şahsi düşmanlarımdır. Bir gün elbette hakikat tecelli eder” (Osmanoğlu, 2007:151).

Osmanlı tahtından indirilmiş Padişah II. Abdülhamid'in Çırağan Saray'ında kalma isteğinin kabul edilmeyerek ve Selanik'e götürülme kararı Osmanlı tarihine baktığımızda sıra dışı bir olaydır. Halk ve asker arasında, II. Abdülhamid'e karşı büyük bir bağlılık ve muhabbetin olması, İttihat-Terakki Cemiyeti'ni endişelendirdiği için İstanbul'da kalmasına izin verilmemiştir Sürgün yeri olarak Selanik'in seçilmiş olması da cemiyetin en güçlü olduğu şehir olmasından kaynaklanmaktadır. (Aksun, 2010:575).

Tahtan indirilen II. Abdülhamid'nin görülen lüzum üzerine Selanik'e gönderileceği ve güvenliği için tüm tedbirlerin alınması için emir verildiği Hareket Ordusu tarafından kendisine bildirilmiştir (BEO,1327:265476).

Hüseyin Hüsnü Paşa (Hareket Ordusu İlk Kumandanı), Fethi Bey ve Galip Bey, gece yarısı, Yıldız Sarayı'na gelerek, II. Abdülhamid'e Selanik'e götürüleceğini hazırlanması gerektiğini iletmışlerdir. II. Abdülhamid'in, öldürüleceği endişesi ile Selanik'e gitmek istemediğini söylemesi üzerine oluşan huzursuz ortam, askerlerin harem kapısından yukarıya çıkmaya başlaması ile daha da gerginleşmiştir.

Tam bu sırada, Emniyet Müdürü Galip Bey; *"Koskoca şanlı bir ordu sizin hayatınızı temin ediyor. Bu konudaki karar kesindir... Fakat bu teminatı İstanbul'da kalırsanız veremiyor, sorumluluk kabul etmeyiz"* diyerek kararın kesin olduğunu belirtmiştir. II. Abdülhamid başka çıkar yol olmadığını anlayınca, Selanik'e gitmeyi kabul etmek zorunda kalmıştır. Can güvenliğinin tehlikede tehdidi ile II. Abdülhamid, ailesi ve yakın çevresinden yirmi dört kişi, şahsı eşyalarını almalarına izin verilmeden, arabalara bindirilmiştir. Ailesini beraberinde götürmesine dahi ısrarı sonucunda izin verilmiştir. Sirkeci Garına getirilen padişah ve beraberindekiler, 27/28 Nisan 1909 günü, gece saat birde özel bir trenle Selanik'e doğru yola çıkmıştır. Ayşe Sultan'ın aktardığına göre *"bazı istasyonlarda nümayişler yapılmış ve bir defasında taş da atılmıştır"*. Tahttan hal kararı ile indirilen II. Abdülhamid'i taşıyan tren Selanik'e varmadan durdurulmuş ve arabalara bindirilen padişah ve beraberindekiler yatsı vakti Alatini Köşkü'ne götürülmüştür. II. Abdülhamid'in yanında dört kadın efendi, şehzade Abdurrahim ve Abid Efendi, Ayşe, Şadiye, Refika Sultan ve bazı sadık hizmetlileri bulunmaktadır (Aksun, 2010:576).

Böylece II. Abdülhamid Dönemi, Osmanlı Tarihi'nde sonuçlarıyla bir dönüm noktası olan 31 Mart İsyanı'ndan on beş gün sonra kapanmıştır (Karal, 1999:108). Padişah II. Abdülhamid'in, İstanbul'da kalmasına müsaade edilmemesinin sebebi, can güvenliği hakkında teminat verilemeyeceği olarak açıklanmıştır. (Aksun, 2010:576).

Yaşanan bu hal olayını sadece II. Abdülhamid'in tahtan indirilişi, saltanatının sonlandırılması olarak değerlendirmek yanlış olur. Bu aynı zamanda Osmanlı Devlet siyasetinden “*geleneksel*” olanın kaldırılması (Alkan, 2013:144), otuz üç yıllık siyaset bilgi birikiminin Osmanlı Tarihi'nden çekilmesidir (Birinci, 2002:358). Ayrıca, İttihat-Terakki Cemiyeti'nin, meclisteki mevcut sayısını ve ordunun desteği ile sahip olduğu gücü zayıflatacak tek otorite, II. Abdülhamid ortadan kaldırılmıştır. Siyaset hayatından ve devlet yönetiminden uzaklaştırılmış olan, II. Abdülhamid, Osmanlı tahtında kaldığı dönem boyunca yaptığı ve yapmadığı birçok konu hakkında eleştirilmiştir. Osmanlı Tarihi'nde derin izler bırakan II. Abdülhamid, kendinden sonraki dönemlerde de adından çokça söz edilen bir padişah olarak tarihteki yerini korumaktadır.

4.2. Yıldız Yağması

Yıldız Sarayı'ndan, II. Abdülhamid ayrıldıktan sonra sarayda olanlar hakkında Ahmet Refik, müterakede yazdığı kitabında “*31 Mart'ta hiçbir cürmü olmadığı halde hal edilen, sarayı Resne kahramanları tarafından yağma ve taraç olunan Abdülhamid'in elim vaziyeti*” diyerek yıldız sarayında yaşanan yağmadan bahsetmektedir (Aksun, 2010:576).

Hareket Ordusu'nun, Yıldız Sarayı'nı teslim aldıktan sonra, Yıldız'da yaşananlar Yıldız Yağması olarak nitelendirilmiştir (Turan, 2003:87).

Hareket Ordusu askerleri, Yıldız Sarayı'nda, II. Abdülhamid'in hazinesinin yerini öğrenmek için, Cevher Ağa'yı konuşturmaya çalışmış amaçlarına ulaşmak için şiddet kullanmışlar cevap alamayınca canına kıymışlardır. Sonra ikinci musahip, Nadir Ağa'yı ölümle tehdit ederek hazinenin yerini öğrenmişlerdir. Hazine dışında Cevher Ağa'nın hesaplarını ve tüm mal varlığını ele geçirmişlerdir (Türkmen,1999:432).

Yıldız Sarayı'nda, padişahın mal varlığı, Hareket Ordusu tarafından ele geçirilmiştir. Bu mal varlığının, 596.687 lira değerinde para ve gayri menkuller, 315.922 lira değerinde mücevher, 329.844 lira değerinde emlak ve arazi geliri, Yıldız'da ve Rayş (Reich) Bankası'ndaki 2 milyon değerinde hisse senedi ve farklı yerlerde emlaklardan oluştuğu söylenmiştir. Yıldız'da jurnallere de ulaşılmış, incelenmeleri düşünülmüş ancak vazgeçilerek, İttihat-Terakki tarafından yakılmıştır (Kara, 1999:112-113).

Yıldız yağmasını, II. Abdülhamid'in sürgün edilmesinden sonra İttihat Terakki'nin, Yıldız hazinelerini ele geçirmek için düzenlendiği iddia edilmiş, Bulgar komitesi Sandanski'nin de bu yağmaya ortak olduğu savunulmuştur (Birinci, 2002:358). Yıldız yağmasının aldığı vaziyet, 31 Mart İsyanı'na sebep olarak bile gösterilmiştir (Turan, 2003:87). Padişah sürgün edildikten sonra satışa çıkarılan Yıldız eşyalarının değerinin çok altında rakamlarla satışa çıkarılması yağma olarak adlandırılmıştır. Bazı İttihat-Terakki üyelerinin, Yıldız'da yağmacılık yaptıkları da iddia edilmiştir (Birinci, 2002:358).

Bu konu hakkında farklı yorumlar yapılmaktadır. Ancak II. Abdülhamid'in tahttan indirilerek Selanik'e gönderilmesi sonrasında mal varlığına el konulduğu bilinmektedir. Osmanlı tahtından indirilip Selanik'e gönderilen II. Abdülhamid, isyan sonrası basın ve edebi eserler kullanılarak ağır bir şekilde eleştirilmiştir. Yapılan eleştirilerde II. Abdülhamid başta 31 Mart İsyanı olmak üzere yaşanan tüm olumsuzluklardan sorumlu tutulmuştur.

4.3. İttihat-Terakki, Babıali ve II. Abdülhamid

II. Meşrutiyet'le birlikte Osmanlı Devleti'nin yönetiminde siyasi gücü elinde tutan üç merkez ortaya çıkmıştı. Babıali, II. Abdülhamid (Yıldız Sarayı) ve İttihat-Terakki Cemiyeti arasındaki bu siyasi güç paylaşımı aralarında gizli fakat çok ciddi bir iktidar mücadelesini başlatmıştır. Diğer taraftan bu iktidar mücadelesinde tarafların her birinin güçlü ve zayıf yönleri bulunmaktadır.

II. Meşrutiyet'i ilan ettirmekle başarı elde eden İttihat-Terakki Cemiyeti, gücünü bu başarıdan ve teşkilatından almaktadır. Aynı zamanda kadrosunun hem sivil hem de askerlerden oluşması cemiyetin güçlü taraflarından biridir. Zayıf tarafları arasında ise II. Abdülhamid'i tahttan indirme cesareti gösteremeyiş ve

iktidarda görev yapacak lider kadrosunun ve düzenli bir programının bulunmaması yer almaktadır. II. Abdülhamid ve Babıali bu durumu kendi güçlerini artırmak için kullanmıştır. (Kodaman, 2002: 345).

II. Meşrutiyet ilanı sonrasında II. Abdülhamid tahtta kalarak ve gücünü korumuştur. Kanun-i Esasi padişaha önemli yetkiler tanıyordu. II. Abdülhamid bu yetkileri siyasi tecrübesiyle birleştirerek yetkileri elinde tutuyordu. Diğer taraftan halk ve askerın Kanun-i Esasi'nin yürürlüğe koyulmasını padişahın lütfu olarak görmesi II. Abdülhamid'in iktidardaki gücünü artırmıştır. Ayrıca hükümetin başında II. Abdülhamid'in atadığı Sait ve Kamil Paşalar görev yapmaktadır. II. Abdülhamid'in zayıf tarafı olarak güvenebileceği ve kullanabileceği askeri bir güce sahip olmayışı gösterilebilir (Kodaman, 2002: 344).

II. Meşrutiyet'le ortaya çıkan siyasi üç güç merkezinden biri olan Babıali'nin, Kanun-i Esasi'nin verdiği yetki ile siyasi gücü artmış olsa da İttihat-Terakki Cemiyeti ile II. Abdülhamid arasındaki mücadeleden dolayı arka planda kalmıştır. Kimi zaman II. Abdülhamid'in yanında kimi zaman İttihat-Terakki'nin yanında yer alarak siyasi gücünü kullanmaya çalışmıştır ancak gerçek gücünü tam olarak kullanamamıştır. 1912'te Babıali baskısıyla da tamamen İttihat-Terakki Cemiyeti'nin kontrolüne girmiştir (Kodaman, 2002:345-346). II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesinden sonra İttihat-Terakki Cemiyeti üyeleri aracılığıyla, Tevfik Paşa hükümetine müdahale etmeyi sürdürerek doğrudan yönetimde söz sahibi olmak için harekete geçmiştir. Cemiyet amacına ulaşmak için Tevfik Paşa Hükümeti'nde Dahiliye Nazırı olarak görev alan Avlonyalı Ferid Paşa'nın istifa etmesini sağlamış yerine Talat Bey'i Dahiliye Nazırı yapmıştır. İttihat-Terakki Cemiyeti bu nazır değişimi sonunda Osmanlı Devlet idaresinde fiilen yer almaya başlamıştır (Danışmend, 1972:381). İttihat-Terakki'nin bu müdahaleleri hükümetin Meşrutiyet'e uygun bir şekilde kurulmadığı yönünde yorumlara sebep olmuştur. Hatta bazı vilayet memurlarının bağlı oldukları nezaretleri dinlemedikleri bu durumun devlet işlerini aksattığı belirtmiş ayrıca Meclis-i Mebusan tarafından Tevfik Paşa Hükümeti'ne güvenoyu verilmesi veya verilmemesinin ertelenmesi üzerine hükümet istifa kararı almıştır (BOA.MV.,1909: 127-9). II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesiyle Osmanlı tahtına çıkarılan Padişah V. Mehmed Reşad için düzenlenen Biât töreninden sonra

Tevfik Paşa yeni padişaha hükümetinin istifasını sunduğunda da V. Mehmed Reşad “Biraderime on dört sene hizmet ettiniz; bana da bir sene olsun hizmet eylemez misiniz” diyerek görevine devam etmesini istemiştir (Türkgeldi, 1987:35). Tevfik Paşa’nın bu teklifi kabul etmesi üzerine 2 Mayıs 1909’da Padişah V. Mehmed Reşad’ın kendisini yeniden sadrazamlığa atadığı hakkındaki sadaret hatt-ı hümayunu ilan edilmiştir. Tevfik Paşa, kuracağı yeni hükümet hakkında Ahmet Rıza Bey’le görüşerek nazır atamalarını kararlaştırmıştır. Dahiliye Nezaretine önceki Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa, Harbiye Nezaretine II. Ordu kumandanı Salih Paşa, Adliye Nezaretine Milletvekili Hayri Bey, Bahriye Nezaretine Topçu Rıza Paşa, Maliye Nezaretine Milletvekili Cavid Bey atanmıştır. Ancak İttihat-Terakki merkez heyeti atamaların bilgileri dışında yapılmasını kabul etmemiş ve Hayri ve Cavid Beylerin nazırlık görevlerinden istifa etmelerini sağlamıştır. Hüseyin Hilmi Paşa ise Dahiliye Nezareti görevini yürütemeyeceğini açıklamıştır (Türkgeldi, 1987: 38-39). İttihat-Terakki Cemiyeti’nin müdahalelerine rağmen kurulan ikinci Tevfik Paşa Hükümeti’nin siyasi hayatı ancak dört gün olmuştur (BOA.DUİT, 1909:8-4).

31 Mart İsyanı’nın etkilerini ve eserlerini ortadan kaldırmak isteyen İttihat-Terakki, Sadrazam Tevfik Paşa yerine Hüseyin Hilmi Paşa’nın sadrazamlığa getirilmesini istemektedir (İrtem, 2004:26). İsyân sonrasında devam eden iktidar mücadelesini İttihat-Terakki Cemiyeti kazanmıştır. 31 Mart İsyanı’nın bastırılması sırasında ordunun desteği ile tekrar elde ettiği siyasi gücü ilerleyen günlerde daha da artırmıştır. Diyebiliriz ki 31 Mart İsyanı sonrasında, II. Meşrutiyet’in ortaya çıkardığı üç siyasi güç merkezinden biri olan II. Abdülhamid siyasi gücünün yanında Osmanlı tahtını ve İslam Halifesi ünvanını kaybetmiştir. Babıali’nin ise tam anlamıyla kullanamadığı siyasi gücü iyice zayıflamıştır.

4.4. Tiyatro ve Romanlarda Abdülhamid Algısı

31 Mart İsyanı sonrasında II. Abdülhamid’e karşı yapılan eleştiri ve suçlamalar edebiyat ve tiyatro eserleri aracılığıyla da yapılmıştır. II. Meşrutiyet’in ilanı ile birlikte oluşan hürriyet havasından cesaret alan yazarlar birçok tiyatro eseri ortaya koymuştur. Bu eserlerde önceki dönemi çok sert bir dille eleştirenlerin sayısı oldukça fazladır. Bu eleştirilerle, temelinde estetik olan sanat eserinin özellikleri kaybolma noktasına ulaşmaktadır. Tiyatro alanının yapılan

çalışmalarda adı öne çıkan Enver Töre yapmış olduğu tespitle bu dönem tiyatro eserlerinin özellikle II. Meşrutiyet'in ilanından sonra yazılanların amacının sanat yapmaktan ziyade “*devr -i sâbık*”tan intikam almak olduğunun altını çizmektedir (Töre, 2009:284). Bu dönem tiyatro eserleri hakkında Alemdar Yalçın'ın yorumu ise, “*Tiyatro bir sanat olarak kendi şahsiyetini devrinin siyasi karakterinin emrine vermiştir.*” (Yalçın, 1985:3) şeklindedir. Bu dönem tiyatro eserlerini inceleyen diğer bir isim olan İnci Enginün'e göre de dönemin diğer edebi eserlerinde olduğu gibi “*II. Meşrutiyet'ten sonra yazılan tiyatro eserlerinde de sanattan çok öğretim amacı güdülmektedir.*” (Enginün, 2006;711).

II. Meşrutiyet ilanı sonrasında II. Abdülhamid'e karşı verilen iktidar mücadelesinin tiyatroya yansısıyla piyeslerde dönemin padişahı ve İslam Halifesi II. Abdülhamid bütün yönleriyle sert bir şekilde eleştirilmektedir. Dönemin tiyatro eserleri, II. Abdülhamid'in tahta geçmesinin hemen öncesinden başlayarak iktidarı döneminde yaşanan önemli olayları ve kendisine karşı verilen iktidar mücadelelerini, Alâtini Köşkü'ndeki sürgün hayatını ele almıştır (Töre, 2009:303). II. Meşrutiyet'le birlikte matbuat sansürünün kalkmasıyla II. Abdülhamid eleştirisinin yapıldığı tiyatro sayısı 31 Mart İsyanı sonrasında oldukça artmıştır.

II. Abdülhamid, dönemin tiyatro piyeslerinde, sembol bir isim olarak da kullanılan’’ *Fehim Paşa*’’ üzerinden eleştirilmiştir (And,1971: 13). İttihat-Terakki taraftarlarının siyasi amaçlarla kaleme aldıkları bu muhalif piyeslerin sayısı, II. Abdülhamid'in 27 Nisan 1909'da tahttan indirilmesi akabinde oldukça artmış eleştirilerin niteliği ise düşmüştür. Ahmet Cevat Emre'nin, *Yıldızın Sonu* (1909), yazarı Fuad olan *Mesaibi İstibdattan Sansür Darbeleri* (1908), Abdullah Sami'nin, *Netice-i İstibdat* (1908), Ahmet Cevat Emre'nin, *Yıldızın Sonu* (1909) tiyatro piyeslerinde II. Abdülhamid, dolaylı olarak sembol isimlerle eleştirilirken 31 Mart İsyanı sonrası adı telaffuz edilerek eleştirilmeye başlanmıştır. Bunlar arasın da II. Abdülhamid'i, bir oyun kişisi olarak sahneye çıkaran piyeslerde bulunmaktadır.

Doktor Kamil'in Dönmez Yüz yahut Hürriyet Ordusu, Canlı Cenaze yahut Yıldızın Telaşları (1909), Ahmet Bahri'nin Gasb ve Nedamet ve Yine İhanet (1910), Abdülhamid Memduh ve Refik Nevzat'ın Abdülhamid ve Genç Türk Bir

Harem Ağası (1911), Moralizade Vassaf Kadri'nin Yıldız Faciaları (1911), Mehmed İhsan'ın, Hırs-ı Saltanat Yahud İntikam-ı Meşrû-ı Millet (1911), piyesleri bu türden tiyatro eserleridir. II. Meşrutiyet'in ilanı ile başlayıp Balkan savaşı öncesine kadar olan süreçte yazılan ve oynanan tiyatro piyeslerin yaklaşık üçte biri Abdülhamid'in kişiliğini ve dönemini ele almıştır.

II. Abdülhamid'in zayıf yönlerini öne çıkaran ve olumsuz birtakım özellikler ekleyerek bir bakıma İttihat-Terakki'nin propagandası niteliğinde sahnelenen bu tiyatro piyeslerinde, tiyatro sanatının edebi yönü siyasi mücadele için göz ardı edilmiştir. Tiyatro tekniği bakımından zayıf olan bu piyeslerin, yazarlarının ortak noktası İttihat -Terakki'ye yakın veya bu cemiyetin mensubu olmalarıdır. Bu dönemin yazarlarından Doktor Kâmil Bey, İttihat-Terakki Cemiyeti'ne üye bir yüzbaşıdır (Tunçel, 2019:209-210).

Bu piyesler de II. Abdülhamid, korkuları ve takıntıları olan, sıra dışı kıyafetli, batıl inançlı, alkol, zevk-sefa düşkünü, milletvekillerini birbirine düşürerek onları idare eden, acımasız, adaletsiz, cahil, saltanatı elde edebilmek için hileye başvurmuş, halkı fakirleştiren bir yöneticidir.

Abdülhamid ve döneminin eleştirildiği piyesler arasında yer alan “*Yıldızın Sonu*” piyesi, 31 Mart İsyanı'nı ve Padişah II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesini konu alır. Yazar, eserin kapağına yazdığı “*Hadisat-ı irticaîyyeyi ve Abdülhamid'in hal'ini musavverdir.*” cümlesiyle eserin içeriğine vurgu yapar (Tan, 2014:159). Piyesde Padişah II. Abdülhamid ile İttihat-Terakki Cemiyeti arasındaki iktidar mücadelesi ele alınmış ve yönetimin askerleri ve halkı isyana teşvik etmek için para ve makam verdiği, gazeteler aracılığıyla propaganda yaptığı, jurnallerle karşıtları hakkında bilgi topladığı anlatılmaktadır. Buna karşın İttihat-Terakki Cemiyeti mensupları, kendilerinin de gönüllü olarak katıldığı orduyla İstanbul'da isyan çıkaranların üzerine yürümeyi ve çetin mücadeleler sonucu elde edilen hürriyeti korumayı amaçlarlar. Nihayetinde amaçlarına, Meşrutiyet için tehlikeli gördükleri II. Abdülhamid'i tahttan indirerek ulaşırlar (Tan, 2014:160).

II. Abdülhamid ve yönetimine karşı İttihat-Terakki Cemiyeti tarafından verilen iktidar mücadelesinin ele alındığı tiyatro eserleri arasında yer alan, *Canlı*

Cenaze yahut Yıldız'da Meşrutiyet Telâşları, İstibdadın Vahşetleri yahut Bir Fedakârın Ölümü, Rüşvetle Mesned, Jön Türk, İstibdadın Son Günü yahut Zavallı

Valide ve Ali Haydar Efendi'nin, “*Nereye?*” adlı tiyatro eserlerinde, II. Abdülhamid ve yönetimine karşı İttihat-Terakki Cemiyeti tarafından verilen iktidar mücadelesi işlenmiştir. Ayrıca İttihat-Terakki'nin Meşrutiyet'in ilanı için verdiği mücadelenin hemen öncesindeki olaylara yer verilmiş ve Meşrutiyet'e büyük emekler sonunda ulaştıkları anlatılmıştır. (Tan, 2014:162-164).

Mehmed İhsan'ın, *Hırs-ı Saltanat yahut İntikâm-ı Meşrû-yı Millet* piyesi de 31 Mart İsyanı'nı hazırlayan sebepler ve sonrasında yaşananlardan Abdülhamid'i sorumlu tutan bir yorumla sahnelenmiştir. II. Abdülhamid'in kişilik olarak canlandırıldığı piyeste II. Meşrutiyet'in ilanının üzerinden yaklaşık dokuz ay geçmiştir ve Padişah II. Abdülhamid, önceki güçlü iktidarına kavuşmak için harekete geçer, hareketin liderliğini Şehzade, Cevher, Mustafa, Halil, Derviş Vahdeti, Ali Kemal ile İsmail Kemal yapmaktadır. Bunlar içinde özellikle Derviş Vahdeti karakteri piyeste öne çıkarılır. Askerlere para dağıtılarak çıkarılan isyan sırasında bazı önemli şahıslar (Hüseyin Cahit zannedilen Lazkiye Mebusu Arslan Bey gibi...) öldürülür İktidar mücadelesinin diğer tarafında yer alan İttihat-Terakki, gönüllü Meşrutiyet taraftarlarının desteğini de alarak III. Ordu komutanı Mahmut Nedim Paşa isyanı bastırır ve Meşrutiyet kurtarılır. Piyesin sonunda II. Abdülhamid'in otuz üç yıldır sürdürdüğü padişahlığı sonlanır. Böylece II. Meşrutiyet'i ilan ettiren hareket bir üst kademeye ulaşmış olur (Tan, 2014:186-188).

Dönmez Yüz yahut Hürriyet Ordusu piyesi, 31 Mart İsyanı ve sonrasında Padişah II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesini ele alır. Piyes içerik ve vermek istediği mesaj açısından *Hırs-ı Saltanat ve İntikâm-ı Meşrû-yı Millet ve Yıldızın Sonu*, piyesleriyle benzerlik göstermekle birlikte sahnelenen olayları destekleyecek fotoğraf, karikatür ve belgelere yer kullanılmıştır (Tan, 2014:204). Piyes, 10 Temmuz'da Meşrutiyet'i ilan etmek zorunda kalan II. Abdülhamid'in eski döneme duyduğu özlemle 31 Mart İsyanı'nı nasıl düzenlediği anlatır. Abdülhamid piyesin ilk sahnesinde kendisinin 10 Temmuz'da ilan ettiği Meşrutiyet'in “*milletin ağzına atılan kemik parçası*” olduğunu ve İttihat-Terakki'den hesap sorulma vaktinin geldiğini söyler. Piyeste ortaya koyulan II.

Abdülhamid, tablosu oldukça kötüdür, rüyalara itibar eden, batıl inançlara göre hareket eden, bazen akli dengesi yerinde olmayan zayıf bir idareci olarak gösterilir.

Ayrıca *Dönmez Yüz yahut Hürriyet Ordusu* piyesinde ortaya koyulan iktidar mücadelesinde birçok mücadele aracının kullanıldığı gösterilmektedir. Piyeste eski hafiyelerin tamamı asker ve hoca kıyafetleri giyer ve isyancıların arasına katılarak kışkırtıcı eylemler gerçekleştirirler. Piyeste Abdülhamid'in, İttihat-Terakki ile olan iktidar mücadelesinde kendisine sunulan jurnallere göre hareket ettiği ifade edilir ve piyeste pek çok jurnal örneği kullanılır. Piyeste II. Abdülhamid'in, bu iktidar mücadelesinde kendisine takılan "*Pinti Hamit*" lakabına rağmen Meşrutiyet'i yıkmak için para harcamaktan çekinmediği "*Ben parayı menus Meşrutiyet için esirgemem...*" dediği ifade edilmekte ve bu uğurda iki milyon lira harcandığı belirtilmektedir (Tan, 2014:204-207).

Piyeste, İttihat-Terakki Cemiyeti'nin tek mücadele aracı olarak, asker ve gönüllülerden oluşturulan ordunun 10 Temmuz'da elde edilen kazanımları kaybetmemek üzere İstanbul'un üzerine yürümesi gösterilir. Ordu büyük bir direnişle karşılaşmadan idareye hâkim olur ve II. Abdülhamid yerine Mehmet Reşat'ı tahtta çıkarır. Dönmez Yüz yahut Hürriyet Ordusu piyesi, sonunda 31 Mart İsyanı'nda yer alan bazı kişilerin idam edildikleri gösterilir (Tan, 2014:204-207).

Doktor Kâmil'in, *Dönmez Yüz Yahud Hürriyet Ordusu* adlı tiyatro piyesi daha önce yazdığı *Canlı Cenaze Yahud Yıldız'da Meşrutiyet Telaşları*'nın devamı niteliğindedir ve her iki tiyatro eserinde de 31 Mart İsyanı'nın II. Abdülhamid tarafından düzenlendiği vurgulanmıştır (Yalçın, 1985:144-147). Bu dönemde sahnelenen Ahmed Bahri'nin, *Gasb ve Nedamet ve Yine İhanet* adlı piyesinde ise, Abdülaziz'in tahtan indirilmesini, Sultan V. Murad'ın saltanat dönemini, Abdülhamid'in şehzade, padişahlık dönemlerini ve 31 Mart İsyanı'nı konu alan kapsamlı bir eserdir. Ayrıca piyeste Şehzade Abdülhamid'in saltanat mücadelesine özel bir önem verilmiştir.

II. Meşrutiyet'ten sonra yazılan tiyatro eserlerinin ortak noktası, II. Abdülhamid'in eski yönetim şekline olan özlemi doğrultusunda harekete geçtiği ve İttihat-Terakki Cemiyeti'ne karşı yaptığı iktidar mücadelesi doğrultusunda 31

Mart İsyanı'nı düzenlediği yönündeki inanıştır (Tunçel, 2019:224). Konuyla ilgili hemen hemen tüm piyeslerde, Padişah II. Abdülhamid'in millet menfaatini göz ardı eden ve her şeyden önce kendi menfaatini düşünen bir kişiliğe sahip olduğu özellikle vurgulanmaktadır. Zayıf bir tiyatro tekniğiyle yazılan tiyatro piyeslerinde tarihi gerçekler taraflı bir şekilde konu edilmiştir. Piyeler de Abdülhamid'in kişiliği, padişah olma süreci, 31 Mart olayları, çok tartışılmış ve olaylar II. Abdülhamid aleyhinde karara bağlanmıştır.

Padişah II. Abdülhamid ve yönetimi edebi eserler alanında tiyatro dışında roman ve şiire de konu olan ve eleştirilen bir dönem olmuştur. 31 Mart İsyani sonrasında tahttan indirilen padişah özellikle İttihat-Terakki mensubu ve taraftarı olan bazı isimler tarafından, intikam alma duygusuyla ve yeni çevrelerde yer edinme kaygısıyla kaleme alınmış sert bir şekilde eleştirilmiştir. İttihat-Terakki Cemiyeti'nin, hükümeti perde arkasından idare etmeye başladığı II. Meşrutiyet'ten sonra yazılan romanlarda “*devr -i sâbık*” olarak isimlendirilen II. Abdülhamid yönetimine karşı verilen mücadeleye rastlanır. Bu dönemde yazılan romanlarda, II. Abdülhamid doğrudan ya da dolaylı olarak sert bir şekilde eleştirilmektedir. 1908'den sonra edebi eserler, Türk edebiyat tarihinin hiçbir döneminde olmadığı kadar siyasi olaylarla ilgilidir. II. Meşrutiyet'in ilanı sonrasında yazılan romanların önemli özelliklerinden biri de II. Abdülhamid'e karşı verilen iktidar mücadelesidir ve 1908 yılı bu konuda da bir dönüm noktasıdır. Bu yıldan itibaren özellikle birkaç yıl içinde “*devr-i sâbık*” hakkında çok fazla roman yazılmıştır. Bu romanların yazarlarının büyük bir kısmının ismi daha önce edebiyat alanında duyulmamıştır. Yazarlar, eserlerinde anlattıkları mücadelenin bir tarafı gibi duruş sergileyerek, olumsuz gördükleri tarafa eserlerinde en ağır hakaretleri yapmaktan kaçınmazlar ve padişahlık makamına gösterilen saygı ortadan kalkmış gibidir.

II. Meşrutiyet sonrası romanlarda oldukça fazla işlenen Padişah II. Abdülhamid dönemi, 31 Mart İsyani ve isyan sonrasında padişahın tahtan indirilmesi konuları, zaman içerisinde ve dönemin siyasi gelişmeleri doğrultusunda farklı bakış açılarıyla kaleme alınmıştır. II. Abdülhamid'i eleştiren romanlarda İttihat-Terakki Cemiyeti yanlısı bir yaklaşımla, Hareket Ordusu'nun İstanbul'a gelişi ve 31 Mart İsyani'nin bastırılması coşku sevinçle anlatılmaktadır

II. Abdülhamid isyanının sorumlusu olarak gösterilmektedir. Padişah II. Abdülhamid yanlısı romanlarda ise padişahı tahttan indirenlerin dış güçlerle işbirliği yaparak, ülkenin geleceğini tehlikeye düşürdükleri anlatılmaktadır. Cumhuriyet'in ilanı sonrasında Türk siyasetinin çok partili döneme geçişi ile birlikte yazılan romanlar ise II. Abdülhamid yanlısı bir tutumla kaleme alınmıştır (Akpınar,2015:165).

II. Abdülhamid'i ve dönemini eleştiren roman yazarlardan biri olan Fazlı Necip, ‘‘*Külhani Edipler*’’ (1930) adlı romanında, Padişah II. Abdülhamid'in ülkeyi istibdat ile yönettiğini ve hürriyet isteyenlere karşı olduğunu ifade etmiştir. Yazar romanda İttihat-Terakki'ye karşı yapılmış bir isyan olarak anlattığı, 31 Mart İsyanı'nın çıkması muhtemel bir olay olduğunu ve saray tarafından desteklendiğini vurgulamıştır:

“İstanbul da her gün yeni bir fırka ve gazete çıkıyordu. Fırkalar gazeteleri ile biri birine hücum ederek gürültüler koparıyor, heyecanlar tevlit ediyorlardı. İstanbul kibar muhitinde zevk ve eğlence namına hiçbir şey kalmamıştı. Saray mensuplarının parmağı ile İttihadi Terakki kuvvetine karşı bir darbe hazırlanıyor, her gün bir başkası türeyen fırkalar gizli gizli dağıtılan altınlarla, ihtiras, endişe, hücum, müdafaa cereyanları çarpışarak müthiş gürültüler yapıyordu” (Necip,1930:224).

II. Abdülhamid'i sert bir şekilde eleştiren ve hakkında olumsuz bir algı oluşturan yazarlardan Zeki Mesud Alsan'da 1943 yılında yazdığı ‘‘*Mustafa'nın Romanı-Hürriyet Pervanesi*’’ adlı romanında 31 Mart İsyanı'nı İttihat-Terakki yanlısı bir tutumla değerlendirerek, 31 Mart İsyanı'nın kesinlikle İttihat-Terakki Cemiyeti'ne karşı düzenlendiğini ifade etmektedir. Romandaki ‘‘*Yıldız'dakini kapana sokmak*’’ tabiri yazarın II. Abdülhamid'e karşı nefretini ortaya koymaktadır. (Alsan, 2006:200). 1909 yılında tahttan indirilen II. Abdülhamid için romanlarda çizilen olumsuz imaj Cumhuriyet'in ilanı sonrasında Türk siyasetinin çok partili hayata geçmesiyle değişmeye başlamıştır. 1957 yılında Nahid Sırrı Örik tarafından kaleme alınan ‘‘Sultan Hamid Düşerken’’ romanı olumsuz II. Abdülhamid imajının değiştiğini göstermektedir.

“Hükümdarın ecnebi himayesi istemiş olduğuna dair Ayastefanos'taki orduda çıkan sayılar hakikate tamamıyla zıt ve sadece birer iftira idi. Sultan Abdülhamid Han yardım istemek şöyle dursun, Rusya İmparatoru namına sefir tarafından bildirilen himaye teklifini de reddeylemişti. Etrafında kendisini müdafaya hazır bulunan kuvvetlere, tüfekçilerine ve bütün ikinci fırkaya tekmil birinci orduya Selanik'ten gelen kuvvet şehre girdiği takdirde katiyen mukavemet etmeyerek silahlarını teslim etmelerini tebliğ ettirmişti.” (Örik, 2013 234).

Bu romanda ortaya koyulan II. Abdülhamid imajı, devletin çıkarlarını düşünen, kan dökülmesini istemeyen, huzursuzluğun sona ermesini arzu eden, çaresizlik içinde yıpranan bir padişah şeklindedir. Romanda 31 Mart İsyanı'nın çıkmasında II. Abdülhamid'in etkisi olmadığı ve tahtan indirilmesinin doğru bir karar olmadığı vurgulanmış ve yaşanan olumsuzluklardan İttihat-Terakki Cemiyeti sorumlu gösterilmiştir (Örik,2013 234). Çok partili dönem romanlarında oluşan olumlu II. Abdülhamid algısını İbrahim Ulvi Yavuz'un 1983 yılında kaleme aldığı "Son Kavşak" adlı romanında da görmekteyiz. Yazar II. Abdülhamid yanlısı bir tutumla 31 Mart isyanı'nın arkasında yabancıların olduğunu vurgulamaktadır (Yavuz,1983:1-217) .

Günümüz romanlarında ise 31 Mart İsyanı ve II. Abdülhamid ve dönemi büyük oranda objektif bir bakış açısıyla ve tüm yönleri kaleme alınarak işlenmektedir. Örnek olarak Attila İlhan 1981 tarihli "Dersaadet'te Sabah Ezanları" romanında olayları tarafsız bir şekilde her yönüyle ele almıştır. Romanda II. Abdülhamid'in Selanik'e gönderilmesini eleştiren yazar, İttihat-Terakki'yi ülkenin geleceğini tehlikeye sokan yanlış icraatlarından dolayı eleştirmiştir (İlhan,1988:1-383).

II. Meşrutiyet dönemi romanlarında, ülkeyi kötü yöneten II. Abdülhamid idaresinin son bulması için hürriyeti savunanların ne kadar haklı bir mücadele verdikleri ve bu haklılıktan alınan güçle, İttihat-Terakki Cemiyeti'nin II. Abdülhamid'e karşı sürdürdüğü iktidar mücadelesini kazandığı dolaylı olarak konu edilmiştir. Cumhuriyet sonrası çok partili dönemle birlikte romanlarda II. Abdülhamid'e karşı oluşan olumsuz algı değişmeye başlamıştır. Günümüze kadar gelen süreçte II. Abdülhamid dönemi tüm yönleri ile değerlendirilmektedir.

4.5. Basında II. Abdülhamid Algısı

Miladi takvime göre 13 Nisan 1909'da başlayan 31Mart İsyanı, 27 Nisan 1909'da Sultan II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesi ile son bulmuştur. Yaşanan olayları yakından takip eden basının II. Abdülhamid'e karşı dili ve üslubu tamamen değişmiş ve dönemin gazetelerinde, Osmanlı tahtında bulunduğu sırada 31 Mart İsyanı ile ilgili dolaylı olarak itham edilen Padişah II. Abdülhamid tahtan (27 Nisan 1909) indirildikten sonra doğrudan isyanın sorumlusu olarak

gösterilmiştir. II. Abdülhamid'in tahttan indirilmeden önce, 25 Nisan 1909'da Servet-i Fünun gazetesinde yer alan bir haberde 31 Mart İsyanı'nı çıkaranların "memleketimizde otuz senedir devam eden istibdadın sirkat ve mezaliminden istifadeye alışmış olan hafiye ve erazil ve münafık güruhu" (Servet-i Funun,1909:1) diyerek isim verilmeden yapılan bu haberde dolaylı olarak Padişah II. Abdülhamid hedef gösterilmiş yapılmış olsa da tahttan indirilene kadar 31 Mart İsyanı'nın sorumlusu olarak basında padişahın adı geçmemiştir. Ancak tahttan indirildikten sonra basın tarafından tüm eleştirilerin merkezine yerleştirilen II. Abdülhamid, 31 Mart İsyanı dâhil saltanatı boyunca yaşanan tüm olumsuzlukların tek sorumlusu olarak gösterilmiştir. İsyen sonrasında tahttan indirilen Padişah II. Abdülhamid yalnızca Osmanlı tahtını değil halifelik unvanını da kaybetmiştir.

Osmanlı tahtından indirilen II. Abdülhamid'i isyandan sorumlu tutarak eleştiren basın kuruluşlarından bir diğeri de II. Meşrutiyet döneminde yazıları ile dikkat çeken Kadın dergisidir. 31 Mart İsyanı sonrasında tekrar yayınlanmaya başlayan dergi 26 Nisan'da çıkardığı sayısında isyanı ve sonrasında yaşanan gelişmelerin değerlendirmesini yaparak Meşrutiyet'in önemine (özellikle kadınlar açısından) vurgu yapmıştır. Kadın dergisi aynı sayısında yer verdiği Zekiye imzalı "Muzaffer Ordumuza" isimli şiirde, "Eyvah otuz üç yıl yed-i kahrında o zalim / Ezdi vatani milleti yağdırdı mezalim" dizeleriyle II. Abdülhamid'i ağır bir dille eleştirmiştir (Kadın, 1909:26). İsyen sonrası bir hafta yayın yapmayan Hilal gazetesi 27 Nisan 1909'da tekrar yayınlanmıştır. II. Abdülhamid'i eleştiren gazetelerden olan Hilal kaldığı yerden devam etmiştir. Otuz yıldan fazla süren zulüm döneminin II. Meşrutiyet'le sona erdiğini yazan gazete, 31 Mart İsyanı ile eski dönemin yeniden tesis edilmek istendiğini ancak Rumeli'den gelen ordunun ülkeyi kurtardığını yazarak isyanın sorumlusu olarak II. Abdülhamid'i göstermiştir (Hilal, 1909:3).

29 Nisan 1909 tarihli İkdâm gazetesinde, 31 Mart İsyanı'nın bastırılması ile Osmanlı tarihinde parlak bir sayfa açıldığı, Fatih'in İstanbul'u fethiyle Hareket Ordusu'nun İstanbul'a girişinin birbirine benzediği ve İstanbul'un ikinci kez feth edildiği ifade edildiği gibi II. Abdülhamid'in ülkeyi kötü yönettiği vurgulanmıştır (İkdâm, 1909:5360).

Osmanlı tahtından indirildikten sonra II. Abdülhamid'i doğrudan 31 Mart İsyanı'nın sorumlusu olarak gösteren Hüseyin Cahit, Tanin gazetesinde 20 Mayıs 1909 tarihinde yayınlanan yazısında isim kullanarak II. Abdülhamid'i isyanın sorumlusu olarak göstermektedir, "*Hürriyet ve Meşrutiyet düşmanı denilince memlekette en evvel akla gelecek şey Abdülhamid'dir...*" (Tanin, 1909:1). 31 Mart İsyanı'nın sorumlusu olarak özellikle II. Abdülhamid'i suçlayan Hüseyin Cahit, isyan sırasında İstanbul dışındaki diğer vilayetlerde çıkan karışıklıkların sorumlusu olarak da II. Abdülhamid'i görmektedir. Çıkarılan isyanın ve olayların II. Abdülhamid'e eski yönetimine dönmesi için imkân sağlayacağını savunarak bu konuyla ilgili şunları yazmıştır. Tanin (1909:259)'e göre:

Abdülhamid'in korkutucu karanlık devr-i saltanâtı zamân zamân kan selleri içinde yükselen yangın alevleri bir şalâ-i menhûs ve meşûm ile tenvir ederdi. Abdülhamid 33 senelik devr-i mezâliminin bütün cinayetlerini unutturacak umûmî bir kıtâl tertip ederek hürriyet fikirlerini kan tufanı içinde boğmak istemişti.(...) İstanbul'da ifsâd ve tahrik ettiği âsi askerlerin kurşunu Meclis-i Mebûsân'ı delik deşik ederken taşralarda muhtelif merkezlerde umumi kîtâller hazırlanmıştı. Adana, Trabzon, Sivas, Erzurum, Ankara ila ahirihi gibi merkezlerde karışıklık çıkacak, herkes birbirini kesmeye başlayacak, Memâlik-i Osmâniye baştanbaşa bir mezbâha hâline gelince bittâbi Avrupa devletleri müdahale edecek, Abdülhamid o zaman bütün dünyaya bu memleketin meşrûtiyet-i idareyi hazm edemeyeceğini ispat etmiş olacaktı... (Tanin, 1909:259).

10 Mayıs 1909 tarihli Servet-i Fünun gazetesi ise, II. Abdülhamid'i isyanın sorumlusu gösteren şu ifadelerle yer vermiştir. Servet-i Fünun (1909;4)'a göre:

"Hakan-ı mahlû' Rumeli ordusunun Çatalca'ya muvasalatını istima' edince mahvolduğunu anlayarak geçen Temmuz da olduğu gibi her gûna vesaite müracaatla hareket-i irticaiyede hiçbir müdahle olmadığına herkesi inandırmak istemiştir." (Servet-i Fünun, 1909:4).

Hareket Ordusu'nun İstanbul'a yaklaştığı sırada basında yaşanan üslup ve tutum değişimi ile II. Abdülhamid'i isyanın sorumlusu gösteren yazılar gazetelerde yayınlanmaya başlamıştır. II. Meşrutiyet sonrasında yayınlanan Hilal gazetesinde Ahmet Samim "*Şurut-ı Hilafet*" başlığıyla kaleme aldığı yazı bunlardan biridir. Ahmet Samim yazısında, Abdülhamid'i, halife unvanını kullanarak isyancı asker ve halkın dini hassasiyetleri üzerinden tahtını korumakla itham etmekle beraber bu konuda II. Abdülhamid'in hafiyelerini ve Volkan gazetesini kullandığını iddia etmiştir (Hilal, 1909:2). Osmanlı gazetesi de "*Çare-i Yegane*" başlıklı yazısında II. Abdülhamid'i ve tahta kaldığı dönemi sert bir şekilde eleştirmiştir. II. Abdülhamid'in yanlış icraatları sebebiyle Girit, Kars, Ardahan, Batum, Teselya ve Bosna-Hersek kaybedildiğini, baskıcı yönetimiyle

ülkenin güçsüzleştiği ifade edilen yazıda çözüm olarak şunlar yazılmıştır: “bize kalırsa daha zaide kan dökülmek için Sultan Hamid Han istifa etmeli ve çekilmelidir. Otuz üç senelik devr-i saltanatının yegane hayırlı ameli bu istifa ve ferağ olacağına emin olsun” (Osmanlı, 1909: 38). İsyân sırasında yağmalanan Tanin gazetesi 17 Mayıs’ta yeniden yayınlanmaya başlamıştı. Aynı gün Hüseyin Cahit “On Beş Günde” başlığı ile oldukça uzun bir yazı kaleme almış ve isyanı ve bastırılmasını anlattıktan sonra “31 Mart Salı günü Abdülhamit her şeydi iki hafta sonra Salı Abdülhamit hiç oldu” yorumunu yapmıştır (Tanin, 1909:253).

31 Mart İsyânı sırasında isyancı asker tarafında yer alan basın tutumu, Hareket Ordusu’nun İstanbul’a yaklaşması ile değişir. İsyancı askerleri suçlayan bir tutum içine giren basın isyanın sorumlusu olarak Derviş Vahdet’yi ve kurduğu İttihat-ı Muhammedi Cemiyeti’ni göstermektedir. 31 Mart İsyânı sonrası ve Hareket Ordusu’nun İstanbul’u teslim alması ile daha farklı bir tutum sergileyen basın da isyandan II. Abdülhamid’i sorumlu tutan yazılar çıkmaya başlamıştır. Basının isyandan sonra değişen bu tutumu, İttihat-Terakki Cemiyeti’nin işini kolaylaştırır ve II. Abdülhamid’in Osmanlı tahtından indirilmesi kamuoyunda tepki oluşturmaz. Padişah II. Abdülhamid tahtan indirildikten sonra pek çok gazete tarafından sert bir şekilde eleştirilmiş ve 31 Mart İsyânı dahil saltanatı boyunca yaşanan tüm olumsuzlukların sorumlusu olarak gösterilmiştir. 31 Mart İsyânı boyunca, güç değişimleri karşısındaki tutum değişikliklerine, hatta suçlu bulma arayışlarına kadar, basın, kendi doğasının gereklerini göstermiştir.

4.6. İslamcıların II. Abdülhamid Algısı

İslamcılık fikir akımının tam olarak ne zaman başladığını söylemek zor olsa da İslamcılık en fazla II. Abdülhamid döneminde tartışılmaya başlanmıştır. II. Abdülhamid, İslamcılık (Panislamizm) politikasıyla hem Balkanlardaki “Panslavizm” etkisini ortadan kaldırmak, hem de ülke içerisinde muhalefetin halk üzerindeki etkisini azaltmayı hedeflemiştir.

İslamcılar, Osmanlı İmparatorluğu’nda yaşanan güç kaybının sebebinin, İslamiyet’ten kaynaklanmadığını savunuyordu. Çünkü İslamiyet bilime ve yeniliklere açık bir dindir. Meşrutiyet yönetimi ve en geniş özgürlükler İslamiyet’in özünde bulunuyordu. Bu yüzden İslamcılar Meşrutiyet’e karşı

değildir ancak, yönetimin ülke koşullarına göre düzenlenmesini istemektedirler. İslamcıların önde gelen isimleri arasında, Sait Halim Paşa, Şair Mehmet Akif, Babanzade Ahmet Naim, M. Şemsettin (Günaltay) sayılabilir. Yayın organları, Beyan'ül Hak, Mahvel Livai İslam, Mekatip, Medaris dergileridir.

II. Abdülhamid'in 1878'de meclisi tatil etmesinden II. Meşrutiyet'in 1908'de ilan edilmesine kadar geçen dönem istibdat dönemi olarak adlandırılmıştır. Bu dönemin Padişahı II. Abdülhamid ise “*baskıcı*” olarak adlandırılmıştır. İslamcı aydınların II. Abdülhamid yönetimine karşı geliştirdikleri muhalefette önemli yer tutan istibdat kavramı, İslamcıların bu kavrama yükledikleri anlam ve getirdikleri yorumlar, II. Abdülhamid yönetimine muhalefetin en önemli gerekçesi durumundaydı. Kara (1994:171)’a göre:

“İstibdat ve II. Abdülhamid yönetimine getirilen eleştiriler ve II. Meşrutiyet’ten beklentiler ve değerlendirmelerde İslamcıların, Türkçü, Batıcı ya da laik kesimlerden tek farkı, bazı dini sembolleri ve referansları daha çok kullanmalarından ibarettir.” (Kara, 1994:171).

Osmanlı İmparatorluğu’nun çok zor bir döneminde tahta çıkan II. Abdülhamid imparatorluğun ömrünü uzatmak, devletin içinde bulunduğu sorunları çözmek amacıyla geliştirdiği idare tarzı, güçlü bir muhalefetle karşılaşmıştır. Osmanlı İmparatorluğu’nun dağılmasını önlemek amacıyla farklı çözümler öneren muhalefetin ortak noktası, II. Abdülhamid karşıtlığı üzerine kurulmuş olan Meşrutiyet taraftarlığıdır. Muhalifler, Meşrutiyet’i toplumun ve devletin içinde bulunduğu sorunların çözümü için tek çare olarak kabul etmişlerdi. II. Meşrutiyet dönemi İslamcı aydınları arasında bu düşünceleri paylaşanlarda II. Abdülhamid’e karşı oluşan muhalefetin içinde yer almıştır.

İttihat-Terakki Cemiyeti baskıcı olarak gördüğü II. Abdülhamid’e karşı toplumun farklı kesimlerinin desteğini sağlayarak toplumsal muhalefet alanını genişletmeyi hedeflemektedir. Osmanlı toplumunun dindar kitlesi üzerinde etkili olan İslamcıların II. Abdülhamid’e dair düşünceleri büyük ölçüde İttihat-Terakki Cemiyeti’nin görüşleriyle aynı noktada buluşmaktadır. İslamcı aydınlar, cemiyet tarafından oluşturulan olumsuz II. Abdülhamid algısını, İslami kavramlarla zenginleştirmiştir. Bu kavramları kullanan İslamcı aydınlardan Ubeydullah Efendi’nin görüşleri bu değerlendirmeyi desteklemektedir. “*Sultan Hamid, cülûs ettiği dakikadan beri halkı bir an Allah yolundan çıkarmaktan fariğ olmadı.*

Kendisine itaat etmemek Müslümanların her ferdinin boynuna borç oldu. Çünkü Sultan Hamid'e itaat etmek, Allah'a isyan etmektir" (Alkan, 2009: 76). Ortaya koyulan bu görüşle halk üzerinde olmuş bir II. Abdülhamid algısı oluşturulmanın yanında ülkeyi yönetmesi de İslami hassasiyet kullanılarak eleştirilmiştir.

II. Abdülhamid'i, Meşrutiyet'in önünde bir engel olarak gören İslamcıların toplum üzerinde etkili olabilmek adına ayet ve hadisler üzerinden muhalefet yapmaya çalışmışlardır. Örnek olarak Ebu Davud'a dayandırılan bir hadis-i şerif gösterilebilir: "Cihadın en üstünü, zalim hükümdara hak sözü söylemektir." Bu hadis-i şerif ile II. Abdülhamid'e muhalif olarak mücadele edilmesinin İslam dinine göre cihad olduğu vurgulanarak toplum içerisinde Padişaha olan bağlılığın zayıflatılması hedeflenmiştir.

İslamcılar arasında devlet tecrübesine sahip önemli isimlerden biri olan Said Halim Paşa, yaşanan olumsuzluklardan dolayı sadece II. Abdülhamid'i suçlamanın yetersiz bir yaklaşım olduğunu ifade etmektedir. Bu dönemde ortaya çıkan devletin yönetim şeklini, iyilik ve kötülüklerini II. Abdülhamid'in şahsıyla ilişkilendiren, diğer İslamcıların aksine bu dönemi bir neslin eseri olarak görmektedir (Sait Halim, 2015:210). Said Halim (2015:71) 'e göre:

"Sultan Hamid kendi adıyla yadedilen "İdare-i Hamidiyye" nin tek amili ve kurucusu değildi. Belki bu idarenin mühim amillerindendi; fakat Sultan Hamid dünyaya gelmemiş olsaydı, çağdaşları başka bir Sultan Hamid'in meydana gelmesine sebep olacaktı." (Sait Halim, 2015:71).

Said Halim Paşa bu tespiti ile belki de II. Abdülhamid döneminin bir bütün olarak özetini yapmış ve dönemin koşullarını dikkate alarak II. Abdülhamid'i değerlendirmiştir. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Antalya milletvekili olarak meclise giren Elmalılı Hamdi'de Abdülhamid'e muhalefet eden İslamcılardan biridir. Padişah II. Abdülhamid'in hal' fetvasını yazan Elmalılı Hamdi Efendi'nin, II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesinde üstlendiği görev İslamcıların Abdülhamid'le ilişkileri doğrultusunda değerlendirildiğinde, yönetici olarak meşruiyetini tanımadıkları ve tahttan indirilmesini İslami kurallara göre uygun bulduklarını göstermektedir. Hal' fetvasın da II. Abdülhamid'in tahttan indirilme gerekçeleri şu şekilde ifade edilmiştir. Kuntay (2012:214)'a göre:

“Bazı önemli şer’i konuları şeriat kitaplarından çıkardığı ve bu kitapları yasakladığı, yaktığı, yırttığı, devlet hazinesini israf edip şeriata aykırı şekilde harcadığı, idare ettiği kimseleri şer’i sebep olmadan öldürdüğü, hapsettiği, sürgüne gönderdiği, başka türlü zulümleri de âdet edindikten sonra, doğru yola yemin etmişken sözünden döndüğü, Müslümanların yaşayışını tamamen bozacak şekilde fitne çıkarmakta direnip onları birbirine öldürttüğü” (Kuntay, 2012:214).

İslamcılar arasında yer alan Mehmet Akif, Abdülhamid hakkında “*zıll-i mevhum*”, “*kâbus-i hûni*”, “*mel’un*” gibi ağır ifadeler kullanmaktan çekinmemiş ve “*İstibdat*” isimli şiirinde Meşrutiyet’in ilan edilmesinden dolayı duyduğu mutluluğu dile getirmiş ve aynı şiirde Akif, Abdülhamid’e öfkesini ortaya koymuştur (Ersoy, 1991: 73-74). Akif’in, II. Abdülhamid’e karşı sert eleştirisi, tarihi süreç içerisinde değişime uğramıştır. Bu değişimle Akif “*acemi semerci*” adlı eserinde pişmanlık içeren ifadelerle Abdülhamid’i yeniden değerlendirmektedir:

“Giden semerciyi, derler, bulur muyuz şimdi?

Ya böyle kalfa değil, basbayağı muallimdi.

Nasıl da kadrini vaktinde bilmedik, tuhaf iş:

Semer değilmiş o rahmetlinin ki devletmiş!” (Ersoy, 1991: 89-90).

Mehmet Akif’in bu dizeleri bir pişmanlık ifadesi olarak yorumlandığı gibi, İttihat- Terakki’nin baskı yönetimi karşısında Abdülhamid yönetimini daha olumlu bulan bir yaklaşım olarak da değerlendirilebilir. Akif’in II. Abdülhamid aleyhindeki eleştirilerini, Abdülhamid’in hal’inden sonra kendisinin de katıldığı İttihat-Terakki’ye karşı da yapmıştır. Bu durum Akif’in meseleye kişisel değil ilkesel düzeyde baktığını göstermektedir.

Abdülhamid’e karşı çok güçlü bir muhalefet yürüten İslamcılar, 31 Mart İsyanı ile Abdülhamid’in tahttan indirilmesinden sonra yönetimde söz sahibi olan İttihat-Terakki Cemiyeti’nin, Abdülhamid dönemini aratan uygulamaları ve kötü yönetimi karşısında hayal kırıklığı yaşamıştı. Bu durum İslamcıların Abdülhamid’e dair söylemlerinde özeleştiriyi yaparak bazı pişmanlıkları dile getirmelerine neden olmuştur. Padişah II. Abdülhamid’e çeşitli nedenlerle muhalefet eden ve tahttan indirilmesine destek vererek İttihat-Terakki’ye katılan Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi, II. Abdülhamid’in hal’inden sonra ülke idaresinde ortaya çıkan durumu ve pişmanlığını şu sözlerle ifade etmiştir: “*Sultan Abdülhamid Han’ın hal’ edilmesini destekledim. Ancak, altı ay sonra anladım ki*

Abdülhamid'in siyasetteki ağırlığı bütün meclise denk ve hatta meclisten fazla idi.” (Osmanoğlu, 2013:51-52)

İslamcılar arasında Padişah II. Abdülhamid'e yönelik eleştirilerinde muhalefeti şahsileştirmeyen tutumuyla dikkat çeken Said Nursi, Meşrutiyet'e yürekten inanmış ve bunun için çok çalışmıştır. Meşrutiyet'in önünde bir engel olarak gördüğü Abdülhamid'e muhalefet etmiş ancak II. Abdülhamid sonrası dönemde İttihat Terakki'nin kötü yönetimi, Said Nursi'nin Abdülhamid dönemini farklı bir gözle yeniden değerlendirmesine neden olmuştur (Said Nursi, 1995:140). II. Abdülhamid ve yönetimine karşı çıkmasından duyduğu pişmanlığı dile getirirken kendisini suçlayan Said Nursi bunu şöyle ifade etmiştir: *“Keçeli Said, sen şefkatli bir padişaha müstebit diye itiraz etmiştin. Onun cezası olarak şu dehşetli istibdatın cezasını çek.”* (Badıllı, 1990:184).

İslamcıların, II. Abdülhamid hakkındaki suçlama veya pişmanlıklarını değerlendirirken şu konuyu göz önünde bulundurmamız gerekmektedir. İslamcı aydınlar gerekse diğer aydınlar, II. Abdülhamid'i daha sonraki dönemlerde yaşanan gelişmelerle değerlendirdiklerinde farklı çıkarımlarda bulunmuşlardır. II. Abdülhamid'e muhalefet ederek İttihat - Terakki Cemiyeti'nin yanında yer alan İslamcılardan bazıları, İttihat - Terakki'nin icraatlarından dolayı Abdülhamid dönemini farklı bir gözle değerlendirerek pişmanlıklarını ifade etmişlerdir. Ancak bu pişmanlığın Abdülhamid dönemini tamamen onaylama şeklinde yorumlanması isabetsiz bir tespit olur ortaya çıkan bu pişmanlığın II. Abdülhamid sonrası dönemlerde İslamcı aydınların yaşadığı baskılar sonunda ifade edildiğini söylemek daha doğru bir tespit olacaktır. Said Nursi, Mehmed Akif gibi İslamcı aydınlar Cumhuriyet döneminde ciddi bir baskı altında hayatlarını sürdürmek zorunda kalmışlar hatta Mehmed Akif gibi yurt dışına gidenler olmuş, Said Nursi, Elmalılı Hamdi gibi kişiler ise sakin bir hayat sürmeyi tercih ederek politikadan uzaklaşmışlardır.

4.7. II. Abdülhamid

Padişah Abdülmecid'in ikinci oğlu olarak 21 Eylül 1842 tarihinde Çırağan Sarayı'nda dünyaya gelen II. Abdülhamid'in annesi Tîr-i Mûjgan Kadın Efendi'dir. II. Abdülhamid, Padişah Abdülmecid'in arka arkaya Osmanlı tahtına

çıkan dört oğlundan ikincisidir. Diğerleri 1840 yılında doğan V. Murat, 1884 yılında doğan V. Mehmed Reşad ve 1861 yılında doğan V. Mehmed Vahdeddin'dir (Engin, 2005: 15). Abdülhamid on bir yaşında iken annesi vefat etmiş ve saray geleneklerine göre bir üvey anneye sahip olması gerekmektedir, bu yüzden Padişah Abdülmecid, kendisinin sevip beğendiği dördüncü karısı Perestu hanımı oğlu Abdülhamid'e üvey anne olarak seçmiştir (Haslip, 1964: 23). Şehzade Abdülhamid, Gerdankırran Ömer Efendi'den Türkçe, Ali Mahvi Efendi'den Farsça, Ferid ve Şeref Efendilerden Arapça ve diğer ilimleri, Vakanüvis Lutfi Efendi'den Osmanlı Tarihi, Ethem ve Kemal Paşalarla Gadret adındaki bir Fransız'dan Fransızca, Guatelli ve Lombardi adındaki iki İtalyan'dan musiki eğitimi almıştır (Küçük, 1988:217). Abdülhamid 1864'de kardeşleri Murad ve M. Reşad'la birlikte, amcası Padişah Abdülaziz'in Mısır gezisine katılmış üç yıl sonra ise Abdülaziz'in Avrupa seyahatine katılarak Fransa, Belçika, İngiltere, Almanya, Avusturya - Macaristan'ı gezmiştir (Engin, 2005: 17). Abdülhamid otuz dört yaşında otuz dördüncü Osmanlı Padişahı olarak tahta çıkmıştır. II. Abdülhamid tahta çıktığında siyasi tecrübesi yoktu ancak padişahlığının ilk yıllarında yaşanan olaylar imparatorluğu otuz üç yıl yönetmek için gerekli olacak siyasi tecrübeyi kazandırmıştı (Kuran, 1997:106).

1876'da Meşrutiyet'i ilan eden II. Abdülhamid'in amacı İstanbul'da toplanan Tersane Konferansı'nın Osmanlı aleyhinde, Balkanlar'la ilgili olası kararlarını engellemek ve bu sayede dış baskıların önüne geçmektir. Konferans'ın toplanacağı gün ilan edilen Meşrutiyet'le anayasal yönetime geçileceği karara bağlanmıştı. Ancak konferansa katılan diğer ülkelerin temsilcileri Meşrutiyet'in ilanını ve getirilerini dikkate almadan, Osmanlı'dan Bulgaristan ve Bosna-Hersek'e özerklik verilmesini talep eden bir reform önerisinde bulundular. Ancak bu öneri Osmanlı Devleti tarafından, azınlıklarla ilgili gerçekleştirilmesi düşünülen reformlar gerekçe gösterilerek, kabul edilmedi. Tersane Konferansından birkaç ay sonra Osmanlı - Rusya savaşı (1877-1878) çıkınca Padişah II. Abdülhamid, anayasanın kendisine verdiği yetkiyi kullanarak meclisin tatil edilmesine karar verdi. Bu tarihten itibaren II. Abdülhamid, Meşrutiyet'in yeniden ilanı için içeride ve dışarıda yoğunlaşan baskılar, Berlin Kongresi sonrası yaşanan gerilimli ortam, çetelerin faaliyetleri, Avrupa ve Balkan devletlerinin tehditleri karşısında ancak merkezci bir yönetiminin başarılı olacağını

düşünmektedir. Osmanlı İmparatorluğunu saran iç ve dış sorunlar neticesinde daha kişisel otokrat ve mutlakiyete dayalı bir politika izlemeye başlayan Abdülhamid 1908'e kadar Meşrutiyet'i tekrar ilan etmemiş ve 'istibdat' olarak yorumlanan yönetimi ile Osmanlı Devleti'ni yönetmiştir. II. Abdülhamid kendisini reformcu bir padişah olarak görmektedir gerçekten döneminde her alanda (eğitim, imar, sağlık, ekonomi vd..) pek çok reform yapılmıştır.

Ayrıca iktidarı, Babıali ve bürokratlar yerine Yıldız Sarayı'nda toplayan II. Abdülhamid, Kanun-ı Esasi'nin kendisine verdiği yetkiye dayanarak 1878 yılında meclisi tatil etmiştir ancak Kanun-ı Esasi'yi hukuki olarak yürürlükten kaldırmamıştır. Kanun-i Esasi her yıl devlet salnamesinin baş tarafına basılmıştı bununla birlikte milletvekillerine maaşları düzenli olarak ödenmiş ve bu durum 1908 yılına kadar sürmüştür. Pek çok araştırmacı, o dönemde Meşrutiyet idaresinin tam olarak yerleşmediğini ve Türk Milleti aleyhine sonuçlar oluşabileceğini ifade ederek, Meşrutiyet'in kaldırılmasının yerinde bir karar olduğu görüşünü savunmaktadır. Sonuç olarak II. Abdülhamid, tecrübesiz ve işleyişi henüz yerleşmemiş bir meclisin Osmanlı Devleti için fayda sağlamayacağına inanmaktadır. (Sertoğlu, 2011: 3323-3324). Çok zor bir dönemde Osmanlı Devleti'ni yöneten II. Abdülhamid imparatorluğun ömrünü uzatmak, devletin içinde bulunduğu sorunları çözmek amacıyla geliştirdiği idare tarzı, güçlü bir muhalefetle karşılaşmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasını önlemek amacıyla farklı çözümler öneren muhalefetin ortak noktası, II. Abdülhamid karşıtlığı üzerine kurulmuş olan Meşrutiyet taraftarlığıdır. Muhalifler, Meşrutiyet'i toplumun ve devletin içinde bulunduğu sorunların çözümü için tek çare olarak kabul etmişlerdi.

İttihat-Terakki Cemiyeti başta olmak üzere muhalefette yer alanlar tarafından oluşturulan negatif II. Abdülhamid imajını ortadan kaldırmak amacıyla II. Abdülhamid, hayır faaliyetleriyle halka yakın olmaya çalışmıştır. Yönetimi şahsileştirme anlayışının bir başka yönünü göstermesi açısından iyi bir örnek oluşturan hayır faaliyetleri, padişahın halka görünen yüzü olarak ön plana çıkarılmıştır. Muhalefetin artan örgütsel niteliği ile birlikte hayır ve sosyal yardım faaliyetlerini temel alan bir siyaset tarzı ağırlık kazanmıştır. Başka bir ifadeyle, monarşik refah sistemi aracılığıyla halk ile padişah arasında bir "yakınlık hissi"

oluşturulması hedeflenmiştir. (Özbek, 2004:31). Dış siyasette ise simgelere ve sembollere önem veren II. Abdülhamid, dini motiflerin kullanımına özen göstermiştir (Deringil, 2002: 29). Dini sembol ve motiflerin kullanılmasının en önemli hedefi ise diğer ülkelerde bulunan Müslümanların İslam Halifesi olan Padişah II. Abdülhamid'e olan bağlılıklarını güçlendirmektir. Diğer bir hedefte ulema ve medreselilerin, halk üzerinde II. Abdülhamid aleyhinde oluşturdukları olumsuz algıyı değiştirmektir.

II. Abdülhamid'in yaptığı en önemli reformlardan biri, modern bir eğitim sisteminin kurulması olmuştur. Bu modern eğitim sistemi aynı zamanda Padişah II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesine sebep olan kişileri yetiştirmiştir (Karpat vd Zens, 2002:1505). Bu okullarda eğitim alan Jön Türkler 1889'a geldiğimizde İttihat-Terakki adında bir cemiyet kurarak sistemli ve gizli bir muhalefete geçmiş ve 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanı ile II. Abdülhamid'in yetkileri kısıtlanmıştır. 13 Nisan 1909'da yaşanan 31 Mart İsyanı sonrası 27 Nisan 1909 'da II. Abdülhamid'i tahttan indirenler kendisinin yetiştirdiği subay ve memurlar olmuştur.

II. Abdülhamid'e göre, eğitim kurumları memleketin ilerlemesi için çok önem arz etmektedir ayrıca devletin ihtiyacı olan kadrolar buralardan yetişeceklerdir. Eğitim reformunun hedeflerinden birisi de eğitim kurumlarından dinini ve memleketini seven, saltanata ve hilafete bağlı nesiller yetiştirmektir. (Özcan, 2002:1573). Burada dikkat edilmesi gereken devlet ve millet sevgisi, saltanat ve hilafete bağlılık kavramlarıdır. Bu kavramlar kişilerin siyasi bakış açılarıyla doğrudan ilgilidir. Toplumun siyasi algısı üzerinde oldukça etkili olan aydınlar kimi zaman II. Abdülhamid'le aynı düşünceye sahip olmamıştır. Dönemin aydınları ya batı hayranlıklarıyla, II. Abdülhamid döneminin gelenekçi dış görünüşünü eleştirmişler ya da II. Abdülhamid'in açtığı yüksekokullardaki modern eğitimle pozitivist akımlardan etkilenecek II. Abdülhamid'in yönetimine ve düşüncesine muhalefet etmişlerdir (Özcan, 2002:1573).

II. Abdülhamid dönemin de reformların yapıldığı diğer bir alan bürokrasiydi. 1878 yılında bürokraside reform yapabilmek için bir kamu hizmetleri komisyonu ile kişisel bir komite kurulmuştur. Kamu görevlilerini daha iyi eğitmek üzere açılan okullar arasında Mülkiye Mektebi, (İdare Okulu) Maliye,

Ticaret, Yüksek Eğitim, Hukuk, Donanma, Tarım, Güzel Sanatlar ve Madencilik okulları bulunmaktadır (Karpata ve Zens, 2002:1505) Abdülhamid devlet kurumlarında iyi eğitim görmüş bürokratların görev alması için çalışmalar yapmanın yanı sıra bürokrat sayısını da azaltmıştır (Karpata ve Zens, 2002:1505).

II. Abdülhamid döneminde gerçekleşen önemli bir iç gelişme de imparatorluk çapında geniş bir demiryolu ağının oluşturulmasıydı. Daha önce Avrupalı şirketler tarafından yapılan demiryolları batı Anadolu ve Trakya'yla sınırlı kalmıştı, Abdülhamid, imparatorluğunun ekonomisine katkı sağlaması için 1888 yılında Haydarpaşa - İzmit hattının Ankara'ya ve son olarak da Bağdat'a kadar uzatılması için Almanlarla bir anlaşmıştır. Bağdat demiryolu hattına ilave olmak üzere de Hicaz demiryoluna başlanması ile II. Abdülhamid Hicaz'ın kontrolünü elinde tutmayı hedeflemektedir (Karpata ve Zens, 2002:1505).

II. Abdülhamid döneminde Avrupa'nın şekil ve ilke halinde takip edildiğini inşa edilen yeni kurumlardan görmek mümkündür. Arkeoloji Müzesi'nin kuruluşu (1883) ve Güzel Sanatlar Okulu (Sanayi-i Nefise Mektebi)'nin (1883) açılması bu kurumlardan bazılarıdır. Ayrıca Türk ressamların İstanbul'da sergiler açmaları ve Avrupa'nın kullandığı metre ölçü sisteminin kabul edilmesi için çalışmaların yapılması (1886-1891 ve 1897-1898), fotoğrafçılığın yayılması, ilk bisiklet ve otomobilin ithali, köleliğin yasaklanması hakkında irade çıkarılması (1889) gibi Avrupa'daki gelişmeler takip edilmiştir (Koloğlu,1987).

Ayrıca II. Abdülhamid Osmanlı - Rus savaşından sonra askeri alanda yetersizliklerin giderilmesi için Harp Akademisi müfredatında düzenleme yaparak, subayların Avrupa tarzında yetiştirilmesini sağlamıştır. Ancak son on beş yılda ordu için ayrılan bütçe miktarının azaltılması, kurmay subaylar arasında II. Abdülhamid'e karşı oluşan muhalefetin daha da büyümesine sebep olmuştur. (Karpata ve Zens, 2002:1505).

1878 yılından sonra II. Abdülhamid Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü korumak için ülke içinde birlik sağlanmasını gerektirdiği inancını taşımakta ve bunu hedeflemektedir. Bu hedef doğrultusunda Müslümanların ortak inancı üzerine kurulmuş yeni bir siyasi dayanışma oluşturmak için çalışmıştır

(Karpat ve Zens, 2002:1505). Diğer taraftan XIX. Yüzyıl şartlarında Osmanlı Devleti'ni iç ve dış sorunların en yoğun yaşandığı bir dönemde uzun süre yönetebilmek pek tabii bir takım kişisel özelliklere de sahip olmayı gerektirmektedir. Padişah II. Abdülhamid'e yakın kişilerin tabiriyle, padişah şüpheli ve vehimli olmasının yanı sıra cesur ve soğukkanlı bir kişiliğe sahiptir. Ayrıca diğer bir kişilik özeliği ise yıllar önce yaşanan bir olayı ve kişileri tüm detaylarıyla hatırlayan bir hafızası olmasıdır Avrupa devletlerinin Osmanlı başkentinde görev yapmış olan sefaret çalışanları hatıralarında II. Abdülhamid'in kişisel özelliklerine yer vermişlerdir. (Özcan, 2002:1576). Bu kişilerden Fransız elçisi M. Konstant, II. Abdülhamid'in kişiliği hakkında “*çok delikli büyük bir zekâ*” tanımlamasını yapmıştır (İrtem, 2003:57).

31 Mart İsyanı'ndan kısa bir süre sonra Osmanlı tahtından indirilen ve Selanik'te Alatini Köşkü'nde ikamet etmeye mecbur bırakılan, II. Abdülhamid'in dış dünya ile ilişkisi kısıtlı olduğu için siyasi gelişmelerden uzak kalmıştır. Selanik'te geçirdiği günlerde çok sevdiği marangozluk ve demircilik gibi meşgalelerle uğraşmıştır (Özcan, 2002:1576). II. Abdülhamid'in ikamet ettiği Alatini Köşkü, mimar Vitaliano Foselli tarafından Selanik Yahudisi bir banker ve sanayici ailesi olan Alatini'ler için yapılmıştır. Ege denizini gören bir tepede bulunan, neo-Rönesans tarzındaki üç katlı köşk, yüksek parmaklıklarla çevrilmiştir. II. Abdülhamid'in Alatini Köşkü'ndeki günlerinde, bir piyade alayı ve bir jandarma müfrezesi köşkün çevresinde görevlendirilmiştir. Ziyaretçi girişi yasaklanana köşke dışarıdan gelen her şey kontrol edilirdi. Adriyatik Denizi'nden İran körfezine, Kafkasya'dan Sahra çölüne kadar uzanan büyük bir imparatorluğu yönetmiş II. Abdülhamid, şimdi bir köşkün iki katını ve birkaç hizmetkârı ile aile üyelerini yönetmektedir (Georgeon, 2006:492-493).

Ekim 1912'de Osmanlı İmparatorluğu Trablusgarp ve Bingazi'yi İtalya'ya bırakmak zorunda kalmış, Balkan devletleri, yani Osmanlı devletinin Avrupa'da kalmış son topraklarını yani Makedonya'yı-paylaşmak üzere birleşmişlerdi. Birkaç hafta içinde Bulgarlar Edirne'yi kuşatmış, Doğu Trakya'daki savunma hattı olan Çatalca'ya ulaşmıştır. Yunan askeri de Epeiros'u ve Güney Makedonya'yı işgal eder. Kasım ayının başında Selanik hem Bulgar hem de Yunan orduları tarafından kuşatılmıştır. Tahta kaldığı yıllarda izlediği dış siyasette Balkan

devletlerini birbirine düşürerek ustaca bir dengeyi kuran II. Abdülhamid, Balkan devletlerinin Osmanlı İmparatorluğu'na karşı birleşmiş olmalarına inanamaz. Özellikle İttihat - Terakki Cemiyeti'nin, Bulgaristan ile Yunanistan'ın bir araya gelmelerine izin vermiş olmasını anlayamaz (Georgeon, 2006:497). Tahtan indirilmiş bir padişahı Selanik'te bırakmak artık söz konusu değildir. Ancak bu sırada Bulgar askeri Selanik-İstanbul demiryolunu ele geçirmiş, Ege Denizi Yunan donanmasının denetimine girmişti, bu yüzden II. Abdülhamid, demiryolu ve Osmanlı bandıralı bir gemi ile İstanbul'a getirilemezdi. Bu zor durumu halletmek üzere II. Wilhelm, Almanya sefaretinin karakol gemisini, Osmanlı Devleti'nin emrine tahsis etmiştir. II. Abdülhamid, İstanbul'a götürüleceğini öğrenince, Selanik'ten ayrılmayı kesin bir dille reddeder. *“Selanik, İstanbul'un anahtardır. Düşmana verilir mi?”* Hatta kendisi de şehri sonuna kadar savunmak üzere bir tüfek ister, II. Abdülhamid gelmek zorunda kaldığı Selanik'ten gitmek zorunda bırakılmıştı. 30 Ekim 1912'de, kalabalık bir muhafız alayı eşliğinde Alatini Köşkü'nden ayrılmış ve 1 Kasım'da Beylerbeyi Sarayı'na yerleşmiştir. Beylerbeyi'nde gazete okumasına izin verilen II. Abdülhamid zamanının çoğunu basında her çıkan yazıyı okumak, kimi zaman da notlar almakla geçirmiştir. II. Abdülhamid Selanik'te, hatıratını yazdırmaya başlamış ama bekçiler yazmanın ilk taslağına el koymuşlardır bu taslak günümüze kadar bulunamamıştır. Beylerbeyi Sarayı'nda saltanatı boyunca yaşadıklarını sonraki kuşaklara aktarılması için, gün gün yazılmış notlar bırakmış, bunlarda kendisini suçlayanlara ve eleştirenlere cevaplar vermiştir (Georgeon, 2006:498).

Mart 1917'de sağlık sorunları oldukça artan II. Abdülhamid hatıratına *“Ölüm bana o kadar yaklaşıyor ki adeta adımlarının seslerini duyuyorum”* diye yazdırmıştır. 10 Şubat 1918 de akciğerlerinde ödem ve kalp yetmezliği sonucunda vefat etmiştir. Padişah Mehmed Reşad, ağabeyi olan II. Abdülhamid için devlet töreni düzenlenmesini istemiştir. Topkapı Sarayı'nda çok sayıda nazır, siyasetçi, ulema ve bürokrattan oluşan bir kalabalık son vazifesini yerine getirmek üzere toplanmıştır. II. Abdülhamid, Sultan II. Mahmud'un türbesinde validesinin yanına defnedilir. Döneme şahitlik edenler hatıratlarında saygılı, duygulu, gözyaşları içinde, büyük bir kalabalık toplandığını, on yıllık İttihat - Terakki Cemiyeti'nin iktidarının ve savaş yıllarının yıprattığı İstanbul halkının, Padişah Abdülhamid'e

yeniden sevgi göstererek yeni yönetimden memnuniyetsizliklerini bu şekilde yansıttıklarını ifade etmişlerdir (Georgeon, 2006:502).

II. Abdülhamid, Osmanlı padişahları içerisinde önemli bir yere sahiptir ve döneminde yaşanan olaylarla kendinden sonraki dönemlerde de adından söz edilen bir padişah'tır. 27 Nisan 1909 da tahtan indirilen II. Abdülhamid siyaseten vefat etmiştir. Hiçbir taraftarı onu savunmak için ayaklanmamış, hiçbir siyasi grup onu sahiplenmemiştir. Yeniden Osmanlı tahtına çıkarmak amacıyla hiçbir girişimde bulunulmamıştır. Osmanlı tahtından indirildikten sonra çeşitli çevreler kamuoyu oluşturarak II. Abdülhamid'i 31 Mart İsyanı'nın ve saltanatı boyunca yaşanan tüm olumsuzlukların sorumlusu olarak suçlamıştır. Uzun zamandır biriken ve Temmuz 1908'den itibaren baskılanan nefret ortaya çıkmıştır. Ancak II. Abdülhamid için oluşturulan olumsuz algı, tarihi süreç içerisinde değişime uğramıştır. 1918 yılında vefat eden II. Abdülhamid hakkında sonraki dönemlerde olumlu - olumsuz tartışmalar devam etmiştir (Georgeon, 2006:502).

Tarihi süreç içerisinde padişahlığı, yönetimi ve döneminde yaşanan gelişmelerden dolayı II. Abdülhamid'e yakıştırılan "Kızıl Sultan" lakabına karşılık, Hüseyin Nihal Atsız'ın, 1956 yılında Orkun Dergisi'nde yayımlanan "Abdülhamid Han-Gök Sultan" adlı makalesinde II. Abdülhamid'i "Gök Sultan" olarak nitelemektedir. Bu tarihten itibaren, Atsız tarafından yapılan "Gök Sultan" nitelemesi, II. Abdülhamid'e haksızlık yapıldığını düşünenler tarafından benimsenmiş ve kullanılmıştır. "*Sultan Hamid, kızıl değil 'Gök Sultan'dır. Herkeste bulunması mümkün ufak tefek kusurlarını şişirip erdemlerini inkâr etmekle ne Türk tarihi, ne de Türk milleti bir şey kazanır*" diyen Atsız, II. Abdülhamid'in, çok zor şartlarda ülkeyi ayakta tutabilmek için çalıştığını ifade etmektedir (Atsız, 1997: 1-180).

II. Abdülhamid dönemi (1876–1909) oldukça hassas bir dönemdir. Çünkü bu dönem hem şekillenme hem parçalanma yıllarını, barındıran bir dönemdir. II. Abdülhamid döneminde Tanzimat'la başlayan yenileşme devam etmiştir. Ancak Padişah II. Abdülhamid bu değişime İslami bir şekil vererek seleflerinin kullandığı katı merkezileşme ve bürokratik kontrol yöntemlerini kullanarak İslami devlet ve otorite kavramlarını canlandırmaya çalışmıştır. II. Abdülhamid döneminde yapılan reformları hakkında, Osmanlı Devleti'nin ömrünü uzatarak,

Cumhuriyet döneminin inkılâplarının ve reformlarının tarihi, sosyolojik ve toplumsal temellerinin zemini oluşturmuştur tespiti yapılabilir.

4.8. 31 Mart İsyanı'na Dair Eleştiriler

Bazı çevreler, 31 Mart İsyanı'nı, istibdat dönemine dönüşü amaçlayan bir girişim olarak değerlendirmiş ve isyandan II. Abdülhamid'i sorumlu tutmuştur. Ancak Danişmend, Sadrazam Tevfik Paşa'nın dosyasındaki resmi ve hususi vesikalara göre hazırladığı çalışmasında *"Sultan Hamid'in bu vak'ada hiçbir taksiri, te'siri ve herhangi bir şekilde olsun zerre kadar bile alakası yoktur. Bu tarihi yalanın İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından ortaya atıldığı ve yıllarca propagandasını yaptırdığı siyasi bir iftiradır"* (Danişmend, 1961:18) diyerek II. Abdülhamid'in isyanla ilgisinin olmadığına dair delilleri maddeler halinde sunmuştur.

Sina Akşin ve Tarık Zafer Tunaya gibi araştırmacılar, 31 Mart İsyanı'nın Ahrar Fırkası-İngiliz iş birliği çerçevesinde oluştuğunu, Derviş Vahdeti liderliğindeki İttihad-ı Muhammedi'nin kışkırtıldığını belirtmektedirler. 31 Mart İsyanı'ndan İttihat-Terakki'yi sorumlu tutanlar da Vahdeti'yi figüran olarak görürler. Dönemin şahitlerinden olan Mevlanzade Rifat, Ahmet Bedevi Kuran ve Ali Cevat Bey gibi kişiler Volkan ile Derviş Vahdeti'nin isyanda önemsiz bir unsur olduğunu ve her şeyin Ahrar Fırkası ile İttihat-Terakki Cemiyeti arasındaki mücadelenin bir sonucu olarak ortaya çıktığını belirtmişlerdir.

Genel görüş olarak 31 Mart İsyanı sırasında Vahdeti'nin padişah ve ilmiye sınıfıyla birlikte hareket etmediği ve olayın lideri ve müsebbibi olmadığı görüşü ağırlık kazanmıştır (Kurşun ve Kahraman, 1994: 200). II. Meşrutiyet sonrası oluşan siyaset ortamı ister muhafazakâr olsun ister Ahrar Fırkası'ndan olsun cemiyete karşı muhalefet alanını genişletmiştir. 31 Mart İsyanı'ndan sonra İttihat-Terakki'ye muhalif olan gazeteler kapatılarak bir nevi muhalefet zayıflatılmıştır.

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun en önemli siyasi gücü haline gelen İttihat-Terakki Cemiyeti (Özcan, 2007:9-10). Hüseyin Hilmi Paşa Hükümeti'nin kurulması ile hükümete müdahalesini ve siyasetteki gücünü iyice artmıştır. Bu durum Hüseyin Hilmi Paşa Hükümeti'ne aynı zamanda İttihat-Terakki'ye karşı iki güçlü muhalefet odağının ortaya çıkmasına sebep

olmuştur. İlk olarak, Ahrar Fırkası İsmail Kemal önderliğinde İttihat-Terakki Cemiyeti'ne karşı sert bir muhalefet izlemeye başlaması üzerine Osmanlı Devleti'nin iç siyasetinde sert bir üslup hâkim olmuştur (Georgeon-Berktaş, 2012: 573-574). Prens Sabahaddin ve İttihat-Terakki'nin uygulamalarını dinden uzaklaşma olarak niteleyen muhafazakâr kesim de (Özcan, 2007:9-10) muhalefetin ikinci odağını oluşturmaktadır. Bunlar bazı dinci çevreler ve özellikle alt kademe ulema, medrese öğrencileri (softalar) ile tarikat şeyhleriydi (Georgeon, 2006:478). Osmanlı tarihinde medrese talebeleri zaman zaman siyasi olaylara taraf olsalar da 31 Mart İsyanı'na kadar siyaset adına sokak olaylarında yer almayan medrese talebeleri isyan sırasında medreseler de yenilik yapmak isteyen İttihat-Terakki'nin karşısında yer alarak güç gösterisinde bulunmuşlardır (Birinci, 2001:147).

II. Meşrutiyet sonrası oluşan siyaset ortamı ister muhafazakâr olsun ister Ahrar Fırkası'ndan olsun muhalefet alanını genişletmiştir. Muhalefette yer alan bir gazeteci olan Hasan Fehmi Bey'in suikastte uğraması muhalefette ve halk arasında büyük bir yankı uyandırmıştı. Ayrıca İttihat-Terakki Cemiyeti'nin gerçekleştirdiği 1908 ihtilalinden kısa bir süre sonra Tenkîsat Kanunu'ndan etkilenen memurlar, ordudan ihraç edilen alaylı subaylar, ortada kalan eski Jön Türkler, askerlik yapma mecburiyeti getirilen medrese talebeleri, esnaf ve işçiler kısaca muhalefette yer alanların tümü, İttihat-Terakki Cemiyeti'ni toplumun dini hassasiyetlerine önem vermemekle suçlamaya başlamıştır. Bu durum Derviş Vahdeti'nin, Volkan Gazetesi ve İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti aracılığı ile İttihat-Terakki'ye karşı yürüttüğü cemiyetin icraatlarının şeriatla tamamen ters olduğu propagandasının halk ve asker üzerinde etkili olduğunu göstermektedir (Georgeon, 2006: 478).

Yaşanan tüm bu olumsuz gelişmelerin sonunda Osmanlı İmparatorluğu tarihinin en önemli isyanlarından biri olan 31 Mart İsyanı çıkmıştır. Muhalefet 31 Mart İsyanı'nı Meşrutiyet'e karşı yapılmış bir isyan olarak görmemektedir. Muhalefete göre isyan bir meşrutiyetçi grubun diğer bir meşrutiyetçi gruba karşı düzenlediği hükümet darbesidir. Ayrıca yapılması hedeflenen hükümet değişikliği ile İngiliz yanlısı bir siyaset izlenecektir. Ancak medrese talebelerini (ilmiye) ve askeri isyana dâhil edebilmek için Derviş Vahdeti vasıtasıyla dini

söylemler kullanılan bir yol izlenmiş olması hedefe ulaşmayı engellemiş isyan kontrolden çıkarak başka bir hal almıştır (Akşin, 2015:307). 31 Mart İsyanı 'nda etkisi olduğu iddia edilen muhalefete göre Kamil Paşa Hükümeti'nin düşürülmesi İttihat-Terakki Cemiyeti'nin meclise yaptığı baskı sonucu gerçekleşmişti. Bu yüzden muhalefetin isyandan beklentisi İttihat-Terakki'nin meclise ve yönetime yaptığı baskısının son bulması yönündedir. Mecliste çoğunluğa sahip İttihat-Terakki Cemiyeti'nde parti disiplini sağlanmış olsaydı böyle bir baskı söz konusu olmazdı. Ayrıca isyanla birlikte İttihat-Terakki Cemiyeti listelerinden meclise giren milletvekillerinin mensup oldukları cemiyet ile zıt kutuplarda yer almaları da parti disiplinden yoksun olduklarını ve 31 Mart İsyanı'nın baskısı altına girdiklerini göstermektedir (Akşin, 2015:298).

Mecliste oluşan 31 Mart baskısı, Hareket Ordusu'nun İstanbul'a yaklaşması üzerine ortadan kalkmıştı. Baskı altından çıkan milletvekilleri ilk olarak bir iç savaş tehlikesine karşı Hareket Ordusu'nun İstanbul'a girmesini engellemeye çalışmışlardır. Ancak ordu kumandanlarının kararlılığı karşısında meclisin Ayastefanos'ta toplanmasını kabul eden milletvekilleri 31 Mart baskısı altına girmiş olmalarının suçluluğu ile Ayastefanos'ta yapılan toplantının ilk maddesi olarak Padişah II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesini görüşmüşlerdir. Çünkü tüm meşrutiyetçilerin birbirini suçlamadan ortak noktada buluşacakları konu 31 Mart İsyanı'nın sorumluluğunun II. Abdülhamid'e yüklenmesi olmuştur (Akşin, 2015:299). Bu durum Padişah II. Abdülhamid'in sahip olduğu gücün, meclisteki milletvekilleri dâhil birçok kimseyi endişelendirdiğini göstermektedir. Aynı şekilde Hareket Ordusu adına Mahmud Şevket Paşa'nın, Padişah II. Abdülhamid'e tahttan indirilmeyeceğine dair vermiş olduğu teminatlar da aslında II. Abdülhamid ve taraftarlarının Hareket Ordusu'na karşı koymalarından çekinildiği için verilmiştir. Hareket Ordusu ve meclis (Meclis-i Milli) başarıya ulaşmak için asılsız teminatlar vermiştir (Akşin, 2015:305). 31 Mart İsyanı'nın, hükümet ve hukuk düzeni üzerinde oluşturduğu olumsuzluklar, Hareket Ordusu'na fiili meşruluk kazandırmıştır. Bu sebeple Babıali Hareket Ordusu ile yazışmalar yaparak bu meşruluğu kısmen onaylamıştır. İsyanın onuncu günü Ayastefanos'ta toplanan Meclis-i Milli ordunun meşruluğunu açıkça kabul etmiş ve yayımladığı bildiride 31 Mart İsyanı'nı Meşrutiyet'e karşı yapılmış bir darbe olarak tanımlamıştır (Akşin, 2015:304).

31 Mart İsyanı'nı gerici bir isyan olarak değerlendirdiğimiz de bu gericilik asker içerisinde alaylı zümresinin eski düzenine kavuşmasına imkân tanınmasıyla yani askeri bir isyan olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak bunun gerçekleşmesini isteyenlerin (asker, alaylı subaylar ve ulema) çok fazla çaba göstermeleri beklenebilirdi. Diğer taraftan Hareket Ordusu'nun İstanbul'a gelişi ve duruma el koyması asker içerisindeki mektepli üstünlüğünü sağlamlaştırmış aynı zaman da alaylı zümresinin tasfiyesini kolaylaştırmıştır. 1909 yılında eğitimin yaygınlaştığı okulların ve bu okullardan mezunların sayısının arttığı Osmanlı Devleti'nde alaylı askerlik eğitiminin istenilmesi halkın fırsat eşitliği özlemini dile getirmesi açısından demokratik bir anlam taşıyabilir ancak alaylılığın kendisi demokratik bir oluşum sayılmadığı gibi gericilik olarak dahi yorumlanmaktadır (Akşin, 2015:308).

Diğer taraftan Derviş Vahdeti'nin dini söylemlerle yaptığı muhalefet, 31 Mart İsyanı'nın da dinin istismar edildiğini göstermektedir. İsyan eden askerin istekleri dini istekler olmayıp somut askeri isteklerden oluşmaktadır. Şeriat isteriz sloganı isyanı kolaylaştıran bir araç olarak kullanılmıştır. 31 Mart İsyanı sonrasında II. Abdülhamid olayları bastırmak yerine müdahale yolunu seçmiş olsaydı alaylı askerlere tavizler verilmesi söz konusu olabilirdi. Ancak dini bir düzen-yönetim (şeriatçı) yalnızca şekilden ibaret olur ve sözde kalırdı. Padişah II. Abdülhamid'in, Osmanlı Devleti'ni yönettiği uzun yıllarda izlediği politika bunu göstermektedir. 31 Mart İsyanı'nı dini bir hareket olarak değerlendirmek gerçekçi bir yaklaşım olmadığı gibi Meşrutiyet karşıtı bir hareket değildir. 31 Mart İsyanı'nda kullanılan “*şeriat isteriz*” sloganına rağmen isyan da dini bir gericiliğin arka planda kaldığı yorumunu yapabiliriz. İsyanın kontrolden çıkması sonucu gelişen olaylar Osmanlı tarihinde derin izler bırakmıştır.

SONUÇ

Osmanlı Devleti XIX. yüzyılın ikinci yarısında, Anayasal yönetim şekline, I. Meşrutiyet ile geçmiş ancak kısa bir süre sonra, II. Abdülhamid tarafından, Meclis-i Mebusan'ın tatil edilmesi, iktidarda bulunan yönetime karşı muhalefetin sertleşmesine sebep olmuştu. Muhalefet Jön Türkler grubu adı ile ortaya çıkmış ilerleyen süreçte İttihat-Terakki Cemiyeti adı altında toplanmıştı. Muhalefet bünyesinde aydınların dışında, Harp Akademisi'nden mezun olmuş genç subayların yer alması, askerın ülke sorunlarına kayıtsız kalamadığını göstermekle beraber, ordu içerisinde siyasileşme sinyali vermektedir.

1908 yılında muhalefet, Osmanlı Devleti'nin yaşadığı tüm olumsuzluklardan dolayı, II. Abdülhamid Yönetimini sorumlu tutmakta ve Osmanlı Devleti'ni dağılmaktan kurtarmak için, padişahın tahtan indirilmesini ve meşrutiyetin tekrar ilan edilmesini savunmaktadır. Meşrutiyet'in, Osmanlı İmparatorluğu için tek çözüm olduğunu savunan, İttihat-Terakki Cemiyeti'nin, liderliğini yaptığı muhalefet, Makedonya'da 23 Temmuz 1908'de II. Meşrutiyet'i ilan etmiş ve Padişah II. Abdülhamid yönetimine baskı yaparak 24 Temmuz günü İstanbul ve Anadolu'da Meşrutiyet'in padişah tarafından ilan edilmesini sağlamıştır. Baskı sonucunda ilan edilmiş olsa da Meşrutiyet akabinde Padişah II. Abdülhamid'e karşı halk tarafından gösterilen minnettarlık yüzünden Meşrutiyet'in mücadelesini veren, İttihat-Terakki, II. Abdülhamid'i tahtan indirme isteğini gerçekleştirememiştir. Ayrıca, Selanik'te sahip olduğu kamuoyu desteğine ve teşkilat yapısına, İstanbul'da henüz ulaşamamıştır. Diğer taraftan halkın, padişaha minnettarlık göstermesi, Meşrutiyet'e karşıtlık anlamı taşımamaktadır Yeni dönemin, özgürlük ortamı, sansürsüz basın hayatı ve genel af kararı, toplumda ülke sorunlarının Meşrutiyet'le çözüleceği düşüncesi ile huzurlu bir ortam oluşturmuştu. Basın üzerindeki sansürün kalkması ile gazete-dergi sayısında büyük bir artış olmuştur. Basında yaşanan bu gelişme, demokrasi adına çok önemli olan bir gelişmeyi de beraberinde getirmiş ve düşüncelerin özgürce ifade edilmesini sağlamıştır.

Ancak, kısa bir süre sonra, İttihat-Terakki Cemiyeti, Meşrutiyet'in ilan edilmesindeki liderliğin verdiği gurur ve ordudan aldığı destekle, İstanbul'da

nüfuzunu artırmış ve kendi güvenliği için Rumeli'den getirdiği, Avcı Taburlarını (Meşrutiyet Bekçisi) Taşkışla'ya yerleştirmiştir. Cemiyet, icraatları ve hükümete müdahaleleri ile Meşrutiyet öncesi maruz kalarak eleştirdiği baskı siyasetini, uygulamaya başlamıştı, baskılar halk nezdinde ve basında, cemiyete karşı tepki oluşturmuş huzurlu ortama gölge düşürmüştür.

Osmanlı tarihinde ilklerin yaşandığı, II. Meşrutiyet Dönemi'nde, 1908 Meclis-i Mebusan seçimlerinden, İttihat-Terakki Cemiyeti zaferle çıkarak mecliste çoğunluğa sahip olmuştur. Meşrutiyet'in sağlamış olduğu, siyasi yönetime katılma hakkını seçimler aracılığıyla kullanan halk, seçim konusunda oldukça tecrübesizdi.

II. Meşrutiyet döneminin ilk seçim sonuçlarıyla, mecliste iktidarı yönlendirebilecek siyasi güce kavuşan İttihat-Terakki Cemiyeti, iktidarda fiili olarak yer almamış ancak dolaylı yollarla müdahalelerde bulunmuştur. Yeni dönemin demokratik ortamında iktidardaki güç dengeleri değiştiği için yetkiler konusundaki belirsizlikler, sorunları da beraberinde getirmiştir. Bu belirsizliklerden Bahriye-Harbiye Nazırı, atamaları hükümet krizlerine yol açarak, Meşrutiyet'in ilk hükümetinin istifa etmesine ve Kamil Paşa Hükümeti'nin de gensoru ile düşürülmesine sebep olmuştur. Kamil Paşa Hükümeti, II. Meşrutiyet Döneminin gensoru ile düşürülen ilk hükümeti olarak tarihe geçmesini sağlayan İttihat-Terakki Cemiyeti, siyasi iktidardaki etkinliği sağlamlaştırırken aynı zamanda kendisine karşı duyulan hoşnutsuzlukta artmaktadır. II. Meşrutiyeti, Osmanlı Devleti'nin, dağılmasına engel ve ülke sorunlarına çare olacağı düşüncesiyle, savunan ve ilan edilmesi için büyük bir mücadele veren, İttihat-Terakki Cemiyeti'nin, meşrutiyet sonrasında ortaya çıkmaya başlayan sorunların çözümü için herhangi bir planı bulunmuyordu. Artık meşrutiyetten taraf olan herkes İttihat-Terakki Cemiyeti tarafında değildi. Osmanlı Devleti'ne, Anayasal Yönetimin getirdiği huzurlu ortam kısa sürmüş bir süre sonra huzursuzluklar başlamıştır. İttihat-Terakki Cemiyeti'ne karşı artan muhalefetin geldiği son nokta 31 Mart İsyanı ile sonuçlanmıştır. Cemiyetin Meşrutiyet koruyucusu ve II. Abdülhamid'e karşı kendini güvence altına almak için Rumeli'den getirdiği Avcı Taburları isyanı başlatmıştı. Meşrutiyet'i korumak için getirilen asker Meşrutiyet'e karşı ayaklanmıştır. Osmanlı Başkenti İstanbul'da çıkan (31 Mart

1325 / 13 Nisan 1909) 31 Mart İsyanı, başlangıçta askeri bir isyan olmasıyla beraber, sonuçlarıyla siyasi bir olay olarak tarihe geçmiştir. İsyân hükümet değişikliğine sebep olmuş ve İstanbul'da karışıklıklara yol açmıştır. İsyânın Meşrutiyet'i kaldırmak ve eski yönetimi geri getirmek için çıkarıldığını düşünen, İttihat-Terakki Cemiyeti, Meşrutiyet'i ilan ettiği şehirde Meşrutiyet'i korumak için ordu hazırlığına başlamıştır. İstanbul'da çıkan, 31 Mart İsyanı'nı bastırmak ve Meşrutiyet'i korumak için yola çıkan, Hareket Ordusu, Osmanlı askerlerinden ve Rumeli'de bulunan farklı milletlere mensup gönüllülerden oluşuyordu. Hareket Ordusu'nun kuruluşu ve kadrosu değerlendirildiğinde, II. Meşrutiyet'in ilanından önce başlayan sonrasında devam eden ordu içerisindeki siyasileşme sürecinin artarak devam ettiği görülmektedir. İttihat-Terakki Cemiyeti, II. Meşrutiyet'i küçük rütbeli subayların desteği ile ilan etmişti, 31 Mart İsyanı ise ordunun en üst komutanları tarafından bastırılmıştır. Cemiyet ve ordu arasındaki bu birliktelik, Osmanlı Ordusu'ndaki siyasileşme sürecini en küçük rütbeli subaylardan en üst rütbedeki komutanlara kadar çıkarmıştır. İsyân olarak başlayan, hükümet değişikliğine ve Padişah II. Abdülhamid'in Osmanlı tahtından indirilmesine kadar ilerleyen süreç daha sonra ordunun siyasette etkinliğini arttırmıştır. Ordu içerisinde ki bu siyasileşme süreci, 31 Mart sonrası dönemler de artarak devam etmiş ve günümüze kadar ulaşmıştır. İsyân sonrasında tahttan indirilen Padişah II. Abdülhamid yalnızca Osmanlı tahtını değil halifelik ünvanını da kaybetmiştir. II. Abdülhamid, 31 Mart İsyanı dâhil Osmanlı tahtında bulunduğu dönemde yaşanan tüm olumsuzlukların tek sorumlusu olarak gösterilmiştir. 31 Mart İsyanı sonrasında II. Abdülhamid'e karşı yapılan eleştiri ve suçlamalar basın, edebiyat ve tiyatro eserleri aracılığıyla yapılmıştır.

Osmanlı Devleti'nin son yüzyılının en önemli isyanlarından olan 31 Mart İsyanı, askeri bir isyan olmanın ötesinde, isyancı askerin kullandığı “*Şeriat İsteriz*” sloganı ile sonraki dönem isyanlarında kullanılacak olan yeni bir kavramı Türk Siyasi hayatına sokmuştu. Bu tarihten sonra “*irtica*” kavramı, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde çok sık karşımıza çıkacaktır.

31 Mart İsyanı sonuçlarıyla Türk Siyaset hayatını da etkileyerek şekillendirmiştir. 31 Mart İsyanı, siyaset ortamında var olan siyasi grupların iktidara sahip olduklarında konumlarını güçlendirme çabası içerisinde siyaset

yapma tarzını Türk Siyasetine yerleştirmiştir. Aynı zamanda muhalefete karşı iktidarı sağlamlaştırmak için devreye ordunun girmesi yine 31 Mart İşyani sonrası görülmeye başlanmıştır. Görevi ülkeyi i ve dış tehditler karşısında korunmak olan ordu, bu dönemden sonra hızlı bir siyasileşme sürecine girmiş ve siyasetin tam ortasında yer almaya başlamıştı, Bununla birlikte Türk siyasi hayatında askeri müdahalelerle, hkmetlerin görevden alınması ve görevlilerin cezalara mahkûm edilmesi günümüze kadar ulaşmıştır. 31 Mart İşyani, sonuçlarıyla Osmanlı-Türk siyasi ve toplumsal hayatında derin izler bırakan bir isyan olarak tarihe geçmiştir.

31 Mart İşyani ne amaçla çıkarıldı, kimler tarafından planlandı konusu hala tam olarak açıklanamamıştır. Küçük rütbeli askerler tarafından çıkarılan isyanda ki “şeriat” isteği, 31 Mart İşyani’nı Osmanlı Devleti’nde çıkan askeri isyanlardan ayırmaktadır. Konuyu ele alan hemen hemen bütün yazar-araştırmacılar iki kampa bölünmüş durumdadırlar. Yazarların bir kısmı 31 Mart’ı gerici ve şeriatçı bir ayaklanma olarak ele alırken diğer bir kısım yazar ise bunun İttihat-Terakki Cemiyeti’nin bir oyunu olduğu düşüncesine varmaktadırlar. Genel olarak burada yapılan en önemli yanılğılardan birisi dönemin sosyal-siyasal yapısı göz ardı edilerek ve bugünün kavramları ile değerlendirilmesidir.

1876’da tahta çıkışından itibaren günümüze kadar gündemden düşmeyen tarihsel bir kişilik olan II. Abdülhamid yönetimine karşı en büyük siyasi muhalefeti İttihat-Terakki Cemiyeti ortaya koymuştur. Cemiyetin kendisine yakın gazeteler aracılığı ile yaptığı propaganda yöntemi olumsuz bir II. Abdülhamid algısı ortaya koymuştur. II. Abdülhamid’i 31Mart İşyani’ndan sorumlu tutan siyasi iktidarlar ve muhalefette bulunanlar II. Abdülhamid’i olumlu ya da olumsuz şekilde kendi düşünce sistemleri içerisine yerleştirerek bir siyasi bir sembol olarak kullanmış ve bir anlamda kendi icraatlarını bu sembol üzerinden ifade etmişlerdir. II. Abdülhamid’e karşı oluşan olumlu ve olumsuz algı günümüzde de siyasi tartışmalarda devam etmektedir.

Tarihi olayları yaşandığı dönemin şartlarına göre değerlendirmek en doğru sonuçlara ulaşmamızı sağlar.

KAYNAKÇA

A. Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

A.1. Babıali Evrak Odası Evrakı

BOA. BEO., Dosya No:3571, Gömlek No:267790.

BOA. BEO., Dosya No:3570, Gömlek No:267691.

BOA. BEO., Dosya No:3540, Gömlek No:265476.

BOA. BEO., Dosya No:3536, Gömlek No:265151.

BOA. BEO., Dosya No:37, Gömlek No:267687.

A.2. Dahiliye Muhaberatı Umumiye İdaresi

BOA. DH. MUI., Dosya No:133, Gömlek No:48.

A.3. Dahiliye Tahrikatı Ecnebiyye ve Mabeyn Mütercimliği

BOA. DH. MKT., Dosya No:2883, Gömlek No:55.

A.4. Dosya Usulü İradeler Tasnifi

BOA . İ. DUİT., Dosya No:8, Gömlek No:1.

BOA . İ. DUİT., Dosya No:8, Gömlek No:4

A.5. İrade Askeri:

BOA.İ.ASK., Dosya No:87, Gömlek No:35.

BOA.İ.ASK., Dosya No:86, Gömlek No:36.

BOA.İ.ASK., Dosya No:85, Gömlek No:45.

BOA.İ.ASK., Dosya No:84, Gömlek No:16.

BOA.İ.ASK., Dosya No:83, Gömlek No:39.

BOA.İ.ASK., Dosya No:83, Gömlek No:35.

BOA.İ.ASK., Dosya No:83, Gömlek No:15.

BOA.İ..ASK., Dosya No:83, Gömlek No:17.

BOA, İ. ASK., Dosya No:83, Gömlek No:11.

BOA.İ..ASK., Dosya No:83, Gömlek No:3.

A.6. Kıbrıs Milli Arşivi Fetva Eminliği

BOA.KB.MAA.FE., Dosya No:6, Gömlek No:42.

A.7. Meclis-i Vükelâ Mazbataları:

BOA. MV., Dosya No:129, Gömlek No:1.

BOA. MV., Dosya No:129, Gömlek No:28.

BOA. MV., Dosya No:128, Gömlek No:75.

BOA. MV., Dosya No:127, Gömlek No:44.

BOA. MV., Dosya No:127, Gömlek No:9.

BOA. MV., Dosya No:127, Gömlek No:7.

BOA. MV., Dosya No:126. Gömlek No. 62.

BOA. MV., Dosya No:126. Gömlek No.55.

A.8. Yıldız Evrakı

BOA. Fon Kodu: Y., Dosya No: 266298.

BOA. Fon Kodu: Y.EE., Dosya No: 94, Gömlek No: 42.

BOA. Fon Kodu: Y.EE., Dosya No: 94, Gömlek No: 41.

BAO. Fon Kodu: Y.EE., Dosya No:94, Gömlek No:40.

BAO. Fon Kodu: Y.EE., Dosya No:71, Gömlek No:52

BOA. Fon Kodu: Y.EE. KP., Dosya No:34 Gömlek No:3367

BOA. Fon Kodu: Y.EE. KP., Dosya No:34 Gömlek No:3356.

BAO. Fon Kodu: Y.PRK. TKM., Dosya No:51, Gömlek No:47.

BOA. Fon Kodu: Y.PRK. BŞK.. Dosya No: 2783, Gömlek No: 107.

BOA. Fon Kodu: Y.PRK. BŞK.. Dosya No: 79, Gömlek No: 110.

A.9. Zabtiye Evrakı

BOA. ZB., Dosya No:628, Gömlek No:66.

BOA. ZB., Dosya No:603, Gömlek No:50.

BOA. ZB., Dosya No:496, Gömlek No:7.

BOA. ZB., Dosya No:414, Gömlek No:70.

BOA. ZB., Dosya No:414, Gömlek No:78.

BOA. ZB., Dosya No:353, G mlek No:74.

BOA. ZB., Dosya No:332 Gömlek No:35.

BOA. ZB., Dosya No:116, Gömlek No:67.

B. Meclisi Mebusan Zabıt Cerideleri ve Yıllıklar

Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, (1982); TBMM Basımevi, Ankara. Cilt I, s.590-591-593-599-610-611

Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, (1982); TBMM Basımevi, Ankara, Cilt 3. s.21

C. Gazeteler

Ceride-i Bahriye,	N. 416,	13 Nisan 1325.
Hilal	N. 2,	21 Nisan 1909.
Hilal	N. 3,	27 Nisan 1909.
İkdam,	N. 5094,	18 Temmuz 1324.
İkdam,	N. 5314,	12 Mart 1909.
İkdam,1909:	N. 5360,	29 Nisan 1909.
Kadın,	N. 26,	9 Mayıs 1909.
Musavver Muhit,	N. 2-24,	18 Nisan 1325.
Takvim-i Vekayi,	N. 129,	26 Nisan 1909.
Takvim-i Vekayi,	N. 200-201	4 Mayıs 1909.
Tanin,	N. 253,	17 Mayıs 1909.
Tanin,	N. 256,	20 Mayıs 1909.
Tanin,	N. 259,	23 Mayıs 1909.
Serbesti	N. 72,	15 K. Sani 1324.
Serbesti	N. 125,	9 Mart 1325.
Serveti Fünun	N. 1,	25 Nisan 1909.
Serveti Fünun,	N. 266,	12 Temmuz 1324.
Osmanlı,	N. 29,	14 Nisan 1909.
Osmanlı,	N. 38,	23 Nisan 1909.
Volkan,	N. 82,	23 Mart 1909.
Volkan,	N.49,	5 Şubat 1324.

D. Kitaplar, Makaleler, Tezler

Ahmad Feroz (1971); *İttihat ve Terakki*, ( ev.: Nuran Yavuz) Kaynak Yayınları, İstanbul.

Ahmad, Feroz (1993); *The Making of the Modern Turkey*, Londra.

- Ahmad Feroz (1995); *İttihat ve Terakki*, (Çev.: Nuran Yavuz) Kaynak Yayınları, İstanbul.
- Ahmad, Feroz (1999); *İttihat ve Terakki 1908-1914 (Jön Türkler)*, (Çev.: Nuran Yavuz), Kaynak Yayınları, İstanbul.
- Aksun, Ziya Nur (1994); *Osmanlı Tarihi*, Ötüken Neşriyat, Cilt 5, İstanbul.
- Aksun, Ziya Nur (2010); *II. Abdülhamid Han*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Akpınar Soner (2015); *Türk Romanında II. Abdülhamid*, Doğu Kütüphanesi, İstanbul.
- Akşin, Sina (1972); “31 Mart Olayına Değın Sabahattin Bey Ahrar Fırkası”, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 27, Sayı 3, s.541-560.
- Akşin, Sina (1972); *31 Mart Olayı*, Sinan Matbaası, İstanbul.
- Akşin, Sina (1980); *100 Soruda Jön Türkler ve İttihat Terakki*, Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- Akşin, Sina, (1994); *Şeriatçı Bir Ayaklanma 31 Mart Olayı*, İmge Kitabevi, Ankara.
- Akşin, Sina (2000); *Çağdaş Türkiye 1908-1980*, Cem Yayınevi, İstanbul.
- Akşin, Sina (2003); *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, İmge Kitabevi, İstanbul.
- Akşin, Sina (2015); *31 Mart Olayı*, İmge Kitapevi, İstanbul.
- Aktar, Yücel (1999); *İkinci Meşrutiyet Dönemi Öğrenci Olayları (1908-1918)*, Gündoğan Yayınları, Ankara.
- Akyüz, Yahya (1985); *Türk Eğitim Tarihi*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Albayrak, Sadık (2017); *İrtica’ nın Tarihçesi-I 31 Mart Gerici Bir Hareket mi ?*, İz Yayınları İstanbul.
- Alkan, Ahmet Tufan (1999); “Ordu Siyaset İlişkisinin Tarihine Bir Derkenar: 31 Mart Vakası ve Sonuçları”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, Cilt 2, (Siyaset), Türkiye Yayınları, Ankara.
- Alkan, Ahmet Turan (2001); *İkinci Meşrutiyet Devrinde Ordu ve Siyaset*, Ufuk Kitapları, İstanbul.
- Alkan, Ahmet Turan (2013); *İkinci Meşrutiyet Devrinde Ordu ve Siyaset*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Alkan, Necmettin (2009); *Mutlakıyetten Meşrutiyete II. Abdülhamid ve Jön Türkler*, Selis Kitapları, İstanbul.
- Alkan, Necmettin (2011); *Selanik İstanbul’a Karşı*, Timaş Tarih Yayınları, İstanbul.

- Alparslan, Teoman (2013); *Yüz Yılda Ne Değişti 31 Mart Ayaklanması*, Kum Saati Yayınları, İstanbul.
- Alsan, Zeki Mesud (2006); *Mustafa'nın Romanı (Hürriyet Pervanesi)*, Vadi Yayınları, Ankara.
- Amca, Hasan (2013); *Doğmayan Hürriyet/Yarıda Kalan İhtilal (1958)*, Alfa Basımevi, İstanbul.
- And, Metin (1971); *Meşrutiyet Döneminde Türk Tiyatrosu 1908- 1923*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- Anonim, (1969); *Cumhuriyet Ansiklopedisi*, Arkın Kitabevi, Cilt 4, İstanbul.
- Anonim, (1988); *Büyük Larousse, İnterpress* Basın ve Yayıncılık, Cilt 6, İstanbul.
- Anonim, (1990); *Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi*, Anadolu Yayınları, Cilt 4, İstanbul.
- Anonim, (2000); *Türkiye Tarihi*, Cem Yayınevi, Cilt 4, İstanbul.
- Anonim, (1997); *İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, Cilt 16, Ankara
- Armağanoglu, Fahir (1997); *19.Yüzyıl Siyasî Tarihi (1879-1914)*, TTK. Yayınları, Ankara.
- Arpacı, Seyfullah (2005); *Sultan Abdülhamid*, Işık Yayınları, İstanbul.
- Aslan, Taner (2010); *31 Mart Hadisesi Üzerine Vilayetlerde Çıkan Olaylar Karşısında Alınan Tedbirlere ve Askeri Faaliyetlere Dair Yazışmalar*, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı 10, s.1-26.
- Atatürk'ün, Not Defterleri (2004); *Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Genel Kurmay Basım Evi*, Ankara.
- Atsız, Hüseyin Nihal (1997); *Türk Tarihinde Meseleler*. İrfan Yayınevi, İstanbul.
- Atay, Falih Rıfkı (1963); *Batış Yılları*, Dünya Yayınları, İstanbul.
- Atay, Falih Rıfkı (2009); *Çankaya*, Pozitif Yayınları, İstanbul.
- Avcioğlu, Doğan (1969); *31 Mart'ta Yabancı Parmağı*, Bilgi Yayınları, Ankara.
- Atılhan, Cevat Rifat (1959); *Bütün Çıplaklığıyla 31 Mart Faciası*, Sinan Matbaası, İstanbul.
- Avcioğlu, Doğan (1969); *31 Mart'ta Yabancı Parmağı*, Bilgi Yayınları, Ankara.
- Aydemir, Şevket Süreyya (1981); *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa (1908–1914)*, Cilt 2, Remzi Kitabevi, İstanbul.

- Aysal, Necdet (2006); “Örgütlenmeden Eyleme Geçiş: 31 Mart Olayı”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 37-38, s.15-53.
- Babacan, Hasan (1999); “*Mehmet Talat Paşa 1874-1921 (Siyasi Hayatı ve İcraatı)*”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Badıllı, Abdülkadir (1990); *Mufasssal Tarihçe-i Hayat*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Bayar, Celal (1966); *Ben De Yazdım, Millî Mücadeleye Giriş*, Cilt 2, Baha Matbaası, İstanbul.
- Bayar, Celal (1967); *Ben De Yazdım, Millî Mücadeleye Giriş*, Cilt 1, 2. Baskı, Baha Matbaası, İstanbul.
- Baydar, Mustafa (1955); *31 Mart Vak'ası*, Milli Tesevüt Birliği Yayınları, İstanbul.
- Bayur, Yusuf Hikmet (1954); *Sadrızam Kamil Paşa, Siyasi Hayatı*, Sanat Basımevi, Ankara.
- Bayur, Yusuf Hikmet (1983); *Türk İnkılâbı Tarihi*, TTK. Yayınları, Cilt 1, Kısım 2, Ankara.
- Bayur, Yusuf Hikmet (1991); *Türk İnkılâbı Tarihi*, TTK. Yayınları, Cilt 1, Kısım 1, Ankara.
- Berkes, Niyazi (2008); *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, (Haz.: Ahmet Kuyaş), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Bleda, Mithat Şükrü (1979); *İmparatorluğun Çöküşü*, Remzi Kitapevi, İstanbul.
- Biren, Mehmet Tevfik (1993); ‘*Bir Devlet Adamının*’ II. Abdülhamid, Meşrutiyet ve Mütareke Hatıraları, (Haz.: F. Rezan Hürmen,) Arma Yayınları. İstanbul.
- Birinci, Ali (2001); *Tarih Yolunda Yakın Mazinin Siyasi ve Fikri Ahvali*, Dergah Yayınları, İstanbul.
- Birinci, Ali (2002); 31 Mart Vak'ası'nın Bir Yorumu, *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt 13, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s.193-211.
- Birecikli, İhsan Burak (2008); Yüzüncü Yılında II. Meşrutiyet’in İlanı Üzerine Bir İnceleme, *Akademik Bakış Dergisi*, Cilt 2, Sayı 3.s.211-226.
- Borak, Sadi (1992); “31 Mart Vakasının Çıkış Nedenleri Üzerine Çeşitli Yorumlar ve Atatürk ve Hareket Ordusu Üzerine Orgeneral İzzettin Çalışlar’ın Bir Makalesi”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Ankara, Cilt 8, Sayı 23, s. 357-371.
- Bostan, M. Hanefi (2002); *Bir İslamcı Düşünür Said Halim Paşa*, İrfan Yayınevi, İstanbul.

- Bozdağ, İsmet (1975); *Abdülhamid'in Hatıra Defteri (Belgeler ve Resimlerle)*, Kervan Yayınları, İstanbul.
- Bozdağ, İsmet (1992); *Sultan Abdülhamid'in Hatıra Defteri*, Truva Yayınları, İstanbul.
- Cengiz, H. Erdoğan (1991); *Enver Paşa'nın Anıları*, İletişim Yayınları İstanbul.
- Cevat Bey, Ali (1991); *İkinci Meşrutiyetin İlanı ve Otuzbir Mart Hadisesi; II. Abdülhamid'in Son Mabeyn Başkâtibi Ali Cevat Bey'in Fezlekesi*. (Haz.: Faik Reşit Unat), TTK Yayınları Ankara.
- Çavdar, Necati (2011); Siyasi Denge Unsuru Olarak 31 Mart Vakası'nda Ahmet Tevfik Paşa Hükümeti, *History Studies*, Cilt 3, Sayı 1, s.69-82.
- Çolak Songül (2002); Patrona Halil Ayaklanması'nı Hazırlayan Şartlar ve İsyanın Pay-ı Tahttaki Etkileri, *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, Cilt 12, s.844-857.
- Danışmend, İsmail Hami (1961); *31 Mart Vak'ası (Sadrazam Tevfik Paşa'nın Dosyasındaki Resmi ve Hususi Vesikalara Göre)*, İstanbul Kitapevi, İstanbul.
- Danışmend, İsmail Hami (1972); *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, Cilt 4, Türkiye Yayınları, İstanbul.
- Deringil, Selim (2002); *İktidarın Sembolleri ve İdeoloji II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909)*, (Çev.: Gül Çağalı Güven), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Duru, Kazım Nami (1957); *"İttihat ve Terakki" Hatıralarım*, Sucuoğlu Matbaası, İstanbul.
- Emre, Ahmet Cevat (1960); *İki Neslin Tarihi*, Hilmi Kitapevi, İstanbul.
- Engin, Vahdettin (2005); *II. Abdülhamid ve Dış Politika*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul.
- Enginün, İnci (2006); *Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat'tan Cumhuriyet'e (1839- 1923)*, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Ergün, Mustafa (2009); "II. Meşrutiyet Dönemindeki Eğitim Reformlarının Türk Modernleşmesindeki Yeri", *100. Yılında II. Meşrutiyet Gelenek ve Değişim Ekseninde Türk Modernleşmesi Uluslararası Sempozyumu, Bildiriler*, İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul. s.263-273.
- Erkin, Behiç (2010); *Hatırat 1876-1958*, (Haz.: Ali Birinci), TTK, Ankara.
- Ersoy, Mehmet Akif (1991); *Safahat*, (Haz.: M. Ertuğrul Düздаğ), İz Yayıncılık, İstanbul.
- Eyicil, Ahmet (2002); "Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti", *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, Cilt 13, s.228-244.

- Necip, Fazlı (1930); *Külhani Edipler*, Devlet Matbaası, İstanbul.
- Georgean, François (2006); *Sultan Abdülhamid*, (Çev.: Ali Berktaş), Homer Kitapevi, İstanbul.
- Gölen, Zafer (1998); “İkinci Meşrutiyet Döneminde Bosna-Hersek’in İlhakına Tepkiler”, *Toplumsal Tarih Dergisi*, Cilt 10, Sayı 60, s.9-16.
- Güresin, Ecvet (1969); *31 Mart İsyanı*, Habora Kitapevi, İstanbul.
- Güzel, Şehmus (1983); “1908 Grevleri-İki Rapor”, *Yapıt Dergisi*, Sayı:46, Ankara, s. 45-49.
- Haslip, Joan (1964); *Bilinmeyen Tarafları İle Abdülhamit*, (Çev.:Nusret Kuruoğlu),Toker Matbaası, İstanbul.
- Hüseyin, Atıf (2013); *Sultan II. Abdülhamid’in Sürgün Günleri*, (Haz.: M. Metin Hülügü), Timaş Yayınları, İstanbul.
- İlhan Attila (1988); *Dersaadet'te Sabah Ezanları*, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- İnönü, İsmet (1969); *Hatıralarım, Genç Subaylık Yılları (1884–1918)*, (Haz.: Selahattin Selek), Burçak Yayınları, İstanbul.
- İrtem, Süleyman Kani (2003); *31 Mart İsyanı ve Hareket Ordusu; Abdülhamid'in Selanik Sürgünü*, (Haz.: Osman Selim Kocahanoğlu), Temel Yayınları, İstanbul.
- İrtem, Süleyman Kani (2004); *Meşrutiyet'ten Mütarekeye Osmanlının Çöküş Yılları (1909-1918)*, (Haz.: Osman Selim Kocahanoğlu), İstanbul
- İzzet Paşa, Ahmet (1992); *Feryadım*, Cilt 1, Nehir Yayınları, İstanbul.
- Kabacalı, Alpay (2007); *Bir İhtilalcinin Serüvenleri (Doğmayan Hürriyet)*, Gürer Yayınevi, İstanbul.
- Kadri Hüseyin Kazım (1991); *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Hatıralarım*, (Haz.: İsmail Kara), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Kadri, Hüseyin Kazım (2011); *Balkanlardan Hicaza İmparatorluğun Tasfiyesi*, Pınar Yayınları, İstanbul.
- Kalaç, Ahmet Hilmi (1960); *Kendi Kitabım*, Yeni Matbaa, İstanbul.
- Kansu, Aykut (1995); *1908 Devrimi*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Kansu, Aykut (1998); “Dünden Bugüne 1908 Devrimi”, *Toplumsal Tarih Dergisi*, Sayı 55, Temmuz, s.4-11.
- Kara, İsmail (1994); *İslamcılarının Siyasi Görüşleri*, İz yayınevi, İstanbul.
- Karabekir, Kazım (1993); *İttihat ve Terakki Cemiyeti 1896-1909*, Emre Yayınları, İstanbul.

- Karacakaya, Recep (2003); “Meclis-i Mebusan Seçimleri ve Ermeniler (1908-1914)”, *İstanbul Üniversitesi Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, Sayı 3, s. 127-142.
- Karaköse, Hasan (2004); “Yahudilerin Filistin’e Yerleşme Girişimleri ve Süleyman Fethi Bey’in Layihası”, *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 5, Sayı 1, s. 43-57.
- Karal, Enver Ziya (2011); *Osmanlı Tarihi*, TTK. Yayınları, Cilt 5, Ankara.
- Karal, Enver Ziya (1999); *Osmanlı Tarihi*, TTK. Yayınları, Cilt 9, Ankara.
- Karpat, Kemal ve Robert W. Zens (2002); “II. Abdülhamid ve I. Meşrutiyet”, (Çev.: Nasuh Uslu), *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt 12, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s.873-888.
- Karpat, Kemal (2012); *Türk Demokrasi Tarihi Sosyal Kültürel ve Ekonomik Temelleri* Timaş Yayınları, İstanbul.
- Kars, H. Zafer (1997); *1908 Devrimi’nin Halk Dinamiği*, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- Kemal Bey, İsmail (2007); *İsmail Kemal Bey’in Hatıratı*, (Çev.: Adnan İslamoğulları, Rubin Hoxha), Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Kırçak, Çağlar (1994); *Meşrutiyetten Günümüze Gericilik*, 2.Baskı, İmge Kitapevi, Ankara.
- Kodaman, Bayram (2002); “II. Meşrutiyet Dönemi (1908-1914)”, *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt 13, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s.165-192.
- Koloğlu, Orhan (2005); *1908 Basın Patlaması*, Bas-Haş Yayınları, İstanbul.
- Koloğlu, Orhan (1987); *Abdülhamid Gerçeği*, Gür Yayınları, İstanbul.
- Kuran, Ahmet Bedevi (1945); *İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler*, Tan Matbaası, İstanbul.
- Kuran, Ahmet Bedevi (1956); *Osmanlı İmparatorluğunda İnkılâp Hareketleri ve Millî Mücadele*, Baha Matbaası, İstanbul.
- Kuran, Ahmet Bedevi (2000), *İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler*, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- Kuran, Ahmet Bedevi (1957); *Harbiye Mektebinde Hürriyet Mücadelesi*, Çeltüt Matbaası, İstanbul.
- Kuran, Ercüment (1997); *Türk Çağdaşlaşması Çileli Bir Yolda İlerleyiş*, Akçağ Yayınları Ankara.
- Kurşun, Zekeriya Kurşun ve Kemal Kahraman (1994); “Derviş Vahdeti”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 9, s.198-200.

- Kuntay, Mithat Cemal (1976); *Üç İstanbul*, Sander Yayınları, İstanbul.
- Kutay, Cemal (1977); *31 Mart İhtilalinde Abdülhamit*, Cemal Kutay Kitaplığı, İstanbul.
- Kutay, Cemal (1992); *Osmanlıdan Cumhuriyete Yüzyılımızda Bir İnsanımız*, Kazancı Kitap, Cilt1, İstanbul.
- Kuntay, Mithat Cemal (2012); *Mehmed Akif Hayatı Seciyesi Sanatı*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Küçük, Cevdet (1988); “Abdülhamid II”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt.1, İstanbul, s.216-224.
- Mardin, Şerif (1966); *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri (1895-1908)*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Mayakon, İsmail Müştak (1940); *Yıldızda Neler Gördüm?*, Semih Lütfi Kitabevi, İstanbul.
- Mc Cullagh, Francis (1990); *Abdülhamid’in Düşüşü*, (Çev.: Nihal Önal), İstanbul Kitaplığı, İstanbul.
- Mevlânâzade, Rıfat (1996); *31 Mart Bir İhtilalin Hikayesi*, (Haz.: Berire Ülgenci) Pınar Yayınları, İstanbul.
- Mithat, Ali Haydar (1946); *Hatıralarım 1872-1946*, Güler Basımevi, İstanbul.
- Müftüoğlu, Mustafa (2005); *İstanbul’a Yürüyen Ordu, 31 Mart’ın Perde Arkası*, Başak Yayınları, İstanbul.
- Nadi, Yunus (1325); *İhtilal ve İnkılab-ı Osmani*, Matbaa-i Cihan, Dersaadet.
- Niyazi, Resneli (2003); *Resneli Niyazi Hatıratı*, (Haz.: Nurer Uğurlu), İstanbul.
- Olgun, Kenan (2008); *1908-1912 Osmanlı Meclis-i Mebusanı’nın Faaliyetleri ve Demokrasi Tarihimizdeki Yeri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
- Orbay, Rauf (2004); *Cehennem Değirmeni: Siyasi Hatıralarım*, Cilt 1, Emre Yayınları, İstanbul.
- Osmanoğlu, Şadiye (1966); *Hayatimin Acı ve Tatlı Günleri*, Bedir Yayınları İstanbul.
- Osmanoğlu, Ayşe (2007); *Babam Sultan Abdülhamid*, Selis Kitapları, İstanbul.
- Örik, Nahit Sırrı (1957); *Sultan Hamid Düşerken*, Kanaat Yayınları, İstanbul.
- Örik, Nahid Sırrı (2013); *Sultan Hamid Düşerken*, Oğlak Yayıncılık, İstanbul.
- Özakman, Turgut (2008); *1881-1938 Atatürk, Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet Kronolojisi*, Bilgi Yayınevi, İstanbul.

- Özbek, Nadir (2004); *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyal Devlet Siyaset, İktidar ve Meşrutiyet 1876-1914*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Özcan, Azmi (2002); “Sultan II. Abdülhamid”, *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, Cilt 12, s. 909-930.
- Özcan, Azmi (2007); “31 Mart Vakası”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, s. 9-12.
- Özçelik, Ayfer (2001); *Sahibini Arayan Meşrutiyet*, Tez Yayınları, İstanbul.
- Özdağ, Abdullah (2014); Son Sadrazamlardan Hüseyin Hilmi Paşa'nın Hayatı ve Faaliyetleri (1855-1923), *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Sayı 41, s.141-159.
- Öztuna, Yılmaz (1967); *Türkiye Tarihi*, Cilt. 12, Hayat Yayınları, İstanbul.
- Pekmen, M. Said (2013); *31 Mart Hatıraları (İsyan Günlerinde Bir Muhafız)*, (Haz.: Hasan Babacan ve Servet Avşar) TTK. Yayınları, Ankara.
- Petrosyan Yuri A. (2002); II. Abdülhamid ve I. Meşrutiyeti, *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, Cilt 12, s.899-908.
- Ramsaur, E. E. (1972); *Jön Türkler ve 1908 İhtilali*, Sander Yayınları, İstanbul.
- Reyhan, Cenk (2008); “Jön Türk Hareketi Türk Devrim Süreci Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çözümleme”, *Doğu Batı Dergisi (II. Meşrutiyet 100. Yıl)*, İstanbul, Cilt 1, Sayı 45, s.105-132.
- Rıza Nur (1967-1968); *Hayat ve Hatıratım*, Altındağ Yayınları, İstanbul.
- Safi, İsmail (2018); II. Meşrutiyet Döneminde Siyasal İktidarın Toplumsal Muhalefete Bakış Açısı: Hasan Fehmi Bey Suikastı ve Muhalefetin Tasfiyesi, *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 3, Sayı 2, s.268-286.
- Shaw Stanford J. (2002); Osmanlı İmparatorluğu'nda Geleneksel Reformdan Modern Reforma Geçiş: Sultan III. Selim ve Sultan II. Mahmud Dönemleri, (Çev.: M. Faruk Çakır), *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, Cilt 12, s.609-628.
- Said ,Halim Paşa (2015); *Buhranlarımız ve Son Eserleri*, (Haz.: M. Ertuğrul Düздаğ), İstanbul.
- Said, Nursi (1995); *Bediüzzaman Said Nursi Kastamonu Lahikası*, Sözler Yayınevi, İstanbul
- Sedes, Halil (1952); “İhtilalin Mukadderatı ve Canlı Bir Hatıra”, *Tarih Hazinesi Dergisi*, İstanbul, sayı. 15, s.763-766.
- Sertoğlu, Mithat (1999); “31 Mart Olayı'na Işık Tutan Belgeler”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Sayı.35, s.45-46.

- Sertoğlu, Midhat (2011); *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, Cilt 6, TTK. Yayınları, Ankara.
- Soku, Ziya Şakir (2014); *İttihat ve Terakki*, Cilt 2, Akıl Fikir Yayınları, İstanbul.
- Soy, Bayram (2008); “1908 Jön Türk Devrimine İngiltere’nin Yaklaşımı”, *Doğu Batı Dergisi (II. Meşrutiyet 100. Yıl)*, Cilt 2, İstanbul, s. 143-177.
- Subaşı, Turgut (2002); Sultan Abdülmecid ve Sultan Abdülaziz, *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, Cilt 12, s.753-781.
- Şefik Paşa, Süleyman (2004); *Hatıratım/ Başıma Gelenler ve Gördüklerim/31 Mart Vak’ası*, Arma Yayınları, İstanbul.
- Şeref, Efendi Abdurrahman (1996); *Son Vakaniüvis Abdurrahman Şeref Efendi Tarihi II. Meşrutiyet Olayları 1908-1909*, (Haz.: Bayram Kodaman ve Mehmet Ali Ünal), TTK. Yayınları, Ankara.
- Şerif Paşa, (1990); *Bir Muhalifin Hatıraları, İttihat ve Terakkiye Muhalefet*, Nehir Yayınları, İstanbul.
- Söylemezoğlu, Galip Kemali (1950); *Hariciye Hizmetinde Otuz Sene: Mutlakiyet-Meşrutiyet ve Millî Mücadele Yıllarında Gördüklerim ve Başıma Gelenler 1892-1922*, Cilt1, Saka Matbaası, İstanbul.
- Tan, Murat (2014); *Edebi Eserlerde İktidar Mücadelesi (1896-1923)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Tengirşenk, Yusuf Kemal (1967); *Vatan Hizmetinde*, Bahar Matbaası, İstanbul.
- Tokgöz, A. İhsan (1930-1931); *Matbuat Hatıralarım (1888-1923)*, Cilt 2, Ahmet İhsan Matbaası, İstanbul.
- Töre, Enver (2009); *Dramatik Edebiyat Üzerine Araştırmalar I*, Dijital Sanat Yayıncılık, İstanbul.
- Tunaya, Tarık Zafer (1962); *İslamcılık Cereyanı, İkinci Meşrutiyetin Siyasi Hayatı Boyunca Gelişmesi ve Bugüne Bıraktığı Meseleler*, Siyaset İlmi Serisi 3, Baha Matbaası, İstanbul.
- Tunaya, Tarık Zafer (1984); *Türkiye’de Siyasal Partiler*, Cilt 1, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Tunaya, Tarık Zafer (1988); *Türkiye’de Siyasal Partiler*, Cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Tunaya, Tarık Zafer (1989); *Türkiye’de Siyasal Partiler*, Cilt 3, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Tunaya, Tarık Zafer (1991); *İslamcılık Akımı*, Simavi Yayınları, İstanbul.

- Tunaya, Zafer Tarık (2004); *Hürriyetin İlanı İkinci Meşrutiyetin Siyasi Hayatına Bakışlar*, 1. Baskı, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Tunaya, Tarık Zafer (2007); *Türkiye’de Siyasal Partiler*, Cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Tunçel, Ayşe Ulusoy (2019); Tiyatro Eserleri Üzerinden Düünden Bugüne Sultan II. Abdülhamid Algısı, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Cilt 19, Sayı 1, s. 207-239.
- Turan, Şerafettin (1991); *Türk Devrim Tarihi I*, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Turan, Mustafa (2003); *Bir Generalin 31 Mart Anıları*, Matris Yayınları, İstanbul.
- Turan, Namık Sinan (2008); “Osmanlı Hilafeti’nin 19. Yüzyılda Zorlu Sınavı II. Meşrutiyete Giden Süreçte ve Sonrasında Makam-ı Hilafet”, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 38, Mart s. 296-302.
- Turfan, M. Naimi (2005); *Jön Türklerin Yükselişi*, (Çev.: Mehmet Moralı), Alfa Yayınları, İstanbul.
- Türkgeldi, Ali Fuat (1987); *Görüp İşittiklerim*, TTK Yayınları, 4. Baskı, Ankara.
- Türkmen, Zekeriya (1993); *Osmanlı Meşrutiyetinde Ordu-Siyaset Çatışması*, İrfan Yayınları, İstanbul.
- Türkmen, Zekeriya (1999); “31 Mart Olayından Sonra Yıldız Evrakı Tetkik Komisyonunun Kuruluşu, Faaliyetleri ve Yıldız Sarayının Araştırılması”, *Osmanlı*, Cilt 2, (Haz.: Güler Eren), Yeni Türkiye Yayınları, İstanbul.
- Uçarol, Rıfat (1976); *Gazi Ahmet Muhtar Paşa: Bir Osmanlı Paşası ve Dönemi*, Milliyet Yayınevi. İstanbul.
- Unat, Faik Reşit (1991); *İkinci Meşrutiyet’in İlanı ve Otuz Bir Mart Hadisesi*, TTK. Yayınları, Ankara.
- Uran, Hilmi (2008); *Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım (1908-1950)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Uzunçarşılı, İ. Hakkı (1944); “Ali Suâvi ve Çırağan Sarayı Vak’ası”, Belleten, TTK Basımevi, Ankara, Cilt 8, Sayı 29, s.72-112.
- Ünal, Hasan (2002); “İttihat-Terakki ve Dış Politika (1906-1909)” *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 13, Ankara, s. 212-227.
- Yalçın Alemdar (1985); *II. Meşrutiyet’te Tiyatro Edebiyatı Tarihi*, Gazi Eğitim Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Yalçın, Hüseyin Cahit (2000); *Siyasal Anılar*, Tiş Yayınları, İstanbul.
- Yalçın, E. Semih (2002); “Mustafa Kemal Paşa’nın İttihatçılığı”, *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, Cilt 13, s.245-262.

Yalçinkaya, M. Alaaddin (2002); III. Selim ve II. Mahmud Dönemleri Osmanlı Dış Politikası, *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s.629-659.

Yaramış, Ahmet (2002); II. Mahmud Dönemi Yeniçeri Ocağı'nın Kaldırılması ve Yerine Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye'nin Kurulması, *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, Cilt 12, s.697-702.

Yavuz, İbrahim Ulvi (1983); *Son Kavşak*, Beka Yayınları, İstanbul.

Yazıcı, Serkan (2012); “Edirne Ayaklanması (1908)”, *Uluslararası Edirne'nin Fethi'nin 650. Yılı Sempozyumu (4-6 Mayıs 2011) Bildiriler Kitabı*, Edirne, s. 329-339.

ÖZ GEÇMİŞ

Semra Bozkurt, 1976 yılında Ardahan’da doğdu. İlkokulu Aşıroğlu İlkokulu. Uzun bir aradan sonra 2004 yılında eğitimine Açık Öğretim Lisesi’nde devam etti. 2010 yılında Karabük Üniversitesi Tarih Bölümünü kazandı 2014 yılında mezun oldu, 2015 yılında Karabük Üniversitesi’nin açmış olduğu Pedagojik Formasyon Programı’nı tamamladı. Tarih ve Sınıf Öğretmeni olarak çalışma hayatını sürdürmektedir.

